بسم الله الرحمن الرحیم

تصوف و انسان

حقوق فن لری دو کتوری پروفیسور
عبدالحکیم شرعی جوزجانی

کتاب آتی :
تصوف و انسان
کتاب مؤلفی:
عـبدالحکیم شرعی جـوزجانی
سوزباشی مؤلفی:
پروفـیسور اکمل سعـیدوف
بیرینچی باسیم:
کریل یازوویده، »عـدالت«،
تاشکینت، ۲۰۰۱
نشرایتووچی:
غـضنـفـربنیادی
سان:
اننتشارات‌سعـید
سان:
۱۰۰۰
ایککینچی باسیم:
عـرب یازوویده، ۲۰۱۲
مهتمم و کریل دن عـرب یازوویگه اوگیروچی:
عبدالغفور دستیار
کمپیوتر ده یازیب صحیفه له ش تیروچی:
عصمت الله احراری
همۀ حقوقِ چاپ و نشر به ناشر محفوظ است.

انتشارات سعید
آدرس: ابتدای جاده آسمایی
شماره های تماس:
۰۷۰۵۸۱۴۶۴۲ و ۰۷۹۹۳۱۲۷۶۳
E-mail:
shirahmad_saedy@yahoo.com
s_p2009@ymail.com

ایچیده کی لر
(موضوع لرفهرستی)

۱- عبدالرحیم منانوف: تصوف و انسان کتابی حقیده..... ۱
۲- کرامت ملاخواجه یوا: کونگل گه بیر نظر. ۵
۳- نعمت جباروف: طریقت خلق قه خدمت قیلیش دیر. ۱۰
۴- اسقر محکم: آدمی لیک علمی. ۱۷
۵- ایککینچی نشر اوچون سوزباشی ۲۲
۶- اکمل سعیدوف: تصوف علمی شرق فلسفی تفکری تاریخی نینگ ترکیبی قسمی ۳۲
۷- (بیرینچی نشر اوچون سوزباشی اورنیده) ۳۲
۸- تصوف تعلیماتی نینگ ایلدیزلری و اساسی یونه لیش لری (ایککی آغیز سوز).... ۴۵
۹- «عرفان» و «تصوف» توشونچه لری..... ۴۶
۱۰- هندوستان و یونان ده عرفانی فکرلر..... ۵۵
۱۱- تصوف نینگ اسلامی ایلدیزلری..... ۶۲
۱۲- تصوف تعلیماتی نینگ اساسی یونه لیش لری: ۶۴
۱۳- ابن العربی و «وحدۀ الوجود» فلسفه سی. ۶۶
۱۴- کبروی لیک (کبرویه طریقتی)..... ۸۲
۱۵- قادری لیک (قادریه طریقتی)..... ۸۵
۱۶- سُهرَوردی لیک (سُهرَوردیه طریقتی). ۹۰

۱۷- چـشتی لیک (چـشتیه طریقتی). ۹۵
۱۸- مولوی لیک (مولویه طـریقتی). ۱۰۰
۱۹- یسسوی لیک (یسسویه طریقتی). ۱۱۶
۲۰- نقشبندی لیک (نقشبندیه طریقتی). ۱۳۰
۲۱- مجدّدی لیک (مجـدّدیه طریقتی)..... ۱۳۴
۲۲- خـلاصه..... ۱۳۷
۲۳- قـول له نیلگـن ادبیات لر(منبع لر). ۱۴۵
۲۴- ییریک فـقیه و متصوف - ابوزید دبوسی. ۱۵۰
۲۵- نجـم الدین کبرا نینگ عـرفانی قـره ش لری و اثرلری:..... ۱۶۶
۲۶- (کبرا نینگ حـیاتی و ایجـادی دن لوحه لر)..... ۱۶۶
۲۷- کبرویه حـقیده قـوشیمچه معـلومات لر..... ۱۷۲
۲۸- کبرا نینک شاگرد لری..... ۱۷۵
۲۹- کبرا نینگ اثرلری..... ۱۷۸
۳۰- «کونگلیم کوزی بیلن کورگـن لریم» رساله سی. ۱۸۱
۳۱- رساله حـقیده..... ۱۸۱
۳۲- رساله نینک متنی: ۱۸۷
۳۳- تصوف یولیگه کیرگـن فـقیرلر حـقـیده..... ۱۹۵
۳۴- بویوک تنگـری اوز بنده سینی سیویشی نینگ علامت لری حـقـیده..... ۱۹۷
۳۵- فـقـیرنینگ خـلوت ده اولتیریشی و اونینگ آدابی حـقیـده..... ۱۹۸
۳۶- نفس نی تانیب آلیش و اونینگ ایزداش لری حـقیده. ۲۰۲
۳۷- فقیرگه اوگیت بیریش و اونگه یول کورسه تیش حـقیده..... ۲۹۷
۳۸- فـقـیرلیک نی باشقه نرسه لردن افـضل کوریش بابی. ۲۱۰
۳۹- دنیا و اونینگ ماهیتی حـقیده. ۲۱۲
۴۰- بویوک الله نینگ یولی حـقیده..... ۲۱۳
۴۱- لغـت لر و اته مه لر..... ۲۱۵
۴۲- ادبیات لر(منبع لر)..... ۲۲۸
۴۳- نقشبندی لیک نینگ تمل تاشی نی قویگن خواجه عبدالخالق غجدوانی.... ۲۳۰

۴۴- خـواجه عـبیدالله احـرار- نقشبندیه طریقتی نینگ نظـریاتچیسی..... ۲۴۰
۴۵- مخـدوم اعـظم و اونینگ رساله لری: ۲۵۲
۴۶- رباعـی لر شرحی رساله سی..... ۲۵۷
۴۷- بابریه رساله سی..... ۲۸۳
۴۸- لغـت لر ایضاحی..... ۲۹۴
۴۹- بابارحـیم مشرب- وحدت عـمانی نینگ غـواصی ۲۹۸
۵۰- ایضاح لر..... ۳۱۸
۵۱- اشکـمش ده بابارحـیم مشرب نینگ ابدی یاترجـایی..... ۳۱۹
۵۲- بابا طاهـر و اونینگ عـرفانی ترانه لری..... ۳۲۵
۵۳- حـاضرگی زمان اوزبیک تصوف شناس لیک عـلمی گه بیر نظـر..... ۳۳۴
۵۴- تصوف و فـلسفه ده کامل انسان سیما سی..... ۳۶۵
۵۵- تصوف عـلمی- معـنوی قـدرت..... ۳۸۹
۵۶- کتاب مـؤلفی حـقـیـده..... ۳۹۵

تقریظ لر
پروفیسورعبدالرحیم منانوف*

«تصوف و انسان» کتابی حقیده

عـبدالحکیم شرعی جـوزجانی نینگ «تصوف و انسان» کتابی، مؤلف نینگ بیر رساله سی، اونته ییریک مقاله سی بیلن عرب تیلی دن ترجـمه قیلینگـن بیـر رسـاله و بیر مقاله و فـارس تیلی دن اوگیریلگـن بیر رسـاله نی، خاتمه بیلن اوز ایچـی گه آلگن توپلم صفتی ده، بیرقره ش ده بیر- بیری دن فـرق لـی، باغـلنمه گـن ایش لر مجـموعی بولیب کورینسـه ده، لیکـن اصلی ده بو رسـاله اوز نامی گه مناسـب طرز ده بیر- بیرینی تولدیریب باروچی یگانه مضمـون و موضوع اطرافی ده بیرلـه ش تیریلگـن یخـلیت مونوگـرافـیک اثردیر.

تصوف حـقی ده آخـرگی ییل لر ایچـیده ریسپوبلیکه میزده کوپله ب مقاله لر، عـلیحده رساله لر یازیلدی، ترجـمه لـرقـیلیندی. ن. کاملوف نینگ تصـوف ناملـی کتابی چـیقـدی. بیراق هلی تصوف فـلسـفه سـی، تاریخی، ادبیاتی حـقی ده، اونله ب کتاب لر یازیلسـه هم آز. چـونکه، تصوف شـرق

ده اوزیگه خـاص بولگـن جـوده کوپ قـیرره لی، کوپ قـتـلم لی، دینی- فـلسفی یونه لیش لردن بیری دیر.

عـبدالحکیم شرعی جـوزجـانی اوز رساله سیده بو یونه لیش نینگ ییریک و مرکب بیرترماغیـ تصوف ده انسان نینگ اورنی – موقـعی مسئله سـینی اساسـی موضوع قـیلیب آلیب، بو توپلم گه کـیرگـن اثرلریده کوته ریلگن برچه مسـئله لرنی انه شـو موضوع نقطه نظری دن آچـیب بیریش گه حـرکت قـیلگـن.

«تصوف تعـلیماتی نینگ ایلد یزلری و اساسـی یونه لیش لری» دیب نامانگـن توپلم نینگ باشله نیش قـسمی، مؤلف نینگ کوپ ییل لر دوامیده عـــرب، فـــارس، اوزبیک و تورک تیـل لریده گی جـوده کـوپ منبع لر وتصوف گه عـاید یازیلگـن اونله ب عـلمی اثر لرنی چـوقـور اورگه نیشی جـریانی ده وجـود گه کیلگـن علمی ملاحـظه لری نینگ ایضاحی دیر.

تصوف نینگ اینگ مرکب، بحـث لی ییریک مسـئله لری، جـمله دن، «عـرفان» و«تصوف» توشـونچه لری نینگ مشـترک و فـرقـلی تامان لـری، اونینگ اسـلامی ایلدیزلری، تصـوف ده «وحـــدۀ الوجـود و وحدۀ الشهود» توشونچه لری بیلن باغـلیق قـره ش لر، معـما لر، حـل ایتیلمه گن بحث لی مسـئله لر، ایش نینگ عـین شـو قسـمی دن جای آلگن. بو ییرده مؤلف قدیمگی یونانستان و هندوستان ده گی میستیک آقـیم لر، او لرنینگ اسلام تصوفی بیلن اوخشش لیک تامان لری، تصوف ده گی ییریک طریقت لردن کبرویه، قادریه، سـهروردیه، چشتیه، مولویه، یسویه، نقشبندیه، مجددیه کبی لر حـقیده، اولرنینگ اوزیگه خاص تامان لری، ایلیمنت لری و عـمومی لیک لـری حقیده مختصر، اما کتته و چـوقـــور بیلیمدان لیک بیلن ملاحظه یوریته دی. عـمومأ توپلم نینگ انه شـو بیرینچی رسـاله سـی کتته قیزیقیش و مـراق بیلن اوقیله دی. بو رسـاله نینگ اوزی، نظری میزده، کیلگوسـی ده تصـوف حقیده ایخچم، شـوبیلن بیرگه چـوقـورعـلمـی اثر صفتی ده کوپ چیلیک عـامه اوچـون علیحده نشر ایتیلسه هم عـین مدعا بولورایدی.

توپلم نینگ «نجم الدین کبرا نینگ قره ش لری و اثرلری» ناملی قسمی هم اوزاق ایزله نیش لر، کوزه تیش لر، منبع لرنی سینچیک له ب اورگه نیش اساسی ده دنیا گه کیلگه نی دن دلالت بیریب توره دی.

نجم الدین کبرا حضرت لری، اوکیشی نینگ حیاتی و اثر لری حقیده ریسپوبلیکه میزده هلَی گینه مقاله لر، رساله لر چاپ ایتیلگن، بیراق عبد الحکیم شرعی نینگ بو کتابی ده، کبرویه طریقتی نینگ اوزیگه خاص خصوصیت لری حقیده باشقه عالم لرنینگ مقا له و کتاب لری ده ایسله تیلمه گن منبع و اثرلر آرقه لی یاریتیش گه حرکت قیلینه دی. عالم نینگ نجم الدین کبرا گه عاید ایزله نیش و ملاحظه لری گه شیخ نینگ «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» رساله سی نینگ ترجمه سینی علاوه قیلینیشی تدقیقات گه علیحده سلماق بغیشله گن.

ع. شرعی جوزجانی نینگ اوشبو توپلمی دن جای آلگن خواجه احرار ولی نینگ حیات یولی و تعلیمات لری نینگ مهم قیررہ لری، بو ذات قالدیرگن تعلیمات نینگ تأثیر دایره سی حقیده گی ملاحظه لری هم قیزیقیش بیلن اوقیله دی.

عالم آلیب بارگن مخدوم اعظم کاسانی نینگ «بابریه» رساله سی،«رباعی لرشرحی» رساله سی حقیده گی کوزه تیش لری دقت گه سزاوار دیر. خصوصاً ایککینچی اثر نینگ ترجمه سی، تصوف شناس لر اوچون قیمتلی متیریال حساب لنه دی.

مشهوراوزبیک شاعری بابا رحیم مشرب نینگ تصوفی قره ش لری باره سیده گی ع. جوزجانی ایزله نیش لری هم علیحده اعتبارگه لایق. معلوم که، شاعر بابارحیم مشرب و اونینگ شعریتی باره سیده هلی گینه تدقیقات لر، مونوگرافیک اثرلر موجود، اما اولرنینگ اکثریتی شوروی دوریده یازیلگه نی اوچون شاعرایجادی و دنیا قره شی ده اساسی اورین نی توتگن تصوفی قره ش لری خصوصیت لری حقیده دقت گه سزاوار ایش لر جوده آز، بارلریده هم چلکش لیک لر کوپ. خصوصاً،

مشـرب نینگ «وحـدۀ الـوجـود» توشونچه سـی بیلن باغـلیق «بابا رحـیم مشرب وحـدت دریا سی نینگ غـواصی» عـنوانی آستیده اونینگ «وحـدۀ الوجـود» فـلسـفه سـی گه دایر تحـلیل لری و اونینگ مرکـزی ده تورگن انسان حـقـیده گی فکـرلری ینگی لیک دیر.

توپلـم نی تنیقلی تصوف شـناس عـالـم ن. کاملـوف نینگ «تصوف» ناملـی کـتابی گـه یازیلگـن کتتـه و جـدی تقریظ و «تصوف و فـلسـفه ده کامل انسـان سیماسـی» سـرلوحه لی عـلمـی مقاله یکـون لیـدی و اولر توپلم موضوعـی گه ماس کـیله دی، همده مؤلف نینگ «تصوف و انسـان» کانسـیپسیه سی باره سیده گی ملاحـظه لرینی تولدیره دی.

خـلاصه قـیلیـب ایتگـن ده، عـبدالحکـیـم شـرعی جـوزجانی نینگ «تصوف و انسـان» ناملی کتابی اوزبیک تصوف شـناس لیگی نینگ جـدی یوتوغی بولیشـی ممکـن. کتاب نی نه فـقـط عـالم لر، بلکه کـینگ کتاب خـوان لر عـامه سـی تامانی دن هم کتته قـیزیقـیش بیلن کـوتیب آلینیشی گه شبهه یوق.

---

* عبدالرحـیم منانوف: ادبیات فن لری دوکتوری، پروفـیسـور عـبدالرحـیم منانوف اوزبیکسـتان نینگ تنیقلی شـرق شـناس - افغانستان شـناس عالمی. اونینگ ۶۰ دن آرتیق عـلمی- اسلوبی ایش لـری، جـملـه دن ۳ تـه مونوگـراف، ۶ ته اوقو قوللنمـه، ۵۰ دن کوپ راق عـلمی مقاله لری نشـر ایتیلگـن. روشـانی لر باره سـیده اونینگ مونوگرافی، شونینگ دیک افغانستان ده تصوفی آقیم لری باره سـیده اونینگ باشـقه کوپ اثرلری نشر بولگـن. او تاشـکینت دولت اونیویر سیتیده افغانستان فـیلالوژیسـی مدیری، دولت شرقشناس لیک انستیتوتیده شـرق فـیلالوژیسی فـاکـولته سی نینگ رئیسی وانستیتوت معاونی وظیفه لریده ایشله ب کیلگـن.حـاضر او تاشکینت دولت شرقشناس لیک انستیتوتی ریکـتری (رئیسی) صفتی ده ایشلماقـــده.

کرامت ملاخواجه یوا *

کونگل گه نظر

انسان اوچون اینگ اوزون یول اونینگ اوز کونگلی تامان باشله گن یولی دیر. نی- نی علامه لر، قنچه شاعر ودین شناس لر منه شو یول نی باسیب اوتیش نی اوز حیات لری نینگ مضمونی دیب بیلدی لر، عمرنینگ، حیات نینگ ماهیتی نی کونگل نی انگله ش بیلن باغله دیلر.

یقین ده (۲۰۰۱ ییل) «عدالت» نشریاتی ده چاپ ایتیلگن «تصوف و انسان» کتابی عیناً شو مسئله گه بغیشلنگن دیک. کتاب مؤلفی تنقلی ادبیات شناس عالم، شاعر و حقوق شناس عبدالحکیم شرعی جوزجانی تصوف تعلیماتی ده احمد یسّوی، بهاؤالدین نقشبند، نجم الدین کبرا، خواجه احرار، مخدوم اعظم، بابا رحیم مشرب و بابا طاهر کبی اولوغ ذات لرحیات یولی، تورموش طرزی حقیده سوز یوریته دی، همده اولر یره تگن اثرلرنی ترجمه ده کیلتیریش و شرح له ش آرقه لی کتابخوان گه اوزی نینگ کونگلی دیک بویوک ملکی گه ایگه لیک قیلیش نی اورگه ته دی، دیسک خطا بولمس.

«تصوف تعلیماتی نینگ ایلدیز لری و اساسی یونه لیش لری»

دیـب ناملنگن دسـتلبکی باب ده مؤلف تصوف و عـرفان مسـئله لری گه توخـته ب اوته دی، چـینه کم صوفی وعـارف انسـان اورته سـیده گی مشترک لیک وفـرق لی جـهـت لرگه اعـتبارنی قـره ته دی. هـندوستان و یونانسـتان ده وجـود گه کیلگـن عـرفـانی فکـرلرنی توشونتیریب تصوف تعـلیماتـی نینگ پیدا بولیشـی نی انسـان روحـیتی نینـگ مکمل لیک که اینتیلیشی نتیجه سی بیلن باغـلیدی.

تصـوف نینگ اسـلامی ایلدیزلری حـقیده سـوز یوریترایکـن، عالم شـوندی دیدی: «عـرفانی تعـلیمات ده تفکر کتته اهمیت کسـب ایته دی. «اوزینـی ته نیب آلگن کیشـی اوز ایگه سـینی(ربی نی) تـه نیب آلیش گه موفـق بولـه دی»، حـقـیقـی محـبوب حـقـی ده اویله مـس دن، کونگل کوزگوسی دن اونینگ صورتی دن باشقه نرسه لرنی چـیقـریب تشله – مس دن اونینگ جـلوه سینی کوریش و اونگه واصل بولیش ممکن ایمس...».

عالـم، تصوف تعـلیماتی نینگ اساسـی یونه لیـش لری حـقیده فکر بیلدیریـش دن اول ابـن العـربی و «وحدۀ الوجـود» فـلسـفه سـی گه انچه بـه تفصیل توخـته لیـب اوتگـن. «وحـدۀ الوجـود» نظریه سـی نیمه لردن عـبارت، او فـلسفه تاریخـی ده قـندی اورین توته دی و بو حـق ده گی ابن العـربی تعـلیماتی قـیسـی اسـاس لرگه سوینگـن دیگن سوال لرگه تورلی منبـع لر گه، جـملـه دن ابن العـربـی نینگ اثرلریگـه مراجـعـت قـیلگن حـــال ده جـــواب بیرگـن. اوز فکـرلرینی عـبدالرحـمـن جامی، جـلال الدین رومی، حافـظ شـیرازی کـبی عارف شـاعـر لر سوز لری بیلن ایضاح لـه ب توشـونتیرگن. بو ایسـه کتاب نینـگ قـیمتی نی ینه ده آشـیره دی. تصوف تعـلیماتی ده گی اساسی یونه لیش لردن کبروی لیک، قادری لیک، سهـروردی لیک، چـشتی لیک، یسّوی لیک، نقشبندی لیک، مجددی لیک کبـی طریقت لرنینگ هـر بیـری حـقـیده عـلـیحـــده عـلیحـده توخـته لیب، اولرنینگ اساسچـی لری، پیـدا بولیش تاریخی، ترقی ایتیش یول لری، اوخـشـش و فـــرق لی تامان لری حـقی ده مهـم فکـرلرنی بیان قـیله دی،

نـا ته نیش سـوز و اتمه لرنی ایضاح لیدی، فـایـده له نیلگـن ادبیات لر روی خـطی نی کـیلتیره دی. بو ایسـه کتابخـوان گه ینگی امکان لرآچـیب بیره دی.

کتاب گه شیخ نجـم الدین کبرانینگ «کونگلیم کوزی بیلن کورگـن لریم» دیب ناملنگـن رساله سی نینگ ترجـمه قـیلیب کیریتیلیشی و ایضاح له نیشی اونینگ سلماغـینی آشیره دی. کتابخـوان نی اوزکونگلی گه ینه بیر بار نظر ته شلش گه، عـمرنینگ، دنیا نینگ ماهـیتی حـقیده اویله ش گه اوندیدی. سالک قـلبی نگاهی بیلن دنیا گه نظر تشله گـن شیخ کـبرا کـوپ مسئله لر قـطاری دنیا نینگ ماهـیتی حـقیده شوندی دیگـندی: «دنیا- اویله ش اورنی، عـبرت منزلی، عـشرت سرایی، کـوپریک بناسی دیر. او، مؤمن لـر نینگ ایکـین زاری، قـیدیروچـی لرنینگ بـازاری، اینتیلوچـی لرنینگ سـودا دکانی، ایزله نوچی لر نینگ اُولاوی، سـلوک یولی گه کـیروچـی لر نینگ کـوپریگـی، صادق لرنینگ اوترجایی، عـارف لر نینگ اخلات خانه سـی و شـیطان لرنینگ اولکه سی دیر... اونینگ بیلن سودا قـیلگن لر الده نه دی، اونگه کـونگل بیرگـن یول دن آزه دی...».

کتاب ده تصوف تاریخـی ده مهـم اورین ایگل له گن، بیراق حـیاتی و فعـالیتـی ایندی اورگـه نیله باشـله گن خـواجـه احـرارهـمده عـبید الله بهادرخان (عـبیدی)، جانی بیک خان سـلطان، ظهـیـر الدین محـمـد بابر کـبی کـوپ گـینه شـاعـر لر، سـلطان لر، دولت ارباب لری بیلن صمیمی و دوسـتانه مناسـبت ده بولگـن مخـدوم اعـظم سـید احـمد بن جلال الدین کاسـانی دهـبیدی حـیات یولی حقیـده معـلومات لر و اونینگ «رباعـی لر شـرحی» رساله سی نینگ ترجـمه ده بیریلیشـی ادبیات شناس لیگی میزده گی مهم حادثه دیر. زیرا، «رباعـی لر شـرحی» کـبی اثرلر اوتمیش ادبیات شـناس لیگی نینگ مکـمل نمونه سـی بولیش بیلن بیرگه، سـالک- عـاشق قـلبی نینگ ایوریلیش لرینی صوفـیانه نقطهٔ نظردن تلقین ایته دی.

مخـــدوم اعـظـم قـلمیگه منسـوب «رسـالهٔ بابریه» اثـری حـقیده

معلومات بیرگن عالم بو اثرنی ظهیرالدین محمد بابر و حضرت مخدوم اعظم اورته سیده گی عجایب مهر- محبت، اخلاص و صمیمیت افاده سی دیب حساب لیدی. معلوم که بابر خواجه عبید الله احرار نینگ «والدیه» اثرینی نظم ده تورکی تیل گه ترجمه قیلگن ایدی. «رسالهٔ بابریه» اثری انه شو اثر گه جوابأ یازیلگن بولیب، عبدالحکیم جوزجانی کتابخوان نی اثر نینگ مضمون- مندرجه سی بیلن ته نیش تیره دی.

«بابا رحیم مشرب- وحدت عمانی نینگ غواصی» همده «اشکمش ده بابا رحیم مشرب نینگ مزاری» مقاله لرینی اوقیب، هر بیر کیشی نینگ، او خواه عالم بولسین، خواه عادی کتاب خوان بولسین، «اوز مشربی» بارلیگی گه ایشانه سیز. مؤلف بیز گه معلوم و نا معلوم بولگن فکر لرنی چوقور له ش تیره دی، شاعر حیاتی نینگ افغانستان بیلن باغلیق تامان لرینی کتابخوان اعتباری گه حواله ایته دی. چیندن، مؤلف آنه شهری سرپل بیلن باغلیق ایریم واقعه لرنی ایسلرایکن، اونینگ تصوف تاریخی بیلن فقط کتاب لر آرقه لی گینه ته نیش ایمس لیگی، بلکه حیات ده هم صوفی لر، اولر نینگ طریقتی بیلن انچه یقین ایکن لیگی عیان بولیب قاله دی:

«کمینه یاش لیگیم ده شهری میزسرپل ده، نیچه مرتبه قادریه طریقتی گه منسوب غلام غوث آغا ناملی بیر پیر اوییده، جمعه کیچه لری بولیب اوته دیگن جهر ذکری نینگ گواهی بولگن من... مرید لر دایره شکلی ده اوتیریب، بیل لرینی باغله ب پیر نینگ خلیفه لریدن بیری نظارتی ده بیر قطار مقدس کلمه لرنی بار آواز بیلن قوشیلیب ایتیش گه باشلر دی لر...»

«بابا طاهر عریان و اونینگ عرفانی ترانه لری» دیب نامللنگن مقاله ده شاعر رباعی لری دن بیر قنچه سی عروض وبرماق وزن لریده ترجمه قیلیب بیریلگن که، بو عبدالحکیم شرعی جوزجانی نینگ هم نکته دان عالم، هم شاعر و عجایب ترجمان ایکه نی دن دلالت دیر. اینیقسه، او کیشی نینگ فقط تاریخ ده اوتگن صوفی لر، تصوف تاریخ

چـی لری حـقیده گـینه ایمس، بلکه اروپا لیک تصوف شـناس عالم لر، بو گـونگی اوزبیک تصوف شناس لیگی حـقیـده گی فکرلری هـم اعـتبارلی دیر.

* کرا مت ملا خواجه یوا: نظامی نامیده گی تاشکینت دولت پیداگوژی اونیویرستیتی اوزبیک کلاسیک ادبیاتی کفیدره سی استادی. تقریظ ۲۰۰۱ ییل، ۲۲ نوامبر، «اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی» هفته لیگیده نشر بولگن، ۲- بیت

عـبدالحکیم شرعی جـوزجانی نینگ «تصوف و انسان» کتابی بیرینچی نوبت ده کـتابخـوان گه کـتته عـلم و عـرفان بیره دی، شونینگ بیلن بیرگه، یوقاریده تأکـید له ب اوتکنه یمیز دیک، کتابخـوان نینگ قـلب کوزینی آچیشـگه، اونی پاک له ش گه کمک لشـه دی، دنیا نی کونگل کوزی بیلن کوریشگه اورگه ته دی.

نعمت جباروف*

طریقت- خلق قه خدمت قیلیش دیر

«عدالت» نشـریاتی ده عـبدالحکیم شـرعی جـوزجانـی نینگ «تصوف و انسـان» کتابی چاپ ایتیلدی. کـتاب حـقیده فکـر یوریتیش دن آلدیـن، اونینگ مؤلفی توغـریسیده ایککی آغـیز سـوز.

عـبدالحکیم شرعی جـوزجـانی عـرب، فـارس، پشتو و تورک تیل لرینی بیله دی، اوزبیک و فـارس تیل لریده ایجاد قـیله دی. شـعـر و مقاله لری محـلی و خارجی مطبوعات صحـیفه لریده نشر ایتیلماقـده.

اوزبیکسـتان ده اونینگ ۱۰۰ دن کـوپراق مقاله لری نشر قـیلینگـن. او ییگیرمـه دن آرتیـق عـلمی- ادبی اثر لر مؤلفی و ترجـمانی دیر. جـمله دن، آی بیـک نینـگ «نوایی» رومانی، ش. رشـیدوف نینـگ «ایککی دل داسـتانی» نی، شونینگ دیک باشقه عـرب و اوزبیک مـؤلف لری اثرلرینی فارس تیلی گه اوگـیریب نشر قـیلگـن.

او ۱۹۹۷ ییلی «افغانستان ده شریعـت ترقـیاتی ـــ افغانستان حـقوقی تیزیمی ده اسـلام حـقوقی نینگ اورنی» موضوعـی ده نامزد لیک دیسیرتیه سـینی حـمایه قـیلگـن. عـبدالحکیم شرعی جـوزجانی ریسپوبلیکه و خـلق

ارا علمی- عملی انجمن لرنینگ فعال اشتراک چی سی. حاضر تاشکینت اسلام اونیورسیتیتی اسلام حقوقی کافیدره سی مدیری لوازمی ده ایشله ماقده. ممتاز ادبیات نی یخشی بیلیش بیلن بیرگه لیک ده، اوندن الهام له نیب، جانه جان وطنیمیز نی جاذبه لی شعری افاده لربیلن توصیف له گن. قوییده اونینگ ایجادیدن بیرمثال:

بیر اولکه کیم کوپ مینگ ییل لیک تاریخی بار
آزادوطن، چیرایلی یورت، آنه دیار
زمان منگه ییده بیر بی بها الماس
ابدیت باغیده بیر اولکن چنار
الهام آلر قدیم توران دولتیدن
آلپ ایرتون گه - افراسیاب شوکتیدن
شهامتلی اولوسی اُورنَک آلهٔ دی
«شیراق» بیلن «سپیته مین» هِمتیدن

۹۰ نچی ییل لردن باشله ب مؤلف نی سِرتدن بیلگن کمینه گه، کیینچه لیک او بیلن ایلکه مه - ایلکه توریب فعالیت کورسه تیش نصیب ایتدی، حتی معین موضوع بوییچه آلیب بارگن علمی تدقیقات لری میز بیر توپلم ده نشرایتیله باشله دی. اوشبو همکار لیک ایز لری کتاب ترکیبی ده گی منبع لر نینگ ترجمه و تحریری ده هم اوز عکسی نی تاپگن. شو باعث اونینگ هر بیر سطری کمینه گه علیحده سرور بغیش له شی شبهه سیز.

کتاب، حقوق شناس لیک فن لری دوکتوری، پروفیسو ا. خ. سعیدوف نینگ «تصوف علمی شرق فلسفی تفکری تاریخی نینگ ترکیبی قسمی» دیگن سوز باشی سی بیلن باشلنه دی. اونده عبدالحکیم شرعی جوزجانی نینگ حیاتی و فعالیتی بیر مقدار یاریتیلگن.

شوندن سونگ «تصوف تعلیماتی نینگ ایلدیز لری واساسی یونه لیش لری» دیب ناملنگن قسم گه اوتیلگن. اونده «عرفان» و «تصوف» توشونچه لری، هندوستان و یونان ده عرفانی فکرلر، تصوف تعلیماتی نینگ اساسی یونه لیش لری، ابن العربی نینگ «وحدة الوجود» فلسفه سی، کبرویه، سهروردیه، چشتیه، مولویه، یسویه، نقشبندیه و مجددیه طریقت لری قیسقه چه تحلیل قیلینگن. اوشبو معلومات لر کتابخوان گه تصوف تاریخی ده گی مشهور طریقت و توشونچه لر حقیده عمومی تصور حاصل قیلیش گه امکان بیره دی.

قسم نینگ یکونی ده مؤلف، تصوف ایلک عرفانی فکرلر بیلن چمبرچس باغلیق دیگن توغری منطقی خلاصه گه کیله دی. ایتیش جایز که، عیناً شو خلاصه تصوف تاریخی نی شرط لی روش ده ایککی دور گه بولیش ممکن لیگی توغری سیده گی فکر گه هماهنگ دیر.

«نجم الدین کبرا نینگ قره ش لری و اثر لری» قسمی ده خیوه ده توغیلیب، عرب و عجم ملکی ده گی کوپ گینه شهرلرنی کیزیب چیققن و آنه یورتی گه قیتیب کیلیب کبرویه طریقتی گه اساس سالگن اولوغ متصوف – احمد بن عمر بن محمد خیوه قی نینگ (۱۱۴۵/۵۴۰ – ۱۲۲۱/۶۱۸) حیاتی، فعالیتی و میراثی اطرافلی چه تحلیل ایتیلگن. بو، ۱۹۹۵ ییل ده نشر قیلینگن «شیخ نجم الدین کبرا» ناملی توپلم ده گی مؤلف نینگ «شیخ نجم الدین کبرا– وطن پرورلیک رمزی» دیب ناملنگن مقاله سی نینگ تولدیریلگن شکلی دیر. بیر گینه مثال کیلتیریش بیلن چیکلنه میز. توپلم ده نجم الدین کبرا نینگ ۹ ته اثری کورسه تیلگن بولسه، کتاب ده اونینگ ۱۵ ته اثری قید ایتیلگن. باشقه چه ایتسک، مؤلف کبرا نینگ «آداب المریدین» («مرید لر آدابی»)، «سکینة الصالحین» («صالح لرنینگ وقار – آرامی»)، «وصول الی الله»، («الله گه ییتیشیش»)، «منهاج السالکین» («سالک لر نینگ یول یوریق لری»)، «اصطلاح الصوفیه» («تصوف اصطلاح لری»)، «آداب

السلوک» («سلوک آدابی») کبی اثر لر نی اوشبو کتاب ده ایلک بار کورستگن...

قسم یکونی ده نجم الدین کبرا اثرلریدن بیری نینگ ترجمه سی کیلتیریلگن. بیز نینگ چه، او اوزبیکستان ریسپوبلیکه سی فن لر اکادمیه سی ابو ریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی قولیازمه لر خزینه سیده سقلنه یاتگن ۲۹۵ – رقملی قولیازمه اساسی ده عمل گه آشیریلگن. هرحال ده، عیناً شو قولیازمه ترجمان گه کمینه تامانیدن ۱۹۹۳ییلده تقدیم ایتیلگن ایدی. ترجمان اونی شرط لی روش ده «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» دیب اته گن. اونده تصوف یولی گه کیرگن فقیر لر، بنده نینگ الله تمانیدن سیویلیشی علامت لری، فقیر نینگ خلوت ده اوتیریشی و اونینگ آداب لری، نفس نی ته نیب آلیش و اونینگ ایزداش لری، فقیر گه اوگیت بیریش و اونگه یول کورسه تیش، فقیر لیک نی باشقه نرسه لردن افضل کوریش، دنیا و اونینگ ماهیتی، بویوک الله نینگ یولی حقیده گی فکر لر بَیان ایتیلگن. ترجمه گه لغت و اته مه لر همده ادبیات لر روی خطی علاوه قیلینگن.

توپلم نینگ کتته قسمی نقشبندیه طریقتی ده گی خواجه احرار و سید احمد بن جلال الدین کاسانی دهبیدی دیک عزیز اولیا لر نینگ ترجمۀ حالی، حیاتی و میراثی نی یاریتیش گه بغیشلنگن. جمله دن، «خواجه احرار– نقشبندیه طریقتی نینگ نظریاتچی سی» ناملی مقاله ده گی «رشحات عین الحیات» («حیات بولاغی نینگ تامچی لری»)، «سلسلۀ الذهب» («طلا زنجیر») کبی اثر لر دن کیلتیریلگن قیزیقرلی لوحه لر ده خواجه نینگ علم ایزله ب سمرقند و هرات گه بارگن لیگی، نقشبندیه طریقتی نینگ پیرمرشدی بولیب ییتیشگن لیگی، کتته آبرو و ملک صاحبی بولگن لیگی حکایه قیلینه دی. او بیلن عبدالرحمن جامی و علیشیر نوایی اورته سیده شکل لنگن دوستانه مناسبت، بابر

شـاه نینگ حـضرت گه بولگـن صمیمی اخـــلاص و باطنی محـبتی اظهار ایتیله دی. شوندن سونگ خـواجه احـراردن «کلمات قـدسیه»، «ملفوظات»، «فـقـــرات احـراریه» و «والدیه» کـبی اثر لر میراث بولیب قالگـن لیگی، اولرده نقشـبندیه تعـلیماتی نینگ وحـدۀ الوجـود تامان یونلتیریلگـن لیگی عـلیحـده تأکـید لنه دی. بو فکـر نینگ اثباتی صفتی ده احـمد سـرهندی نینگ مکـتوب لری و بابرترجـمه سـیده گی «والدیه» رساله سی دن پرچه لر کـیلتیریله دی.

کتاب نینگ سید احمد بن جلال الدین کاسانی دهبیدی گه بغـیشلنگـن قـسـمی ده مخدوم اعـظم نینگ «شـرح رباعیات عبیدی» رسـاله سی نینگ ترجـمـه سـی (بیرینچـی مرتبـه «صداقـت لی طالب» سـرلوحه سـی بیلن ۱۹۹۶ ییل ملی تیکله نیش گزیته سـیده چیقـقـن) و «رسـالۀ بابریه» نینگ مضمونـی بیریلگـــن. ۱۹۹۴ ییل ده عـمل گه آشـیریلگـن اوشـبو ترجـمه کینـگ کـتابخـوان لر اعـتباری گه ایلک بار حـواله ایتیله یاته گه نی بیلن تحسین گه سزاوار دیر. اول حضرت بیلن ظهیر الدین محـمد بابر و عـبید الله خان بهادر عـبیدی اورته سـیده گی اخـلاص و صمیمیت گه اسـاس لنگـن مناسبت لر «رسالۀ بابریه» مقاله سیده یاریتیلگـن.

«وحـــدت عـمانـی نینگ غـواصی» سـرلوحه لی قسـم ده اوزبیک ممتاز ادبیاتی نینگ یارقـین یولدوز لریدن بیری شـاعـر بابا رحـیم مشـرب (۱۶۵۳ – ۱۷۱۱) نینـگ حـیاتی و میراثی، اینیقسـه، اونینگ فارس تیلی ده گـی نظمی دردانه لـری اطراف لی چـه تحـلیل ایتیلگـــن. وزن و قـافـیه لـرده ایریم نا متناسـب لیک لر موجـود لیگی، دیوان لرده اونینگ فارسـچه منظومه لری اوزبیکچه شـعـر لری گه قره گن ده، ناسـخ لر تامانیدن نسـبتاً توغـریـراق کوچـیریلگـنـی تأکـید لنگـــن. اولکه میـزده بیرینچی مرتبه عـملگه آشیریلگـن اوشبوعـلمی تحـلیل نینگ معـین قسمی مشرب نینگ عرفانی – فـلسفی قره ش لری و وحـدت فـلسفه سیگه مناسبتی نی یاریتیش گه بغـیشـلنگن. مقاله نهایه سـیده مؤلـف بابا رحـیم مشـرب نینگ تربتی

اشـکمش ده، بابر میرزا نینگ قـبری کابل ده، عـلیشـیر نوایی، گوهـر شاد بیگـم و سلطان حسین بایقـرا نینگ ابدی قـونیم تاپگـن جـای لری هـرات شهری ده ایکن لیگی نی قـید ایتیب، اولر نینگ معـنویت لری اوزبیکستان و افغانستان خـلق لرینی بیر– بیری بیلن چـمبرچـس باغـله ب کـیله یاتگـن کـَمه ـَلک کـوپریک بولیب قـاله جه گی گه قـطعی ایشانچ بیلدیرگن.

«بابا طاهـر و اونینگ عـرفانی ترانه لری» سـر لوحه لی قسـم ده ابو عـلی بن سینا گه زمانداش بولگـن بابا طاهر عـریان نینگ حـیاتی و میراثی خصوصی ده سوز باره دی. اونده تأکید له نیشی چه، بابا طاهر عـریان نینگ ۱۶۰ دن آرتیق ترانه لری، یعـنی تورت لیک لری بار. مقاله ده مذکـور ترانه لر نی اورگه نیش باره سـیده عـمل گه آشیریلگـن ایش لر بیرمه – بیر سنه ب اوتیلگـــن و عبدالحکیـم جـوزجانی نینگ عـروض وزنیده گی ۱۰ ته و برماق وزنیده ۹ ته ترجـمه سی بیریلگـن.

فـیلولـوژی فن لـری دوکـتوری، پروفـیسـور نجـم الدین کاملوف نینگ «تصوف» کـتابی گه مؤلـف تامانیدن یازیلگـن تقریظ «حـاضرگی زمـان اوزبیک تصوف شـناس لیک عـلمی گـه بیر نظر» دیـب نامللنگـن. اونـده اوزبیکسـتان ده تصوف شـناس لیک فنی ترقـیاتـی یولیده عمل گه آشـیریلگـن عـلمی تدقـیقات لر نینگ ایریم لری سه نب اوتیلگن و امکان قدر تحـلیل قیلینگن. اولر نی«تصوف» کتابی بیلن قیاس له ش آرقه لی نجم الدیـن کاملوف نینگ یوتوق لری کـورسه تیب بیریلگـن.

شـو بیلـن بیرگه کتاب ده یـول قوییلگن ایریم کـم چـیلیک لرهـم کـورسـه تیلیـب، انیـق تکلیـف لربیلدیریلگـن. «تصوف عـلمـی معـنوی قدرت»، دیب نامللنگـن خاتمه ده مؤلف نینگ خلاصه لری بیریلگن.

اوتگـــن عـصر نینـگ ۹۰ – ییل لری ده تصوف نینگ ایزگو لیک لرینی توشـونتیریش انچـه قیین کیچـــرایدی. چـون که تصوف ترک دنیا چـیلیک – زاهد لیک گه مایل دیب توشونیلردی. کـتاب نینگ اعـتبار گه مالک جـهت لریدن بیری شـونده که، اونده شیخ سعـدی نینگ «گلستانی»

دن کیلتیریلگـــن قـوییـده گی اقـتباس قـویاش ینگلیـغ پارله ب، تصوف آسمانی ده گی بوندی شبهه لر بولوتینی یوق قـیلیب یوبارگن:

«طریقت ایشـی تسـبیح توتیب، جـوندن ایسکی لباس کـییب، نماز اوقیش بیلن بولمیدی، طریقت خـلق نینگ خـدمتی دن باشقه نرسه ایمس».

کـتـاب نینـگ نامی جـسـمی گه ماس. در حـقـیقـت، کـتاب ده انسـان نینگ جـمعـیت ده گی اورنی، خـلق ارا دوسـت لیک، ملت لر ارا تاتوو لیک و دین لر ارا بغـری کینگ لیک کـبی عـموم انسـانی قـدریت لر ترنـــم ایتیلگـن.

---

* نعـمـت جباروف: تنیقلی تصوف شـناس، تدقیقاتچی عالـم، «امام البخاری علمی تدقیقات مرکزی» نینگ علمی اعضاسـی. او، کوپ علمی انجمنلرده اشتراک ایتیب کیلگن. تصوف، اینیقسه تورکستان متصوفلری حیاتی و تعلیماتلری حقیده یازگن مقاله لری مطبوعات وتوپلملرده نشر بولیب کیلگن.

تقریظ نینگ تولیق متنی»امام البخاری سـباقلری» مجله سـی نینگ ۲۰۰۱ ییل، اپریل سـانی، ۲۰۷—۲۱۰ بیتلریده باسیلگن.

اسقرمحکم *

آدمی لیک علمی

بوگونگی معنوی معما لریمیزنینگ اطراف لیچه و چوقورحل قیلینیشی، تاریخی قدریت لریمیز، مدنی میراثی میز، ممتاز ادبیات نمونه لری، خصوصاً، تصوفی یادگار لیک لرنینگ زمان علمی ترقیاتی ینگی لیک لری و فلسفی توشونچه لر اساسی ده تدقیق و تلقی ایتیلیشی، ملی استقلال غایه سینی یاش لریمیز آنگی گه سینگدیریش ده مهم رول اوینیدی. شو معنی ده مدنیتی میز تاریخی بیلیمدانی عبدالحکیم شرعی جوزجانی نینگ «تصوف و انسان» کتابی («عدالت» نشریاتی،۲۰۰۱ ییل) بو یونه لیش ده گی مهم تدقیقات دیر. کتاب ده تصوف نینگ تاریخی ایلدیزلری، مسلمان شرق مدنیتی و فلسفه سیده شکل له نیش جریانی، اساسی یونه لیش لری، جمله دن، ابن العربی و «وحدۀ الوجود» فلسفه سی، کبرویه، قادریه، سهروردیه، چشتیه، یسویه، نقشبندیه، مجددیه کبی طریقت مکتب لری خصوصی ده اطراف لیچه معلومات بیریله دی.

«نجم الدین کبرا نینگ قره ش لری و اثرلری»، «خواجه احرار- نقشبندیه طریقتی نینگ نظریاتچی سی»، مخدوم اعظم – سید احمد بن

جـلال الدین کاسـانی – دهـبیدی، «رباعـی لر شـــرحی» و «بابریه» رساله لـری، «حاضر گی زمان اوزبیک تصوف شـناس لیگی گه بیر نظـر» کـبی بولیـم لرده، تصوف نینـگ خـصوصی و عـمومی قـاعـده لری، او لر نینگ فـلسـفی مکـتب لر صفتی ده شـکل له نیشـی ده گی اهمیتی، شـرق خـلق لـری نینگ تاریخی و جـغـرافی حـدود لریـده ینگی طریقت اوچـاق لری نینگ پیدا بولیشـی و رواج له نیشـی، سـلوک و رویه پیرلری نینگ روحی- باطنی، جسـمانی- ظاهری تربیه اصول لری خـصوصی ده تیرَن معـلومات لر بیریلگـن.

بیزلر، شو پیت گه قدر بویوک متصوف شاعر، خراسان و ماوراؤ النهر تصوف آقیم لری گه جدی تأثیر کورستگـن نجم الدین کـبرا رباعی لرینی مطالعه قـیلیش امکانیتی گه ایگه ایدیک. «تصوف و انسـان» کـتابی نینگ مؤلفـی وطن پـرور اولیا بابا میز نینگ مهم معـرفـی اثری «کونگلیم کوزی بیلـن کورگـن لریم» (مذکـور نام تدقـیقات چی تامانیدن شـرط لی روش ده قـوییلگـن) رسـاله سـینی ایلک بار اوزبیک تیلی گه اوگـیریب، کتاب دن اورین بیره دی. رسـاله ده ولی الله نینگ حـیاتی، قـره ش لری، ایمان و اعـتقاد گه دایـر افکار و اندیشـه لری، انسـان روحی نینگ مرکب عالمی، یخشـی لیک و یامان لیک نینگ دنیـوی- اخـروی عـاقـبت لری، تأثیر لی تیل ده بیان ایتیلگـن.

«دنیا نینگ بیر قـسمی نی کیزیب، ایش لرنی سیناو دن اوتکـزدیـم، تورلـی عـمـل لر بیلن شـغـل له نیب، معـلوم کـیشـی لر بیلـن ملاقات ده بولدیم، بویوک ایش لرنی عـمل گه آشیریب، برچه نرسه لر نینگ اچـیق – چـوچـوگینـی تاتیب کوردیـم، کـتاب لرنی تیکشـیریب چـیقیب عالم لـر خـدمتی ده بولدیم،... کوپ عجـایب نرسـه لرنی کـوزدن کـیچـیریب بیلیب آلدیم که اینگ تیز اوتیب، اینگ تیز زوال تاپه دیگـن نرسه عـمـر و دنیا ایکن»- دیب یازگـن مرشد، یقین و اورته شرق مملکـت لرینی فـرسخ – مـه فـرسـخ کـیزیب، «دنیا ایـش لرینی سـیناو دن اوتکـزگـن»، اولوغ

علامه روزبیهان وززان المصری، امام ابو منصور حفده، شیخ بابا فرَج، عمار یاسر، اسمعیل کسری کبی ذات لردن الهی و تیریک لیک علمی نی اورگندی. انسان عمری نینگ دریا لردیک سِیر شتاب لیگی، بیز استوار و باقی دیب بیلگن کوپ دن- کوپ حادثه لرنینگ تیز زوال تاپگوچی ایکن لیگی گه، دقت نی تارته دی. عادت ده، بیز دنیا نینگ اینگ اولوغ بای لیگی اصلی ده انسان اوچون بیریلگن عمر ایکه نی نی، عمرایسه لحظه لردن تارتیب ییل لر گه اُوزنگوچی وقت دن عبارت لیگی نی کوپ هم اویله ویرمیمیز. وقت - ابدی جریان دیر. بو جریان نی توخته تیش، اونینگ حرکتی گه توشاو سالیش گه هیچ کیم نینگ حدی سیغمیدی. انسان باله سی خوددی شو یوگوریک وقت دایره سیده معین فرصت گه ایگه ایکن، بو موقت فرصت نی ایزگو ایش لر گه خرج قیلماغی کیره ک. زیرا«ایککی دنیا نینگ اینگ یخشی لیگی نی - قناعت ده، اینگ یامان لیگی نی- طمع گیر لیک ده کوردیم. آدم لر آره سیده اوز وقتی نی «کاشکی»، «کیره ک»، «ممکن» دیب در گمان لیک ده اوتکزه دیگن کیشی نی، اینگ «قیسقه عمر ایگه سی دیب بیلدیم» دیدی ولی لر پیری. «برچه یخشی لیک لرنی قمره ب آلگن صفت لر ایچیده اینگ یخشی سی خُلق گوزه ل لیگی و برچه یامان لیک لرنی قمره ب آلگن صفت لر ایچیده اینگ یامانی حسد ایکن» دیب یازه دی کبرا.

ولی الله نینگ جوزجانی قلمی بیلن ایلک مرتبه آنه تیلی میز گه اوگیریلگن مذکور رساله سی حیاتی پند- حکمت لر بولاغی گه اوخشیدی. «مین قیزیل اولیمنی تیلم چیلیک ده، منگو حیات نی اوز احوالینی یشیریش ده، موفقیت نی سعی- حرکت ده، خوار لیک نی دنگه سه لیک ده، بلا- مصیبت نی سوزله ش ده، وقار نی سکوت ده کوردیم»- دیب یازه دی بویوک مرشد. اوشبو ایخچم اقتباس ده توصیف لنگن حادثه لر بیر- بیری بیلن عضوی باغلیق. دنیا ده گی اولکن ضلالت لر دن بیری تیلَم چیلیک دیر. تورت موچه سی ساغ، ایس-

هوشی بار، انسانی قدر- قیمتی نی انگله گن آدم، منگو لیک حیات گه واصل بولیش یولیده تیرن صبر- متانت نی اوزیده کسب ایتیشی، مدام سعی- حرکت قیلیشی، خوار لیک و زارلیک دن ایمن بولیش اوچون هوشیار لیک نی قول دن بیرمس لیگی، «قیزیل اولیم» گه سبب بولوچی «قیزیل تیل» نی تییب یوریشی، وقار لی سکوت و دانشمند لیک نی حیاتی دستور العمل قیلیشی کیره ک.

«مین تنگری تامانیدن دنیا قل لیگی دن قوتقه زیلگن کیشی دن باشقه نی، ایرکین کورمه دیم. خوارلیک و حقارت نی مخلوق لر خدمتی ده، عزت و شرافت نی ییتوچی خدمتی ده کوردیم...اینگ یخشی حساب- کتاب، اوز نفسی بیلن حساب- کتاب قیلیش دیر. هرعاقل کیشی آخرت گه یوز توتگن و هر جاهل کیشی دنیا بیلن قیزیققن بوله دی...هیچ بیر بیزه ک نی توغری سوز دن چیرایلی راق تاپمه دیم».

عمر دریا سی تولقین لری اورکه چیده کیچیب باره یاتگن آدم، تورموش شدت لری قاشی ده همیشه برداشی نی قلقان قیله آلمیدی. اینیقسه، تیریک چیلیک باعث، عزیزعمرینی اوتکینچی تشویش لر قولی گه گرو گه تاپشیره یاتگن کیمسه لر، بیر مؤجز رساله ایچیده گی بو حکمت لرنی هر دایم مطالعه قیلیش امکانیتی گه ایگه ایمس لر. خوش، اونده کبروی دانش لر جوهرینی قندی قیلیب قلب وقولاق لر گه جایله ش ممکن؟ گپ ینه و ینه کتاب واونینگ انسان حیاتی ده گی اورنی گه کیلیب تقیله ویره دی. معنویت نی هیچ قندی پول بیلن اولچه ب بولمس لیگی نی بیلیب توریب یوقاریده گی حکمت لر و معرفی دردانه لرنی ترغیب قیلیش نی کینگیتیریش لازم لیگی گه ایشانچینگ آرته دی...بعضا قدریت لریمیزنینگ مقام و مرتبه سی نی انگله ماق نینگ اوزی بیر علم، اونگه مراجعت قیلماق باشقه علم دیر.

عـبدالحکـیم شـرعی جـوزجانی نینگ «تصوف و انسـان» کـتابی آدمی لیک عـلمی انکشافی یولیده قـوییلگـن ددیل قـدم دیـر.

* اسقر (اصغر) محکم : اوزبیکستان و اورته آسیا حدودیده تنیلگن، علمی مقاله لر وتحلیللری بیلن مطبوعاتده چیقیب تورگن عالملردن ایدی. او تصوف علمیگه چوقور بیریلگنی سـببلی تورکیه لیک مولوی شناس عالم عابدین نینگ مثنوی اوستیدن یازگن شرحینی تورکچه دن اوزبیک تیلیگه ترجمه قیلدی. شونینگدیک مثننوی نی هم اوزبیک تیلیگه بیت مه بیت اوگیرگن. اونینگ بیرینچی کتابی «مثنوی معنوی» نامی بیلن ۱۹۹۹ ییل تاشـکینتده نشـردن چیققن. بولردن تشقری اسقر محکم «شمس دیوانی» دن ۱۰۰ غزلنی تنلب آلیب اوزبیک تیلیگه شعری ترجمه قیلینگن

ایککینچی نشر اوچون سوزباشی

«تصوف وانسان» کتابی، ۲۰۰۱ ییل اوزبیکستان جمهوریتی وزیرلر کابینه سی حضوریده گی تاشکینت اسلام اونیورسیتیتی(دارالفنونی)، تاشکینت دولت یوریدیک (حقوق شناس لیک) انستیتوتی و اوزبیکستان ده انسان حقوق لری ملی مرکزی حامی لیگی ده، حقوق فن لری دوکتوری پروفیسور حلیم بای بابایف اهتمامی بیلن ۱۰۰۰ نسخه ده «عدالت» نشریاتیده چاپ ایتیلگن ایدی.

کتاب، علمی- ادبی حلقه لر تامانی دن کتته قیزیقیش بیلن کوتیب آلینیب، اوز ساحه سیده بیر ینگی لیک صفتی ده قبول قیلیندی، اونده گی ایریم موضوع لر، بیرینچی مرتبه علمی تحلیل آستیده آلینگن لیگی، علمی تصوف مخلص لری نینگ دقت - اعتبارینی اوزیگه تارتدی و موضوع لر بوییچه مطبوعات ده بیر قطار تقریظ لر چیقه باشله دی.

بو نینگ سببی شونده ایدی که شورا لرحکومتی دوریده دولت نینگ رسمی غایه سی (ایدئولوژی سی) تامانیدن عموماً دینی تعلیمات، جمله دن اسلام تصوفی، فیودال دنیا قره شی صفتی ده ته نیلیب قاره لنگن ایدی و اونینگ نماینده لری و مخلص لری همیشه تضییق وتعقیب آستیده بولر دی. بو ساحه ده اختناق شونچه کوچلی ایدی که اینگ ییریک

و اتاقلی عالم لرهم علمی تحلیل اوچون موضوع لرگه تیگیشلی منبع لردن فایده له نیش مقصدیده، یوقاری مقام لردن رخصت آلیش لری بیلن علمی تحلیل نی اته ایزم (مادی لیک) پرنسیپ لری گه ماس له ش تیریب عمل گه آشیریش لری کیره ک ایدی. بو ایسه واقع لیک نی تحریف قیلیش و حقیقت نی بوزیب کورسه تیش دگه آلیب کیلردی. مثال صورت ده اکتوبر انقلابی نینگ بیرینچی باسقیچ لریده اوزبیک کلاسیک ادبیاتی نینگ ییریک وکیل لری بولمیش امیرعلیشیر نوایی، ظهیرالدین محمد بابر، حسین بایقرا، بابا رحیم مشرب و خواجه احمد یسّوی کبی شاعرلرنینگ اثرلرینی نشر ایتیش منع ایتیلگن ایدی. کیینچه لیک اولرنینگ ایریم لرینی نشر ایتیشگه رخصت بیریلگن بولسه هم، اثر لرده گی خدانینگ حمدی، پیغمبرنینگ نعتی و اولوغ دین ارباب لری نینگ منقبت لری بوتونلی چیقه ریب تشله نردی. بونداق حالت نی اوشه دورده نشر بولگن نوایی و باشقه شاعرلراثرلریده کوریش ممکن. اته ایستیک (الحادی) غایه شو قدر کوچلی ایدی که حتی موسیقی بیلن اوقیله دیگن شعر لرده «خدا» کلمه سی کیلگن بولسه باشقه بیر سوز بیلن المه شتیریلیب اوقیلردی. مثلا»عشاق» مقامی ده کوپ اوقیله دیگن زیب النسا نینگ قوییده گی مشهورغزلی ده:

زکات حسن اگر میدهی برای خدا
بیا که زیب نساهمچو من گدا اینجاست

«خدا» کلمه سی «ثواب» سوزی بیلن المه شتیریلیب قوییده گی دیک اوقیلردی:

زکات حسن اگر میدهی برای ثواب
بیاکه زیب نسا همچو من گدا اینجاست

اوشبو ایدئولوژیک تعصب اساسی ده خواجه احمد یسّوی، بهاؤالدین نقشبند کبی تصوف طریقت لری نینگ اساسچی لری و سلیمان باقرغانی (حکیم آتا)، خواجه عبیدالله احرار و مخدوم اعظم کبی او لرنینگ بویوک نماینده لری، تورلی- تومن بهتان و تهمت لر بیلن کم سیتیلگن، حتی تورکی ادبیات ده «دیوان حکمت» اثری بیلن اونوتیلمس ایز قالدیرگن اولوغ تصوف شاعری خواجه احمد یسوی، باشقه لردن کوره کوپ راق معنویت دشمن لری نینگ قهر و غضبی گه اوچره گن ایدی. مثال صورت ده مشهور ادبیات شناس عالم نتَن مللە یف تامانیدن دارالفنون لرنینگ فیلالوژی فاکولته لری، پیدا گوژی(تعلیم وتربیه) انستیتوت لری نینگ تیل و ادبیات فاکولته لری اوچون درس لیک صفتی ده یازیلیب ۱۹۶۵ ییلی تاشکینت ده «اوقیتوچی» نشریاتی تامانیدن باسمه دن چیقه ریلگن «اوزبیک ادبیاتی تاریخی» نینگ بیرینچی کتابی ده، احمد یسوی حقیده ۱۸۳ بیت دن ۱۹۴ بیت گه چه یازیلگن فصل نینگ برچه سی اونی و طریقتی نی دولت ایدئولوژیسی اساسی ده قاره لب یازیلگن. بو ۱۲ بیت لیک فصل ده یسّوی و اونینگ اثرلری حقی ده کم سیتیش لردن باشقه بیران آغیز ایجابی سوز هم کوزگه تشلنمیدی.

بیز کتاب نینگ ۱۸۳ بیتی دن بیرمثال کیلتیریب، اونینگ ایریم سوزلرینی قوس ایچیده ایضاح له ب اوته میز:

«یسّویه، ریاکسیان فئودال- کلیریکل(ارتجاعی فئودال روحانی) گروه لرنینگ دنیا قره شی نی افاده ایتگن، اسلام دینی نی، بدبین لیک و ترک دنیاچیلیک نی ترغیب قیلگن، محنتکش خلق عامه سینی محتاج لیک وحقوق سیز لیک که کونیکیش گه، ایکسپلواتا تورلرگه (استثمارچیلرگه) قُل دیک تابع و مطیع بولیش گه چقیرگن اینگ ریاکسیان (ارتجاعی) طریقت دیر. احمد یسوی نینگ «حکمت» دیب اته لگن شعرلری و اونینگ ایزداش لری نینگ ایجادیاتی خوددی شو مقصد گه خدمت قیلگن ایدی».

بوندن تشـقـه ری اولوغ ذات لر و روحانی شـخصیت لرنینگ مزار لری اچـینرلـی حـالت گه کیلتیریلگـن ایدی. مین اوزیم بیر گروه افـغـانسـتان لیـک مهمـان لر بیلـن ۱۹۹۱ ییلی تاشـکینت شـهـری ده بولیـب اوتگـن «تورکسـتان لیک لر فورومی» ده اشتراک دن کیین، مستقـل دولت نماینده لـری بیلن بخارا شـهـری گه بارگـــن ده بهاؤالدین نقشـبند نینگ قـبرینی جـوده یامان و خـورلنگـن حـالت ده کوردیک.

مقـبـــره گه تیگیشـلی تاریخی بنا لر دیوارلـری زخ تارتیب، چـیرایلی نقش و نگار لری یوقالیش عـرفه سـیده ایدی. چـیرایلی کتته جامع مسجـد، قـوریلیش متیریال لری نینگ گدامی گه ایلنتیریلگـن ایدی.

رحـمتلی اکادمیسـین تاریخ فـن لـری دوکتوری بوری بای احـمدوف مستقـل لیک دن کیین ترمذ شهـریده گی تاریخی آبده لرنی نظارت قـیلیش اوچـــون یوباریلگـن دولت هیئتی نینگ رئیسـی صفتـی ده مینگه قـوییده گـی دیک معـلومـات بیرگـن ایدی: امام بخاری و امام مسـلم کتاب لریدن کییـن اوچـنچی صحیح حـدیث لر توپله می «الجامع الصحیح» کتابی مؤلفی امام ابوعـیسـی الترمذی نینگ مقـبره سـی کوریب چـیده ب بولمیدیگـن وضعـیـت ده سـقله نـردی. هردایـم کیلیـب تورگـن زیارتچـــی لرنینگ اعـتقـادینـی بوزیش اوچون، زیارت نینگ بیرتامانیده جـنایت قـیدیروچی پولیـس لر ایت لری (کوچـوک لری) نی باقـیـب تعـلیم بیریش مرکزی، ایککینچی تامانیده شـرعاً گوشـتی حرام قـیلینگـن چـوشقه لر(خـوک لر) نی با قـیش فـیرمه سـی جـایلشـتیریلگـن ایکن. بیز درحـال دولت مسئول مقام لری بیلن گپ له شییب، ایککه له تامان نی هم پاکیـزه له ش تیردیک.

شو یوسینده تورکستان خـلق لری چـیده ب بولمیدیگـن ملی حـقارت لر و دینی کم سـیتیش لردن توله بولگـن ۷۴ ییل لیک شـورا لر حـاکمیتی نی باش دن کیچـیرگن دن سونگ، ۱۹۹۱ ییلی مستقـل لیک دنیاسی گه قدم قـویدی. تورکسـتان مستقـل یاش دولت لری ایچـیده اوزبیکستان بیرینچی بولیـب ملـی و دینی قدریـت لرنی تیکله ش گـه باشـله دی. بیرینچـی دن

اَیتیب اوتیلگن کم سیتیش لرگه چیک قویدی. مذکور آبده لر و باشقه تاریخی یادگار لیک لرنی اساسی تعمیر دن چیقه ریب، چیرایلی باغ لر و ضروری قوریلیش لر بیلن تأمین له دی. ایککینچی دن برچه علم و فن ساحه لری جمله دن تصوف - بو آچیلمه گن قوریق قه قدم قوییش امکانی نی یره تیب بیردی. بو ایرکین لیک فضا سیده، تصوف تعلیماتی گه دایر بیرقطار مقاله و رساله لر نشر قیلینه باشله دی. او لر آره سیده کمینه نینگ «تصوف تعلیماتی ایلدیزلری» عنوانی بیلن عرب، فارس وتورک تیل لریده گی اصل منبع لر اساسیده یازیلیب، «ملاقات» مجله سی نینگ ۱۹۹۵ ییل ۱-۲، ۳-۴ و ۵-۶ سان لریده نشر بولگن و اوشبو کتاب نینگ باش قسمی نی تشکیل ایتگن رساله بو ساحه ده بوتونلی ینگی لیک ایدی. نیگه که اونده بیرینچی مرتبه تصوف و عرفان اتمه لری و اوز ارا فرق لری، وحدۀ الوجود فلسفه سی، اسلام تصوفی نینگ منبع لری، تصوف نینگ اساسی یونه لیش لریدن عبارت بولمیش یسّوی لیک، قادری لیک، کبروی لیک، چشتی لیک، نقشبندی لیک و مجددی لیک طریقت لری بیلن بیرگه بیر قطار مهم تصوفی اته مه لر یاریتیب بیریلگن ایدی.

بوندن تشقه ری مین یازگن «رسالۀ بابریه» حقیده (تفکر مجله سی، ۱ سان، ۱۹۹۵ ییل- «طلب دردی بیلن وابسته دل لر» سرلوحه سی بیلن) مقاله، «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» دیب اتلگن عربچه دن نجم الدین کبرا رساله سی نینگ اوزبیکچه ترجمه سی (حیات و قانون مجله سی- ۴، ۵، ۶ سان لر،۱۹۹۵ ییل و «قطب دهر» - مقاله لر توپلمی،۱۹۹۸ ییل، تاشکینت)، «صداقت لی طالب» عنوانی بیلن مخدوم اعظم رساله سی نینگ اوزبیک چه ترجمه سی (ملی تیکله نیش گزیته سی، ۱۹۹۶ییل)، «تصوف- معنوی قدرت» (ملی تیکله نیش، ۶ جون، ۱۹۹۸ ییل)، «خواجه احرار و نقشبندیه طریقتی» (ملاقات، ۳ سان، ۱۹۹۸ ییل)، «نجم الدین کبرا- وطن سیورلیک رمزی» (مقاله لر توپله می، ۱۹۹۸ ییل، تاشکینت)، «تصوف سر و اسراری» رحمتلی پروفیسور نجم الدین کاملوف نینگ «تصوف»

کتابی گه یازیلگـن تقریظ (ملاقات، ۶ سـان، ۱۹۹۸ ییل)، «مشرب وحـدت عمانی نینگ غـواصی» (ملاقات، ۲ سـان، ۱۹۹۹ ییل) و باشقه تصوف نینگ تورلی ساحه لریده یازگن تحـقیقی مقاله لریم سانی آشیب باردی.

شـونده ایریم دوسـت لر، نشـر بولگـن مقاله لرنی بیر معین سـاحه گه تیگیشـلی بولگـه نی اوچون بیر توپلم قیلیب نشـر قـیلیـش بوییچه مصلحت بیردی لر. اینیقسه پروفیسور اکمل سعـیدوف، تصوف شناس عـالم مرحـوم پروفـیسـور نجـم الدین کاملوف، پروفـیسـور حـلیم بای بابایف، رحـمتلی پروفـیسـور عـارف عـثمانوف و باشـقه دوسـت لر مینی بو ایشگه تشویق قـیلـدی لـر. بـو کبـی خـالصانه ترغـیبـات مینـی روح لـه نتیردی. او لرنینـک تکلیـف لرینی انابت گه آلیب، تصـوف و عـرفان موضوع لری بوییچه اوزبیکسـتان مطبوعـاتی ده نشر قـیلینگـن مقاله لریم نی توپله دیم و تیزیملی بیر ترتیب گه سالیب، کتاب شکلی گه کیریتـدیـم.

دوسـت لر یاردمی بیلن کتاب نشـر گه تیار بولدی. پروفـیسور اکـمـل سـعـیدوف اثر نینگ بیرینچی نشری اوچـون سوزباشی و پروفـیسور عـبد الـرحـیم منانـوف تقریظ یازدی لر. تاشـکـینت دولت یوریدیک انستیتوتی رئیسی پروفـیسـور حـلیم بای بابایف اهتمامی بیلن ایتیب اوتیلگـن اوچـته کتتـه اعـتبارلی عـلمی، حـقوقی مؤسسـه لر حـامی لیگـی ده، کتاب بیر مینگ تیراژ ده عـدلیه وزیر لیگی گه تیگیشلی «عـدالت» نشریاتیده چـاپ ایتیلدی.

کتـاب عـلمی دایـره لر و تصـوف تعلیماتی عـلاقـمند لـری تامانیدن قـیزیقـیش بیلن کوتیب آلینیب قـول دن قـول گه اوته باشله دی.

مطبوعـات و رادیو- تلـویزیون لرده نشـر بولگـن تقریظ لر، مؤلف نی قـیزیقتیـریب، موضوع نینگ یاریتیلمه گـن قـیرره لری بوییچه تحـقیق و تدقیق ایش لرینی دوام بیریش گه اونده دی.

میـن حـرمتلی اوقـوچـی لراعـتبارینی بیر مسـئله گه تارتیب ایتماقچی من که قولینگـیـزده گی کتاب، تصوف نینگ تورلی مسـئله لری بـوییچـه

تورلی وقت لرده یازیلیب، تورلی جای لرده نشر بولگن مقاله لر مجموعی دن عبارت بولگن لیگی سبب لی، ایریم مبحث لرده بعضی بیر معما لر مثلاً وحدت فلسفه سی، عرفان و تصوف اتمه لری، طریقت و شریعت سوز لری و بیر قطار باشقه اصطلاح لر نی یاریتیش مقصدی ده بیریلگن شعر لر، معلومات و ایضاح لر مکرر شکل ده کوز گه تشله نه دی. البته مستقل مقاله لرنشریده بو بیر ضرورت ایدی، اما کتاب نینگ متیریال لرینی قیته کوریب چیقیب تحریر قیلیش جریانی ده امکانی باریچه او لرنی کمیتیردیک، یا که بوتون لی آلیب تشله دیک.

افغانستان ده تصوف بوییچه آنه تیلیمیزده بو موضوع ده بیران بیر علمی کتاب نشر بولمه گه نی نی نظر ده توتگن حال ده، ایککینچی نشرینی اونی کریل الفباسی دن عرب الفباسی گه اوگیریب، اوزبیک تیلی ده عمل گه آشیریش نی لازم دیب تاپدیک.

کتاب نی قیته نشر قیلیش اوچون مؤلف تامانیدن برچه موضوع لر دقت بیلن کوز دن کیچیریلیب، اونده گی ایریم کم چیلیک لر توزه تیلدی. نقشبندی لیک نی تولیق راق یاریتیش مقصدیده اونینگ تمل تاشینی قویگن خواجه عبدالخالق غجدوانی حقیده گی مقاله کیریتیلدی. اسلام حقوقی بوییچه بیرینچی بولیب قیاسی حقوق شناس لیک فنی گه اساس سالگن و بویوک فقیه صفتی ده تصوف بوییچه ایککی ته مهم کتاب یازیب، عرفانی قره ش لرنی اوزیگه خاص اسلوب ده اصول الفقه علمی گه کیریتگن علامه ابوزید دبوسی نینگ مختصر ترجمۀ حالی و موضوع گه تیگیشلی بیر مقاله سی مؤلف نینگ «بخارا لیک بویوک فقیه ابوزید دبوسی»ناملی کتابی دن قیسقرتیریب آلیب اثرگه علاوه قیلیندی.

البته کتاب دن کوزله نگن مقصد - تصوف تعلیماتی یاروق لیگی ده انسان مقامی و اونینگ روحی و اخلاقی تکاملی، معنوی عروجی پروسه سی نی کوریب چیقیب، بو حق ده عرفانی و فلسفی قره ش لر

اساسی ده بیر خلاصه گه کیلیش ایدی. یوقاریده ایتیب اوتیلگن دلیل لرگه کوره بو مسئله سیستماتیک شکل ده بحث و تحقیق آستیده آلینگن بولمسه هم، اساسی غایه صفتی ده برچه مبحث لرنی بیرله ش تیره دی. بیز قیسقه چه متنی»کامل انسان سیماسی» عنوانی بیلن تاشکینت اسلام دارالفنونی «علمی تحلیلی اخبارات نامه سی» نینگ ۲۰۰۳ ییل، ۲ سانی ده نشر بولگن مقاله نی کینگیتیریب «تصوف و فلسفه ده کامل انسان سیماسی» سرلوحه سی بیلن کتاب گه کیریت دیک. ایشانه میز که اوشبو مقاله کتاب محتویاتی دن بیر خلاصه صفتی ده حرمتلی اوقوچی لرگه اصل مقصد نی چوقور راق توشونیب آلیش گه یاردم بیره دی.

شونینگ دیک مولانا جلال الدین رومی بلخی و اونینگ اوغلی سلطان ولد اساس سالگن، دنیا مقیاسی ده اینیقسه ترکیه و ایریم عرب مملکت لریده کینگ کولم ده دترقه لگن و اوزی گه خاص تامان لری بیلن شهرت قازانگن تصوفی مکتب نی، «مولوی لیک» (مولویه طریقتی) سرلوحه لی مقاله ده نسبتا مفصل شکل ده یاریتیب اساسی طریقت لر قطاری ده جای بیردیک.

نیچه ییل دوامی ده اوزبیکستان مطبوعاتی و تیلی- رادیو نشریاتیده کتاب حقیده بیر قطار تقریظ لر نشر بولگن ایدی. بیز او لر دن ایریم لرینی قیسقرتیریب آلیب، یازوچی لری حقیده مختصر معلومات لر بیلن نشر قیلماقده میز. او لر دن بعضی لری تقریظ لر متنی نی قیته کوریب چیقیب اونی ایککینچی نشرگه ماس له ش تیریشگن. مؤلف برچه تقریظ چی عالم لرگه چین کونگل دن تشکر اظهار ایتیب، ممنونیت بیلدیره دی.

بو اورینده خاص صورت ده ایتیش کیره ک که غضنفر بنیادی، اینقسه فرهنگ سیور و ملی تاجر حرمتلی الحاج محمد یوسف غضنفر علمی، ادبی و فرهنگی فعالیت لری سلسله سیده، اوشبو کتاب نینگ ایککینچی نشری اوچون برچه شرایط یره تیب بیریب،

برچـه خـراجـات لرینی اوز ذمـه سیگه آلدی.

البتـه بو ایش افغانسـتان تـرکی خـلق لری مدنیتـی نی رواج له نتیریش و اولوسـی میـز نی عـلـم و عـرفـان تعـلیماتی بیلن آشـنا قـیلیش یولیده قـوییلگـن اساسی قدم لردن بیری حـساب لنه دی.

مؤلف اوشبو مناسبت بیلن حـرمتلی الحـاج محـمـد یوسـف غـضنـفـر جناب لری گه و بو ایزگو ایش گه اوز حـصه سینی قـوشگـن سرپل ولایتی نینگ ملت وکیلی حـرمتلی سـیدانور سادات جـناب لری گه صمیمانه منت دارچـیلیـک بیلدیریب، غـضـنفـر بنیادی اوچـون برچـه ایزگو ایش لر بوییچـه کـتته موفـقیت لـرتیلیمیـز.

شـونینگ دیـک «تصـوف و انسـان» کتابی نی کیریل الفـبا سـیدن عـرب الفـباسـی گه کـوچـیریب، کمـال دقـت بیلن اونـی کمپیوتر دن چـیـقـه ریب نشـرگه تییارلـه گـنی اوچـون عـلم و معـرفت شیـداسـی دوسـتیمیز عبدالغـفـور (دسـتیار) گه صمیمانه ممنونیت بیلدیریب، عـلمی، ادبـی ایـش لری گه موفـقـیـت، اوز لری و عـایله اعضا لری گه سـاغـلام حـیات و بخـت و سعـادت تیله ب قـاله مـیـز.

حـقـوق فـن لری دوکتـوری، پروفـیسور
عـبدالحکیم شـرعی جـوزجـانی

پروفیسوراکمل سعیدوف *

تصوف علمی، شرق فلسفی تفکر تاریخی نینگ ترکیبی قسمی

(بیرینچی نشر اوچون سوزباشی اورنیده)

۲۱ عصر بوساغه سیده اولوغ تاریخی واقعه لر یوز بیرماقده. دنیا خریطه سی ته گیدن اوزگردی. اوزبیکستان سیاسی مطیع لیک و اسارت دن قوتیلیب، مستقل دولت صفتیده جهان ده ته نیلدی.

خلقی میز اوز ییری، اوز تیلی، اوز دینی گه ایگه بولدی، ملی غروری، عزت - آبروسی تیکله نیب، قدریت لریمیز دن، معنوی میراثی میزدن بهره مند بولماقده میز.

«اولوغ بابا کلان لریمیز روحی گه، بشریت تاریخی و مدنیتی خزینه سی گه کتته حصه قوشگن اولوغ اجداد لریمیزگه، اولر قالدیرگن اولکن میراث گه مناسب بولیش ایسته گی جمعیتی میز اعضا لری آره سیده کینگ یاییلیشی، هربیر وطنداش نینگ آنگی دن مستحکم جای آلیشی – بوهم ینگی زمان نینگ مهم خصوصیتی» دیب ایتگن ایدی یورت

باشیمیز.

(استقلا ل و معـنویت، تاشکـینت، ۱۹۹۴ییل، ۱۹ – ۲۰ بیت لر).

قدیمی ماوراء النهـر- تورکستان و خـراسان فـرزند لری نینگ جـهـان عـلمـی تاریخی زرورَق لری گـه آ لتین حرف لرایلـه بیتیلگـن اثرلری آز ایمس. امام اسـماعـیل بخـاری، امام ترمذی، ابوریحـان بیرونی، ابوعـلی بن سینا، احـمد فـرغانی، محـمد موسی خـوارزمی، ابونصر فارابی، برهان الدین مرغـینانی، امیر تیمور، اولوغ بیک، نوایی، بابر و باشقه یوزلـه ب ذات لرنی جـهان افکار عامه سـی یخشـی بیله دی. بو بـویـوک عالم لر سلسله سی ده شرق فـلسفه سی نینگ مهم ترکیبی قسمی بولمیش تصوف تعـلیماتی نینگ بویـوک نماینده لری احـمد یسـوی، بهاؤالدین نقشـبند، نجـم الدین کـبرا، خـواجـه احـرار و باشـقه لر اوز لری نینگ مناسـب اوریـن لری گه ایگه دور لر.

تصوف عـلمی، اونینگ طریقت لریده گی کـینگ کولم لی تعـلیمات لر، اوزاق اوتمیش گه ایگه بـولیب، ایلدیزلری نهایت قدیمی دَورلرگه باریب تقـیله دی. عـرفانی تصور لر انسـان تفکری نینگ محصولی بولیب، اونینگ اوسیشی بیلن بیرگه اوسیب، رواج له نیب کـیلگـن.

حُـر فکـرلیک کیشَـن له نگـن توتالیتر (مستبد، دیکتاتور. ج) توزوم دوریده، تصوف تعـلیماتی، اونده گی یوکسـک انسانی غـایه لرگه قره مس دن، اورته عصر فـیودال توزومی نینگ دنیا قـره شـی و محنتکش لرنی یول دن آزدیریش مقصدیده ایشـله ب چـیقه ریلگن صنعی تعـلیمات صفـتیـده قـاره له نیب، اونگـه قـرشی ایـاوسیـز کوره ش یول گه قـوییلگـن ایدی. احـمـد یسـوی و خـواجه احـرارکـبـی تصوف تعـلیماتـی نینگ بویوک نماینده لری کم سیتیلیب، اولرگه قـرشی تهمت و بهتان تاش لری آتیلردی.

یورتباشـیمیز تأکید له گنی دیک، «نسـل و نسبی نی بیلمه گن کیشی، انسان سه نلمیدی. نیچـه ییل لر بیز نی تاریخی میزدن، دینی میزدن، معـنوی میراثـی میـزدن غافـل ایتیش گـه اوریندیلر». بو اورینده شـوروی توزومی

تامانیدن عمل گه آشیریلیب دولت سیاستی درجه سی گه کوته ریلگن سیاست ماهیتی نی توشونیش قیین ایمس. چونکه تصوف مکتب لری انسان لرنی حرُفکرلیک که دعوت قیله دی، یره توچی دن باشقه هرقندی کوچ و قدرت گه بویسونیش دن وازکیچیب، فقط اونگه سیغینیب، فقط اوندن گینه قورقیش گه اوندیدی. تصوف غایه لری برچه ملت لر و خلق لرنی، او لرنینگ ملتی، تیلی و دینی دن قطع نظر، بیر بیری بیلن تینگ دیب بیلیب، یره توچی گه قرشی قره تیلگن هرقندی غایه و مفکوره نی رد قیلیب کیلگن. اوزینی اینگ یخشی و ینگی انسانی غایه لر ترغیبات چی سی دیب ادعا قیلگن توتالیتر توزوم، بوندی یوکسک تعلیمات نی ترقه توچی و برچه انسان لر نی بیرله ش تیروچی آقیم نی، کوررگه کوزی یوق ایدی. نیگه که تصوف نینگ عالی غایه لری شخص گه سغینیش مفکوره سی (کیش شخصیت. ج) نی بوتونلی انکار ایتیب، ماتریالیستیک (الحادی) پرنسیپ لرگه اساسلنگن سوسیالستیک توزوم گه قرشی توررردی. شو سبب لی شوروی علمی نینگ نظریات چی لری برچه امکانیت لردن فایده له نیب تصوف تعلیماتی و عرفانی غایه لرگه قرشی ایاو سیز کوره شدی، اونینگ ایلغار وکیل لری اوستیدن مغزاوه توکیب کیلدی، حتی او لر دن قالگن یادگارلیک لر نی یوقاتیش گه شاشیلیب، تاریخ صحیفه لری دن و خلق آنگی دن او لر نی اوچیریش گه اوریندی. لیکن اوشبو تعلیمات ترکستان خلق لری روحی گه سینگیب کیتگن غایه لر صفتی ده اولر آنگی نینگ اجره لمس قسمی نی تشکیل قیلیب کیلگن ایدی. تصوف غایه لری، مستملکه چی لرگه (آقی دن تارتیب قیزیلی گه چه) قرشی، قطعی کوره ش آلیب باریش اوچون، اولکه خلقی گه کوچ و غیرت بغیشلردی. ترکستان مستقل لیگی اوچون کوپ ییل لر دوام ایتیب کیلگن قانلی اوروش لر بو نینگ انکار ایتیب بولمیدیگن گواهی دیر. خلقی میز هیچ قچان، اولر نینگ مستقل لیگی، عقیدوی – دینی قدریت لری و وجدان ایرکین

لیگـی نـی تارتیب آلیب، ملی غرور و عزت نفسـی نی ایاق آسـتی قیلگـن باسـتیریب کیلگـوچی لر بیلن کیلیشه آلمس دی و حـقیقی معـنی ده او لر بیلن مشـترک تیل تاپیشی ممکـن ایمس دی. او لر آلدیده اولکه مدافعه سی یولیده شـهید بولگـن خـوارزم لیک صوفی شـیخ نجـم الدین کـبرا تمثالی توررردی.

مسـتقل لیک برکتـی بیلن برچـه ملی، معـنـوی قـدریت لری میز گه قـیتیش بخـتی گه میسـر بولدیک. احـمدیسـوی، بهاؤالدین نقشـبند، نجـم الدیـن کـبـرا، خـواجـه احـرار و مخـدوم اعـظـم، بابا رحـیم مشـرب کبی مشـهـور تصوف وکیل لری نینگ خـاطـره لرینی نشـان له ب، او لر قـالدیرگـن بای معـنوی یادگار لیک لر بیلن ته نیشیش امکانی نی تاپدیک.

تصوف تعـلیماتی بیز اوچـون کتته اهمیت گه ایگه ، نیگه دیگن ده:

بیرینچی دن، او خـلقی میزنینگ انسانی غـروری نی یوکسـل تیریب، توبن لیک، پستکـش لیک و روحی انقـراض دن سقله ب توره دی.

ایککینچـی دن، اولکـه میز ده یشـیدیگـن تورلی خـلق لـر و ملیت لر بیرله شیب یششی اوچـون بغـری کـینگ لیک مدنیتی نی عـمـومی له ش تیریش گه یارده م بیره دی.

اوچـینچی دن، عـموم بشـری انسـان سـیور لیک غـایه لری بیلن هـر قـندی فـونده مینته لیستیک آقـیم لر، اینیقسه دینی ایکستریمیزم گه قـرشی توره دی.

تورتینچی دن، تینچ لیک غـایه لرینی ترغـیبات چی سی صفتی ده هر قـندی اوروش و قـورال لی توقـنه شو لر گه قرشی عمل قیله دی.

بیشینچی دن، انسان نی اولوغ له ب، اونی یوکسک مقام لرگه کـوته ره دی و معنوی ترقیاتی اوچـون مناسب زمین یره تیب بیره دی.

شوباعـث عـبدالحکـیم شرعی جـوزجـانی تامانی دن یازیلگـن اوشبو اثر، حـاضرگی زمان طلبی گه اوز وقـتی ده بیریلگـن عـملی جـواب دیر. بی واسـطه اثر مضمونی گه قـیسـقه چه توخـته ب اوتیـش دن اول، مؤلف

نینگ ترجمۀ حالی گه اعتبارینگیز نی قره تماقچی میز.

عبدالحکیم شرعی جوزجانی ۱۹۳۴ ییلی جوزجان ولایتی سرپل شهریده توغیلگن. او «شرعی علم لر مدرسه سی» و کابل یونیورسیتی «شرعیات فاکولته» سی نی بیتیرگن دن کیین ۱۹۶۰ ییل دن باشله ب مطبوعات اداره لریده ایش قیلگن و۱۹۷۷ ییل گه چه «انیس»، «اصلاح» روزنامه لری و «فولکلور» ژورنالی نینگ ریسرچ مدیری، افغانستان رادیو سیده راپورتاژ لر و پروگرام لر مدیری، «آریانا دائرۀ المعارفی» ــ قاموسی نینگ علمی خادمی بولیب ایشله گن. او امریکا لیک پروفیسور جالِف نینگ ژورنالیسم بوییچه عالی کورسی نی توگتکن.

شرعی جوزجانی ۱۹۷۸ ییل اپریل اوزگه ریشی دن کیین افغانستان دموکراتیک جمهوریتی عدلیه وزیری، مدعی العمومی (لوی حارنوالی) و عالی محکمه عالی شوراسی رئیسی وظیفه سی نی بجه روچی سی و کیین راق عالی محکمه بیرینچی معاونی بولیب خدمت قیلگن.

حاضرگی کونده شرعی جوزجانی تاشکینت اسلام اونیورسیتیتی «اسلام حقوقی» دپارتمینتی مدیری صفتیده ایشله ب کیلماقده. او۱۹۹۷ ییلی اوزبیکستان ریسپوبلیکه سی ایچکی ایش لر وزیرلیگی اکادمی سیده «افغانستان حقوقی تیزیمیده اسلام حقوقی نینگ توتگن اورنی» ناملی موضوع ده یازگن مضمونلی دیسسیرتتسیه سی(دانشنامه سی) نی حمایه قیلیب، حقوق شناس لیک فن لری نامزادی (PHD) علمی درجه سی گه ایگه بولدی.

شرعی جوزجانی کوپ دن کوپ علمی- عملی انجمن لرنینگ فعال اشتراک چی سی. او شاعر، حقوق شناس، ادبیات شناس و فلسفی تفکر ایگه سی صفتیده اوز آنه تیلی – اوزبیک تیلی رواجی و بو تیل ده نشریات حقوقی نی آلیش یولیده نظری و عملی قدم لر قویگن و کتته موفقیت لرگه ایریشگن.

اونینگ شعر لری و مقاله لری افغانستان و اوزبیکستان مطبوعاتی

ده نشـر بولگـن. او کوپ سـانلی مقاله لردن تشـقـه ری، ییگیرمه دن آرتیق عـلمی– ادبی اثـرلـر مـؤلفی و ترجـمانی دیر. او، اوزبیک تیلی دن «نوایی» رومانی (آی بیک)، «ایککی دل داسـتانی» (ش. رشیدوف)، «امیر خسرو دهلوی» (ش. شاه محـمدوف) وباشقه بیرقطار رساله لر و مقاله لرنی فارس تیلی گه ترجـمه قـیلیب نشـر قیلگـن. عـرب تیلی دن مشهـور یازوچی لر یوسـف السباعی ، طه حسـین، سلامه موسی، لطفی منفلوطی و باشقه لر نینگ اثر لرینی ترجـمه و نشر قـیلگـن.

او، اوزبیک شـعـریتی بوییچه افغانسـتان ده امیرعـلیشیر نوایی مکافاتی گه سزاوار بولگـن، عرب، فارس، پشتو و تورک تیل لرینی یخشی بیله دی، اوزبیک و فارس تیل لریده ایجاد قـیله دی. او، اوزبیکسـتان خـلقی و دولتی نینگ صمیمی دوستی دیر.

اوزبیکسـتان مسـتقل لیگـی دن کییـن او بیرینچـی بولیـب «مسـتقل اوزبیکسـتان، ترقـیـات یولیده» سـرلوحـه لـی کتته مقاله بیلن مسـتقـل دیاریمیزنـی افغانسـتان خـلقی گه تـه نیتگـن و دولتی میز سیاسـتی نینگ توغـری لیگی نی یاریتیب بیرگـن.

مؤلف عـبدالحکیم شرعی جـوزجـانی یازگـن «تصوف و انسان» نامل‌ی اوشـبو اثر او نینگ فـلسـفی ایزله نیش لری و مشـاهده لری نتیجه سی دیر. اثـر، اونتـه مقاله و خـاتمه، عـرب و فارس تیل لری دن ترجـمه قـیلینگـن ایککی رسـاله و بیر مقاله دن عـبارت بولیب، او لرده ایتیب اوتیلگـن غـایه لر حـقیده سوز یوریتیله دی.

قیسـقـرتیریلگـن شـکل ده ۱۹۹۵ییـل «ملاقات» ژورنالـی نینگ اوچ سـانیده نشـر ایتیلگـن «تصوف تعـلیماتی ایلدیز لری» رسـاله سیده، مؤلف اوشبو تعـلیمات نینگ توب ماهـیتی، تاریخی ایلدیز لری، ترقـیات باسقـیچ لری و اساسـی یونه لیش لری حـقیده سـوز یوریتیب، عـلم حـال (جـذبه و حسـیات گه اسـاس لنگـن تصوف) و عـلم قال (عـلم اصول گه ته ینگـن تصـوف) غـایه لـری و هر بیری نینـگ خـصوصیت لرینـی یاریتیب اوته

دی، تصوفی آقیم لرده اینگ اساسی مسئله بولمیش «وحدۀ الوجود» و «وحدۀ الشهود» نظریه لرینی تحلیل قیله دی و او لرنی علمی اسلوب ده ایضاح لیدی.

مذکور رسا له نی تصوف تعلیماتی بوییچه اساسی منبع لرگه ته ینگن حال ده اولکه میزده ۱۹۹۵ ییل گه چه یازیلگن بیرینچی علمی اثر دیسک مبالغه بولمیدی. مؤلف تصوف نینگ اینگ مهم آقیم لری بولمیش کبرویه، یسویه، سهروردیه، چشتیه، مولویه، نقشبندیه و مجددیه طریقت لرینی قیسقه چه اما چوقور و قیزیقرلی روش ده ته نیته دی و اولرنی ایشانچلی منبع لرگه اساسلنگن حال ده نظر دن اوتکزه دی، رساله آخریده بیر قطار اصطلاح لر (اته مه لر) نی یاریتیب اوته دی.

نجم الدین کبرا قره ش لری و اثر لری گه بغیشلنگن مقاله ده عالم نینگ حیات جریانی، او، یره تگن اثرلر و شونینگ دیک اونینگ فلسفی قره ش لری یاریتیلگن. کبرا قلمیگه منسوب عرب تیلی ده یازیلگن و شرط لی روش ده «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» دیب اته لگن نادر قولیازمه رساله سی نینگ عرب تیلی دن ترجمه سی، بیزنی اوشبو متفکرصوفی نینگ فلسفی و عرفانی قره ش لری بیلن آشنا قیله دی.

توپلم ده گی خواجه احرار و «رسا لۀ بابریه» گه بغیشلنگن ایککی مقاله و «رباعی لر شرحی» رساله سی، اوقووچی نی نقشبندیه طریقتی نینگ ییریک نماینده لری بولمیش خواجه احرار و مخدوم اعظم قره ش لری و عرفانی نظریه لری بیلن آشنا قیله دی. تیموری لر دولتی نینگ ییریک نماینده سی اتاقلی شاعر و دولت اربابی ظهیرالدین محمد بابر و شیبانی لر دولتی نینگ شاعر و معرفت پرور پادشاهی بولمیش عبیدالله خان بهادر عبیدی بیلن مخدوم اعظم ارا دوستانه مناسبت نی همده مذکور پادشاه نینگ یوکسک دولت مقامی دن توریب، تصوف اهلی گه کورستگن اخلاص و صمیمیتی نی، شونینگ دیک تصوف اهلی

او لرگه کورگزگن حرمت و ایشانچ نی کورسه تیب اوته دی. مذکور مقاله لرده بیز معنویت و عرفان دنیا سی ساحه سیده، فقر و سلطنت ارا مشترک تامان لر ایجاد قیلیب، معنویت چراغی نی هر دایم یاقیب توریش ممکن لیگی نی یققال کوره میز.

«وحدت عمانی نینگ غواصی» سرلوحه لی مقاله ده بیرینچی مرتبه اولوغ شاعر بابا رحیم مشرب نینگ عرفانی قره ش لری، اینیقسه وحدت فلسفه سیگه مناسبتی علمی اسلوب ده یاریتیله دی.

«اشکمش ده بابا رحیم مشرب نینگ ابدی یاتر جایی» ناملی مقاله ده اونینگ مزاری و ایریم خصوصیت لری حقیده معلومات بیریله دی.

«بابا طاهر و اونینگ عرفانی ترانه لری» سرلوحه لی مقاله ده بوندن مینگ ییل مقدم یشه ب اوتگن درویش و صوفی شاعر نینگ حیاتی و سحرلی تورت لیک لری ترجمه سی بیلن آشنا بوله میز.

«بویوک فقیه و متصوف عالم» عنوان لی قیسقه چه مقاله ده، فقیه لر آره سیده بیرینچی بولیب عرفانی نقطهٔ نظر دن معرفت نظریه سی بوییچه علمی ملاحظه لرنی اصول علمی گه کیریتگن و کوپ فقهی اثر لر قطاری ده، تصوف علمی ده ایککیته مهم کتاب یازگن ابوزید دبوسی نینگ حیاتی و قره ش لری حقیده سوز کیته دی. جوزجانی اولکه میزده بیرینچی بولیب ابوعلی ابن سینا و ابن خلدون کبی بویوک علامه لر مقتاو لری گه سزاوار بولگن بو اولوغ ذات حقیده کتاب یازدی و اونی علم اهلی گه ته نیتدی. مؤلف، دبوسی نینگ دنیا قره شی وگنوسئولوژی (معرفت تیوری سی) بوییچه علمی ملاحظه لری نینگ کورستکیچی بولمیش «بیلیمدن آلدین و اوندن کیین انسان قلبی نینگ حالت لری حقیده» سرلوحه لی مقاله نی اونینگ عرب تیلی ده یازگن اینگ مهم اثری «تقویم الادله» دن چیرایلی اسلوب ده اوزبیک تیلی گه ترجمه قیلیب کتاب گه کیریتدی.

«تصوف و فلسفه ده کامل انسان سیماسی» دیب اته لگن مقاله ،

کتاب نینگ نامله نیشی گه سبب بولگن و مؤلف نینگ اساسی مقصدی حساب لنگن تصوف علمی ده انسان مقامینی یاریتیش گه بغیشلنگن بولیب، اونده کینگ قمراولی تیکشیریش لر آرقه لی اوشبو مهم و مرکب مسأله یاریتیله دی و قیزیقرلی خلاصه لر چیقه ریله دی. بو مقاله نی، کتاب ده کینگ کولم ده یاریتیلگن موضوع لر مضمون و ماهیتی نینگ قیسقه چه افاده سی دیسک بوله دی.

مؤلف اوزبیکستان ده تصوف شناس لیک فنی نینگ رواجی گه بغیشله گن مقاله سیده، استاد نجم الدین کاملوف تامانیدن یازیلگن «تصوف» ناملی کتا ب نی تقریظ، تحلیل و انتقاد قیلیش بیلن بیرگه، کتاب مؤلفی تامانیدن ایریشیلگن یوتوق لرنی کورسه تیب اوته دی و کتاب نی تصوف شناس لیک، شونینگ دیک علیشیرنوایی اثرلرینی تصوف تعلیماتی یاروق لیگی ده اورگه نیش بوییچه یازیلگن مهم اثر دیب بها لیدی.

مؤلف «تصوف علمی – معنوی قدرت» عنوانلی خاتمه سیده، اوزبیکستان ده تصوف علمی بوییچه عالم لرتامانیدن بجه ریلگن تدقیقات ایش لرینی ایسله تیب اوتیب، اوشبو فن رواجی اوچون او لرنی ییترلی ایمس دیب بیله دی. او حاضر گی اوتیش دوریده اوزبیکستان اوچون تصوف تعلیماتی نی چوقور اورگه نیش و ترقه تیش قنچه کتته اهمیت گه ایگه ایکن لیگی نی اعتبار گه آلگن حال ده، تصوف شناس لیک علمی نی رواج له نتیریش اوچون عملی و نهایت فایده لی ریجه لرنی تکلیف ایته دی. اوز نوبتی ده ساحه عالم لری نینگ کیچیک تیریب بولمیدیگن بورچی نی تأکید له ب اوته دی.

توپلم تورلی مقاله لر و رساله لردن عبارت بولسه هم، او لر آره سیده بیرعلمی اویغون لیک و منطقی باغله نیش موجود بولیب، همه سی بیرغایه گه یعنی تصوف تعلیماتی ده انسان اورنی و معنوی مقامی گه قره تیلگن.

حاضر گی دور طلبی دن کیلیب چیققن حال ده تکرارأ تأکید

له ش ممکـن که اوشبو توپلـم نشری اوزیگـه خـاص اهمیت گه ایگه.

اونـده گی یاریتیلگـن تعـلیمات لـر، عـرفانی قـره ش لر، یوکسـک اخـلاقی غـایه لر، اوقـوچـی لرنی مهر و شـفـقت، خـلق ارا دوستـلیک و ایناق لیک، ملت لر ارا دوست لیک که ترغـیب ایته دی، دینی ایکستریمیزم گه قـرشی تربیه ایش لری گه یارده م بیره دی.

« اسـلام دینـی نینگ مقدس میراثی- فـلسـفه عـلمـی نی، خـصوصاً، شـرق فـلسـفه سینی تیرن اورگه نیش، شو اسـاس ده اولوغ مدنیت لریمیز و قـدریـت لـری میز ایلدیز لرینـی جـان له نتیریش، یعـنی یقـین اوتمیشـی میزدن قـالگـن مفکـوره دن خلاص بولیش، اوزیمیز نینگ عـصرلر سیناوی دن اوتگـــن اولـــوغ اجـــداد لریمیز بیزگـه قالدیرگن مـلـی مفکـوره و تفکـری میزنی تیکله ش، اونی زمانـوی- عـمـوم بشری روح بیلن باییتیش همـه میز نینـگ دالضرب وظیفه میزدیـر»، دیگـن ایدی یورت باشـی میز. عـبدالحکـیـم شرعی جـوزجـانی نینگ اوشبو مؤجـز و مختـصر اثری شو وظیفه نی بجـه ریش یولیده قـوییلگـن عـملی قـدم لردن بیری بـولـه دی.

---

* حـقوق شـناس لیک فـن لری دوکتوری، پروفـیسـور اکمل سـعـیدوف: ۱۹۵۸ ییل ۱۱ اکتوبر تاشـکـینت ولایتی نینگ زنگی آته قـیشـلاغی ده رحـمتلی سـعیدوف خالمت عایله سیده توغـیلگـن. او تاشـکینت دولت اونیویرسـتیتی نینگ حـقوق شـناس لیک فاکولته سینی امتیازلی دیپلـوم بیلن توگتگـن دن کیین شـوروی اتحاد نینگ فن لر اکادمی سـیده گـی دولت وحـقـوق انسـتیتوتی اسـپیرنتوره سـیده اوقـیدی و ۱۹۸۴ ییلی فن کاندیدات لیگی ((ph.d دانشـنامه سینی حـمایـه قیلـه دی و ۱۹۹۰ ییل حـقوق شـناس لیک فن لری بوییچـه دوکتورلیک (دوکتور علوم) عـلمی درجه سینی آلیشگه موفق بوله دی.

پروفیسور سعیدوف ۱۹۸۵ ییل دن حـاضرگه چه قـوییده گی اورین لرده ایشله ب کیلگـن: فـلسـفه وحـقوق انستیتوتیده کتته علمی خـادم، سکتور مدیری و انستیتوت دیرکتری لوازم لریده، اوندن کیین اوزبیکسـتان فن لر اکادمی سـی پریزیدینتی نینگ فـلسـفه، اقـتصاد و حقوقشناسلیک فنلـری بولیمـی نینگ علمی کاتبی، اوزبیکسـتان یاش لر تشـکیلاتی نینگ رئیسـی، اوزبیکسـتان جـمهـور رئیسی حضوریده گی جـهان معما لری انستیتوتی دیرکتری و سونگـره تاشکینت دولت حـقوق شناس لیک انستیتوتی ریکتری(رئیسی) بولیب خـدمت قـیلدی.

ا. سـعیدوف مسـتقل اوزبیکسـتان نینگ بیرینچی دیپلومات لری دن بیری صفتی ده ۱۹۹۴-۱۹۹۶ ییل لری اوزبیکستان جـمهوریتی نینگ فـرانسه ده گی بیرینچی فوق العاده و مختـار ایلچی سی(سـفیری) لوازمی ده ایشله دی، عـین زمانده یونسکـو حضوری ده (پاریس) اوزبیکستان نینگ دائمی نماینده سـی صفتیده فعالیت آلیب باردی. او ۱۹۹۶ ییلدن بویان «انسـان حـقوق لری بوییچه اوزبیکستان جمهوریتی ملی مرکزی» دیرکتری بولیب ایشلماقـــده.

بولردن تشـقـه ری پروفـیسور سـعـیدوف «اجـتماعی فکر»جـماعـت چـیلیک مرکزی دیرکتـری بولگـــن و اساسـی وظیفـه لـری بیلن بیرگـه ۱۹۸۵ ییـل دن بویان تاشـکینت دولت اونیویرسـتیتی حـقوق فاکولته سـیده، تاشـکینت دولـت یوریدیک انسـتیتوتی ده، ایچکی ایش لر وزیرلیگی اکادمی سیده، تاشکینت دولت اقتصادیات اونیویرسیتیتی ده، تاشکینت دولت شرق شناس لیک انسـتیتوتی ده، تاشـکینت اسلام اونیویرسـتیتیده خلق ارا و مقایسوی حـقوق، اسلام حـقوقی، نظریـات و عـملیات ده انسـان حـقوق لریدن درس بیریب کیلگن، جهـان اقتصادیاتی و دپلوماتیه سی اونیویرستیتیده کفدره مدیری وظیفه سینی بجـه ریب خـلق ارا حـقوق و یونسکو نینگ انسان حـقوق لری، دموکراسی، تالیرانتلیک (بغری کینگ لیک) و خلق ارا توشونیش دپارتمنتلرینی ایلک بار تشکیل ایتگن. ۱۹۹۳ ییلی خـلق ارا و قـیاسی حـقوق (حـقوق مقلیسوی) پروفـیسوری عـلمی عـنوانی نی آلیشگه موفـق بولگـن.

اوچ دوره دن بویـان اوزبیکسـتان پارلمانـی نینگ وکـیلی صفتیده سـیله نیـب کیلگـن. او فـرانسـه قـیاسـی حـقـوق شـناس لیک جـمعـیتی نینگ خـارجی اعضاسی، آسـیا و تینچ اکیان بحـرالکاهـل) منطقه سـی یوریسـتلری(حـقوق شـناس لری) اویوشـمه سـی و روسـیه خـلق ارا حـقـوق اویوشمه سی اعضاسی و جـوده کوپ خـلـق ارا عـلمی مؤسسه لر بیلن همکارلیک ده.

ا. سـعـیدوف ییریک حـقـوق شـناس عالم صفتیده تورلی حـقوقی ساحه لرده ۲۰ دن آرتیق درس لیـک کتابـی و اوقو قول لنمه لـری و ۳۰ دن کوپ راق عـلمی مقاله لـر مؤلفی دیر. جـمله دن اوشـبو کتاب مؤلفی بیلن «شـرق و انسـان حـقوق لری» (۲۰۰ بیت) و «شرق تمدنی : انسان و حـقـوق» (۲۷۰ بیـت) ناملی ایککـی کتابنی هم مؤلفلیکده یازگن. اونینـگ علمی اثرلری امریکه، انگلسـتان، اتریش، فـرانسه، هندوسـتان، جـاپان، آلمان، پولیند، بلجـیم، روسیه و باشقه دولت لرده چاپ ایتیلگـن. ۶۰ دن آرتیق خلق ارا کنفرانس ده اشتراک ایتگـن.

او اوزبیکسـتان دولتی نینگ کوکرک نشـانی، «محنت شـهرت»اوردینی و «دوست لیک» اوردینی بیلن تقدیرلنگـن. استاد اویلنگـن، بیرقـیـز و بیر اوغـیل آته سی.

تصوف تعلیماتی نینگ ایلدیزلری
و اساسی یونه لیش لری
(ایککی آغیز سوز)

بیرینچی مرتبه انسان، تخیل وتصورقیله باشله شی بیلن آق، طبیعت سرلرینی بیلیب آلیش گه اورینگن. بو حق ده اونینگ بیرینچی تخیل و تصور لری میفولوژی، یعنی اسطوره لر شکلی ده یوزه گه کیله باشله گن. میفولوژی برچه طبیعی و اجتماعی حادثه لرنی جوده ساده و ابتدایی شکل ده ایضاح له ب بیریش گه اورینه دی.

جمعیت شناس عالم لرتدقیقاتی گه بنأ میفولوگیه (میفولوژی) دن سحرگرلیک، یعنی سرلی عالم نی بیلیب آلیب، کوزگه کورینمیدیگن کوچ لر بیلن علاقه اورنه – تیش و او لر آرقه لی حیات ده ایجابی و سلبی تأثیر اوتکه زیش علم لری کیلیب چیقه دی. ابتدایی عرفانی غایه لر هم میفولوژی دن سرچینه آله دی.

و اولر آرقه لی حیات ده ایجابی و سلبی تأثیر اوتکه زیش علم لری کیلیب چیقه دی. ابتدایی عرفانی غایه لرهم میفولوژی دن سرچینه آله دی.

بیر منبع دن کیلیب چیقن ایککه له بیلیم، بیرخیل تصور نی ایلگه

ری سورگن لیگی اوچون اوز ارا تأثیر اوتکه زیب کیلگن. مثلا: ا. طبری نینگ تیکشیریش لری شونی کورسه ته دی که «هیرمیتیزم» یعنی مصر لیک مشهور سحر گر»هیرمیس» نامی بیلن اته لگن بیلیم گه باغلیق بولگن «رجال الغیب «(غائب آدم لر) یا «جواسیس القلوب»(کونگل لر جاسوس لری) کبی کوپ اته - مه لر اسلام تصوفی گه اوتیب، کوپینچه تصوفی منبع لرده قول له نیب کیلگن.

هم شرق و هم غرب ده تورلی عرفانی مکتب لر و تصوف تعلیمات لری موجود. بیز اوشبو تیکشیریش ده اسلام تصوفی نینگ کیلیب چیقیشی، اونینگ قدیمی ایلدیز لری و تورلی یونه لیش لری حقیده سوز یوریتماقچی میز. مسئله نی یخشیراق توشینیب آلیش اوچون بیر بیری گه کیریشیب کیتگن ایککی ته اته مه، یعنی عرفان و تصوف توشونچه لری اوستیده توخته ب اوتیشیمیز لازم بوله دی.

عرفان و تصوف توشونچه لری

عـرفان سـوزی بیلیش، بیلیب آلیش، ته نیش، قـیته دن ته نیش، توشـونیش و بیلیـم معـنـی لریده ایشـله تیلـه دی. بو کلمه نینگ معادلی (تینگـداشـی) یـونـانچـه سوز – میستیکـوس (سرلی) و(غـیبی) معـنی لرنی انگله ته دی.

عـرفان سـوزی عـمومی معـنی ده یوزه کی عـلم گه قـرشی اوله راق، بیر نرسـه نی انیـق و هـر تامانله مـه بیلیب آلیش نی افاده لیدی. مثلاً «فلان کیشی عـارف شاعـر دیر» دیگـن ده، او، بو ساحـه ده یـوزه کی معـلومات لرگه قـناعـت قـیلمی، تصوف، فـلسفه، تاریخ، ادبیات، شعـر و باشقه ادبی فـن لرگه عاید کوپ معـلومات لر نی هم قـمره ب آلگـه نی بیلدیریله دی.

عـرفـان، الهـی عـلم لر دن بیری صفتیده حـق ذاتی نینگ اسـم لری و صفت لرینی، اِشـراق، یعـنی کونگل یاروغ لیگی آرقه لی بیلیب آلیش گـه قـره تیلگـن عـلم حـسـاب لنـه دی. باشـقه چه قـیلیب ایتگـنده اهـل الله (یره توچی نی قـیدیروچـی لر)، حـق نی ته نیب آلیش اوچـون تنلَه گـن یـول، عـرفان دیب اته له دی.

ا. طبری، عـرفان نی قـوییده گـی دیک تعـریف لیدی: عـرفان، انسان اوز نفسـی نی پاکیزه له ش، ریاضت چـیکیش، سـیغـینیش، ذکـرقـیلیش، خـلـوت ده اولتیریش وجـذبه گه بیریلیش بیلن سـیر و سـلوک باسـقـیچ

لریـدن اوتیب یره توچی و طبیعـت آرتی ده گی کوچ لر بیلن عـلاقه اورنه تیش و شو یوسینده اونینگ قـلبی الهام و اشراق منبعی گه ایلنگـن دن کیین قـطعی و شبهه سیز حـقیقت گه ایریشیش دن عـبارت دیر.

ع. ا. دهـخـدا، «عـارف لر اته مه لری قاموسی» نامل کتاب ده «گلشن رازشـرحی» دن آلیب بیریلگـن معـلومات لرگه تیه نیب، اوز مشـهور اثری «لغـت نامه» ده عـرفان باره سـیده قـوییـده گی دیگ معـلومات بیره دی: عـرفان و حـق نی تانیش ایککی یـول آرقه لی بوله دی:

بیرینچـی سـی اثـر دن، مـؤثِر گه (اثرقـیلوچی گـه)، فعـل دن صفت گـه و صفـت لـر دن ذات نینگ (حـق ذاتـی نینگ) بارلیگی گه اسـتدلال قـیلیـش آرقـه لی. بو یول ایسـه عـالم لرگه خـاص دیر. ایککینچـی سـی کونگل نی پاکیزه له ب، باش نی (میه، فکـرنی) و شونینگ دیک روح نی، اوندن (حـق دن) باشـقه برچـه نرسه لردن بوشه تیش آرقه لی. بو یول ایسه پیغـمبرلـر، نبی لر، اولیا لر و عـارف لر گه خاص بولگـن یول دیر. بو یول یعـنی کشـف (معـنـوی عالم و ایچکی دنیا نینگ حـقـیقـت لری سـالک لرگه معـلوم بولیشی- ج) و شهـود (حـق نی کوریش) فـقط مجذوب مطلق قـه (حـق تامانیدن جـذب ایتیلیب، اونینگ عشـقـیده فـنا بولگه نی طفیلی اوزیگه کیلمیدیگان کیشـی گه - ج) نصیب ایتیله دی. باشقه کیشی لر ایسه یاشـورون قـلبی و روحی عـبادت آرقه لی اوشـبو معـرفـت گه ایریشیش لری ممکـن.

دنیا نینگ یره تیلیشـی دن مقصد هم اوشـبو شهـودی معـرفـت (حق نی تانیب آلیش و اونی کوره بیلیش- ج) حساب لنه دی.

(عـلی اکبردهخـدا، لغـت نامه، ۱۳۵جـزء).

ابن سـینا تعـبیری چـه، «عـارف اوز یره توچـی سی نینگ عـظمتی و اولوغ لیگی بوییچـه تفکـر و فـنا گه غرق بولیب، اوندن، اونینگ قـلبی نی اوز معـرفـتی نوری بیلن تولدیریش نی التجـا قـیله دی».

صوفی سـوزی نینگ اوزه گی (ایلدیزی) نیمه دن عـبارت دیگن سوال

بوییچه عالم لر آره سیده اختلاف بار. ایریم تدقیقات چی لر صوفی سوزی «صفا» (پاکیزه، آیدین، یارقین، غل و غش سیز معنا سیده) کلمه سیدن کیلیب چیققن دیسه لر، بعضی لری اوشبو سوز»اهل صُفه» گه نسبت بیریلگن دیب بیله دیلر. ایریم شرق شناس لر صوفی کلمه سینی یونان تیلی ده حکمت معنا سیده بولگن «سوفیا» سوزی دن آلینگن دیب تحلیل قیله دی لر. لیکن کوپ چیلیک نینگ نظری شو که صوفی کلمه سی جون یا که یونگ معنا سیده گی «صُوف» کلمه سی گه منسوب دیر. نیگه که صوفی لر اوز لرینی کبر و هوا دن سقله ش، نفس ایستک لرینی آلدینی آلیش مقصدیده، یونگ دن تیکیلگن کییم لر کیَیه ردی لر.

«تصوف» سوزی ایسه «صوف» یعنی جون (یونگ) کییم نی کییش، صوفی بولیب حق یولی دن یوریش و شونینگ دیک درویش لر طریقه سی معنی لریده قول له نیله دی.

«تصوف» سوزی اصطلاح (اتهَمه) صفتی ده بیر معنوی طریقت دن عبارت بولیب، اونینگ پیرو لری عقیده سی گه بنأ نفس یعنی ایچکی دنیا نی پاکیزه له ش نتیجه سیده حقیقت یاغدوسی انسان قلبی ده پارلی باشلیدی.

عثمان تورر، ترکیه ده گی ارض روم اونیویرسیتی ده تصوف علمی استادی، اوزی نینگ «تصوف تاریخی» ناملی کتابی ده بیرگن تعریف گه کوره، تصوف جناب حق نینگ راضی لیگی گه ایریشیش و ابدی سعادت گه نایل بولیش اوچون نفس نی تربیه لش، اخلاق نی گوزه ل له ش تیریش، باطن و ظاهر نی نورله نتیریش، صورت و سیرت نی پاک له ش حقیده معلومات بیره دیگن علم بولیب، اونینگ مضمونی نی انسان و خصوصأ انسان روحی، خُلقی و روحی توزیلیشی تشکیل ایته دی.

تصوف باشقه اسلامی علم لر کبی ایککینچی و اوچینچی هجری عصر لر ده یوزه گه کیلدی. ابن خلدون تأکید له شی چه مسلمان لر آره

سیده ایککینچی هجری عصر دن باشله ب دنیا گه بیریلیش تمایلی کوچه ییب کیتگن ایدی. اوشنده طاعت و عبادت گه بیریلگن لر گروهی، صوفی و متصوف اسم لری بیلن ته نیلدی لر....صوفی لر یونگ لباس کییب، دنیا پرست لرگه قرشی ایش قیلردی لر. او لر زهد، عزلت، طاعت و عبادت گه بیریلیش جریانی ده، اوز لری گه خاص وجد (شور و هیجان) و باشقه حالت لرگه ایگه بولدی لر.

نیکلسون تصوف حقیده ۲۰۰ تعریف نی توپله ب آلگن، لیکن بیر مکمل و جامع تعریف نی تاپیش گه موفق بولمه گن ایکن.

دوکتور جواد نوربخش «صوفی لربهشتی» دیگن کتابی ده، تصوف نینگ بویوک مشایخ لری سوز لری گه ته یَنگن حال ده، تصوف نی سوز آرقه لی تعریف له ب بولمیدیگن بیر حال (حالت) صفتی ده افاده لب، «سوز بیلن افاده له نوچی نرسه، تصوف ایمس» دیدی.

اونینگ فکریچه تصوف طریقتی حقیده بعضی بیر بویوک ذات لرتامانیدن بیریلگن تعریف لر عمومی ایمس، بلکه تصوف نینگ فقط بعضی بیر خصوصیت لرینی افاده له ب بیرگن. اگر اونی مکمّل راق تعریف قیله دیگان بولسک، اونده «تصوف عشق آذوقه سی و فقط بیر تامان گه باقیش یولی بیلن، حقیقت گه آلیب باره دیگن طریقه دن عبارت دیر. تصوف نینگ مقصدی، حقیقت نی فیلسوف لر سینگه ری منطق و استدلال آرقه لی ایمس، بلکه کشف و شهود آرقه لی کونگل و وجدان کوزی بیلن بیلیب آلیش دیر.

شونینگ اوچون تصوف، یوریب باریب کوره دیگن یول دن عبارت بولیب، یاتیب ایشیته دیگن نرسه ایمس.

(دوکتور جواد نوربخش، صوفی لربهشتی،۱۱بیت).

غزالی «احیاء علوم الدین» کتابی ده، تصوف حقیده کینگ معلومات بیریب، شریعت بیلن طریقت ایککله سی بیر ایکن لیگی نی تأکید له ب اوته دی. او لر نینگ فرقی شونده که شریعت ایش لر نینگ

ظاهری یعنی یوزه کی تامان لری گه کوپ راق اعتبار بیرسه، تصوف تعلیماتی انسان نینگ ایچکی دنیا سی و قلبی گه قره تیلگن.

شونگه کوره تصوف فقط اوقیش و اورگه نیش یولی دن ایمس، بلکه ذوق و شوق و انسان نینگ روحی اوزگه ریش لری آرقه لی توشونیله دی.

دوکتور سلجوق ارآیدین «تصوف و طریقت لر» کتابی نینگ ۲۱ بیتی ده قوییده گی دیک فکربیلدیره دی:

اسلام دینی نینگ غایه سی، انسان ده موجود فطری قابلیت لرنی یوزه گه چیقرماق، انسانی اوزه ل لیک لرنی (خصوصیت لرنی) قوت له نتیرماق، حیوانی درَکه (پست و قویی مقام) دن ملَکی درجه لرگه یوکسل تیرماق دیر.

اوروش لر تاریخی ظفر لر بیلن توله دیر. کلتور و مدنیت تاریخی ایسه قلب نینگ ظفر لری دیر. بیرینچی سی اوتکینچی ، ایککینچی سی ایسه منگو- دایمی دیر.

انسان، جانلی و جان سیز بارلیق لر دن هیچ بیری ایگه بولمه گن امکان لرگه مالک دیر. کورینیش ده کیچیک عالم، حقیقت ده چیکسیز بیر گونگل بیلن جهان گه سیغمیدیگن بیر خیال (تصور) کوچی گه ایگه دیر.

دوکتور سلجوق تصوف نینگ خصوصیت لری گه اجره تگن باب ده، (۷۹- ۱۴۷ بیت لر) سوسیال پسیکولوژی اطرافی ده مفصل بحث آلیب بارگن دن کیین، اوشبو خصوصیت لرنی قوییده گی دیک توققیزته گه بوله دی و هر بیرینی کینگ کولم ده تحلیل قیلیب اوته دی:

۱ولایت (ولی لیک)

۲- مرید

۳- شیخ (مرشد)

۴- کرامت

۵- ذکر

۶- صحبت
۷- رابطه
۸- خلوت
۹- سَماع

امین علاؤالدین نقشبندی تحلیلی گه کوره تصوف و فلسفه هرایککله سی انسان تفکری نینگ محصولی بولگه نی سبب لی، معرفت بوییچه یقین درجه سی گه ییتیب باریش نی ایستیدی.

عالم لر یقین(شک و شبهه سیز معرفت) گه ایریشیش اوچون قوییده گی اوچ باسقیچنی بیلگی له گن لر:

۱- علم الیقین، یعنی قطعی و کامل اطمینان درجه سیگه ییتیب بارمه گن بیر مسئله نی تصدیق و تأیید قیلیش. مثال صورت ده بیر آچ قالگن کیشی، آلدین کورمه گن بیر شهر گه کیلیب بیر رستوران نی قیدیره دی. بیر دَنی گه کوزی بیر رستوران لوحه سیگه توشه دی. ایندی احتمالی بار که اوشبو رستوران آلدین راق باشقه بیر نرسه گه ایلنتیریلگن بولسه، یا که او کورگن لوحه، ایسکی بیر یازو دن باشقه نرسه بولمه سه.

۲- عین الیقین، اوشبو باسقیچ ده رستوران نی قیدیرگن قارنی آچ کیشی اوشه ییرده ییماق و ایچماق بیلن مشغول بولگن بیر گروه آدم لرنی کوره دی. اوشنده اونینگ ایشانچی کوپه ییب عین الیقین (کوزی بیلن کورگن نرسه نینگ ماهیتی گه ایشانیش) درجه سیگه ییتیب باره دی. لیکن هنوز هم او ییرده گی طعام لر دن تناول قیلیب کوریب، قارنی تویگه نی یوق.

۳- حق الیقین، آچ قالگن آدم رستوران ده گی طعام لردن ییب، مزه سینی تاتیب کوریب قارنی تویگن دن کیین، حق الیقین درجه سیگه ییتیب باره دی.

اونینگ تأکید له شیچه فلسفه انسان نینگ عقل و تفکرینی الهیات بوییچه حق الیقین درجه سیگه آلیب باریشی ممکن ایمس، نیگه که

انسان تفکری چیک له نگن.

ماوراؤالطبیعه یعنی طبیعت آرتی دنیا سینی درک ایتیش، معنوی ادراک دن عبارت بولیب، ضمیر و وجدان گه تیگیشلی دور. بو ساحه ده فقط تصوف و اِشراق آرقه لی حق الیقین گه ایریشیش ممکن.

تصوف، بو وجدان ایرکین لیگی و بغری کینگ لیک دیر. نیگه که برچه انسان لرنی بیر یره توچی نینگ بنده لری دیب بیله دی، تورلی دین لر طرفدار لرینی بیرحقیقت یعنی تنگری تعالی نی قیدیروچی لری دیب تلقین ایته دی. شونینگ اوچون نوایی حضرت لری هم مسجد و خانقاه ده و هم دیر و صومعه ده حق نی ایزله ش حرکت لرینی کوره دی:

دیماک کا ذکرینگ اوچون، خانقاه ایچره هیاهو
صلای عشقینگ ایله اهل دیر ایچره الا لا

تصوف و عرفان توشونچه لری بیر بیری گه یقین بولگه نی اوچون بعضاً بیر معنی ده هم ایشله تیله دی. بعضی لرنینگ فکری گه کوره تصوف عرفان نینگ بیر بولیمی و اونینگ کورینیش لریدن بیری دیر، یعنی تصوف بیر یول – یوریق و طریقت صفتی ده عرفان دن سرچینه آلگن، عرفان ایسه عمومی راق توشونچه بولیب، تصوف دن علاوه باشقه یول – یوریق و مذهب لر نی هم اوز ایچی گه آله دی و اونگه کوره بیرکیشی صوفی بولیب عارف بولمس لیگی هم ممکن. یاکه بیر کیشی یوزه کی صورت ده تصوف طریقه سیده توریب، عرفان دن هیچ قنداق بهره آلمه گن بولیشی هم ممکن. بعضاً ایسه عارف سوزی درویش وصوفی گه نسبتاً یوکسک راق معنی ده هم ایشله تیلگن. بعضی لر ایسه عرفان نی تصوف نینگ علمی و ذهنی تامانی و تصوف نی ایسه عرفان نینگ عملی تامانی دیب بیلگن لر.

صوفی عـقیده سی نینگ اساسی، «بیر» بولیشی کیره ک. «بیر» دییش، «بیر» نی قـیدیریش و»بیر» نی کـوزه تیش اساسـی ده یگانه و مطلق ذات دن باشقه بیران نرسه باره سیده اویله مس لیگی ضرور.

تصـوف و عـرفـان قـاعـده لری گه بنأ، صوفـی و حـقیقی عـارف، کامل انسـان یعنی حـقـیقی انسـان اورنیـده تـوریشـی لازم. انسـان لر نی سـیویش، او لر نینـگ خدمتی ده بولیش، عـین حـال ده یره توچی نینگ بارلیگی نی اونـوتمس لیک، صـوفی لرنینگ اساسی عقیده سی دیر.

شـیخ فـریدالدیـن عـطـار روایتی گه کوره شـیخ ابوالحسـن خـرقانی بـوندی دیگـن ایکـن:

کاشـکی برچـه خـلـق نینـگ اورنیده مین اولسَـیدیم، اوشـنده خـلق اوچـون اولیـم بـولمس دی، کاشـکی برچه خـلق نینگ حـسـاب- کتابی نی مین بیلن قـیلیش سَـیدی، اوشـنده قـیامت کونی او لر اوچـون سـوال و جـواب بـولمس دی. کاشـکی برچـه خـلـق اورنیده مینی جـزا له ش سه ایدی، اوشنده او لرنی دوزخ گه آلیب باریشمه گـن بـولـردی.

عـلیشـیرنوایی تصوف نی قـوییده گی قیسـقه چه شـکل ده افـاده له گـن:

قیلیب حـق وجـودیده محـو اوز وجـودین
نـوایی مـونی بیـل طـریـق تصـوف

شیخ سعـدی گلستان کتابی ده بوندی دیگـن ایدی:

طریقـت به جـز خـدمت خـلق نیست
به تسبیح و سجـاده و دلـق نیسـت

ترجمه سـی : طریقت ایشـی تسـبیـح توتیب، جای نمازگـه اولتیریب، درویش لرنینگ ژنده لباسـی نی کییش بیلن بولمیدی. طریقت خـلق نینگ خـدمتی دن باشقه نرسه ایمس.

هندوستان و یونان ده عرفانی فکر لر

اسلام دینی یاییلیشی دن کوپ ایلگه ری، قدیم زمان لردن باشله ب هم هندوستان، هم یونان فلسفه سیده انسان روحی حقیده خیل مه- خیل تعلیمات لر ترقه لیب کیلگن ایدی. او لرگه کوره انسان روحی بیلن یره توچی آره سیده، بیرخیل اصل داش لیک و بیرلیک موجود بولیب، روح ایسه هر دایم اوز اصلی گه قیتیش اوچون اینتیله دی.

هندوستان جمعیتی ده قویی طبقه دن یوقاری طبقه گه اوتیش، عمل ده ممکن بولمه گن لیگی اوچون، محروم لیک ده یشاوچی صنف لر، هیچ بولمه گنده تصور و تخیل یولی دن اوز لرینی بخت سیز لیک دن قوتقه ریب، یوکسک درجه ده تورگن صنف لرقطاری ده توریش نی اویله ب چیقردیلر.

بودا، اوزی ایککینچی طبقه گه منسوب بولگه نی اوچون بیرینچی طبقه، یعنی برهمن لرگه قرشی توردی و اوز تعلیماتی ده انسان نینگ یوکسک درجه لرگه کوته ریلیشی، برهمن لرگه نذر و خیرات بیریش یولی بیلن ایمس، بلکه ریاضت یولی، یعنی اوز نفسینی قینه ش و دنیوی لذت لردن محروم قیلیش آرقه لی میسر بوله دی دیدی. شونینگ اوچون فقیرصنف لر اونگه ایرگه شیب، او تلقین

ایتیب اوتیلگـن سـبب لر نتیجه سـیده هندوستان ده «تناسـخ» عـقـیده سـی یـوزه گه کیلدی. اوشـبو عـقیده گه بنأ، اولگـندن کیین روح بیر بدن دن باشقه بیر بدن گه اوتیشی ممکـن.

هندوسـتان ده اینگ یوکسک طایفه، اصل زاده و عـالی گروه حـساب لنگـن برهمن لرنی، بعـضی لر اساسأ الهی منبع دن کیلیب چـیـقـقـن دیب اویلردی لر. شـونینگ اوچـون او لر دینی طبقه لر نظامی ده بیرینچی اورین ده تـوررردی. «برهـما» مذهبـی تعـلیماتی گه کوره، یـره توچی بدن لرگه حـلـول قـیلیشی (کیریشی) ممکن. اما بودا دینی ده، یره توچی ایمس، بلکه روح بیر بدن دن باشقه بیر بدن گه اوتیش امکانیتی گه ایگه.

هنـد اسـطوره لـری و برهما دینی گه اسـاس له نگـــن ایرتک لرگه کـوره، خـدا لر هر دایم انسـان لر و بعـضأ حـیوان لر قیافه سـیگه کیریب یـــوره دی لر. مثلأ، کریشـنا هندو لرنینگ مشـهـور خـــدا لریدن بولیب، «ویشنو» (او لرعـقیده سی گه کوره ایککینچی خـدا- کائنات حـاکـمی و سـاقچـی سی) نینگ سککیزینچی مرتبه شکل له نیشی دیر. «مهابهارات» حـماسـی داسـتانی ده، او انسان شـکلی ده دنیا ده یه شـب، عایله قـوریب، عـجـایب قـهـرمان لیک لرکـورسه ته دی.

هندوسـتان ده تصوف قاعده لری گه اسـاس له نگـن اونله ب مکتب موجـــود بولیـب، او لر دن بیری «ترک ایتیش» طریقه سـی طرفـدار لری، «انسـان فـقـط مبدأ گه (باشـلنغـیچ نقـطـه گه) یقیـن بولیب اونینگ بیلن بیرله شگـن صورت ده گینه حـقـیـقـتاً ایرکین بوله آله دی» دیدی.

«وَنداتیون» مذهبی نی هندوسـتان ده عـرفان مکـتبی دیسـه بوله دی. اونینـگ پیرو لری اوز تعـلیمات لریده فـلسـفی فکـر یوریتیب، «عـارف، دنیوی عـلاقـه لر و مادی باغـله نیش لردن اوزیلگـن دن کیین مطلق لیک درجـه سی گه کوتریله دی، اوشنده عـارف نینگ روحـی، کلّـی (عمومی) روح نینگ اوزی بولیب قاله دی» دیگن خـلاصه گه کیله دیلر.

(م. غـبار. افغانستان تاریخ اوزَنیده، ۱۶۷بیت).

یونان ده قل دارچیلیک دوریده یه شب علمی ایجاد بیلن شغل لنگن فیلسوف لر آره سیده عرفان مکتبی وجود گه کیلدی. اولردن اوبژیکتیف (عینی) ایدیالیزم نینگ آته سی دیب اتلگن افلاطون (پلاتون) {میلاد دن اول گی۳۴۷- ۴۲۷ ییل لر} اوزیگه خاص اورین توته دی. او نینگ چه بوتون دنیا، حقیقی بارلیق یعنی «ایده لر- غایه لر دنیاسی» نینگ محصولی- سایه سی دیر. «غایه لردنیا سی» فضا و زمان گه باغلیق بولمی، ابدی، حرکت سیز و اوزگرمَس دیر». اونینگ فکریگه کوره «غایه لر دنیا سی» نی فقط صاف و خالص تفکر یاردمی ده بیلیش ممکن. افلاطون تعلیماتی گه کوره «غایه لردنیا سی»بیلیش اوبژیکتی(موضوعی) دیر...حِسیّ بیلیش ایسه حقیقت ایمس.

(ژ.تولینوف، ا. غفوروف، فلسفه، ۴۹ بیت).

شونینگ دیک رواقی لر نماینده لریدن زینون و خروسیپوس جذبه گه بیریلیش (خدا تامانیگه تارتیلیش) نی خدا نینگ نورینی بیلیب آلیش اوچون ضرور و لازم دیب بیلردیلر.

فلوتین (پلوتینوس)(۲۰۴- ۲۷۰ ییل) مصر ده «اِشراق» مکتبی گه اساس سالیب، افلاطون و ارسطو فلسفه لرینی بیرله شِ تیریب، اسکندریه نینگ اشراق (عرفانی) فلسفه سینی ترقیات یولی گه سالدی. فلوتین نینگ فلسفه سی «وحدهٔ الوجود» نظریه سی گه تیه نیب، حقیقت نی بیرته و بیرلیک نی بوتون بارلیق نینگ اصلی و اساسی منبعی دیب توشونه دی. اونینگچه برچه موجودات اوشه بیرینچی مبدأ (باشلنغیچ جای – نقطه) دن سیزیب چیقیب، نهایت ده هم اونگه قیتیب باره دی.

امین علاؤالدین نقشبندی یازیشیچه، اشراق مفکوره سی آلتینچی هجری عصرده کیریب کیلدی. ایتیشی میز ممکن که اوشبو مفکوره نینگ اساسی نی افلاطون فلسفه سی تشکیل ایته دی، یاکه اشراق، تصوف نینگ افلاطون فلسفه سی بیلن قوشیلیشی نتیجه سیده حاصل بولگن. ابوالقاسم کازرونی ایتیشیچه ابو نصرفارابی، مشائی فلسفه سی یعنی ارسطو

فلسفه سی نینگ مجدّدی- تیکلاوچی سی بولگه نی اوچون «معلم ثانی» (ایککینچی معلم) دیب اتلگه نی دیک، شیخ شهاب الدین سهروردی هم افلاطون فلسفه سیدن عبارت بولمیش اشراق فلسفه سی نینگ مجدّدی دیر.

شونینگ دیک نیوفلوتینیزم تأثیری آستیده، عیسویت دینی ده هم تصوف تعلیماتی یوزه گه کیلدی. م. غبار بیرگن معلومات لرگه کوره آیرلند لیک «جانی ایسکت ایرجین»، سککیزینچی عصر (اسلام تصوفی یوزه گه کیلگن دور) ده، کلیسا تعلیماتی و فلوتین یول- یوریق لرینی بیرله ش تیریب، قوشمه بیرتصوف گه اساس سالدی. اونگه بنأ برچه موجودات بیرینچی مبدأ (باشلنغیچ نقطه) دن کیلیب چیققن و آخری هم اوشه مبدأ گه باریب قوشیله دی. شونینگ اوچون الهی مملکت، برچه تأمل قیلوچی و دنیوی حیات گه قرشی بولگن صوفی لر اوچون هر دایم آچیق دیر. شو کبی اوچینچی پاپ اوژین نینگ مصلحت چی سی «سینت بیرنارد» روح نینگ یوکسک درجه لرگه کوته ریلیب، خدا گه واصل بولیشی حقیده سوز لردی. ۱۶عصرده مسیحیت دنیا سیده تصوف مرکزی اسپانیه گه کوچیب اوتیب، اسلام تصوفی تأثیری آستیده کیلدی.

ایتیب اوتیلگن عرفانی فکر لر و تصوفی تعلیمات لر نینگ بیر قسمی اسلام دینی کیریب کیلگن ساحه لر ده ترقه لگن ایدی.

مثلاً، قدیمی خراسان ده بودا و شیوا دین لریدن تشقه ری، میلاد دن اولگی اوچینچی عصرده میترا دینی گه منسوب عرفانی مذهب موجود ایدی. م. غبار ایسه میلاد دن کیینگی عصر لرده «سونا» معبودی گه سیغینوچی روحانی لر هم خراسان ده یشه گن لیک لری، او لر اوز بدن لری گه کول سورتیب، انسان لرکله سی سویک لریدن یسه لگن تسبیح دن فایده له نیب، اوز لری گه خاص بولگن عبادت خانه لرگه ایگه ایکن لیک لری حقیده معلومات بیریب اوته دی.

زمان اوتیشی بیلن مذکور تعلیمات لر، اینیقسه نفس نی خوار له ش، دنیا لذت لریدن واز- کیچیش و ترک دنیا چیلیک که بیریلیش، هم نظری و هم عملی تامان دن اسلام تصوفی گه اوز تأثیرینی اوتکزدی.

اساسأ ترک دنیا چیلیک اسلام تعلیماتی گه قرشی ایدی. اسلام پیغمبری حضرت محمد (ص) اوزی نینگ حدیث لریدن بیریده «لا رهبانیة فی الاسلام» (ترک دنیا چیلیک اسلام دینی ده یوق دیر) دیگن ایدی. لیکن اونگه قره مس دن تصوف نینگ ایریم آقیم لری اونی اوزیگه خاص شیوه ده قبول قیلیب آلدی. اما بعضی بیر طریقه لر مثلأ «نعمت اللهی» طریقتی ترک دنیا چیلیک که بیریلیب، جمعیت دن اوزیلیش نی قاره لیدی. جماعه ده کیلیشو بیلن یشَی بیلیش نی اینگ بویوک ریاضت و انسان نینگ کمال درجه سیگه ایریش گه نی دن دلالت دیب توشونه دی.

اسلام دنیا سیده بیرینچی صوفی لر «بصره» و «کوفه» شهر لریده تاپیلدی لر. بو شهر لرده مسلمان لر بیلن بیرگه لیک ده یهود لر، مسیحی لر و مجوس لر (الاو گه سیغینوچی لر) هم خیل مه- خیل عقیده لربیلن یشردیلر. البته زمان اوتیشی بیلن تورلی فکر لر و نظریه لر بیر بیریگه تأثیر قیلمس دن قالمسدی.

بیرینچی صوفی لر، زاهد، عابد، عارف نام لری بیلن اته لردیلر. زاهد، ترک دنیا چیلیک بیلن شغل له نیب حیات نینگ ناز و نعمتی دن واز کیچردی. عابد، طاعت – عبادت گه بیریلیب، عارف ایسه هر دایم خدا یادی بیلن یشه ب، اوز علمی نی آشیریش اوچون اونی ته نیب - بیلیب آلیش نی مقصد قیلیب قویگن ایدی.

توقیزینچی عصرده بغداد شهری تصوف مرکزی گه ایله نیب، صوفی لر و «علم کلام» طرفدار لری آره سیده بحث و مناظره لرباشلندی. فقیه لر (شریعت عالم لری)، صوفی لرگه قرشی توردیلر.

سکزینچی عصردن باشله ب اسلام تصوفی و عرفانی، کینگ کولم ده

یاییلیب، بـرچـه اسلام مملکت لری گه یـول آچـگـن ایدی.

مذکورتعـلیمات هندوسـتان گه یاییـل گه نی دن کیین خـیل مه- خیل تور لر گه بـولینیب، هر بیری هند محیطی دن اوزیگه خاص توس آلدی.

مثلاً»چـشـتیه» طریقتی نینگ پیرو لری موسـیقی گـه بیریلیب ذکر نـی حـمـد و نعـت و منقـبت لر آرقه لی، موسـیقی بیلـن اجـرا ایته دیلر. بـو ایسـه هندوستان محـیطی نینگ تصوف گه توغری دن توغـری تأثیری اوچـون یققـال مثـال بـولـه آلـه دی. حتی بعضی غرب تدقـیقاتچی لری نینگ فکـریچـه مسلمان صوفی لر ذکر نی حساب له ش اوچـون تسبیح نی هم مذکور مملکت صوفی لریدن تقـلید قـیلیب آلگـن ایمیش لر.

اسلام تصوفی تورلی طریقت لرگه بولیندی. او لردن، یسویه، کبرویـه، قادریـه، چـشـتیه، مـولـویـه، سـهـروردیه، بهـاویـه (ملتانی)، شـاذلیه و مجـددیـه اینگ مشهـور طریقت لردن حـساب لنه دی.

شـوندی قـیلیب اسـلام تصوفی، یـونـان فـلسفه سی ، اینیقسه نیوفـلو تینیز م نینگ «وحـدت وجـود « نظریه سی و شونینگ دیک مسیحـیت ده ترک دنیا چـیلیک که دایر تعـلیمات لر دن تورلی ساحـه لرده فایده لندی. عـین حـال ده هند و بودا فـلسـفه سـیده گی «فـنا» مفکـوره سـی اونگه کیریب کیلـدی. هند تعـلیماتی ده گی «فـنا» دن مقصد، اچـچـیق حـیات دردی دن قـوتیلیش سلبی معـنی ده بولسه ، اسلام تصوفی ده اوشبـو عـقیده صـوفی نینگ بقا (باقی باالله) درجه سیگه ایریشیشی گه قره تیلگـن.

(م. غـبار .افغانستان تاریخ اوزه نیده).

دوکتور قاسـم غـنی، «بحـث در آثار و افکار و احوال حـافـظ» کتابی نینـگ ایککینچی جـلدی ده، «تصوف نینگ اساسـی منبـع لری» عـنوانی آستیده سوز یوریتگـن دن کیین، یونان ده الهیات فـلسفه سی ماوراؤ الطبیعه (طبیعـت آرتی) فـلسـفه سی و اسکـندریه فـیلسوف لری نینگ مقاله لری تأثیری آستیده یوزه گه کیلگـن، متکلم لر(کلام عـلمی نماینده لری) نینگ تورلی- تومن عـقیده لری، اوز نوبتی ده تصوف گه تأثیری نی اوتکـزگـن ایدی دیب تأکید لیدی.

تصوف نینگ اسلامی ایلدیز لری

هند و یونان فلسفه سی و مسیحیت تعلیمات لریدن قطع نظر، اسلام تصوفی اساسأ قرآن کریم دن سرچینه آله دی.

اسلام دینی ترقه لیشی بیلن بیرگه، بیر قطار صحابه لر کوپ راق طاعت- عبادت گه بیریلیب، اخلاق و روح نی پاکیزه له ش و ریاضت چیکیش گه اورینردی لر. هم قرآن کریم و هم سُنّه ده انسان بیلن یره توچی آره سیده بولگن مناسبت لرنی بیلگی لاوچی آیت لر و حدیث لر کوپ. تصوف نظریاتچی لری عرفانی تعلیمات ایلدیزلرینی انه شو آیت و حدیث لردن قیدیریشردی.

قرآن کریم انسان لرنی هردایم تأمل قیلیش، حق نینگ ذاتی، صفت لری و بویوک قدرتی حقیده اویله ب فکر یوریتیش گه چقیره دی . قرآن کریم نینگ اونله ب آیت لریده بوندی دعوت لرگه اوچریمیز. مثلاً ۱۳ سوره ده اوچینچی آیت ترجمه سی قوییده گی دیک:

(البته اوشبو «مطلب لر» ده تفکر قیله دیگن قوم اوچون آیت لر «عبرت لر» بار دیر).

(۳۰ سوره ده سککزینچی آیت)

(اوز لری نینگ یره تیلیش لری حقیده اویله مَیدی لر می).

عـرفـانـی تعـلیمـات ده، تفکـــر کتته اهـمیـت کسـب ایته دی . «اوزینـی تانیب آلگـن کیشـی البتـه اوز ربی نی (ایگه سـی نی) هم تانیب آلیش گـه مـوفـق بـولـه دی». حـقـیقی محـبوب حـقیده اویله مس دن، کونگل کوزگـو سـی دن اونینگ صورتی دن باشـقه نرسـه لرنی چـــیقـه ریب تشـله مس دن، اونینگ جـلـوه سـینی کـــوریـش و اونگـه واصِـل بولـیش ممکن ایمس .

جـــواد نور بخـش تفکـرنی ایککی قـسـم – صـوفی لر و عـارف لـر تفکـر لـری گه بـولـه دی. او، عارف لـر تفکری کـوپ راق تعـقـل (عـقـل نی ایشله تیش) یـولی بیلن بـولسه، صـوفی لر نینگ تفکری عشق و مـحـبت آرقه لی بوله دی دیدی. حـدیث لردن بیریده، «بیرساعـت تفکر بیـر مینـگ ییل لیک طاعت- عبـادت دن افضل دیـر» دییلگـن. تصوف و عـرفان اهلی، حـقیقی محـبوب نینگ عشـقی گه مبتلا دیر لـــر. انســـان- صـــوفی البته یـــره تـــوچـی نی سـیوه دی، اما یره تـوچی هم انسـان نی سـیوه دی می؟ بو باره ده دلیل بارمی؟ تصـوف اهلی قـوییده گی آیت گه مراجـعـــت قـیله دیلر: دیگیل- (ای محـمد):- «اگر خـدا نی سـیوه دیگن بولسـنگـیز، مینگه ایرگه شـینگ لر، شـونده خـدا هـم سـیزلـر نی سیـوه دی...»

(۳- سوره ۳۱- آیت ترجـمه سی).

مذکورآیت صوفی لرگه حـقـیقی محـبت یعـنی الله نینگ محـبتی اوچـون الهام بیروچی منبع حسـاب له نیب، اوندن جـذبه له نگـن شاعـر لر عجـایب شعـر لر یازگن لر.

قـرآن کریم ده، آدم نی یره تگـن دن کیین یره تـوچی «مین اونگه اوز روحـیم دن دم سالـدیم – پـف لـه دیـم» دیدی.

(۳۸- سوره ۷۲ آیت).

اوشـبو آیت، وحـدت فـلسـفه سی اوچـون اینگ مهم منبع حساب لنه دی .

۸۹ - سوره ۲۷ و۲۸ آیت لرده بوندی دییله دی:

«ای خاطرجمع روح، راضی بولگین وسیندن راضی لیک بیلدیریلگن حال ده ایگنگ تامانی گه قیت».

شو یوسینده عرفان و تصوف اهلی تصوف و عرفان گه تیگیشلی بولگن تورلی اصول قاعده و آداب نی اثبات له ش اوچون، اسلام دینی نینگ اساسی منبع لری بولمیش قرآن کریم، اسلام پیغمبری حدیث لری و اونینگ صحابه لری سوز لری و عملی حیات لریگه تیه نه دیلر. فرانسه لیک تصوف شناس عالم روژی ارنولدز ایتگه نی دیک، اسلام تصوفی شونداق باب لر و متیریال لر نی اوز ایچی گه آله دی که کینگ معنی ده اسلام اساس لری و تعلیمات لری بیلن یوغیریلیب کیتگن.

تصوف تعلیماتی نینگ اساسی یونه لیش لری

اسلام تصوفی، باشلانغیچ پیت لرده قیسقه چه و ساده تعلیمات لردن عبارت بولیب، کوپ راق عملی توس آلگن ایدی. صوفی لر کوپینچه طاعت - عبادت بیلن شغل له نیب، ترک دنیا چیلیک و ریاضت چیکیش گه اورینر دیلر. اوشه پیت لرده، تصوف تعلیماتی اشاره لر بیلن افاده له نیب،علمی اساس ده اورگه نیش و اونی دفتر لر ده یازیش گه قرشی ایدی. اما زمان اوتیشی بیلن اونگه دایر تعلیمات لر دفتر لرگه کوچیریله باشله دی، بو حق ده کتاب لر یازیلدی، خانقاه لر قوریلدی و صوفی لرگه خاص آداب و رسوم لر، او لر نینگ یوریش- توریش لری، ییب - ایچیش لری، اوچره شو و سفر لرینی بیلگی لاوچی دستور لر یره تیلدی.

تصوف، دین و فلسفه دن اوستون راق توررردی . عین حال ده هر ایککه له سی دن تأثیر له نیب، اینیقسه پلوتین تعلیماتی نی اوزیگه کینگ کولم ده عکس ایت تیرگن ایدی. او نینگ تأثیر دایره سی حکمت، ریاضیات، طب و باشقه فن لرساحه سیدن انچه کینگ راق ایدی. حتی بویوک فیلسوف لر هم اونگه کتته اعتبار بیرردیلر. مثلاً مشهور فیلسوف ابوعلی بن سینا بو حق ده قوییده گی دیک فکر بیلدیرگن ایدی:

حـقیقـی صوفـیـه طریقتی، اوز ایگه سـی یعـنی یره توچی ذاتی نی تانیب آلیش گه ایریشـتیره دی، لیکـن بو عـقـلی قـیاس گه اسـاس لنگن عـقـلی طریقه ایمس، بلکه نفس (روح) کوزگو سی ده انعکاس ایته دیگـن نور آرقـه لی بـولـه دی.

زمان اوتیشـی بیلن تصوف تعـلیماتی تـورلی طریقت لرگه بولینیب، اونده تـورلی یونه لیش لر تاپیله باشله دی. بو مکتب لر دن اینگ مهمی ابن العـربی اسـاس سـالگـن و برچـه طریقت لرگه اوز تأثیرینی اوتکـه زگـن «وحـدۀ الـوجـود» فـلسـفه سـی حـسـاب لنه دی. بیز اوشبو مکتب نی و اونـدن کیین باشـقه اینگ مهم تصوفـی مکتب لر (طریقت لر) نی قـیسـقه صـورت ده ته نیتیب اوته میـز.

ابن العربی و «وحدۀ الوجود» فلسفه سی

۵۶۰ هجـری ییل مُرسـیه شهـری (اندلس – هسـپانیه) ده تـوغـیلیب، ۶۳۸ هـجـری ییل (۱۲۴۰ میلادی ییـل) سـوریه ده وفـات ایتگـن محی الدین ابوبکـر محـمد بن عـلی الخاتمی الطائی، اسلام تصوفی ده «وحدت» فـلسفه سی نینگ اساس چیسی و مشهـورحـامی سی بولیب، اوز عـرفانی تعـلیماتی نی قـرآن کریم گه اسـاس له نگـن حال ده، افلاطـونی لر، ارسطـو و باشقه لر تآثیری آستیده یره تدی.

او یازگـن اثر لرنینگ سـانی نی م.غـبار۳۰۰ ته دیسـه، المنجـد فی اللغۀ والأعـلام مـؤلف لری او لرنی ۴۰۰ ته دیب کورسه ته دی.

او لر نینگ اینگ مشـهـور لری «فصوص- الحِکَـم» (حکـمت لر نینگ کـوزلری- نگیـن لری)، «الفـتـوحات المکـیه»، «تاج الـرسائل» و باشقه لر حـساب لنه دی.

ابـن العـربـی وفاتیـدن کیین متعصب کیشـی لر اونینـگ قـبرینی بوزدیلر، لیکـن کیین راق ترکیه پادشـاهی سلطان سلیم عـثمانی اونی قـیته دن قـوردیـردی. دهخـدا بیرگـن معـلومات گـه کوره ایریـم فـقیه لر و یـوزه کی عـالـم لر اونـی هم حـیات چـاغـی ده و هـم وفـاتی دن کیین «حـلـول» (بیرکیشی روحی نینگ باشقه بیر کیشی بدنی گه اوتیشی حـقیده

گـی اعـتقـاد) و الحـاد (دین سـیز لیک) بیلـن عـیب لـه ب کیلگـن لر. شـــونینگ دیک اونینگ وحـدۀ الوجـود گه عـقـیده سی و غـرایب نرسه لر نی کشـف ایتیشی حـقیده او نینگ ادعا لری، شـریعـت اهلینی هـردایم اونگـه قـرشی قـیلیب قـویردی

(لغـت نامه، بیرینچی جزء، ۳۳۰ بیت).

اسلام بویوک انسکلوپیدیه سی (دائرۀ المعارفی) ابن العـربی نی اسلام تاریخـی ده «فـلسفی عرفان تیزیمی» یا که «عـرفانی فـلسفه» یا که «الهی عـرفـانی حـکـمت» نینگ اینگ بویوک اسـاس چـی سـی صفتی ده بها بیره دی و او نی برچـه دور لرده عـرفان ساحـه سیده اینگ بویوک متفکر دیب حـساب لیدی. اسلام دنیا سیده بوکون گه قدر بیر نوع اونینگ تفکری تأثیری آستیده بولمه گن هیچ متفکـرعارف مـزاج فـیلسوف تاپیلمیدی.

(اسلام بویوک انسیکلوپیدیه سی (دایرۀالمعـارفی)، ۴ جـلد، ۲۳۳ بیت).

عـبدالرحمـــن جامـی «نفحـات الانـس» ده اونی وحـدۀ الوجـودی لر(وحـدتچـی لر) نینگ یلاو داری دیب اتهَ گن. دوکتور ذ. صفا ایتیشـیچه اونینگ تفکر اسـلوبی باشـقه صوفی لربیلن کوپ فـرق قـیلردی. او برچـه صوفی لرگه نسبتاً کوپ راق تصوف گه عـلمی شکل بیردی. شیخ محی الدین تورلی فـن لرع«عـالمی ایدی. شـو سـبب دن عـرفانی سـوز لرنی فـلسفی تعـبیر لر بیلن قـوشـیب، عـرفان و اشراقی حـکـمت (الهی حـکـمت) نی بیرلشتیردی و«وحدۀ الوجـود» مسئله سینی عـقلی قـاعده لر، عـلمی اصـول و استدلال بیلن ایضاح له ب بیردی.

شـــو یوسـینده اوشـــه زمان گه چـه اوز سـاده شـکلی بیلن وجـد (حـد دن آرتیق خـرسـند لیک حـق دن مرید قـلبی گه توشـیب، اونینگ ایچـکی دنیـا سینی اوزگـرتیروچی حـالت. ج)، حـال (معنوی مطلب لرنی توغـری دن– توغـری، غـیبی منبع دن واسـطه سـیز انگلـه ب آلیش. ج)، ذوق (تصوف – ده حـق نی کوریش نینگ بیرینچی درجه سـی. ج)، شـعـر و عـمل بیلن قـوشیلیب کیلگن تصوف، نظری اسلـوب بیلن، تعـلیم بیریشی

ممکن بولگن علمی شکل گه ایگه بولدی، یعنی توجیهی (ایضاح له نوچی) یا فلسفی تصوف دیب اته لیشی ممکن بولگن«عرفان» قیافه سینی آلدی. شوندن کیین تصوف «حال» دن بیر مقدار«قال» گه اوتیب، باشقه فن لر قطاری ده درس بیریله باشله دی.

(ذ.صفا، ایران ده ادبیات تاریخی، ۳ جلد، بیرینچی کتاب، ۱۶۹بیت).

بو اورینده، وحدۀ الوجود نظریه سی نیمه دن عبارت، فلسفه ده قنداق اورین توته دی و بو حق ده ابن العربی نینگ تعلیماتی قیسی اساس لرگه تیه نه دی؟ دیگن سوال لر موجود. بیز تورلی منبع لر، اینیقسه، اونینگ اوز اثر لری گه مراجعت قیلگن حال ده اوشبو نظریه نینگ تورلی تامان لرینی یاریتیش گه حرکت قیله میز.

ایتیب اوتگه نیمیزدیک اینگ قدیم زمان لر دن بیری، هم هندو لر، هم یونانی لر انسان روحی بیلن یره توچی آره سیده بیرخیل سنخیت، یعنی اصل داش لیک گه ایشانردی لر. اونگه کوره انسان روحی، الهی منبع دن کیلیب چیققه نی اوچون، بو دنیا ده تن قفسی ایچره عذاب چیکه دی و اوز اصلینی ساغینیب اونگه قره ب قیتیش گه اینتیله دی.

عارف لر و ایریم فیلسوف لر فکریچه، روح نی باشقه جهان بیلن علاقه توتیشی، کامل پیر و مرشد ایزی دن باریب روح نی پاکیزه له ش و بیر قطار معین مراسم و مخصوص اخلاقی، عملی شرط- شرایط گه رعایه قیلیش بیلن میسر بوله دی. مذکور درجه گه ایریشیش هرکیم اوچون ممکن حساب لنه دی. مثلاً فارابی نینگ فکریچه نبی لیک (البته رسول لیک ایمس) تدریجی تکامل نینگ نتیجه سی دیر.

(دوکتور بدیع. ن. شهسواراوغلو، مسلمان و ترک نژاد فیلسوف، «جهان نو» مجله سی،۷نچی ییل، ۵ سان، ۱۳۳۱ ییل، تهران).

عارف لرفکریچه، انسان روحی چیگه ره سیز روحانیت (الوهیت) دینگیزی دن بیر کیچیک تولقین حساب لنه دی. یره توچی و یرَه لگن لر بیرلیگی حقی ده شرق و غرب عارف و شاعر لری تورلی

مضمـون لرده شـعـرلر یازگـن لر. بو باره ده آلمانیه لیک عرفان شـاعـری انگلـوس سیلازیوس نینگ عرفانی شعـرلریدن بیر پرچه نی کیلتیره میز:

«مین یره توچی کبی بویوک و یره توچی مین کبی کیچیک دیر. او، مین دن یوکسک راق و مین اوندن قویی راق (توبن راق) بولیشیمیز ممکـن ایمس. بیله من، او بیر لحـظه هـم مین سیز یشی آلمیدی. اگر باردی و نابـود بـولسم، او هم جان تاپشیریش گه مجـبور بـوله دی».

احسان طبری، برخی بررسیها دربارهٔ جهان بینی ها و...،۴۱ بیت).

لیکـن اسـلام تصوفی ده وحـدت مسـئله سـی بوییچه اوشـبو تلازم (بیـر– بیریگه لازم لیک، بیری - بیری سـیز یَشَـی آلمـس لیک) افاده له نمیدی، بلکه یره توچی مبدآ، اصل و اساسی منبع حـساب لنه دی.

«وحـــدت » سـوزی بیرلیـک و بیر بولیش معـنی سـینی افاده له ب «کثرت» یعنی کـوپ لیک که مقابل (قـرشـی) توره دی. «وجـود» ایسه «بارلیق» معـنی سـینی انگله ته دی. «وحدهٔ الوجود»، قـوشـمه سوز صفتی ده، وجـود نینگ بیرلیگی دیمک دیر.

«وحـدهٔ الوجـود» تصوفی اتَه مه صفتی ده، تولقین، حـباب (کوپیک)، سُو گردابی (اوره مه سی، اَیلَنَه سی)، ژاله و تامچی نینگ هـمه سینی فـقـط سـو دیب فـرض قـیلیش کبی، بـرچـه بارلیق نی یره توچی وجـودی بیلن بیردیـب بیلیش و اوندن باشـقه برچه بارلیق نی فـقـط تصور و خـیال دیب حساب لـه ش معـنی سی ده دیر.

وحـدت نظریه سی گه فـلسفه نینگ اینگ مهـم مسئله لریدن بیری صفتی ده اعـتبار بیریلگـن. مذکور نظریه هم فـلسـفی و هم عـرفانی اساس لرگه تیه نه دی. باشقه بیرعـباره بیلن ایتگـن ده مذکور نظریه گه بنأ بارلیق دنیا سی، جـامدات (جان سیز و حـرکت سیز قـتتیق جـسم لر)، اوسیم لیک لر (نباتات)، حـیوان لر و سـویوق لیک لر (مایعات) دن توتیب، آسـمان لر و فـلکـیـات (فـلک که باغـلیق بولگـن نرسـه لر) گه چـه همه سـی بیر وجـــود حـسـاب لنه دی. او لرنینگ اینگ یوکسـک، اینـگ کـوچـلی و

اینگ شدت لی مرتبه سیده اصل و اساسی مبدأ نینگ وجودی توره دی. باشقه موجودات بیرینچی مبدأ (باشلنغیچ نقطه) گه نسبتاً یقین و یا اوزاق بولگه نی نقطهٔ نظری دن بیر- بیری دن فرق له نیب، بعضی لری ایسه ضعیف و کوچ سیز بوله دی.

وحدت نینگ ایککی تامانی بار:

بیرتامانی «وحدة الوجود»، یعنی اوز- اوزیدن موجود بولیب، اوز موجود لیگی اوچون باشقه نرسه گه محتاج بولمه گن و ایککینچی تامانی ایسه «هیولا» یعنی شکل لنمه گن ماده یاکه اوندن کوچ سیز راق نرسه بولمه گن اینگ ضعیف موجودات حساب لنه دی.

محمد معین، س. م. سجادی یازگن «عقلی فن لر قاموسی» گه تیه نیب بو مسئله نی کینگ راق یاریته دی:

یره توچی گه ایشانگن کیشی لرهم، بو فکرنی (وحدت مسئله سینی) افاده له ش اوچون تورلی یول لردن بارگن لر. بعضی لر، یره توچی نی عالم وجودی دن تشقه ری بیلسه لر، بعضی لری ایسه اونی عالم وجودی نینگ بیر جزئی، لیکن اینگ کوچلی و شدید (شدت لی) مرتبه ده توروچی دیب فکر بیلدیره دیلر. بعضی عالم لر مثلاً قیصری و صدرالدین بو نظریه دن بعضی بیر معما لر کیلیب چیقیشی نی نظر ده توتیب، وجود نینگ بیرلیگی و موجودات نینگ کوپ لیگی حقیده عقیده اظهار قیلگن لر. او لرنینگ فکریچه وجود بیر، لیکن کوپ مرتبه لی بولیب، او لر نینگ همه سی، حق و واجب بولگن وجود نینگ فیضی دن سیزیب چیققن لر. فقط بیرگینه وجود برچه کائنات نی قمره ب آلگن. وجود، چیگه ره سیز بیر اوقیانوس (دینگیز، بحر) بولیب، برچه موجودات اونینگ تولقین لری حساب لنه دی. تولقین لر ایسه دریا نینگ عیناً اوزی بوله دی، لیکن عین حال ده بو تولقین لر (اوزاصلی گه) قرَم بولگه نیگه قره مس دن، موجود دیرلر و فقط تصور و خیال حساب لنمیدی لر. نتیجه ده تولقین، هم دریا نینگ اوزی، هم دریا

دن باشقه دیر.

(محـمد معـین، فـرهنگ فارسی، ۴ جلد، ۴۹۸۹ بیت).

تصوف ترقه لیشی بیلن صوفی لر و متکلم لر (عـلم کلام اهلی) آره سیده هر دایم قـرشی لیک لر یوز بیریب کیلگـن. متکلـم لر خـدا نینگ بارلیگی، بیرلیگی، اونینگ اسـم و صفت لرینی روایت دن تشقـه ری منطقی دلیل لر و فـلسفی استدلال یولی دن اثبات له ش گه اورینسه لر، عـارف لر و صوفی لرحـق نی ته نیب آلیش و اونگه ایریشـیش بو یـول دن ایمس، بلکه فـقط اشراق (کونگل و ضمیریاروق لیگی) یولی دن میسر بوله دی، دیدی لر.

عـارف لرعـقیده سی چـه، متکلم لر و فـیلسوف لر نینگ مناظره لری نه فـقـط بارلیق چـوگـونی نی ییچـیش گه اولگـورالمیدی، بلکه اونی مرکب راق قـیلـه دی . مثلاً عارف شـاعـر حـــافـظ اوزی نینگ بیرشـعـــری ده بـونـدی دیدی:

حدیث از مطرب و می گو و راز دهـر کمتر جو
که کس نگشود و نگشاید به حـکمت این معمارا

ترجمه سـی:(دنیا سـرلرینی قـیدیرمس دن، فـقـط شراب و مطرب دن سـوزله، نیگه که اوشـبو معـما نی حکـمت (فـلسـفه) ارقه لی ییچـیش گه هـیـــچ کیم ایریشه آلگـن ایمس و بوندن نری هم ایریشه آلمیدی).

(دیوان حافـظ، ۵ بیت، تهـران، ۱۳۸۱).

بـو چـوگـون (مرکب لیک) نـی فـقط گینه بصیرت (قـلب و ضمیر) یولی بیلن آچـیش ممکـن. بـو بصیرت هم، یره توچی و انسـان آره سـیده حـجاب (پرده) بولگـن ماده پرده سـینی ییرتیب اوتیش گه موفق بولگـن کیشی لرگه خـاص دیر. بـو مضمون نی مشهـور شاعـر لاهـور لیک علامه اقـبال اوزی نینگ بیر کیچـیک شعـری ده قـوییـده گی دیک افاده له ب

بیره دی:

بوعلی اندر غبار ناقه گم
دست رومی پردهٔ محمل گرفت
این فروتر رفت و تا گوهر رسید
آن به گردابی چو خس منزل گرفت

(مولانا اقبال لاهوری، کلیات اشعار فارسی، بخش افکار، ۲۲۵ بیت تهران، ۱۳۷۰).

ترجمه سی: ابن سینا (منطق اهلی و فیلسوف لر وکیلی) چنگ و غبار ایچیده یوقالیب کیت دی، اما جلال الدین رومی (عارف لر وکیلی)، محمل (کجاوه) پرده سی دن توته آلدی. او (رومی) دینگیز قعریگه شونغیب گوهر گه ییتیب باردی، اما بو (ابن سینا) بیرخس سینگه ری اوره مه (گرداب) اطرافی ده ایله نیب قالدی (یعنی حقیقت گه ایریشه آلمه دی).

جلال الدین رومی بلخی بو حقده مثنوی کتابیده قوییده گی دیک فکر بیلدیره دی:

استدلال اهلی (دلیل قیدیروچی لر- فلسفه اهلی) نینگ آیاق لری یاغاچ دن دیر. یاغاچ دن بولگن آیاق جوده هم کوچ سیز بوله دی:

پای استدلالیان چوبین بود
پای چوبین سخت بی تمکین بود

وحدتچی عارف لر، صانع و مصنوع (یره توچی و یرَه لگن لر) نینگ بیرلیگی گه ایشانیب، یره توچی نینگ وجودی، یعنی ذاتی برچه اشیا ده جاری دیر، یعنی یره توچی هر نرسه ده موجود دیر، دیگن عقیده نی تلقین قیله دیلر. اولر بیر عمومی حقیقت، بیر حقیقی و واقعی بارلیق نی بوتون کاینات ده یَیره گن (ترقه لگن) دیب توشونه دیلر. اما متکلم

لر خـدا ذاتی نینگ بیرلیگی، یگانه لیگی گه ایشـانیب، بـوتـون بارلـیق ده اونینـگ ذاتی ایمس ، بلکه فـعلی (عملی) جـاری دیر، خـدا اوز اراده سـی بیلن بـوتـون کاینات نی قمره ب آلگن و توخـتاو سیز عـمل قـیلماقـده و بو عـمل ازلی و ابدی دیر، دیب فکـر بیلدیره دیلر.

ایندی اسـلام تصوفی ده بیرینچی بـولیب اوشـبو مسـئله گه عـلمی اسـلـوب اساسـیده یانده شـیب، اوز فـلسـفی قـــره ش لری بیلـن «وحـدۀ الـوجـود» غـایه سینی کینگ کولـم ده ترقـتگـن ذات، فـیلسوف عـارف ابن عربی تعـلیماتی نی قیسقه صورت ده نظردن اوتکه زی لیـک.

ابن عـربی اندلس (اسـپانیا) عـلمی محـیطی ده یه شـب، اوز زمانی نینـگ برچـه عـلم لرینی ایگل لـه ب آلگـن ایدی. او نینگ اینگ مهم اثر لـری تورلـی تیل لرگـه ترجـمه قـیلینیب، او لر اوسـتیدن کوپ شـرح لر یازیلگـــن. بروکلمان ایتیشـیچـه «فـصوص الحِکـم» نینگ ۳۵ ته شـرحی بار، اما اسـلام بـویـوک دائرۀالمعارفـی معلـوماتی گه کوره عـثمان یحـیی اونینگ ۱۲۰ ته شرحی گه اشاره قـیله دی.

(اسلام بویوک دائرۀالمعارفی، ۴ جلد،۲۲۳ بیت).

مذکور منبع ده بیریلگـن معـلومات لرگه کوره ابن عـربی اوز حـیاتی ده عـرب لر ییریک فـیلسـوفی ابن رشـد بیلن اندلس قـدیمی شـهـرلریدن بیـری بولگـن «قـرُطبه» شـهـری ده قـیسـقه چـه اوچـره شـیب، او بیلن فکـر المشـتیرگن . ابن عـربـی اوز اثر لریدن بیـری ده حـکـمت اهلی گه قـرشـی فکـر بیلدیررکـن، (ابن رشـد نی) یخـشـی نیت بیلن تیل گه آله دی. بو نینگ سببی او لـر آره سیده عـلم نی اوقـیمس دن هـم ایگل له ب آلیش، یعـنی تنگری تامانیدن بیریلـه دیگن عـلم گه ایشانیش کبی مشترک عـقیده بارلیگی ایکـن.

ابـن عـربـی بیلیـم لرنی عـمومی صـورت ده ایککـی خـیل گه بو لـه دی. او لر«کسـبی» یعـنی اورگه نیب آلینـه دیگـــن و «وَهبی» یعـنی اورگنمس دن بیریله دیگن عـلم لر دن عـبارت. او بو باره ده بونداق دیدی:

بیرعلم بارکه اونی بیزده موجود بولگن هیچ بیر وسیله بیلن ایگل له ب آلیشی میز ممکن ایمس. اونی یره توچی بیز نینگ یوره گیمیز و روحی میزگه یو باره دی و بیز اونی هیچ قنداق تشقی سبب سیز ایگل له ب آله میز...وهبی (بیریلگن، بغیشلنگن، عطا ایتیلگن) علم، سبب آرقه لی حاصل بولمیدی، بلکه تنگری تامانیدن بیریله دی.

(ابن عربی، الفتوحات المکیۀ، ۱ جلد ، ۲۵۴ بیت).

اونینگ فکریچه برچه نرسه لرنی کشف و شهود (کشف: ایچکی دنیا و معنوی عالم حقیقت لری نینگ طریقت اهلی گه ظاهربولیشی. شهود (تصوف تعلیماتی ده حق نی کوریش. ج) آرقه لی انگله ب آلیش ممکن. اویله ش (تفکر) بیلن شغل له نیش، حقیقت نی بیلیب آلیش یولی ده حجاب (پرده) دیر. بونی باشقه لرانکار قیلیش لری ممکن، لیکن خدا یولی نی تنله گن لردن هیچ کیم اونی انکارقیلمیدی، بونینگ سببی شونده که استدلال و تفکر طرفدار لری ایچیده الهی حکیم افلاطون کبی «حال» ماهیتی نی توشینه دیگن ذوق ایگه سی، جوده کم اوچره یدی.

ابن عربی نینگ فکریچه «الهیات» ساحه سی ده تفکر اهلی نینگ خطا لری او لرنینگ توغری سوز لری گه نسبتآ کوپ راق دیر.

فیلسوف لر شونینگ اوچون انتقاد قیلینه دی لرکه الهی علم ده، او لر نینگ خطا لری، پیغمبر(ص) سوز لری گه قرشی توره دی.

نظر اهلی بیلمیدیلر که تنگری تعالی اوزی نینگ بعضی بنده لری گه بعضی ایش لرده گاهی عقل گه تینگ و گاهی عقل گه قرشی حکم چیقه ریش اوچون کوچ بیرگن. بو معما عقل چیگره سی دن چیت ده بولگه نی اوچون، عقل اونی بیلیب آلیش امکانیتی گه ایگه ایمس.

(الفتوحات المکیۀ...۲ جلد، ۱۶۳بیت)

ابن عربی، اوزی نینگ برچه اثرلر یده منطقی معیار لرگه مطابق اویله ب استدلال قیله دی، اما آخر ده کشف و شهود، ایچکی بیلیم و بیرده

نیگه اونینگ قلبی ده تاپیلگن حقیقت النگه سینی، معرفت نینگ اینگ اساسی مَحَکی (معیاری) دیب حساب لیدی.

ابن عربی عقیده سی گه کوره، اونینگ برچه بیلیم و معرفت لری نینگ منبعی تنگری تعالی دیر. شونینگ اوچون او، اوز یوره گینی اویلاو (تفکر) دن بوشه تیب، «واردات» (غیب دن کیلوچی بیلیم لر) نی قبول قیلیب آلیش اوچون تیارله ش یولی دن باریب، بو علم لرگه ایگه بولگن. شو یوسینده او هر بیر نرسه دن اونینگ قنداق بولگه نی دیک واقف بولیب، حقیقت نی قنداق که بولسه، اوشنداق بیلیب آلگن. او، «بیزنینگ بیلیمی میز اوشه ییردن کیله دی و یره توچی بیزنینگ اوقیتووچی میز دیر» دیدی.

مذکور عقیده اساسی ده، «الفتوحات المکیۀ» کتابی نی ترتیب گه سالیش، او نینگ اختیاری ده بولمه گن، بلکه یره توچی او نینگ قولی بیلن مذکور کتاب نی ترتیب گه سالگن و مؤلف اوز عقل و رأیی نی اونگه اره له ش تیرمس دن، اونی اوز حالی گه قوییب یوبارگن. «فتوحات» کتابی یره توچی تامانیدن اونینگ یوره گی گه املا قیلینگن اثر دیر. (الفتوحات...۲ جلد، ۱۶۳بیت).

ابن عربی «وحدۀ الوجود» فلسفی نظریه سینی اوزی نینگ خاص اسلوبی اساسی ده ایضاح لیدی .او، یره توچی نی برچه موجودات نینگ اویی و مومن بنده نینگ قلبی، او نینگ اویی دیب بیله دی و جهان ده حقیقت و واقع لیک دن باشقه نرسه نی کورمیدی: عارف هر بیرنرسه نی اونده کوره دی، نیگه که او بوتون نرسه لرنی احاطه قیلیب (قمره ب) آله دیگن ظرف دیر. نیگه شوندی بولمه سین ، او اوز نامی «دهر» [1] بیلن بیزگه بو نقطه نی یاریتیب بیرگن. تنگری تعالی

۱. ابن عربی قوییده گی حدیثگه اشاره قیله دی . بو قدسی حدیث ده یره توچی تامانیدن بوندی دییله دی: «آدم اولادی، دهر(زمان) گه ناسزا ایتیشی بیلن مینی رنجیته دی، حال بوکه مینینگ اوزیم دهرمن، برچه ایشلرمینینگ قولیمده، تون وکوننی اوزگرتیره من» (مشکوۀالمصابیح، محمد بن عبدالله خطیب، تنلنگن حدیثلرتوپلمی، امام بخاری ومسلم روایتی اساسیده، ۱۳ بیت).

دن باشقه هرنرسه اونگه داخـــل.

هـرنرسـه نی کوره دیگـن کیشـی، اوشـه نرسـه نـی فـقط اونده کوریشـی ممکن. یره تـوچی، برچـه موجـودات (بارلیق) نینگ اویی دیر، چـونکـه او «وجـــود» دیر و بنـده نینگ قـلبی هم حـــق نینگ اویی دیر، چـونکـه اونی اوزیده قـوچـیـب آله دی، اما هـــر بیرکونگل ایمس، بلکه مومـن نینگ کونگلی. هـرکـیـم حـق نینگ اویی بولسـه، حق هم اونینگ اویـی دیر. حـق وجودی نینگ عینی (اوبژیکتـی)، بوتون موجـودات نینگ عـینی(اوبـژیـکـتی) دیر.

(الفتوحات... ۴ جلد ،۷ بیت).

اسلام بـویـوک دائرةالمعـارفی ده ابن عـربی حـقی ده کتته عـلمی مقاله مؤلفی شـرف الدین خـراسانی (شرف) یازیشیچـه «وحـدت وجـود» دنیا قـره شـی، فـلسـفی و عـرفانی تفکـر تاریخـــی ده اوزاق اوتمیش گه ایگـه. حـاضرگی زمان فـلسـفه سـیده بو خـیل دنیا قـره ش «پانتی ایزم»، یعـنـی «برچه خدا لیک» یاکه «برچه خدا لیک ده» دیب اتله دی. بیرینچی اتـه مه یره توچـی، اونینگ بیلن جـهان بیرلیگینی افاده قـیلسـه، ایککینچی اته مه شـوندن عبارت که جـهان یـره تـوچـی ده، اونینگ بغـریده و خـدا جـهان دن کینگ راق و بویوک راق دیر.

بیرینچی اته مه یعـنی (برچـه خـدا لیک) نی انگلیس دینی متفکـری جـان تـولند (وفاتی ۱۷۲۲ ییل) وایککینچی اته- مه (برچـه خـدا لیک ده) نی آلمان فـیلسوفی کارل کریستین فریدریش کراوزا (۱۸۳۲ییل) ایشلتگـن لر.

«اشرف»یازیشیچـه وحدت وجـود قره شینی ابن عـربی دن ایلگـه ری کوپ اوخـشـه ش لر بیلن بیرگه، آیرلند فـیلسوفی یوهانس سکـوتوس ایریوگینـه (ت،۸۷۷ ییل) نینگ تعـلیماتی ده کـوره میز. کیین گی دور لر ده بو فـلسـفه نینگ اتاقلی نماینده سی هالند لیک مشهـور فـیلسوف باراک سپینوزا (ت،۱۶۷۷ییل) حساب لنه دی. او بوندی دیدی:

هر بیر موجـود نرسـه، یره توچـی ده دیر، او سـیز نه موجـود بوله آله دی، نه ادراک ایتیله آله دی. ابن عـربی نی هر ایککه له اته مه اساسی ده هم وحـدت وجـود چی دیب حـساب له ش گه حـقـلی میز.

(اسلام بویوک دائرةالمعارفی، ۴ جـلد، ۲۴۵ بیت).

ابن عـربی دن کیین اونینگ عـرفـانی فـلسـفی مکـتبی نینگ ادامه چی سـی، اونینگ مشهـور شـاگردی صدرالدین محمد بن اسحـق قـونیوی (و ۱۲۷۳ییل) ایدی. م. معین بیرگن معـلومات گه کوره ابن عـربی اونینگ آنـه سـی گه اویله نیب، صدرالدین نی تربیه لـه دی، اونینگ اوزینی ییتوک شاگردی صفتی ده ییریک عـالـم درجـه سی گه کـوتـردی.

صدرالدین قـونیوی اوز استادی نینگ ایش لرینی کتته موفقیت بیلن دوام ایت تیریب، «مفتاح الغـیب» و«الهی نفحات» کبی کتاب لر یازیشـی بیلن، ینگی طریقت نینگ یونه لیشـی نی اورگنگن دن کیین، اوز مشـهـور اثـری «لمـعـات» (یاغـدو لر) کتابی نی یازدی. اوشـبو اثر عـبدالرحـمن جـامی تامانیدن «اشعـۀ اللـمـعـات» نامی بیلن شرح لنگـن.

ایندی تصوف تعـلیماتی، اینیقسه «وحـدۀ الوجود» فـلسفه سی بیلن دین اورته سیده گی مناسبت نی بیر آز یاریتیب اوتیلیک:

ایریم شـریعـت اهلی عـرفان و تصوف تعـلیماتی، اینیقسـه وحدۀ الوجـود نظریه سی گه قرشی چـیـقـیب کیلگـن لر. او لرعـرفان و تصـوف اهلی نی الحـاد (دین سـیزلیک) و حـلـولیـت (روح نینگ بیر انسـان بدنی دن چـیقیب باشقه بیر بدن گه اوتیشی) عـقـیده سیگه ایشانیش بیلن عـیب له ب کـیلیب، او لرنی اسلام دینی گه قـرشی دیب تلقین قـیلگـن لر.

صوفـی لـر و عـارف لر هم او لرنی قِشـری لیک (یوزه کی لیک) و توشونمس لیک ده عـیب له گن لر. نتیجـه ده فـقیه لر مشهور صوفی لردن حسـین بن منصور حـلاج (و. ۹۲۲ ییل)، شـهاب الدین سـهروردی (۱۱۴۵-۱۱۹۱ییل)، عمادالدین نسـیمی (و. ۱۴۱۷ییل) و بابا رحـیـم مشرب (۱۷۱۱-۱۶۵۳ ییل) نی اولدیریش گه حـکـم چـیـقـرگـن لر.

مشهور عارف شاعر جلال الدین رومی اوز مثنوی سیده او لر یعنی قشری عالم لرحقیده بوندی دیدی:

ما ز قرآن مغز را برداشتیم
پوست را با دیگران بگذاشتیم

ترجمه سی: بیز قرآن نینگ مغزینی چه قیب آلیب، باشقه لرگه اونینگ پوچاغی نی قالدیردیک.

مذکور قرشی لیک لر نینگ سبب لری قوییده گی لردن عبارت:

بیرینچی دن، عرفان، «جهان، یره توچی نینگ گوهری (وجودی) بیلن تولیب- تاشگن و اونینگ فیض و تجلی سی نینگ ثمره سی بولیب، انسان بو الهی گوهر دن تولیب تاشگن» دیدی. اما دینی نقطهٔ نظردن جهان، عدم یعنی یوق لیک دن یره لگن و یره توچی برچه بارلیق دن اوستون توریب، باشقه موجودات بیلن قوشیلمیدیگن خالق و مستقل ذات دیر.

ایککینچی دن، ا. طبری یازیشی چه، کوپینچه دین لرده «انتی کاسمیک» یعنی عالمَ گه قرشی و انسان نینگ کونده لیک حیاتی گه قرشی تامان لر بولمیدی، بلکه دین کوپینچه اونینگ حیاتی نی ترتیب گه سالیش اوچون قانون- قاعده لرگه اساس لنگن. لیکن عرفان و تصوف کوپینچه «انتی کوسمیک» خصوصیت لرگه ایگه، یعنی ماده و بدن نی خوار لیدی، بو جهان ده گی حیات نی اهمیت سیز و اولیم نی ازلی معشوق قه ایریشیش اوچون کوپریک دیب حساب لیدی.

اوچینچی دن، عرفان وحدهٔ الوجود گه ایشانیش نتیجه سیده، دین لر و مذهب لر آره سیده گی فرق لرنی شکلی دیب حساب لیدی، جذبه و عمومی محبت قانونی نی، عالم قانونی و انسان گه خاص وظیفه دیب بیلیب، اوندن بیرخیل جهان نی سیویش و اونیویرسلیزم گه ایریشه دی. اما دینی نقطهٔ نظر دن، دین لر اینیقسه اسلام دینی بیلن باشقه دین لر آره سیده

گی تفاوت لر فـقـط گینه شکلی بولمسدن، مضموناً هـم موجـود دیـر.

وحدت نظریه سـی، تورلی دین و مذهـب لر پیرو لری گه بیرکوز بیلن قره ش و او لرنینگ برچـه سـینی یگانه حـقـیـقت قـیدیروچـی لری دیب تو شـونیش عـقیده سی، اوزبیک، فارس و عـرب شعـریتی ده کینگ کولم ده اوز عکسی نی تاپگـن. بیزقـویی ده، او لر دن اوچ مثال کـیلتیـره میز:

ای قـوم به حج رفـتـه کجـایید کجـایید
معشـوق همیـنجـاسـت، بیـاییـد، بیاییـد
گـر صـورتِ بـی صـورتِ معـشوق ببینـید
هم خـواجـه و هـم خانه و هم کعبه شمایید

(جـلال الدین رومی)

باقـیب سجـود ارا قـاشینگـغه گبر، اگر مومن
تیلـه ب قدح ارا عکـسینگنی، مست اگر مخمور

(عـلیشیر نوایی)

مقصود من ازکعـبه و بتخـانـه تویی تو
مقصـود تـویی کعـبـه وبتـخـانـه بهـانه

(خـیالی بخـاری)

ترجمه سـی: کعـبه و بتخانه دن مینینگ مقصدیم، فقط اوزینگ سـن. اصل مقصد سین سن، کعـبه و بتخانه بهانه دیر.

ای آن که خـدای را بجـویی هـرجـا
تو عـین خـدایـی، نه جدایی زخـدا
ایـن جستـن تـو همی بدان میماند
قـطـره بـه میـان آب و جویـد دریا

(دارا شکوه قـادری- شاه جهان نینگ اوغـلی)

کبروی لیک (کبرویه طریقتی)

خـــوارزم نینگ خـیوه شـهریده توغیلیب، شـیخ نجم الدیـن کبرا (کبری) لقبـی بیلن شـهرت قازانگن احـمد بـن محـمد خیوه قـی، ۱۲ – ۱۳ عـصر لری تصوف آسـمانی ده نور سـاچـیب تورگـن پارلاق یولدوز لر دن بیری ایـدی. او فـقـــط گینه تصوف گه خاص بولگـن تعلیمـات لر بیلن چـیک له نیب قـالمی، اوز زمانه سـی نینگ برچـه علم و فن لرینی اوزله شـتیریب آلدی. او، شـیخ روزبیهان الوزّان المصری نظارتی ده آغـیر ریاضت باسقـیچ لرینی باشدن کیچیردی و کوپ اوتمی شیخ نینگ ایشانچی گه سزاوار بولیب اونینگ قـیزی گه اویلندی.

حـــق نـی تام معـنی ده انگلـه ب آلیش و اونگه ایریشـیش یول لرینی قیدیریـب تاپیش دردی بیـر لحـظه هم اونی تینـچ قـویمـس دی. او تبریز شـهری گه باریب، امام ابونصر حـفده دن کلام عـلمی نی چـوقـور اورگه نیـب آلـدی. اوشـنده یاش نجـــم الدیـن کلام عـلمی بوییچـه اوزی نینگ بیرینچی اثرینی «شرح السنه والمصالح» (سنت وایـزگـو لیک لـرشـرحی» نامی بیلن یازدی.

اسلام انسیکلوپیدیه سـی (دائرةالمـعـارفی) بیرگن معـلومات گه کوره اوشـبو اثـر مقـدمه ماهـیتـی ده یازیلگـن ایدی. بو اثر گـه دایر بیر مناظره

جـریانی ده او شیـخ بابا فـَرَج تبریزی بیلن ته نیشه دی. او، یاش نجم الدین گه چـوقـور تأثیر کورسه تیب، قره ش لرینی اوزگرتیره دی.

اوندن کیین کلام عـلمی موضوع لریده اوز تدقـیقات لرینی توخـته تیب بـوتـونـلی تصوف مراقـبه سیگه بیریله دی. چـون که بابا فرج اشراق (کـونگل نـوری) آرقه لی حـقیقت گه ایریشماقچی بولگـن سالک (مرید) اوچـــون هـیچ قـندی بیلیم آلیش ضرورایمـس لیگی نی تأکید لردی. نیگه که بیلیم الهی الهام آرقه لی حـاصل بـوله دی.

(اسلام انسیکلوپیدیسی، ۹ جلد، ترک تیلیده، استانبول (۱۹۵۰ ییل).

نجـم الدین کبرا شو یول دن باردی، اما کوپ اوتمی بونداق قـیلیب اوز مقصد لری گه ایریشـه آلمس لیگـی نـی بیلیب آلدی. نیگه که تصوف تعـلیمـاتـی گه بنـأ حـقیقت گه عـقل و منطق بیلن ایمس، بلکه سـیوگی، محـبت و الهی «عنایت» آرقه لی ایریشیش ممکن ایدی.

تورلـی منبـع لـرده او قـالدیرگـــن اثـر لرنینگ سـانی اون ته گه یقین دیب کورسـه تیلگـن. او اسـاس سـالگـن «کبرویه» طریقتی «آلتین طریقت» دیب هم اتلگـن. اونینگ اوزی «رسـالۀ الطرق» دیگن اثریده اونی «طریق الشـطـار» (عـشـق اهـلی، بی باک لرنینگ یولی) هم دیب ایتگن. اونینـگ بـو اثری «رسـالۀ آداب الذاکرین» نامی بیلـن عـبدالغـفـور لاری تامانیدن فـارسـی تیل گه ترجـمه قـیلینیـب، اثر نینگ عـربچـه متنی بیلن بیرگه ابوریحان بیرونی نامیده گی شـرق شناس لیک انستیتوتی قـولیازمه لر فـوندیده ۵۰۳ رقم آستیده سقلنماقـده. مذکور رساله ده اوشبو طریقت نینگ اونته اصولی قـیسقه صورت ده ذکـر ایتیب اوتیله دی. بیز او لرنی قـوییده قیسقه چـه ایضـاح له ب اوته میز.

۱- توبه ـــ صادر بولگـن خـطا لر، گناه لر دن پشـیمان بولیب خـدا گه یـوزتـوتـمـاق.

۲- زُهـــد- تقـوی و پرهـیزگار لیک، تنگری تعالی دن قـورقـیب، منـع ایتیلگـن ایش لردن اوزینی سقـله ش .

۳- خدا گه توکل قیلیب، اوز ایش لرینی بوتونلی اونگه تاپشیریش.
۴- قناعت – آز گه راضی بولیب، کوپ ایستش دن واز کیچیش، طمع گر لیک نینگ ضدی.
۵- عزلت- گوشه گیرلیک، باشقه لردن اجره لیب یککه اوتیرماق.
۶- هر دایم ذکر ده بولیش، هم آغیز، هم یوره ک بیلن خدا نی یاد ایتیش.
۷- بوتون وجودی بیلن تنگری تعالی گه توجه قیلیب سیغینیش .
۸- صبر- باشگه توشگن آغیر احوال دن نالیمی چیدم کورسه تیش.
۹- مراقبه - باقیب کوزه تماق ، تنگری تعالی بارلیغی نینگ دینگیزی گه چومیلیب، الهی عالم گه باقماق.
۱۰- رضا – تنگری تعالی اراده سی گه قرشی لیک کورستمس دن، قضا و قدر یعنی تقدیر حکمی گه تن بیریش.
(نجم الدین کبرا رسالهٔ آداب الذاکرین، آخرگی قسم، مذکور قولیازمه).

نجم الدین کبرا متکلم، محدث، بویوک عارف، صوفی و شاعر بولگه نی اوچون بعضأ او نینگ عرفانی غایه لری متکلم لرگه خاص بولگن بویاق بیلن بیزه تیله دی. المنجد قاموسی نینگ ایککینچی قسمی ده بیریلگن معلومات گه کوره او نینگ «الاصول العشرهٔ» (اونته اساسی قاعده) ناملی اثری، ۱۳ عصر ده فلسفی یونه لیش لر نینگ منبعی بولیب کیلگن. اسلام انسیکلوپیدیه سی مؤلف لری فکری گه کوره، نجم الدین کبرا ایسکی تصوف ایلک نظریاتچی لری (۱۰-۱۱ عصر لر ده گی نیشاپور مکتبی) بیلن ابن عربی و اونینگ خلف لری (صدرالدین قونیوی و فخرالدین عراقی) و شونینگ دیک سونگگی تصوف عقیده لری آره سیده بیر انتقال (کوچیش) دورینی تشکیل ایته دی. نجم الدین کبرا هم ایسکی نظریاتچی لرکبی تصوف نینگ عملی تامان لری و بیلیم یولیده گی باسقیچ لری بیلن بیرگه میتافزیک که دایر مسئله لر بیلن هم شغل

له نیب کیلگـــن.

خـــلـــص، اونینگ اثر لری ابـــن عـــربی اثر لری بیلن بیرگه، ۱۳عصر فـــلسفی نظریه لری نینگ تمل تاشینی تشکیل ایتیب کـــیلـــدی.

کبراحـــقیـــده کینگ راق معـــلومات آلیش اوچـــون اوشبو کتاب ده گی»نجـــم الدین کبرا نینگ قـــره ش لری و اثر لری» فـــصلی گه مراجـــعـــت قـــیلینسیـــن.

قادری لیک (قادریه طریقتی)

قادریه طریقتی نینگ اساسچی سی مشهور عارف محی الدین ابو محمد شیخ عبد القادر جیلانی (۱۰۷۸ – ۱۱۶۶) بولیب، اونینگ سلسله سی نسبی بیش واسطه بیلن ابوبکر شبلی گه ییتیب باره دی .

او، مشهور صوفی لر دن بولیب حنبلی مذهبی گه منسوب ایدی. او اساس سالگن طریقت کتته اعتبار قازانیب کینگ کولم ده ترقه لگن.

عبدالقادر جیلانی یا گیلانی بیرینچی مرتبه ابو زکریا تبریزی دن عربی علم لرنی اورگه نیب، فقه و اصول علم لرینی هم بغداد ده اوزله ش تیردی. اوندن کیین موعظه و درس بیریش بیلن شغل له نیب، شهرت چوققی سیگه کوته ریلدی. اوقیش دوریده اوزکسبی بیلن حیاتی نی تأمین قیلردی.

جیلانی کوپ اثر لر مؤلفی بولیب، او لردن «بشائرالخیرات» (ایزگو لیک لر بشارت لری)، «طریق الحق» (حق یولی)، «الفتح الربانی والفیض الرحمانی» ، «فتوح الغیب» (غیب نینگ آچیلیش لری)، «ملفوظات قادریه»، «ملفوظات جیلانی» و شعرلر دیوانی کوپراق ذکرایتیلگن. او چیقرگن حکم لر و فتوا لر، هم حنبلی و هم شافعی

مذهبی گه موافق بولگن .

اونینگ حیات لیگی چاغی ده بیرگروه طرفدار لری قادریه طریقتی نی ترقه تیش گه باشله دیلر. اوندن کیین اوغلی او نینگ اورین باسه ری بولدی. اوندن کیین اوغلی عبدالسلام، سونگره اوکه سی عبدالرزاق ارشاد مقامی گه کوته ریلدی لر.

بیرینچی مرتبه قادریه خانقاه سی عراق دن تشقه ری ده قوریلدی.

لیکن ایریم تدقیقاتچی لر فکریچه اونینگ بیرینچی زاویه سی بغداد شهریده قوریلگن ایکن.

قادریه طریقه سی بیرینچی مرتبه مراکش نینگ مشهور شهر لریدن بیری بولمیش «فاس» ده اونینگ ایککی اوغلی ابراهیم و عبدالعزیز اولاد لری آرقه لی رواج له نتیریلدی. او لر اسپانیه گه باریب یه شب، «غرناطه» سقوطی (۱۴۹۲یيل) دن کیین، او لرنینگ فرزند لری، مراکش گه پناه ایسته ب اوت دیلر.

قادریه طریقتی ترکیه حدودی گه خانقاهِ توپخانه (قادری خانه) اساسچی سی اسمعیل رومی آرقه لی کیریب کیلدی. ایککینچی پیر لقبی بیلن ته نیلگن اوشبو عارف (۱۶۳۱یيل) مذکور ساحه ده ۴۰ گه یقین خانقاه قوردیرگن ایدی. (لغت نامه)

یوسف حسین معلوماتی گه کوره قادریه طریقتی هندوستان ده بیرینچی مرتبه محمد غوث ناملی کیشی تامانیدن قوردیریلگن خانقاه دن ترقه لیب، بابری لر دوریده شاه نعمت الله و محمود محمد گیلانی آرقه لی مستحکم لندی.

اوشبو طریقت، میان میر نامی بیلن شهرت قازانگن، داراشکوه و جهان آرا (شاه جهان نینگ اوغلی و قیزی) نینگ مرشدی بولمیش محمد میر آرقه لی کتته اعتبار گه ایگه بولگن ایدی. میان میر ابن عربی عقیده سی (وحدۀ الوجود) گه چوقور بیریلگن ایدی.

هندوستان ده گی قادریه طریقه سی باشلیق لری کوپینچه ابن عربی

فلسفه سیگه تمایل کورسه تیب، کلام علمی نماینده لری بیلن مناظره آلیب بارگن لر. او لر باشقه مسلمان لرگه نسبتاً مسلمان بولمه گن کیشی لر توغری سیده بغری کینگ لیک بیلن معامله قیلر دیلر. عزیزاحمد فکریچه بوندی معامله داراشکوه ده التقاطی (اکلیکتویستیک) تفکر نینگ شکل له نیشی گه سبب بولگن عامل لر دن بیری بولیشی ممکن.

دهخدا «ریاض العارفین» دن آلیب بیرگن معلومات گه کوره، داراشکوه لقب لی محمد، هندوستان پادشاهی شاه جهان نینگ کتته اوغلی و ولیعهدی ایدی. اوکه سی اورنگزیب عالمگیر او نینگ اوستیدن غلبه قازاندی. داراشکوه شهزاده لیگی گه قره مس دن عرفان تعلیماتی نی اوزله ش تیریب، سیدای سرمدی بیلن دوستانه مناسبت ده بولگن بدخشان لیک ملا شاه گه اخلاص و ارادت بیلدیرگن. او ملا شاه و میانشاه میر لاهوری سلسله سی قادریه طریقتی گه منسوب بولگن لیگی اوچون اوزیگه «قادری» دیب تخلص قویدی. داراشکوه قادری «اهل یقین» یعنی بویوک عارف و صوفی لر تامانیدن اَیتیلگن شطحیات (یوزدن شریعت گه قرشی بولیب، کامل عارف لر تامانیدن، وجد و حال چاغی ده تیل گه آلینه دیگن سوز لر، مثلاً منصور، «اناالحق» (یعنی مین یره توچی من دیگن سوزی. ج) حقیده بیر رساله یازیب اونی «حسنات العارفین» دیب اته دی. اوشبو اثر اردو تیلی گه ترجمه قیلینیب ۱۹۶۱یيل ده نشر ایتیلگن .

داراشکوه، قادریه طریقتی نینگ کوزگه کورینگن وکیلی و نظریاتچی سی صفتی ده کوپ اثر لریازگن. او لردن«سفینۀ الاولیا»، اینگ مهم تصوفی طریقت لر و او لر نینگ شیخ لری ترجمۀ حالی حقیده و»سکینۀ الاولیا»، شیخ عبدالقادر جیلانی نینگ ترجمۀ حالی، منقبت لری و اونگه نسبت بیریلگن کرامت لرحقیده یازیلگن بولیب، اردو تیلی ده ترجمه سی، ۱۹۲۰ ییل لاهور ده نشر ایتیلگن.

اونینگ اثر لری سانی ۱۰ ته گه ییتیب باره دی. اینگ مهم لریدن

بیری «سـرّاکبر» (سرالاسرار) ناملی، سانسـکـریت تیلی دن هند عـرفـانی تعـلیماتی گه دایر ایللیک ته «اوپانیشاد» نینگ فارس تیلی گه ترجـمه سی دیر.

داراشکـوه چـیرایلی شعـرلر یازگـن. او لر دن بیر نیچـه بَیت:

ترجمه سی:

اوزیمیـزدن وازکـیچـیـب یارگه ییتوشـدیک، اوزیـدن اوتیش قنداق مبارک سفـر ایکـن.

قـادری نینگ «مجـمع البحـرین» اثـری دن:

بـه نـام آن که او نـامـی نـدارد
به هرنامی کـه خوانی سر برآرد
کـفر و اسلام در رهـش پویـان
وحـــده لا شـریک له گـویان

یعـنی:

آتی بولمه گـن، هـربیـرآت بیلن اته سـنگ ظهور قـیلـوچی ذات نینگ نامی بیلـن.

کافـر و مسـلمان «وَحـدهُ لا شَـریکَ له، یعـنی او، بیر و یگانه دیر، هیچ قـندی شریکی یوق دیر» دیگن حال ده، اونینگ یولی دن باره دیلر.

اونینگ «حـــق نما» رساله سیـــــدن:

ای آن کـه خـدای را بجـویی هـرجـا
تـو، عـیـن خـدایی، نه جـدایی زخـدا
این جـستـن تـو همی بـدان میـمانـد
قـطره به میـــــان آب و جـوید دریا

عـبدالقادرجـیلانـی قـشـاق و فـقـیر آدم لـر گه محـبت و مهربان

لیک بیلن مناسبت ده بولیب، او لرگه یاردم بیریش نی توصیه قیلگن ایدی. هندوستان مسلمان لری عبدالقادر جیلانی گه کتته حرمت قایل بولیب، اونینگ ابدی یاترجایی، بغداد نی اوز مقدس شهرلریدن بیری دیب حساب لیدی لر. اونینگ طریقتی (قادری لیک) کوپ راق شریعت گه جدی باغله نیب کیلگه نی سبب لی بولسه کیره ک، کوپ مملکت لر جمله دن یمن، سوریه، هندوستان، ترکیه، مصر، عراق، افغانستان، مراکش و باشقه کوپ اسلامی اولکه لر ده ترقه لیب، حاضر گه چه هم او نینگ طرفدار لری بار.

اونگه «غوث الاعظم» یعنی بویوک قطب دیگن لقب بیریلگن، کوپینچه شو لقب بیلن تیلگه آلینه دی.

سُهرَوَردی لیک (سهروردیّه طریقتی)

سهـروردیه طریقتی نینگ اساسچی سی بویوک صوفی، الهیات شناس شهاب الدین ابـو حـفـص عـمر بن محـمد سهـروردی ایدی .

او ۵۳۹ هجـری ییل (۱۱۴۵میلادی) قـدیـم گی «جـبال» ولایتی ده جـایلشـگـن سهرورد قشلاغـی ده تو غـیلگـن. تصوف تعـلیمـاتی نی اوز عـمکی سی مشهـورعـارف ابوالنجـیب ضیاؤالدین عـبدالقاهـر بن عـبدالله و شـونینگ دیک مشهور شـیخ عـبدالقادر جـیلانی دن آلدی. سهـروردی نینگ تعـلیمات سلسله سی امام غـزالی گه ییتیب بـاره دی.

سـهـروردی بغـداد ده یشـه ب، عـباسـی لرخـلیفه سی (۳۴ خـلیفه – الناصـر بـالله یا الناصرالدین بالله) سـرایی گه قـبـول قـیلیندی و صوفی لرنینگ باشلیغی قـیلیب تعـیین لندی. او ۸۹ یاشیده ۱۲۳۴ییل بغداد شهـریده عـالـم دن اوتدی. دوکتور م. معـیـن و باشـقه تدقـیقاتچی لر یازیشیچـه او شـیخ سعـدی، شیخ اوحـدالدین کرمانی، شیخ شمس الدین صفـی، نجـیـب الـدین عـلی شـیرازی نینگ مرشـدی ایدی . سعـدی بو حـق ده «بوستان» کتابی ده گـپـیریب اوتگـن.

سهـروردی بغـداد سرایی ده کتته حـرمت و اعـتبار بیلن یشه دی . ۱۲۲۱ ییل خـلیفه تامانیدن بیر مهم وظیفه نی بجه ریش اوچـون سلجـوقی لر

سلطانی علاؤالدین کیقباد بیلن اوچره شیش مقصدیده بغداد دن قونیه گه یوباریلگن.

سهروردی بیر نیچه مرتبه حج زیارتی گه مشرف بولیب، اوشبو سفر لر جریانی ده مکه شهری ده عرب مشهور متفکر و صوفی شاعری ابن الفارض (۱۱۸۱– ۱۲۳۵) بیلن اوچره شدی. ابن الفارض کتته قصیده لر مؤلفی. اونینگ «تائیّه» (ت– حرفی بیلن قافیه لنگن) قصیده سی ۷۵۰ بَیت دن کوپ راق بولیب اونینگ اوستیدن کوپ شرح لر یازیلگن. ابن الفارض اوز دیوانی جمله دن شراب حقی ده گی باشقه بیرکتته قصیده سی بیلن هم شهرت قازانگن. اوشبو قصیده «م» حرف لی قافیه لربیلن یازیلیب، اونده شراب حقیده الهی محبت رمزی صفتیده، چیرایلی بدیعی مضمون لر کیریتیلگن. شاعرنینگ اوندن قوییده گی دیک افاده لری بار:

ترجمه سی: محبوب یادی بیلن هر دایم ایچیب کیلگن میز، حتی تاک (اوزوم درختی) یره له مه گن چاغ ده هم، بیز اوندن مست بولگن میز. مینگه، سین گناه گه آلیب باروچی نرسه نی ایچیب سن دیدی لر، حال بو که مین شوندی نرسه نی ایچگن من کیم، اونی ترک ایتیش (اونی ایچمس لیک) مینیمچه گناه دیر.

بوندی صوفیانه قره ش لر هر ایککه له عارف نی بیر بیریگه یقین له ش تیردی و شاعر تامانیدن سهروردی نینگ ایککی اوغلی گه خرقه کیدیریلدی.

بیر گروه سهروردیه طرفدار لری، ایران و عراق ده تینچ لیک بوزیلگه نی سبب لی، هندوستان گه اوتیب، او لردن بیری بهاؤالدین زکریا ۱۳ عصر ده اوشبو طریقت نی ملتان ده و جلال الدین تبریزی نامللی کیشی اونی بنگال ده ترقت دیلر. ۱۴۴۳ ییل شیخ یوسف ملتان سهروردی لری تامانیدن ملتان و شمالی سند پادشاه لیگی گه کوته ریلدی. لیکن اونینگ حکمران لیگی کوپ دوام ایتمه دی. هندوستان سهروردی لری حنفی مذهبی نینگ ایزچیل طرفدارلری ایدیلر.

(عـــزیـزاحـمد هندوستانده اسلامی تفکر تاریخی).

تدقـیقاتچـی لر فکـریچـه عـمـر سـهـروردی تسـنن (سُنی لیک) مذهبی ده تصـوف نینگ بیرته نیلگـن وکیلی حـساب لنه دی . اونینگ اثر لری قـوییده گی دیک قـید ایتیلگـن:

عـوارف المـعـارف، رشـف النصائـح، اعـلام التقی، اعـلام الهُـدی.

بیـز کـوزه تیـش جـریانـی ده اونینگ باشـقه ایککـی اثرینی هم اوچـره تدیک. او لر «وصیهٔ سـهروردی لنجیـب الملتانی» (نجـیب ملتانی گه سـهروردی نینگ وصیتی)، «رسـالهٔ فی آداب الطریقهٔ « (طریقت آدابی حـقیده رسـاله) دن عـبارت بولیب، اوزبیکسـتان فـن لر اکادمی سی نینگ ابوریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی قـولیازمه لر فـوندیده او لر نینگ نسخـه لـری مـوجـود.

سـهـروردی نینگ ایتیب اوتیلگـن اثر لریدن ایککی ته سـی یعـنی «رشـف النصائـح الایمانیه وکشف الفضائح الیـونانیـهٔ» (ایمانی اوگیت لرنی سوریش و یونانی فضیحـت لر- رسوا لیک لرینی کشف ایتیش) و»عـوارف المعـارف» (بیلیم تحـفه لری) نهـایت مهـم بولیب هر ایککه له سی خـلیفه ناصرگه تقدیم ایتیلگـن.

«عـــوارف المعـارف» تصوف نینـگ اینگ کوپ ترقـه لگن کتاب لریـدن بیـری بولـیب، مـؤلـف نینگ کینگ کـولـم ده شـهرت تاپیشـی گـه سـبب بولگـن. عـثمـان تورر یازیشـیچـه، بـو اثر سـنی صوفی لیک نینـگ تمـل منبع لریدن حـسـاب لنـه دی و برچـه طریقت لـر اونی قـول دن توشـیرمی اوقـیدیلر. کتاب، قـاهـره ده غـزالی نینگ «احـیاؤ العـلوم» کتابی بیلن بیرگه نشر ایتیلگـن. ویلبر فورس کلارک اونی انگلیس تیلی گه اوگیریب۱۸۹۱ ییلی لـندن ده نشـردن چـیقـه رگن. اوشبـو اثـر اخـلاق و تصـوف آدابی گه عـاید بیر کتاب بولیب، جـــوده کوپ تاریخـی حـادثه لر نی اوز ایچـی گه آلگـه نی سبب لی، تصوفی اتمه لـرنی تعـریف له ش اوچـون جـوده قـیمتلی منبع حـسـاب لنه دی. اوشبو کتاب الکاشانی نامل

بیرکیشی تمانیدن قیسقـرتیریلیب بعـضی بیر قـوشیمچـه لر بیلن فارس تیلی گه ترجـمه قـیلینگـن.

(تاشکینت. ابوریحان بیرونی نامیده گی شرقشناسلیک کتبخانه سی، قـولیازمه لر فـوندی ، پ.۱۰۷۶۵رقم)

اونینگ ایککینچی مهـم اثـری «رشـف النصائح...»امام غـزالی نینگ «تهافـت الفلاسـفه» کتابی گه اوخـشـه ش، یـونان فـلسفه سی گه قـرشی یازیلگـن بیر اثر دیر. مـؤلـف اونی یازیش ده حـدیث لردن فـایده له نیب یونان فـلسفی قاعده لرینی آیت و حـدیث لر بیلن رد قـیلیش گه اورینه دی. سهـروردی ابن سینا تامانیدن «شفا» کتابی نینگ یازیلیشی، اونینگ پیغـمبر ایزیدن باریش دن غـفـلت ده قالیشی گه سبب بولدی دیب، فـیلسوف لر نی تقلید چی کافـرلر صفتی ده تنیته دی.

سهـروردی دن باشقه، فـیلسوف لرگه قـرشی تورگن مشهـورعـالـم حـجـۀ الاسـلام لقـب آلگـن محـمد غـزالی حسـاب لنـه دی. اونینگ فکـریچـه فـلسـفه گه دایر مسـئله لر نینگ کوپ قسـمی تصوف دن باشقه نرسـه ایمس. الهیات حـقی ده گی برچـه فـیلسـوف لر تعـلیماتی جـملـه دن افـلاطـون، ارسطـو، سقـراط، فارابی، ابن سینا فکـر لری خـطا و اساس سیز دیر. اونینگ فکـریچـه فـیلسوف لر اوچ نقـطۀ نظر دن کفـر گه یـول قـویه دیلر:

۱ – تنگـــری تعـالـی نی فـقط «کلیات» نـی بیلوچی دیب بیلیب، «جـزئیات» یعـنی ایش لر نینگ برچه تفصیلاتی بیلن بیلیشی گه ایشانمیـدی لـر.

۲ – قـیته دن جـسمانی تیریلیش گه ایشانمیـدی لـر.

۳ – عـالـم نینگ قـدیم و ازلی لیگی گه ایشانمیدی لر.

حـال بوکـیـم عـالَم «حـادِث» یعـنی یره لگن بـولیب، یره توچی اونی معین مدت ده یره تگن. مذکورکتاب نی سـهـروردی، دین گه قـرشی فـلسفه بیلن شغـل له نوچی بعـضی بی باش لر اوچـون یازگـن.

شرق شناس لیک قولیازمه لرفوندیده پ. ۵۰۵ رقم ده سقلنه یاتگن عرب تیلی ده یازیلگن «آداب الطریقه» رساله سی ۵۰ بیت دن عبارت بولیب، تصوف تعلیماتی گه دایر مؤلف نینگ فکر و ملاحظه لرینی اوز ایچی گه آله دی . اونگه کوره سهروردی فکریچه دنیا ده فقط تنگری تعالی نینگ صفت لرینی کوریش ممکن، اما اونینگ اوزینی کوریش ممکن ایمس . مؤلف عبادت لرنی اوزیگه خاص اسلوب ده تلقین ایته دی: مثلاً شریعت، طریقت و حقیقت روزه لری، شریعت و حقیقت نماز لری.

بیز رساله مقدمه سی نینگ اونینچی بیتی ده انسان مقامی گه باغلیق بولگن اونینگ فکر لرینی، عرب تیلی دن قیسقه چه ترجمه قیله میز:

«بیز گه بیریلگن علم لر ایککی خیل – ظاهری و باطنی علم لر، یعنی شریعت و معرفت دن عبارت دیر. بیز لر ایسه ظاهری ایش لریمیز ده شریعت دن اطاعت قیلیش گه و باطنی میز اوچون معرفت گه بویوریلگن میز. بو ایککی بیلیم نینگ بیرله شووی دن حقیقت علمی حاصل بوله دی.

فقط ظاهری بیلیم آرقه لی حقیقت گه ایریشیش و مقصد گه ییتیش ممکن ایمس. کامل عبادت هر ایککه له سی بیلن بوله دی، فقط گینه بیرته سی بیلن ایمس.

معرفت، نفس پرده سینی کونگل کوزگو سی دن کوته ریش آرقه لی حاصل بوله دی. خداوند قرآن کریم ده بوندی بویوره دی:

«مین یاشیرین خزینه ایدیم، اوزیمنی ته نیتیش نی ایسته دیم، مینی ته نیب آلسین لر دیب خلایق نی یره تدیم». مادامی که یره توچی انسان نی اوزینی ته نیتیش یعنی بیلیب آلیش مقصدیده یره تگن ایکن، بوندن کیلیب چیقیب معرفت ایککی خیل گه بولینه دی : خداوند صفت لری نینگ معرفتی و خداوند ذاتی نینگ معرفتی کیم او بیلن آخرت

ده «روح القـدس» محـظـوظ (خـورسند) بـولـه دی» .

اونـدن کیین مـؤلـف عـلم ظاهـر و عـلم باطـن حـقیده سـوز له ب بـونـدی دیـدی:

«معـرفـت عـالـمـی، لاهـوت عـالـمـی یعـنی اینـگ چـیرایلی و گـوزه ل قـیلیب یـره تیلگـن روح القدس نینگ اصلی وطنی دور» . روح القـدس دن اونینگ مقـصدی حـقـیـقی انسان دیر.

چَشتی لیک (چَشتیه طریقتی)

اوشبو طریقت، هندوستان ده اینگ کوپ ترقه لیب، اینگ کتته نفوذ گه ایگه بولگن طریقت لردن بیری حساب لنه دی.

چشتیه سوزی هرات ده گی «چشت» قشلاغی گه منسوب بولیب، هند عالمی عزیز احمد «هندوستان ده اسلامی تفکر تاریخی» ناملی کتابی ده تأکید له گنی دیک اوشبو طریقت نینگ اساسچی سی خواجه ابو اسحق دمشقی اونده یشه گن. اما دوکتور معین یازیشی چه، اوشبو سلسله نینگ اساسچی سی خواجه ابو احمد ابدال ایدی.

هندوستان ده چشتیه طریقتی، سیستان ده توغیلیب خواجۀ غریب نواز لقبی بیلن شهرت قازانگن خواجه معین الدین حسن چشتی اجمیری(۱۱۴۱-۱۲۳۴) آرقه لی ترقه تیلگن. خواجه معین الدین، اسلام ده تصوف دنیا سی نینگ بویوک شخصیت لری دن بیری حساب له نیب، چشتیه طریقتی نی ترقه تیش آرقه لی هندوستان ده اسلام دینی نینگ یاییلیشی اوچون مناسب شرایط یره تیب بیرگن. ایتیش لریچه او، آواره لیک دوریده قادریه، کبرویه و سهروردیه طریقت لری اساسچی لری بیلن اوچره شگن، عثمان هروانی (هارونی) اونینگ مرشدی بولگن.

معیـن الدین، هندوستان گه بارگـن دن کیین اجـمیر نی اوز خـانقاه و فعـالیـت مـرکـزی صفـتی ده تنله ب آلیـب ، طـریقـت تعـلیماتی نی ترقه تیش گه باشلیدی. اونینگ مرید لریدن بولمیش بخـتیار کـوکی، دهـلی ده و حـمیدالدین، ناگـو ده ایککی ته چـشـتیه طـریقتی مرکزی گه اساس سـاله دی لر. بیرینچی مـرکـز، عـمـومـأ اسـلام مدنیتی گه یقین بـولسـه، ایککـینچی مرکز هندوسـتان ده قـشـلاق حـیاتی شـرایطی گه جـمله دن گیاه بیلن اوقات له نیش شـیوه سیگه یوز کیلتیرگـن ایدی. بخـتیارکـوکی نینگ مریـدی فـریدالدین، جِـدّی انتظـام، زاهـد لیک و ریاضت چی لیک گه اسـاس لنگـن، باشـقه بیر مرکـز گه اجـوده خـان (پنجـاب) ده اساس سالـدی.

فـریدالدین (۱۱۷۵- ۱۲۶۵)، اولیا لرگه بغـیشـله ب یازیلگـن کتاب لر ده «گنـج شـکـر» لقبی بیلـن مشـهور بولگـن . اونینگ مرید لریدن بیری عـلی بن احـمد «صابـریـه» سلسله سی گه اساس سالگـن.

هندوسـتان ده گی چـشـتی طریقتی صوفی لری نینگ اینگ اتاقـلی نماینـده سـی فـریدالدین نینگ مـریـدی شـیـخ نظام الدیـن اولـیا (وفاتی ۲۵- ۱۳۲۳ییل) ایدی.

ایران لیک مشهـور عـالـم دوکتور محـمد معـین «فـرهنگ فـارسی» نامل‌ی اوز اثریده ینگلیشـیب، فـریدالدین گنجِ شـکـرنی، مشـهـور عـارف شاعـر شیـخ فـریدالدین عـطار دیب تصـــوّر قـیلیـــب، نظـام الدین اولیا نی اونینگ مریدی صفتی ده قـوییده گی دیک ته نیته دی:

«نظـــام الـدین اولیـا...شـیـخ فـریدالدین عـطارخـدمتـی گه باریب، اونگه مرید بولدی وکمال درجه سـی گه ییتیب، دهلی گه قـیتیب کیلدی و ارادت اهلی طبقه سی نی تربیه قـیلیش بیلن مشغـول بـــولـــدی»

(فـرهنگ فـارسی ۶ جلد، ۲۱۲۹ بیت).

حـال بو که نظام الدین اولیا فـریدالدین عـطار بیلن هیـچ قچان اوچـره شـمه گـن ، چـون که عـطار ۱۲۳۰ ییل وفات ایتگـن بولسـه، نظام الدین

اولیا ۱۳۲۵ییل دنیا دن کوز یومگن. او لرنینگ تولدی و وفاتی آره سیده بیر عصر گه یقین فاصله موجود. دوکتور معین اوز اثریده فریدالدین عطار نیشاپوری دن باشقه بیران بیر اوزگه فریدالدین عطار نی معرفی قیلمیدی.

نظام الدین اولیا اوزی نینگ تقوا دار لیگی بیلن کتته عزت و احترام گه سزاوار بولیب، اوز عصری نینگ مسلمان لری گه چوقورتأثیر اوتکزگن ایدی. امیرخسرو دهلوی اونینگ بیر مخلص مریدی صفتی ده اونینگ حقی ده قصیده لریازگن. اونینگ شعرلریدن بیر نیچه بیت کیلتیره میز:

نظام الدین حق فرخنده نامی
که دین حق گرفت از وی نظامی
حدیثش چون خبر در امر و در نهی
به یک پایه فرود از پایهٔ وحی
سریرآرای فقر ازصفّ ابرار
سریر مصطفی را عمدهٔ کار
ضمیرش محرم دیرینهٔ عشق
نیاز خازن گنجینهٔ عشق
دلش کز شوق دارد درد و داغی
رواق قدس را روشن چراغی
خدایا آن گزیده بندهٔ خاص
که هست الحمدلله جفت اخلاص
به قربت، همنشین مصطفی باد
درآن قرب، ایستادش بهر ما باد

نظام الدین اولیا دهلی گه کیلیب، اوز خانقاه سی اوچون

اوریـن تنله گه نی، اونینگ بیلن توغـلوقی لر سلطانی آره سیده کیلیشماوچـی لیک لـر گه سـبب بولدی. اونینگ بویروغی گه بنـأ، خـلیفه لریدن بیری - دهلـی چـــراغی لقـب لی نصرالدین، چشـتی لر نینگ دهـلی ده اسـتقامت قـیلیش لری بـوییچه حـکـومـت تـامـانیـدن کـورسه تیلگـن اعـتراض گه قـرشـی لیک بیلدیر گـه نی اوچـون، محـمد بن توغـلـوق تـامـانیـدن تحـقـیر لـه ندی. سـلطان، بیر گروه چـشـتی شـیـخ لری گه باسیم اوتکـه زیب، او لرنی ولایت لر گه یوباردی و اسـلام تعـلیمـاتی نی سیاسـی ساحـه لـرده ترغـیبات ایتیش و او نی چـیت ایل گه ترقه تیش اوچـون اوز لرینی بغـیشله ش گه بویوردی.

شـو یوسینده چـشـتی لیک طریقتی نینگ مرکز له شگـن فعـالیتی گـه تیگیشـلی اینگ مهـم باسـقـیـــچ، ۱۳۲۵ییل او لرنینـگ ولایت لر گه ترقـه تیلیشـی بیلن توگه دی. هـندوسـتان لیک تدقـیقاتچـی عـزیزاحـمد یازیشـیچـه، اوشبو طریقت وکیل لری چشـتیه طریقتی نی هندوستان نینگ تـورلی ساحـه لریده جـمله دن بنگال، دکـن و کنگ گه ترقه تیب، دکـن گه منسـوب محـمد گیسو دراز (و.۱۴۲۲ییل)، تصوف بـوییچـه تـورلی اثر لر یازدی. ۱۶ عـصر ده شیخ سلیم چـشتی، جـلال الدین اکـبرشاه تامانی دن کتته حـرمت گه سـزاوار بولدی. ۱۸ عصرده «نظـامیـه» اوشـبو طـریقـت نینگ بیرکیچـیک یـونه لیشـی صفتی ده، شـــاه کلیـم الله نیـــنگ سعـی و حـرکـتی بیلـن تیک لندی.

چـشـتی لـر نینـگ دنیا قـره شـی ابـن العـــربی تامانیدن اسـاس سالینگـن «وحـدۀ الـوجـود» نظریه سی گه اساس لنگـن ایدی.

او لرنینگ آدابی باشـقـه طـریقـت لر آدابی گه اوخشـه ش ذکـر، ضبـــط نفـس (نفس نی سـقـله ب توخـته تیـش. ج) مراقـبه و بیرهـندی رسـوم یعـنی چـیلله گه اولتیریش دن عـبارت ایدی. آخـرگی رسوم نینگ افـراطی (حـد دن آشـــه) شـکلی، معکـوس یعـنی تیسـکـه ری چـیللـه بـولیب ، اونـده سـالک قـیرق کون اوزینی آیاغـیدن قدوق ایچـیده آسـر

دی. اوشه تدقیقات چی فکریچه، اوشبو رسوم هیچ قندَاق شبهه سیز جوگی لر دن (یوگادن) آلینگن ایدی. چشتی لر قیسقه چه سماع مجلس لری قوریب، رنگ لی لباس لر کییردی لر، آزگینه بادام تناول قیلیب، مسلمان بولمه گن لرنی هم اوز حلقه لری گه قبول قیلیب، ادبیات گه رغبت کورسه تردیلر.

او لرنینگ بعضی لری قوروق یير لر نی ایکیب اونینگ حاصلی دن حیات کیچیرردی و بعضی لری هندو و بودا راهب لری کبی سبد کوته ریب، اوی مه - اوی یوریب تیلمچی لیک قیلردی.

چشتی لر «الاالله» سوزینی ایشله تیش گه کوپ قزیقه دیلر. هر ییلی معین الدین چشتی نینگ توغیلگن کونی نی نشان له ش اوچون برچه هندو و مسلمان لر اونینگ قبرینی زیارت قیلیش گه باره دیلر. مرید لر نظام الدین اولیا نی «سلطان الاولیا» و«محبوب الله» دیب اته یدی لر. دهلی یقینی ده جایله ش گن «غیاث پور» ده اونینگ قبری برچه مخلص لر اوچون زیارتگاه دیر.

مولوی لیک (مولویه طریقتی)

اوشبو طریقت، عرفانی و فلسفی تفکر ایگه سی، «مولوی»، «مولانا» و عادی خلق ایچیده «ملای روم» لقب لری بیلن شهرت قازانگن بویوک شاعر جلال الدین محمد بن بهاؤالدین ولد نامی گه منسوب دیر. ترکیه لیک ییریک تصوف شناس عالم مرمره اونیورسیتی الهیات فاکولته سی نینگ استادی دوکتور سلجوق ایرآیدین «تصوف و طریقت لر» ناملی کتابی ده، اونینگ آته سی حقی ده قوییده گی دیک معلومات بیره دی:

«سلطان العلما لقبی بیلن ته نیلگن محمد بهاؤالدین ولد بن حسین البکری بلخ شهریده دنیا گه کیلدی. آنه سی، خراسان پادشاه سی علاؤالدوله خوارزمشاه نینگ قیزی مؤمنه خاتون بولگن». شو نینگ دیک محمد رحمانی فر «نگاهی نوین به تاریخ دیرین ترکهای ایران» کتابی ده و پروفیسور رفیق اوزدک «ترک قیزیل کتابی» ده، مولانا بلخ نینگ خوارزمشاهی تورک لری دن ایدی دیب یازه دیلر.

بهاؤالدین ولد، دین بوییچه جامع عالم بولگن لیگی سبب لی بلخ و خراسان نینگ باشقه حدودی اهالی سی اوز مشکل لری گه ییچیم تاپیش اوچون اونگه مراجعت قیلیب فتوا سورر ایدیلر. او، تانگ

نمازی دن کیین پیشین گچه درس اوتیش بیلن شغل له نیب، اوندن کییین اوز اصحابی گه معرفت و حقایق دن (تصوف دن) تعلیم بیرردی.

مولانا جلال الدین محمد، ۳۰ سپتمبر۱۲۰۷ ییل بلخ شهریده توغیلگن. بهاؤالدین ولد، خوارزمشاه سلطانی بیلن آره لری ساووگن دن سونگ، اوز عایله سی بیلن بلخ نی ترک ایتیب، حج زیارتی مقصدیده یول گه توشه دی. عبدالرحمن جامی «نفحات الانس...» کتابی ده ذکر ایتیشیچه او عایله سی بیلن نیشاپور شهری گه کیلگن ده، مشهور صوفی شیخ فریدالدین عطار بیلن اوچره شه دی، عطار اوزی نینگ «اسرارنامه» کتابی نی اونینگ اوغلی جلال الدین گه هدیه قیله دی.عایله حجاز دن شام دیاری گه اوتیب بیر مدت اقامت دن سونگ انادولو گه باریب ۷ ییل (قارامان) ده یشیدی. جلال الدین ۱۸ یاش گه کیرگن ده، شو ییرده سمرقند لی خواجه لالا شرف الدین قیزی گوهر خاتون گه اویله نیب، اوندن محمد بهاؤالدین و علاؤالدین محمد آتلی ایککی اوغیل کوره دی. بیرینچی سی سلطان ولد لقبی بیلن ته نیلگن و آته سیدن کیین مولویه طریقتی نینگ اساس چی سی حساب لنه دی.

مولویه طریقتی نینگ تمل تاشینی جلال الدین محمد رومی بلخی قویگن بولسه هم، اونینگ وفاتی دن کیین اوغلی سلطان ولد، مولوی نینگ حیات فلسفه سی و دنیا قره شی گه تیه نیب کوپ راق اوشبو طریقت نینگ اساس لرینی ایشله ب چیقیب عمل گه آشیرگن. مذکور دنیا قره ش ییره توچی بیلن کائنات نینگ بیرلیگی گه اساس لنه دی. اما حقیقی بارلیق (وجود) تنگری دیر، برچه نرسه لرنی او ییره تگن، برچه سی ینه اونگه قیتیب باره دی. ییره له گن لر نینگ ایچیده اینگ افضلی انسان دیر. پروفیسور رفیق اوزدک بو مسئله نی قوییده گی دیک ایضاح لیدی:

تنگری انسان نی الهی خصوصیت لر، نهایت عالی کیفیت و

قابلیت بیلن یره تگن. «عرفان» بو یوکسک لیک نی بیلیب آلیش دن عبارت بولیب، عشق و سیوگی آرقه لی اونگه ایریشیش ممکن. کونگلی ده عشق اوتی و روحی ده تنگری نینگ سیوگی سی بولمه گن کیشی اوشبو عالی معنا نی توشونه آلمیدی. مولوی نینگ فکریچه عشق بیر انسان نینگ باشقه بیر انسان گه نسبتا اوتکینچی سیوگی سی ایمس، بلکه یره توچی گه نسبتا چوقور، چیگره سیز و قرشی لیک- سیز سیوگی دیر.

مولویه طریقتی اسلام دنیا سیده کینگ ترقه لگن طریقت لردن بیری صفتی ده نفوذ و تاثیر ساحه سی یوزه سیدن باشقه طریقت لردن بیر فرقی شونده که کوپ راق خلق نینگ اوزیگه توق و صنعت کار لر و موسیقی شناس لر طائفه سی آره سیده کینگ ترقه لگن. تصوف تاریخی کتابی مؤلفی عثمان اوتر فکری چه بونده گوزه ل صنعت لر و موسیقی بیلن بولگن یقین علاقه نینگ هم تأثیری بار. اینیقسه، تورکی تصوف و موسیقی صنعتی نینگ پیدا بولیشی ده بو طریقت نینگ بی قیاس خدمتی سینگن. بوندن تشقه ری، مولویه طریقتی باشقه طریقت لردن فرق لی اوله راق، ترکیه ده فولکلوری اهمیت کسب ایتگن.

پروفیسوررفیق اوزدک مولوی لیک نینگ اساسی قاعده لرینی قوییده گی دیک کورسه تیب اوته دی:

۱- انسانی لیک (انسانیت) گه خدمت قیلیش.

۲- باشقه لرگه نسبتاً هر دایم کیچیریملی و یخشی مناسبت ده بولیش.

۳- مثنوی اوقیماق و صوفی بولماق.

۴- هر ایش ده عقل و ذکاوت گه اساس له نیب، حکمت ایگه سی بولیش گه اورینماق.

۵ – دیندار بولماق.

۶- کونگل نی همیشه پاک و تمیز ساقله ماق.
۷- مولانا نی اوزی نینگ پیری دیب بیلماق.
۸- مولانا نینگ یولی دن چیقمس لیک.
۹- تنگری تعالی و حضرت محمد (ص) دن سونگ مولانا گه باغلنماق.
۱۰- بیلیم لی بولماق- علم اورگنماق.
۱۱- کمتر (تواضع لی)، آچیق یوز و مهربان بولماق.
۱۲- مادی و معنوی جهت دن پاکیزه بولماق.

مولویه طریقتی نینگ قیزیقرلی خصوصیت لری دن بیری بو سَماع دیر. سماع صوفی لرگه خاص رقص سیمان حرکت لردن عبارت بولیب، موزیک ریتمی گه موافق آیاق قاقیب اوزیگه خاص آداب و قاعده لر بیلن عمل گه آشیریله دی. چشتیه طریقتی پیرو لری هم قیسقه چه سماع مجلس لری قوریب، رنگلی لباس لر کییردی لر. مسلمان بولمه گن لرنی هم اوز حلقه لریگه قبول قیلردیلر. قوال لر اوز پیر لری نینگ مزاری اطرافی ده ییغیلیشیب موسیقی بیلن حمد، نعت و منقبت اوقیشه دی و مخلص لرنی وجد و شوق قه کیلتیریب ذکر و عبادت قیله دیلر. اما مولویه طریقتی مخلص لری تامانیدن هر ییل قونیه شهریده جایله ش گن جلال الدین رومی موزیمی ده مولانا کیچه سی اویوشتیریله دی. اونده درویش لر دوره ده ییغیلیشیب، ایریم موسیقی اسباب لری بیلن چلینه دیگن کوی لر گه قوشیلیب آیاق قاقیب رقص گه توشه دیلر. او لر چه آیاق اوستیده ذکر ایتماق روح نینگ تنگری گه قرَه ب کوته ریلیشی معنا سینی انگله ته دی.

بو مراسم گه تورلی مملکت لر دن کیلگن ضیا لی لر اشتراک ایته دیلر. عثمان اوتر بیرگن معلومات گه کوره مولویه طریقتی گه بعضا شیعه، ملامتیه و قلندری عنصر لر هم قاریشیب کیتگن. عشق و جذبه گه کوپ راق اعتبار بیرگن بو طریقت، مسلمان بولمه گن لر

تامانی دن اسلام نی تن آلینیشی ده بویوک حصه قوشگن.

تدقیاتچی لر تأکید له ش لریچه جلال الدین رومی و مولوی لیک موضوعی ده ترکیه ده کینگ کولم لی تدقیقات لر آلیب باریلگن. جمله دن اینگ کینگ تدقیقات نی عبدالباقی گلپینارلی عمل گه آشیرگن. اونینگ مهم اثر لری: «رومی دن کیپین مولوی لیک»،«مولوی لیک آداب و ارکانی»، «مولانا جلال الدین مکتوب لری». عالم اونینگ مکتوب لری ترجمه سیدن تشقه ری، «مثنوی» نی هم تورک چه گه اوگیریب شرح له گن.

ترکیه لیک تدقیقاتچی لرگه کوره مولویه طریقتی دنیا مقیاسی ده فقط بیرته مرکز دن توریب باشقه ریله دی. مرکزی درگاه ۱۹۲۵ ییل گه چه قونیه شهریده ایدی، سونگره تکیه و طریقت لر توگه تیلیشی بیلن سوریه نینگ حلب شهری گه کوچیب اوتگن. مولوی لیک طریقتی عشق، جذبه، سماع و صفا گه اساس لنه دی.

مولوی بیرینچی درس لرنی اوز آته سیدن آلگن ایدی. ۱۲۲۰ییل اونینگ وفاتی دن سونگ، سید برهان الدین محقق ترمذی دن تعلیم آلیب معقول و منقول علم لرینی اوزله ش تیردی و تیز آره ده خلق نظری گه توشیب کتته اعتبار قازاندی.

شمس تبریزی بیلن ته نیشیش، مولوی نینگ حیاتی ده بوریلیش نقطه سی ایدی. نیگه که او بیلن ملاقات دن کیین حیات حقی ده دنیا قره شی بوتونلی اوزگردی، ظاهری علم لر دن واز کیچیب، انزوا ده اولتیردی، عشق و جذبه گه بیریلیب تولیب تاشگن حیات گه قدم قویدی.

عثمان اوتر یازیشی چه اونینگ کیسکین اوزگه ریشی خلق آره سیده میش میش لر نینگ ترقه لیشی گه سبب بولدی. شوندن کیین تبریزی قونیه نی ترک ایتدی، اما رومی اونی تاپیب ینه قونیه گه آلیب کیلدی. بیرآق واقعه لرجریانی شونداق یوز بیردی که، تبریزی ینه

قـونیه نی ترک ایتـدی و ایـزسیز یـوقـالـدی.

مولـوی شـمس فـراقـی ده، آرام و قـرار نی قـول دن بیریب فـراق النگه سـیده کوییب، یانیب پیشـدی. جـلال الـدین همایی شـمس تبریزی غـزلیاتـی دیـوانـی گه یازگـــن چـیـرایلی مقـدمه سـیده یازگه نی دیک اونینگ کوییـنیشی نتیجـه سیده اوشبو ترانه تیل گه جـاری بـولـــدی:

خـــام بُدم پخـته شـدم سوخـتـم

استاد تأکید له شی چـه دیـوان نینگ کـوپ راق قسمی و اونینگ توته شـگـن نفسـی دن، وجـد و حـال و قـول و ســماع بیلن قـوشـیلیب چـیـقـقـن النگه لی غـزل لـری، اوشه وصـال آن لری و فراق باسقیچ لـری نینگ یـادگاری دیـر.

(غـزلیات شمس تبریزی، مقدمه، ۳۲ بیت).

شمس تبریزی بیلن ملاقات مولـوی نینگ قـلبی گه اوت قـویدی، تـویغـــو و احـساسـی نـی حـقیقی محـبـــوب تامان گه یونـــه لتیـردی، ســـوز لـری گـه حـرارت و حـلاوت بغـیشـله دی، اونـی تصوف ادبیاتی نینگ ییریک شـــاعـری صفتی ده، «وحـدۀ الـوجـود» کویـچی سـی گه ایـلـنتیـردی.

مولـوی شـمس تبریـزی دن اجـرله گن دن کییـن یتتی ییل قـرار سـیزلیک یعـنـی اسـتغـراق، جـذبه، هـیجـــان و جـــوش و خـروش گه بیریلیب یشه دی. اوشبـو مـدت ینـه هـم او دیـوانه لر چه قـونیه دن شـام دیـاری گه سفـر قـیلدی، لیکـن اوز مقصدی دن هیـچ قـنداق ایز تاپالمی، امیـد سیزلیـک بیلـن قـیتیب کیلـدی.

ج. همـایی یازیشـیچـه ۶۵۲ ییل دن مولـوی، شـیـخ صلاح الدین زرکـوب بیلن ۱۰ ییل مصاحـبت قـیلیـب، آلدینگی هیـجـان لر دوری دن چـیـقـیـقـــن ایـدی. اونینگ وفاتی دن سـونگ شـیخ حـسـام الدین چـلبی

اونینگ یلغوز لیگی گه خاتمه بیردی، عمری نینگ آخری گه چه خدمت و ملازمتی ده بولیب، اونینگ نشاط و حیاتی نی تیکله ب، سرداش و تیلداشی بولیب کیلدی.

ایککله شیخ هم مولوی نینگ اوز قولیده تربیه کوریب ثمر گه ییتگن لردن ایدی.

ج. همایی اوز مقدمه سیده مولوی و اونینگ اثر لری حقی ده کینگ تیکشیریش لر آلیب باریب، مثنوی، شاعر عمری نینگ آخرگی اون ییل لیگی محصولی ایدی دیب یازه دی. بو مدت اونینگ عالی انسانی کمال مرتبه لری گه کوته ریلیب، یوکسک آسمانی فکر لری قوام تاپگن، پیشیب ییتگن باسقیچی ایدی. شو سبب لی مولوی نینگ ۶۹ ییل سیر مضمون حیاتی نینگ برچه فکر و قره ش لری اوشبو کتاب ده اوز افاده سینی تاپگن.

لیکن تأسف بیلن ایتیش کیره ک که استاد همایی هم باشقه ایران لیک تدقیقاتچی لر کبی مولوی نینگ اوزی، عایله سی اعضا لری و اطرافی ده ییغیلگن لر نینگ برچه سی فارسی ایدی لر و فارس تیلی ده صحبت قیلیب شو تیل ده ایجاد قیلردی لر دیدی. مولوی خوارزمشاه لر اولادی صفتیده، بلخ ده توغیلگن بولسه هم، او نی فارسی تبار ایرانی دیب ته نیته دی و «در خانوادهٔ فارسی ایرانی پرورش یافته بود» دیب یازه دی. بو عجب له نر لی ایمس، نیگه که ترک لر نی کم سیتیش، او لر نینگ علمی و ادبی شخصیت لری پیشانه سی گه ایرانی لیک یعنی (فارسی لیک) تمغه سینی باسیش و برچه تاریخی – معنوی افتخار لری گه ایگه لیک نی دعوا قیلیش، شاه آرقه لی باشلنگن و ایران دولتی سیاستی نینگ اساسی صفتی ده قبول قیلینگن «پان ایرانیزم» نینگ اجره لمس قسمی حساب لنه دی. ایران دن تارتیب افغانستان گه چه برچه آریایی پرست لر شو مفکوره بیلن یشیدی لر و مولوی حقی ده شو غایه گه ته یه نگن حال ده فکر بیلدیره دیلر.

هـرحـال ده شمس تبریزی بیلـن مـلاقات مولـوی نینگ قـلبی گه اوت قـویدی، تویغو و احساسی نی حـقیقی محـبوب تامان گه یـونـلتیردی، سـوز لری گه حـرارت و حـلاوت بغـیشـله دی، اونـی تصـوف ادبیـاتی نینـگ ییریک شـاعـری صفتی ده، «وحـدۀ الوجـود» کـویچـی سـی گه ایلنتیردی. او، اوزی نینگ ازلی منبعی دن اجـره لگن روح نینـگ، اوز اصلی گه بـاریب قـوشیلیش اشتیاقی نی تـورلی سمبـول لـر آرقـه لی گـوزه ل عـباره لر بیلـن افـاده لیدی. مثلا مثنوی نینگ باشله نیشی گه دقت قـیلینگ، بـو ییرده «نی» سمبولی دن فـایـده لـه نیلگـن:

بشـنـو از نی چـون حکایت میکـنـد
وزجـدایـی هـا شـکایت میکـنـد
از نیسـتان تـا مـرا ببریـده اند
ازنفیرم مـرد و زن نالیـده انـد
سـینه خواهم شرحه شـرحه از فـراق
تـا بگـویـم شـرح درد اشـتیـاق
هرکسی کو دورمانـد از اصل خویش
بـاز جـوید روزگـار وصل خـویـش

(مثنوی معنوی)

ترجمه سی:

تینگله نَی دن، چون حکایت ایلـه گی
ایریلیـق لـردین شـکایت ایله گی
مین قمیش ایردیم کیسیب کیلتیردیلر
نالـه چیکـدیم ایـل همه آه اوردیـلر
سینـه ایسـترمیـن تـوله درد و فـراق
تا کـه سویـلی شـرح درد و اشتیاق

کیم ییراق توشسه، یوقاتسه اصلینی
باز ایزلر روزگار وصلینی

(اوزبیکستان خلق شاعری جمال کمال، اوزبیک تیلیگه «مثنوی معنوی» ترجمه سی، ۱جلد، ۲۰۰۵ ییل، تاشکینت).

مولانا ادبیات تاریخی، اینیقسه عرفانی و تصوفی شعرلر دنیا سی نینگ بیر اعجوبه سی صفتی ده، اوزیدن قالدیرگن بیشته برحیات اثری، اینیقسه «مثنوی» و «دیوان شمس» یا که «دیوان کبیر» بیلن شعر وادب آسمانی گه کوته ریلگن و برچه نینگ حرمت و اعزازینی قازانیب، اوز نامینی ابدیت و منگولیک دفتریده مهر له ب کیتگن اولوغ عرفان شاعری اونگه کورسه تیلگن ایشانچ و احترام باشقه هیچ بیر شاعرگه نصیب ایتمه گن. شیخ بهاؤالدین عاملی اونینگ اوزی و مثنوی سیگه قوییده گی دیک بها بیرگن:

من نمیگویم که آن عالی جناب
نیست پیغمبر، ولی دارد کتاب
مثنوی معنوی مولوی
هست قرآنی به لفظ پهلوی
مثنوی او چو قرآن مُدِل
هادی بعضی و بعضی را مُضِل

مشهور عرب عالمی فلسفه فن لری دوکتوری عمر فروخ، «تأریخ الفکرالعربی الی ایام ابن خلدون» - «ابن خلدون زمانیگه چه عرب تفکری نینگ تاریخی» کتابی مؤلفی، ییریک متصوف ابن عربی نینگ مقامی حقی ده سوز یوریتگن ده جلال الدین رومی نی اوندن اوستون قوییب بوندی دیدی:

ابن خلدون اینیقسه اوز نثر لری بیلن تصوفی تفکری نینگ قلله سیگه ییتیب باردی. او، جلال الدین رومی دن کیین، اسلام تصوفی ده اینگ

بـویـوک متصوف حـساب لنه دی.

(اوشه کتاب، ۵۲۸ بیت، بیروت، ۱۹۷۲ ییل).

حـاضرگـی زمان تـرکی و فارسـی تیل لری نینـگ آذربایجـان لیک اینگ بـویـوک شـاعـری، داکتر محـمـد حسین شهریار اونینگ حـقیده: «مولـوی نی فـقـط شاعـر دیب بـولمیدی، مین اونی اینگ بویوک متفکر دیب حـسـاب لیمن. مین حـافـظ، سـعـدی و مولـوی نی نبی هم دیب بیله من» دیگـن ایـدی.

مثنـوی اخـلاق و آداب دن تشـقـه ری، انسـان حـیاتی گه تیگیشـلی یـوزلـه ب مسئله نی اورته گه قـویه دی، جـوده کوپ عـرفانی و فـلسفی فکـر لر، اینیقسـه انسـان تکاملی گه تیگیشـلی ایریم معـما لر حـقیده سوز یوریتیشـی بیلـن آدم لرنی حـیرت گه سـالیب کیلماقـده. مثلا قـوییده گی بیت لرگـه دقـت قـیلینگ:

ازجـمـادی مـردم و نـامی شـدم
وزنمـا مـردم زحـیوان سـر زدم
مـردم از حـیـوانـی و آدم شـدم
پـس که دانـد چون زمردن کم شـدم
بار دیگـر چـون ملـک پران شـوم
وانچـه کانـدر وهم نـاید آن شـوم

مولانا مثنوی ده تضاد (قره مه قـرشی لیک لر) و او لرنینگ دیالکـتیک بیرلیگی کبی بیر قـطـار اینگ مهم و مرکب فـلسـفی مسـئله لرنی، آلمان فـیلسـوفی فـریدریک هـیگل دن یـوزله ب ییل آلدین شـونداق بیر دقـیق اسـلـوب ده بیان ایته دی که اوقـوچـی نی حـیرت گـه سـالـه دی. مثلا قـره مـه قـرشی لیک لر نینگ بیر لیگی حـقـیده:

شب چنین با روز اندر اعتناق
مختلف در صورت اما اتفاق
روز و شب این هردو ضد و دشمنند
لیک هریک یک حقیقت می تنند
هر یکی خواهان دگررا همچو خویش
ازپی تکمیل فعل و کار خویش

احسان طبری فکریچه، مولانا، قره مه قرشی لیک لر کوره شی دن، قدریت لر نینگ نسبی ایکن لیگی توشونچه سینی، قوییده گی دیک خلا صه قیلیب چیقه ره دی:

در زمانه هیچ زهر و قند نیست
که یکی را یا دگر را بند نیست
زهر ماران مار را باشد حیات
نسبتش با آدمی باشد ممات
خلقِ آبی را بود دریا چو باغ
خلقِ خاکی را بود آن مرگ و داغ
زَید اندر حق آن شیطان بود
در حق شخص دگر سلطان بود
آن بگوید زید صدیقِ سَنی است
وان بگوید زید گبر کشتنی است

البته مولوی ذوق و شوق، جذبه و احساس گه اساس لنگن تصوف نینگ نماینده سی ایدی. او، بیر قطار فلسفی فکر لرنی اوز اثر لریده انعکاس بیرگن بولسه هم، حق و حقیقت نی عقل و منطق آرقه لی ایمس، بلکه فقط مکاشفه و اشراق یولی دن بیلیب آلیش ممکن دیگن فکرنی ایلگه ری سورر دی:

پـــای اســـتـدلالـیان چـوبیـــن بـــود
پـــای چـوبین ســخت بـــی تمکین بود

اونینگ فـلسـفه و حـکـمت گه مناسـبتی نی مشـهـور شـاعـر اقبال لاهـوری قـوییده گی شعـرده تصـویـر له گـن:

بـو علـی انـدر غـبـار نـاقـه گـم
دست رومی پردۀ محمـل گرفـت
این فروتر رفت و تـا گوهـر رسید
آن به گردابی چو خس منزل گرفت

(کلیات اشـعار فارسـی مولانا اقبـال لاهوری، به تصحیـح واهتمام احمد سروش، ص ۲۲۵، از انتشارات کتابخانۀ سنائی، تهران، سال ۱۳۷۰).

مولـوی برچـه انسـان لرنینگ بیر اصل دن کیلیب چـیقـقه نیگه ایشانه دی، اولـر نینگ همـه سـی بیـر حـقیقت نی ایزلیدی. انسـان نینگ ماهیتی جـنـس، اوروغ (قـبیلـه) و مذهـبـی اعـتقـاد لردن اوسـتون تـوره دی. او مثنـوی کتابی و برچـه اثر لرینی انسانیت - برچه انسان لر اوچـون یـازگن. بعضـا ضرورت گه کوره ایریم قوم و قـبیله لرنینگ آتینی توتگـن بـولسه هـــم، بـو ایش واقع لیک نی بیان ایتیش مقصدیـده بـولیب، اونینگ دنیـا قـــره شـی دن دلالت بیرمیدی. مثـال صـورت ده دیوان شـمس کلیاتی دن ۱۱۸۷ رباعی قـوییده گی دیک:

بیگانـــه مگـوییـــد مـــرا زیـن کویم
درشهـرشـما خانـۀ خـــود میجـویم
دشـــمن نیـم ارچـند که دشـــمن رویم
اصلم ترک اســت اگرچه هندی گویم

محمد رحمانی فر بو حق ده قوییده گی دیک یازه دی:

سید کمال قارا اوغلو ایتیشی چه، مولوی بو رباعی نی اونی»بیگانه» و مغول دیب حساب له گن لر جوابی گه یازگن. بوندن تشقه ری رباعی دن معلوم بولیشیچه بو فارسی گوی ترک، شعر یازیش ده ایشله ته دیگن تیلی اوچون شهر اهالی سی تامانیدن خارجی صفتی ده ته نیلر ایکن، شونینگ دیک تاجک لرگه اوخشه گن قاره یوز لی (حافظ افاده سی بیلن- سیه چُرده- ج) بولگن لیگی اوچون او تورک لر اوروغی دن ایمس دیگن حدس و گمان لر تقویه بولر ایکن، شونده اوزی دن حمایه مقامی ده توریب «اصلم تورک است» سوزی بیلن برچه نینگ خیالی نی راحت قیله دی.

داکتر محمد معین «فرهنگ فارسی» کتابی ده اونینگ شاه اثری بولمیش مثنوی نی قوییده گی دیک بها لیدی:

مثنوی نینگ متنی مسلسل منظوم حکایت لر دن عبارت. مولوی او لر دن دینی و عرفانی خلاصه لر چیقه ریب، معنوی حقیقت لرنی ساده تیل بیلن تمثیل آرقه لی بیان ایته دی و کوپ گینه قرآن کریم آیت لری و حدیث لرنی عرفان اسلوبی ده شرح لیدی. اوندن آلدین سنایی و عطار کبی ایریم عارف لر صوفیانه عقیده لر نی ترقه تیش اوچون مثنوی لر یازگن بولسه لر هم، مولوی تصوفی شعر بوییچه شوندای یوکسک بیرق کوته ریب، شوندای بیر مستحکم قصر قوردی که، عرفانی مطلب لرنی لطیف معنی لر و نازک فکر لر بیلن دقیق و انیق افاده لش ده، برچه نی آرت ده قالدیردی. مثنوی ۶ جلد ده، ۲۶ مینگ بَیت دن عبارت بولیب «رمل» بحریده یازیلگن.

مولوی نینگ «مثنوی» اثری کوپ تیل لر جمله دن ترک و اوزبیک تیل لریگه ترجمه قیلینگن. اونی اوزبیک تیلی گه اوزبیکستان خلق شاعری جمال کمال ۶ جلد ده ترجمه قیلیب ۲۰۰۵ ییل تاشکینت ده نشر دن چیقرگن. بیرینچی نشری ایران ده عمل گه آشیریلگن ایدی.

مولـوی اوز اثـرلرینی اساسـاً فـارس تیلی ده یازگـن بولسـه هـم، رحـمانی فر نینگ فکـریچـه اونینگ فـارسچه شعـرلری ده تـرکی ترکیب لر، اسـتعـاره لر، کلمه لر و تـرکی تـوشـونچـه لر(مفاهـیـم) آچـیـق دن آچـیـــق کـوزگه تشـلنه دی. مثال طـــرزی ده قـــوییده گـی بیت لرگه دقـت قـیلینگ:

من کجا شعـر از کجـا؟ لیکن به من در مید مد
آن یکی ترکی که آید گویـدم: هی کیمسن؟

باشـقه بیر جـای ده تـرک لر نینگ رشادت و جـوانمرد لیگی حـقیده بونـــداق دیدی:

ترک آن بود کـز بیم او، ده ازخراج ایمن شـود
ترک آن نباشد کز طمع سیلی هرقوتسوز خورد
یک حـمله و یک حـمـله، کامـد شـب تاریکی
ترکی کـن وچـسـتی کـن، نه نرمی و تاجـیکی

مولوی نینگ تـرکی تیل ده مسلـط ایکن لیگـی ده هیچ قـنداق شبهـه گـه اوریـن یـــوق. او حـتی که فارسـی شـعـرلریده هم، حکـیـم نظامی، خـاقـانی و... و باشـقه فـارسـی گوی تـرک لر کبی، تـرکی بیان اسلـوبی گـه ایگـه بولیب کوپ گـینه تـرکی تعـبیر لر و اتـه مه لر (اصطـلاح لر) نی فـارسـچـه گه ترجـمه قـیلگـن. باشـقه چه قـیلیب ایتگن ده او گاهی تـرکچـــه ده اویـله ب، فارسـچـه ده شـعـر یازه دی. مثـلا بـو بیت نینگ بیـرینچی مصرعی:

ای ترک ماه چهـر، چـه گردد که صبح تو
آیی به کلبهٔ مـن و گـویی که: گل بـرو!

بو بیت ده «چه گردد» تعبیری» نه اولار- نه بولور» ترکی افاده سی نینگ فارسچه ترجمه سیدن عبارت بولیب، بیت نینگ توزیلیشی اونینگ ترکانه تفکری نینگ کورستگیچی دن حکایت قیله دی.

(نگاهی نوین به تاریخ دیرین ترکهای ایران، محمد رحمانی فر، ص ۱۵۸- ۱۵۹، نشر اختر،۱۳۸۴).

سوز نینگ قیسقه سی شو که مولانا جلال الدین رومی بلخی، فقط گینه شعریت ساحه سیده یره تگن شاه اثر لری بیلن ایمس، بلکه اوزیدن قالدیرگن عرفانی- فلسفی قره ش لری و مولوی لیک طریقتی بیلن هم منگو یشیدی، انسان لرگه معنوی تکامل و روحی عروج یولیده یاردم بیره دی.

یسَّوی لیک (یسَّویه طـریقتی)

تـرکی خـلق لر نینگ بـویـوک صوفی سی خـواجـه احـمد یسوی اساس سالگـن یسوی لیک طریقتی بوتون ترکستان کینگ ساحـه سیده ترقه لیب، عصرلـر دوامیده منطقه خـلق لری اوچـــون روحی تیَنـچ ، فیـض و برکت بـولاغی بـولیب کیلگـن.

تـرکـیه نینگ بـویـوک تدقـیقاتچی سی و ادبیات شناسی محـمـد فـواد کوپرولوزاده «تـرک ادبیاتی ده ایلک متصوف لر» ناملی اوز قـیمتلی کتابی ده بو باره ده کینگ و قانیقـرلی معـلومات لر بیریب، اوشـبو تصوف مکـتبـی ترکسـتان خـلـق لری نینـگ روحی تربیه سـیگه قـنچـــه تأثیر اوتکزگـه نی نی اوقـدیریب اوته دی. او نینگ معـلوماتی گه کوره یسـوی لیک طریقـتی گه کوره حـقـیقی صوفی ریاضت و مجـاهـده گه بیریلیب، حـیات ناز و نعـمت لریدن، حـلاوت، شهـوت و عشـرت پـرست لیک دن اوزاق تـوریشی لازم. یسویه طریقـتی ده مرید قـوییده گی آداب نی رعـایه قـیلیش گه مجـبور حـساب لنه دی:

۱- هـیچ بیرکیمسه نی اوز شیـخی دن افضل بیلمه سین.

۲- مریـد ذکاوت لـی و ادراک لـی بـولیب، شـیـخ نینگ رمـوز و اشارت لرینی بیلیشی کیره ک.

۳- شیخ نینگ هربیر سوزی گه ایشانیب، اوندن صادر بولگن هر بیر ایش گه راضی لیک کوزی بیلن قره شی کیره ک.
۴- شیخ نینگ برچه خدمت لرینی دنگسه لیک بیلن ایمس، بلکه چقان لیک بیلن بجرسین.
۵- سوز ده صادق، دل ده ساغلام بولیب ،هیچ قچان شک و شبهه گه اورین قویمه سین.
۶- وفا لی بولیب، اوز عهدی (بیرگن سوزی) اوستیده تورسین.
۷- هر دایم برچه مال و ملکی دن اوز شیخی یولیده واز کیچیش گه تیار بولسین.
۸- شیخ نینگ برچه سر لرینی سقله ب، او لرنی هیچ قچان فاش ایتمه سین.
۹- شیخ نینگ برچه اوگیت لری و نصیحت لرینی نظر ده توتیب، هیچ قچان او لرنی اونوتمه سین.
۱۰- الهی وصال اوچون شیخ یولیده جانی دن اوتیب، باشینی بیریش گه تیار بولسین.

طریقت ملکی نینگ احکامی آلتی دور: معرفتِ حق، سخاوتِ مطلق، صدقِ محقق، یقینِ مستغرق، رزقِ معلق، تفکرِ مدقق.

شیخ لیک و مقتدا لیک (رهبرلیک) ارکانی همَ آلتی دور:علم دین و یقین، حلم مبین متین، صبرجمیل، رضای جلیل، اخلاص خلیل، قرب جزیل.

اسلام انسیکلوپیدیسی (دایرةالمعارفی) نینگ بیرینچی جلدی ده «خواجه» سوزی اوستیده بیریلگن معلومات لرگه کوره، نقشبندیه طریقتی هم یسوی لیک طریقتی دن کیلیب چیققن بولیب، خواجه احمد یسوی سلاله سیدن کیلگن لرکبی نقشبندیه طریقتی اساس چی سی بهاءالدین نقشبند و اوشبو طریقت گه منسوب بولگن بویوک مرشد لرهم خواجه عنوانی بیلن شهرت قازانگن لر.

فواد کوپرولوزاده فکری چه سلوک سلسله سی نقطهٔ نظریدن خواجه احمد یسوی گه منسوب بولگن طریقت لر، باشلنغیچ دور ده ایککی گه بولینه دی.

او لر نقشبندیه و بکتاشیه طریقت لری دن عبارت ایدی. بو لر دن تشقه ری ایریم کیچیک یونه لیش لرهم یسوی لیک طریقتی دن کیلیب چیققن، لیکن او لر نی مستقل طریقت لر دیب حساب له ش توغری ایمس. اونینگ فکریچه نقشبندیه طریقتی ایککی کیشی آرقه لی یسویه طریقتی بیلن باغلنه دی، اولر قثم شیخ و خلیل آته دور لر.

کوپرولو زاده نینگ سوز لری گه قوشیمچه قیلیب ایتیش کیره ک که نقشبندیه طریقتی اساس چیسی بهاءالدین نقشبند حضوراً وغیاباً هر دایم یسویه طریقتی مرشد لری بیلن علاقه ده و او لر نینگ خدمتی ده بولیب کیلیب، او لر دن کسب فیض ایتگن. «مقامات حضرت خواجهٔ نقشبند» کتابی نینگ مؤلفی ابوالمحسن محمد باقر بن محمد علی، خواجه علاؤالدین عطار آرقه لی خواجه نقشبند نینگ اوز تیلی دن نقل قیلیشیچه مولانا عارف دیککرانی دن کیین، سیدامیر کلال توصیه سی گه بنأ او خواجه احمد یسوی اولاد لریدن و ترک لر نینگ بویوک شیخ لریدن بیری بولمیش، قثم شیخ یانیگه باریب ایککی اوچ آی اونینگ خدمتی ده بوله دی. اوندن کیین قثم شیخ خواجه گه قره ب «مینینگ توقیز ته اوغلیم بار، سین اونینچی سی و همه سی دن کوره مینگه یقین راق سن» دیدی. شونینگ اوچون خواجه نقشبند هر دایم «هرکیم ترک مشایخی نی ته نیمه سه، طریقت دن امید سیزبولیب، متعرض گه ایلنگوسی دور» (هرکه را شناخت مشایخ ترک نباشد، هرآیینه از طریقت نو مید شود و متعرض شود) دیب تاکید لر دیلر.

مذکور کتاب، نفحات الانس روایت لریدن، شونینگ دیک کوپرولوزاده صلاح الدین بن مبارک البخاری نینگ «مقامات بهاؤالدین

نقشبند» ناملی اثریدن آلیب بیرگـن روایت گه کوره، حـضرت بهـاؤالـدین شـونداق دیگـن ایکـن: بیرنیچـه کیچه توشـوم ده تـرک مشـایخی نینگ بـویـوک لـریـدن بیری بولمیش حـکیم آتا (قدس سره) مینی بیر درویش گه تاپشیردیلر. اویغـانیشیم بیلن درویش نینگ صـورتی ذهنیم ده بار ایدی. تـوشـــوم نی صالحـه بوبیم گه ایتدیم. بوبیـم دیدی لرکیم، تورک مشایخی دن سـینگه نصیبه ییتگـوسی دور. اوندن سونگ مذکوردرویش بیلن اوچـره شوو نی ایستردیم. بیرکـونی آهنگـران دروازه سی دن چـیقگـونچـه اوشه درویش گه دوچ کیلـدیـم. سـاچ لری مـولّهـه لر (شـیدا و شیفته قـلندرلر) کبی، باشـیده مینگ بخـیه لیک قـلپاق، قـولی ده عـصا سی بارایدی. مینگه هیچ باقـمه دی. مین اونینگ ایزی دن باردیـم.

او،«مرغ کشـی» دیگن کـوچـه گه ییتیب باریب، بیر اوی گه کیرگن دن کیین مین اوی گه قـیتدیم. ایرته سی دوست لردن بیری کیلیب، خـلیل آت لیک ترک شـیخ زاده سـی، سـین بیلن اوچـره شـماقـچی دیدی. مین قـوانیب اورنیم دن توردیم. کوز فصلی ایدی. بخـارا نـاز و نعـمت لریدن بیر مقدار نی آلیب باردیم. او، اوزی اوی نینگ بیرگـوشه سی ده و بیرجـمعـیت اونینـگ آلدیـده اولتیرگـن ایدی. سـلام بیریـب اولتیردیم. تـوشـــوم نی ایتیـش اوچـون بیرتورتکی مینده تاپیلـدی، لیکـن او بیردن مینگه باقـیب ، تـرکچـه قـیلیب «اول کیم سینینگ کونگلینگ ده دور، اوزی بیزگه عـیان دور، ایتماغـی نه حـاجـت دور» دیدی. حـالیم اوزگردی، اخـلاصیم اونگه آشدی، اونینگ ملازمتی ده (خـدمتی ده) بولـدیم. اوندن عجـایب حـال لر صادر بـولردی. آلتی ییل دن کیین او مـاوراؤالنهـر پادشـاهی بولدی. اونی سـلطان خـلیل دیب اتر دیلر. اوشـــل آن لرده هم اوندن بـویوک حـال لر کورینـردی (حـال معـنوی مطلب لرنی توغـریدن- توغـری واسـطه سـیز بیلیـب آلیـش دن عـبارت بولیـب، معـنوی تجـربه لـر، طریقت یـولی دن باریش یا که الهی موهـبت ثمره سی صفتی ده حـاصـل بـولـه دی- ج).

پادشاه لیک چـاغ لریده هم آلتی ییل اونینگ خـدمتی ده بولدیم. پادشاه

لرگه خدمت قیلیش آدابی نی اورگندیم و اونینگ آداب و حرمتی نی بجا کیلتیرردیم. خلوت ده اونینگ خاص و محرم صحبتداشی مین ایدیم. اوندن کیین اوشه طرز ده اولیا لرخدمتی ده بولدیم. او، مین بیلن گاهی قتتیق، گاهی یومشاق معامله ده بولیب، چیکسیز شفقت و مهربان لیک کورسه تردی. سونگره او اوز دشمن لری مقابلی ده مغلوب بولیب، بیر لحظه ده سلطنت ایش لری کوک که ساووریلدی. بوتون دنیا ایش لریدن کونگلیم ساویب، بخارا گه کیلدیم و ریورتون ده اقامت قیلدیم.

روس عالمی و. بارتولد،»اورته آسیا ترک لری تاریخی» ناملی کتابی ده بو حق ده یازه دی: ۱۳۴۰ ییلی، کییناق سلطان لقبی بیلن اته لگن بیر ترک شیخی، حاکمیت تختی گه کوته ریلدی. او بیرمدت بخارا لیک بویوک روحانی بهاوالدین نقشبند (۱۳۱۸-۱۳۸۹) نینگ روحانی رهبری ایدی. بهاوالدین نینگ ترجمۀ حالی گه کوره، بیر کیچه تورک لرنینگ مشهور قدُیسی – حکیم آتا اونینگ توشیگه کیره دی. اوشبو توش نی تعبیری گه کوره، اونینگ مرادی یا که روحانی رهبری بیر درویش بوله دی. بهاؤالدین، خلیل ترک بیلن اوچره شگن دن کیین، اوندن قتتیق تاثیرلندی، اوز توشی نینگ تعبیری گه ایشانیب، سلطنت گه ایریشگونچه اونینگ یانیده بولدی و سلطنت دن کیین هم اونینگ مریدی بولیب قالدی.

(کتاب نینگ ۲۳۱ بیتی).

بارتولد سلطان خلیل گه تیگیشلی ایریم روایت لرنی ذکر ایتیب قوییده گی دیک یازه دی: بو روایت نینگ ایرتک سیمان لیگی گه قره مس دن، ۷۴۲ و ۷۴۳ هجری (۴۴-۱۳۴۲ میلادی) ییل لری بخارا ده سلطان خلیل الله نامی بیلن ضرب اوریلگن تنگه لر، خلیل نینگ (تاریخ ده- ج) موجودلیگی نی اثبات له ب بیرگن.

کورینیب توربیدی کیم بهاؤالدین نقشبند، اوزاق مدت یعنی ۱۲ ییل دوامیده خلیل آتا (سلطان خلیل) ملازمتی ده بولیب، اونینگ نفس و

صحبتی دن فیض آلگن. اوندن صادربولگن غرایب حالت و عجایب کرامت لر، اونده چوقور تأثیر قالدیریب، اونی تربیه له گن.

لیکن فواد کوپرولوزاده یازیشیچه، حقیقت ده خواجه بهاؤالدین نینگ معنوی مربی سی خواجه عبدالخالق غجدوانی ایدی. شونینگ اوچون اونی خواجگان سلسله سیدن حساب له ش توغری بوله دی. نقشبندیه طریقتی بیرتامان دن قثم شیخ و خلیل آتا آرقه لی یسوی لیک تأثیری آستیده بولگه نی دیک، باشقه بیر تاماندن عبدالخالق غجدوانی نینگ احمد یسوی دن سونگره یوسف همدانی خلیفه سی بولگه نی نقطهٔ نظری دن طبیعی کیم کوپ جهت لردن اونینگ یسوی لیک گه اوخشه ش تامان لری بار.

رشحات ده یازیلیشی چه یوسف همدانی و باشقه خواجه لرنینگ ذکری جهریه ایدی . فقط خواجه عبدالقادر غجدوانی خضر تامانیدن ذکر خفیه گه مامور بولگن ایدی دیب ایتیله دی.

منقبت لرگه کوره خواجه احمدیسوی خضر توصیه سی و یول لنمه سی اساسیده کونگل انقباضی (سیقیلیشی) نی آچیش اوچون جهریه ذکرگه باشلیدی.

نقشبندیه طریقتی خلیفه لریدن بیری مخدوم اعظم لقبی بیلن مشهور بولگن، حضرت سید احمد بن جلال الدین «رسالهٔ بابریه» ده تصوف طریقتی گه عاید بعضی بیر قاعده لرنی هرتامان لمه شرح له ب، «ذکر خفیه» همده «ذکرجهر» مسئله لری گه توختله دی.

مؤلف، پیغمبر(ص) ذکری نی خفی صورت ده تنله گن بولسه هم، «تابعین و تبع تابعین» (پیغمبر {ص} صحابه لری بیلن اوچره شگن لر و سونگره او لر بیلن ملاقات ده بولگن ذات لر) زمان طلبی گه موافق ذکرجهر (بلند آواز بیلن ذکر قیلیش) گه رخصت بیریب، اوز لری هم ذکرجهر قیلیشگن ، دیب تأکید لیدی. او ذکر خفیه نی عزیمت یعنی قصد و شریعت یولی و ذکر جهر نی

رخصت یولی دیب ایضاح لیدی.

مخدوم اعظم یازیشی چه، خواجه لر عزیمت یولیدن بارگن بولسه لر هم، او لر دن بعضی لری زمان تقاضا سی گه قره ب، قوم لری نینگ خصوصیت لرینی نظر ده توتگن حال ده جهرقیلگن لر.

مثال صفتی ده او، حضرت خواجه احمد یسوی ترکستان ده ذکرنینگ جهر شکلی نی اختیار قیلگن لیک لرینی، حتی «ذکر ارره» (ارّه) آرقه لی کوپ کیشی لرنی یول گه سالیب، او لرنی اولوغ سعادت گه یول له گن لیک لرینی ایته دی.

بو اورینده شونی تأکید له ش کیره ک که «ارره» ذکری یسویه طریقتی گه خاص بولیب، او نی اجرا قیلیش چاغی ده جهرچی لر گروهی اوزحلقوم (تاماغ) لریدن، ارره له ش وقتی ده چیقه دیگن صوت کبی بیر موزون، متناسب و یاقیملی آواز چیقه ریب ذکر قیلردیلر. جهر ذکری ایریم نقشبندیه طریقتی وکیل لری گه یاقمه گن بولسه هم، ایریم لری اونی ایشیتیب کورگن دن کیین قایل قالیب، اونینگ تأثیرچین لیگی و جذبه گه سالیش کوچی نی تصدیق له گن لر. حقیقتاً هم جهر قیلیش ملکه سیگه ایگه بولگن و صوفیانه جذبه گه بیریلگن بیر گروه تامانیدن، ریتم بیلن عمل گه آشیریله دیگن بوندای بیر ذکر، حاضرگی زمان موسیقی سیده «خور» گروه لری تامانیدن اجرا ایتیله دیگن آهنگ لر گه اوخشه ب کیته دی.

مخدوم اعظم ذکر حقیده سوز لریگه دوام بیریب یازه دی:

«هیچ عیب نیست، بغایت خوب است، طریق انبیای مقدم نیز همین بوده است» (بونده هیچ عیب یوق، نهایت یخشی دور. اوتگن پیغمبر لر نینگ یولی هم شوندی بولگن ایکن(.

مؤلف سوزی گه دوام بیریب «پیغمبرلر نینگ هر بیری اوزیگه خاص شیوه بیلن اوز قوم لرینی یول گه سالگن لر، سوز لرنینگ فرقی آدم لر نینگ احوالی ده گی تفاوت لردن کیلیب چیقه دی، ایتیلگه

نـی دیـک اصلی ده همه نینـگ مقـصدی بیر، صورت لر و شـکل لر نینگ فـرقی ایسـه شیـوه و اسلـوب لردن باشـقه نرسه ایمس» دیگـن فکـرلرنی بیان ایته دی.

اونـدن کیین مخـــدوم اعـظم جـهـر بیلن ذکـر قـیلگـن خـواجـه لر نینـگ هـر بیرینـی عـلیحـده قـید ایتیـب اوته دی. جـملـه دن خـواجـه عـارف ریـوگری، خـواجـه محـمـود فـغـنوی، او لرنینگ خـلیفه لریدن خـواجـه عـلی رامتانی، خـواجـه محـمد بابای سماسی، او لرنینگ خـلیفه لریدن سـید امیر کلال اوشـبو شیوه ده عـمل قـیلیب کیلگـن لر. مـؤلـف، بـویـوک خـواجـه بهـاؤالـدین نقشـبند امیر سید کلال نینگ مریدی ایدی لر، دیدی.

مخـدوم اعـظم بعـضا ذکر خـفیه و ذکر جهر، یسـوی لر و نقشـبندی لر آره سـیده اخـتلاف لر گه سـبب بولیشـی نی تـوشـونگه نـی اوچـون، جـهـرذکری نینگ توغـری ایکن لیگی نی اثبات له ش مقصدی ده قـوییده گی دیک استدلال قـیله دی :«حق سبحانه و تعالی، مین استغـفـار صـــوتی نی(کیچـیریـم تیله ش سیسـی نی) سـیوه من دیگـن ایمیش». البته صوت یعـنی آواز دن، جهـر ذکری نظـرده توتیلگـن .

رشحات روایت لری گه کوره نقشبندیه نینگ ییتوک مرشد لریدن بیری خـواجـه عـبیدالله احـرار بعضأ بو شیوه گه قـرشی لیک کورستگـن بولسه هم، بیرمرتبه شـیخ محـمـود ترکسـتان خـلیفه لریـدن بیری بولمیش کمال شیـخ دن «ذکر ارره» نی اجـرا ایتیش نی التماس ایته دی...

سـونگـره «ییتر، کونگلی میز گه درد سـرایت ایتدی» و باشـقه بیر روایت گه کوره «ییتر، عـرش دن فـرش گه قـدریاندی، اگربیرمنکـر، بو قـندی ذکـر دور دیب سـوره سـه، اونگه قـندی جـواب بیریش نی بیلیب آلدیـم» دیب اوشبـو بیت نی اوقـیگـن ایکـــن:

مـرغـان چـمن به هـرصباحی
خـــوانـنـد تـرا به اصطـلاحی

ترجمه سی : چمن قوش لری هر تانگ چاغی، سینی بیرباشقه نام بیلن اته ب سیریدی لر.

فواد کوپرولوزاده یازیشیچه ترکستان ترک لری دن بیری بولمیش حزینی ناملی بیر درویش «جواهر الابرارمن امواج البحار» ناملی بیراثر یازیب، اوچینچی سلطان مراد گه هدیه قیلگن ایکن. ۳۲۴ بیت لی اوشبو کتاب نینگ ۲۲۱ بیتی ترکچه (اوزبیکچه، ج) و قالگه نی ایسه فارسی تیل ده یازیلگن. او، اورته آسیا ده تصوف جریانی عالی بیرسویه گه ییتیب بارگه نی اوچون، ۱۲یشر- لیگی ده جذبه گه بیریلیب، سونگره سید منصور قاشق تراش دن کسب فیض ایتگن. ۱۹ یاشیده کمر و خرقه آلیش گه موفق بولیب، اولیا لر مناقبی نی یازیش گه باشله گن. کوپرولوزاده فکریچه اوشبو اثر یسوی لیک که مخصوص بولگن تعلیمات نی یاریتیش اوچون اساسی وبیرینچی منبع بولیب خدمت قیلیشی ممکن. «جواهرالابرار» ده ارره ذکری حقیده ۱۲ بَیت لیک بیر شعر بیریلگن. اوندن بیر نیچه بیت نینگ ترجمه سی:

- بیزنینگ بو ذکریمیز کونگل کوزگو سی گه صیقل بیره دی.
- ارره ذکری، الهی اوقیانوس نینگ تولقینی دیر.
- ارره ذکری اوز جاذبه سی بیلن روح عالمی نینگ ایشیک لرینی آچیب بیره دی.

ارره ذکری فریاد و آه و ناله بیلن قوشیلیب، اوندن گاهی «حی، گاهی «هو» و گاهی «الله» سوز لری ینگریدی.

- ارره ذکری ازلیت دریا سی نینگ تولقین لری بولیب، اوندن وصال دُر لرینی تیریب آلیش ممکن.

یسویه طریقتی نینگ مرشد لری حکیم آتا (سلیمان باقرغانی)، زنگی آتا، اوزون حسن آتا، سیداحمد آتا (سید آتا)، صدرالدین محمد (صدرآتا)، شیخ محمود ترکستانی وباشقه کوپ تنیقلی خلیفه لری شاه لر و دولت ارباب لری نینگ دقت و اعتبارینی تارتیب کیلیب، او لر تامانیدن کتته

حـرمت و ایشانـچ گه سزاوار بولگـن لر. مثال صورت ده بغـراخـان قـاره خـانی لرسلطانی اوز قـیزی «عنبر آنا» نی اوشبو طریقـت نینگ بـویـوک مـرشـدی حـضرت حـکیـم آتا گـه تـورمـوش گه چـیقـره دی. حـکیم آتا وفاتی دن کیین اونینگ اورین باسه ری حـضـرت زنگی آتا، شیخ نینگ معـنـوی دلالتی گه کـوره او بیلن تورمـوش قـوریش نی التماس قـیله دی، عـنبر آنا ایسته مه گن بولسه هـم، زنگی آتا دن کـورگـن کـرامت نتیجـه سیده تقـدیـرگه تـن بیـره دی.

بـو قـرالیچـه (ملکـه)، اینـگ عـالی طبقه – شـاه عـایله سـیگه منسـوب بولگـه نیگـه قـره مس دن، هـر ایککلـه روحانی رهبـر بیلن صمیمانـه حـیـات کیچـیره دی و اوز انسـانی لیگی بیلن بـو کون گه قـدر نامی بـویـوک انسـان لر قـطاری دن اورین آلیب، حـرمت و آلقیش لرگه سـزاوار بـولیب کـیلماقـده. اونینگ قـبری زنگی آتا نینگ مقـبره سـی اطرافـیده جـایـلشـگـن. زنگی آتا نینگ چـیـرایلی مقبره سی صاحـبقران امیر تیمـور تامانیدن قـوریلگـن.

زنگی آتا بیرعـادی بَرکمال انسـان، روحـانیت عالی درجه لریگه کوتـه ریلگن صوفی، کـوپ مرید لرنی تربیه له ب یوکسـک مرتبه لرگه یِیتیشـتیرگـن مـربی، عـوام و خواص نینگ حـرمت و ایشـانچی نی اوزی گه تارتگـن مـرشـد صفتی ده، اورته آسیا شـاعـر لری اثر لریده اوزی گه خـاص اورین توتیب کیلگـن.

کوپرولوزاده یازیشـی چـه شمسـی اسـمـلی بیرشـاعـرنینگ زنگی آتـا گه خـطاباً یازگـن مثمنی (سـکـیـز لیگی) مناجات شـکلی ده دیوان حـکمت ده نشر ایتیلگـن. اونینگ مطـلعی قـوییده گی دیک:

اول سید اکرم حقی، یا زنـگی بابا همتی!
اول مفخر آدم حـقی، یا زنگی بابا همتی!

شونینگ دیک مشهورشاعر کمی تاشکندی اونینگ منقبتی ده بیرشعر یازگن. قوییده گی بیت لر اوندن کیلتیریله دی:

درگۀ حق پاسبانی، حضرت زنگی آتا
سرّ غیبی راز دانی، حضرت زنگی آتا
ایردیلر ظاهر سیه فام و ولیکن باطنأ
تاپتیلر نور و ضیا نی، حضرت زنگی آتا
طرفه بیر کشف وکرامت کورگوزوب دهر اهلیغه
آلدیلر عنبر آنا نی، حضرت زنگی آتا
ایله دیلر تا مماتیدن بیری وردِ زبان
«الله – الله ربنا» نی حضرت زنگی آتا

«خزینۀ الاصفیا» کتابی ده، اونینگ وفاتی تاریخی (وفات ییلی) حقیده قوییده گی شعر قیدایتیلگن: اوشبو شعرده اونینگ وفات ییلی دن تشقه ری او، دنیا دن کوز- یومیشی بیلن یوکسک بهشت گه یول آلیب، الله وصالی گه مشرف بولدی دییله دی:

چو در خلد معلُی ازجهان رفت
جناب خواجۀ مسعود زنگی
ولی الله مرشد گو وصالش
دوباره عاشق مسعود زنگی

نقشبندیه طریقتی گه بولگه نی دیک، یسویه طریقتی گه هم صادق مخلص بولگن شاعر لردن بیری شیبانی لر سلاله سیدن عبیدی تخلصی بیلن شهرت قازانگن، صوفی مشرب بیتوک شاعر و سوز استادی بخارا پادشاهی عبیدالله بهادرخان ایدی. اونینگ ۷۰۰ بیت گه یقین کلیاتی ده،

کوپ دنیـوی شعـرلر قـطاری ده، عـرفانی و صوفـیانه مضمون ده یازیلگـن اوزبیکچـه، فارسـچـه و عربچـه شـعـر لرنی کوره میز. مذکور طریقـت لر نـی تلقیـن ایتیش ده اونینگ شـعـرلری کتته اهمیت گه ایگـه بولیب، هـر قـنداق مقتاو گه سـزاوار دیر.عـبیدی کلیاتی نینگ یگانه قـولیازمه نسـخـه سـی تاشـکـینت شـهـریده ابوریحـان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی کتبخـانه سیده پ. ۸۹۳۱ رقـمی آستیده سقـلنماقـده.

عـبیـدی یازگن عـرفانی شـعـر لراهمیتی نی شـوندن بیلیب آلیش ممکـن که ییریک متصـوف مخـدوم اعـظـم لقبی بیلن شـهرت قازانگـن حـضرت سیداحـمـد بن جلال الدین کاسانی اوزی نینگ ایککی کیچـیک رسـاله سـینی اونینگ بیر غـزلی و بیر رباعی سی شرحی گه و بیر کتته راق رسـاله سـی نی اونینگ اونته رباعی سی و بیرغـزلی شرحی گه بغـیشله گن. اوشـبو رساله ترجـمه سینی اوشـبو کـتاب ده «رباعی لر شرحی رساله سی» سرلوحـه سی آستیده اوقـیشینگـیـز ممکن.

عـبیدی دیـوانی ده خـواجـه احـمد یسوی مـدح ایتیلگـن عجـایب بـــیر شعـر بار. اونی اعـتبارینگـیـز گه حـواله قـیله میز:

برچه مشـایخ سروری،سلطـان خـواجه (۱) احمد یسّوی
سانسـیز مرید لر رهبـری، سلطان خـواجه احـمد یسّوی
خـضر آتا نینـگ هـمـهـی، آگاه لـرنینگ آگـهی
دایـم الهـی والهی، سـلطـان خواجه احـمـد یسوی
الله ذکـــری همـدمی، بـرچـه ولـی لـر اعـظـمی
ســـر الهی محـرمی، سـلطـان خـواجـه احـمد یسّوی
هـم عـشـــق اهـلـی صـادقی، عـشـاق خـیلی وامقی
دیدارگنجی شـایقـی، سـلطان خواجـه احـمـد یسّوی
اوغـلی شـهـیـد اولغـان زمـان، بیـردی خبر بیر ناتوان
ابلـق آتین بیردی روان، سـلطان خـواجه احمد یسّوی

لا زالَ رأسُ الصابرین ،منظورُ کلِّ الناظرین
سلطانُ کلِّ العارفین، سلطان خواجه احمد یسّوی
بخت وسعادت اختری، جان مخزنی نینگ جوهری
حکمت بحارین گوهری، سلطان خواجه احمدیسوی
ای دوست کان مرحمت، هم بحر علم و معرفت
سلطان ملک عافیت، سلطان خواجه احمد یسّوی
کونگلوم ده قالمسدورغمیم، سیزکبی بولسه محرمیم
گربولسه هردم همدمیم، سلطان خواجه احمد یسّوی
بولغان هوا یولیده سد، ایله ب هوا ایشینی رد
ایلرباریمیز گه مدد، سلطان خواجه احمد یسّوی
عزت سما سی خاوری، هم عشق ملکی داوری
مسکین عبیدی یاوری، سلطان خواجه احمد یسّوی

(۱) «خواجه احمد یسوی» وزن بوزیلمسلیگی اوچون «خواجَه حمد یسَوی» یعنی خواجه دن کیین الف نینگ حذفی، ح نینگ سکونی و سین نینگ تشدیدی بیلن اوقیلیشی کیره ک

نقشبندی لیک (نقشبندیه طریقتی)

۱۴- عصر نینگ ایککینچی اون لیگی ده، بهاؤالحق والدین لقبی بیلن شهرت تاپگن بخارا لیک مشهور صوفی محمد بن محمود نقشبند (۱۳۱۷- ۱۳۸۹ییل)، «نقشبندیه» طریقتی گه اساس سالیب، اوزتعلیماتی یاروغ لیگی ده تصوف تعلیماتی نی حیات بیلن چمبرچس باغله ش گه حرکت قیلدی.

او خدا گه ایریشیش، حق نی ته نیب آلیش اوچون، جمعیت ده یه شش، خلق بیلن بولیش و خلق منفعتی نی اوز منفعتی دن اوستون قوییش نی اوقدیریب، هر دایم سالک نینگ کونگلی خدا بیلن، قولی ایش بیلن بند بولیشینی توصیه قیلدی. او، اوز آته سی بیلن بیرگه لیک ده کیمخاب (اطلس) توقیش بیلن شغل له نیب ، توار یوزی گه مهارت بیلن چیرایلی نقش لر چیزردی.

اونینگ منقبت لرینی یازگن محمد باقر اوزکتابی ده بیرگن معلومات لرگه کوره بهاؤالدین نقشبند هر ییل بیر مقدار ماش و ارپه ایکیب، حیات کیچیریش اوچون اوندن فایده له نردی. شونینگ دیک منقبت مؤلفی، اونینگ شاگرد لریدن بیری بولمیش خواجه علاؤالدین عطار دن بیر عجایب ماجرا نی حکایت قیله دی. اونگه کوره بهاؤالدین

نقشبند بیر عجایب حادثه نتیجه سیده، آلتی ییل ترک لر مشهور مشایخی دن بیری بولمیش خلیل آتا خدمتیده بوله دی. اونینگ اوزی دیدی: «خلیل آتا (سلطان خلیل) ماوراؤالنهر پادشاه لیگی گه کوته ریلگن دن کیین هم، آلتی ییل اونینگ ملازمی بولیب خدمت قیلدیم . شاه لرخدمتی ده بولیش آدابی نی اورگندیم . او نی کوپ آداب بیلن حرمت قیلردیم. بوش لیک پیتی ده اونینگ خاص محرمی مین ایدیم. او مینگه بعضاً قتتیق قول لیک و بعضاً ایسه مهربان لیک بیلن لطف و مرحمت کورسه تردی».

(ابوالمحسن محمد باقر بن محمدعلی، مقامات حضرت خواجهٔ نقشبند ، ۷ - ۸ بیت لر).

شوندی قیلیب او خلیل آتا بیلن تصوفی مناسبت لردن تشقه ری، اینگ مهم دنیوی ایش لر یعنی دولت نی اداره قیلیش ایش لریده اشتراک ایتیب، اوزعملی و حیاتی فلسفه سی اوچون اینگ یخشی اورنه ک بولیب کیلدی.

نقشبندیه طریقتی «سفردر وطن»، «خلوت در انجمن»، «دل به یار- دست به کار»، «هوش در دم، نظر بر قدم» کبی هم نظری و هم عملی شعار لر گه اساس لنگن.

اوشبو اصول لر نی یاریتیب ایضاح له ش اوچون اونینگ شاگرد لری، خلیفه لری و مخلص لریدن کوپ کیشی لر تورلی اثر لر یازیب قالدیرگن لر. او لر جمله سیدن خواجه عبیدالله احرار، خواجه محمد پارسا، مخدوم اعظم و عبدالرحمن جامی یازکن اثر لر کتته اهمیت کسب ایته دی.

افغانستان لیک مؤرخ م. غبار «افغانستان تاریخ اوزه نیده» ناملی کتابی ده ایتیشیچه، بو طریقت- نینگ اینگ کامل پَیرو لریدن افغانستان ده عبدالرحمن جامی و امیر علیشیر نوایی حساب لنه دی. او لر بیری فقر و تقوا لباسی ده، اخلاق و مدنیت نی ترقه تیش یولیده خدمت

قیلگن بولسه، ایککینچیسی ایسه امیرلیک و ریاست (رهبرلیک) مقامی ده توریب، علم و فن نی رواج لنتیریش یولیده فعالیت آلیب باررردی. مؤلف یازیشیچه اجتماعی شرایط تأثیری آستیده، اونینگ طریقتی ایلگه ریگی «وحدة الوجود» طریقتی بیلن، ۱۷ عصرده گی «وحدة الشهود» طریقه سی اورته سیده بولسه هم، اونینگ عملی تامان لری جوده کوپ ایدی.

(م. غبار، افغانستان تاریخ اوزه نیده، ۲۷۹ بیت).

لیکن بیز نینگ فکری میزچه مرحوم غبار نینگ نقشبندیه طریقتی گه بیرگن بها سی عمومی صورت ده توغری بولسه هم، اونینگ ایریم نماینده لری، اینیقسه مشهور خلیفه لریدن بیری بولگن خواجه عبیدالله احرار یازگن اثر لر ده «وحدة الوجود» نظریه سی کوپینچه مرکزی اورین ده توره دی. مثلاً اوزبیکستان فن لر اکادمی سی قاشی ده گی ابوریحان بیرونی ناملی شرق شناس لیک انستیتوتی قولیازمه لر فوندی ده سقلنه یاتگن اونینگ مشهور رساله سی «فقرات احراریه» دن قوییده گی عباره لرگه دقت قیلیلیک:

جذبه، ذوق آرقه لی تاپیلگن محبت دیر. جذبه تأثیری نتیجه سیده ذوق یوزه سیدن حق نی ته نیش میسر بوله دی و بو ته نیب آلیش دن، کونگل بیر عجایب لذت سیزه دی. خواجه احرار ایتیشی چه مقصود (حق) تجلی سی نینگ نور لری، هر دایم پارله ب توره دی. کونگل، روح و بدن نینگ تیریک لیگی اوشه نور بیلن بوله دی. اگرنهایت سیز نور لر نینگ پارله شی، بیر لحظه ممکنات (کاینات) دن اوزیلسه (توخته ب قالسه)، اوشنده هیچ نرسه دن اثر قالمیدی.

او، شونینگ دیک مذکور رساله ده قوییده گی لر نی یازه دی:

«تعلق رشته سی، خدا محبتی دن تشقه ری (برچه دن) اوزیلگن دن کییـن، انسانی حقیقت، (تنگری دن) باشقه نی اونیتیش شرفی گه ایریشیب، تنگری دن اوزگه هیچ بیرکورینوچی قالمیدی، بلکه بیر ذات

دن باشقــه نرسه کوز گه کورینمیدی. اوشنده، شاهــد لیک و مشهــود لیک (کوروچـــی لیــک و کورینوچی لیک) صفت لــری آره دن کوته ریله دی، «الله نی، الله دن باشــقه (کیشــی) ته نیمیدی» دیگن سوز نینگ سرّی آشکار بــولــه دی . الله دن نــری چــیگــره یوق. «البتــه آخــرگی چــیگــره فــقــط ربینگ گه (ایگــنگ گه) ییتیب باره دی.

«(قــرآن کریم ،۵۳- سوره ۴۲- آیت).

بو جــای گه کیلیب قــلم نینگ اوچی سیندی».

(عــبیدالله احرار، فــقــرات احــراریه، ۱۴ - ورق، قــولیازمه).

نقشــبندیه تعــلیماتــی، اوز حــیاتــی لیگی، ســاده لیگــی و عــملی لیگی اوچــون آسته - سیکــین بوتــون تــرکستان ، قدیمی خــراسان (حــاضرگی افغانستان) نی و ۱۶-۱۷ عصرلر دن باشله ب هندوستان ساحــه سینی اوز تأثیری آســتیگه آلدی. اونینگ تأثیرینی اینیقســه ادبیات ساحــه سیده ۱۵عــصر دن باشله ب حــاضرگی دورگه چه یقــقال کوریش ممکن. مثلاً، عــبدالرحــمــن جــامی و عــلیشیر نوایی شعــر لریده و شونینگ دیک حــاضر گی افغانستان ایریم شــاعــرلری نینگ اثر لریده اونینــگ تعــلیماتی خــیــل مه - خــیـــل شکل لــر ده اوز عکسی نی تاپگــن.

امیر عــلیشــیر نوایی «لســان الطیر» ده شــیــخ فــریدالدیــن عطار نینگ وحــدۀ الوجــود فــلسفه سی و تَرک دنیا چــیلیک گه اساس له نگــن «منطق الطیــر» یــده گی فکــر لر نی ایجادی شــکل ده تلقــیــن ایتیب، قــلندر چــی لیــک روحـــی و تَرک دنیا چی لیک یونه لیش لریگه تنقیدی یانداشــه دی، اولیا لیک دعــوا ســینی قــیلیب یورگــن عــلم سیز، جــاهل و تیکــین خــور کیمسه لر نی ایاو سیز فــاش ایته دی.

مجدّدی لیک (مجدّدیه طریقتی)

۱۷ عصر ده افغانستان گه منسوب بولگن بیر کیشی «مجدِد الفِ ثانی» (ایککینچی مینگ ییل لیک نینگ ینگی لاوچی سی- تیکلاوچی سی) و «امام ربانی» لقب لری بیلن شهرت قازانگن شیخ احمد فاروقی نقشبندی احراری سرهندی، نقشبندیه طریقتی نینگ بیر شاخه سی (شاخچه سی) صفتی ده، «مجددیه» طریقتی نی یوزه گه کیلتیردی.

امام ربانی ۱۶۵۰ ییل هندوستان نینگ «سَرهند» منطقه سیده توغیلیب، ۱۷۰۳ ییل حیات دن کوز یومدی. او آته سی شیخ عبدالواحد دن تورلی علم لر و عرفانی بیلیم لرنی اورگه نیب، اونینگ رخصتی بیلن «چشتیه» سلسله سیده اونینگ اورین باسه ری بولدی. «چشتیه» طریقتی نینگ اساسچی سی هرات نینگ «چشت» قشلاغی دن بولگن بیر عارف ایدی. بو طریقت هندوستان ده کینگ ترقه لگن بولیب، موسیقی و قوشیق آرقه لی هم ذکر قیله دی.

امام ربانی ۱۷ یاشیده برچه ظاهری و باطنی علم لرنی اوز له شتیردی. سونگره دهلی ده یشاوچی خواجه لر طریقتی نینگ ادامه چی سی خواجه محمد باقی حضوری گه مشرف بولدی. شیخ محمد باقی آلتی یول دن آلتی واسطه یا سلسله آرقه لی خواجه بهاؤالدین نقشبند گه باریب

تـقـیلردی. امام ربانی ایککی آی ایچـیده اونـدن کـوپ نرسـه لرنی ایگل له ب آلیب، نقشبندیه طریقتی نینگ حـامی سی صفتی ده ایش باشله دی.

«مکـتوبـات امـــام ربانـی» کتابـی نینـگ آخـــری ده بیریلگـن معـلومـات لرگه کـوره، خـواجـــه محـمد باقی اوز مخـلص لری دن بیری گه بـوندی دیب یازگن ایکـن:

«شـیخ احـمـد اسـملی کوپ بیلیم لی و قَـویّ العـمـل بیر شـیخ بو فـقیر بیلن اولتیریشـگندی. اوندن کوپ روزگار عـجـایباتی صادر بولیشـی ممکـــن. او، بیـر قـویـاش سـینگه ری عالم نـی یاریتسـه کیره ک». شـیـخ احـمد سـرهندی اوزی یازگـن ۵۳۵- ته مکـتـوبـات مجـمـوعـه سـی بیلن، نقشـبندیه طریقتی تعـلیماتی نینگ شـرح لاوچی سـی و حـامی سـی بولیب خـدمـت قـیلدی و مذکـور طریقت نینـگ کینگ کـولـم ده هندوسـتان ، پاکسـتان و افغانسـتان ده ترقه لیشـی اوچـون زمین یره تیب بیردی. «مکـتوبات امام ربانی» نامی بیلی شهـرت تاپگـن اوشبـو مکـتوب لر، اونینگ مخلص لریدن بیری بولگـن یار محـمد بدخـشی تالقانی تامانیدن اوچ جـلد لیک کـتاب شـکلی ده توپلنگـــن. مذکـور کتاب ۱۳۲۸ هجری ییلی تاشـکـینت ده گی «پـورسـوف» باسـمه خانه سیده و شونینگ دیک هندوسـتان مطبعه لریده بیر نیچـه مرتبه کتته عدد لر ده نشـر قیلینگن. اوشبو اثر، نقشـبندیه طریقتی ده اینگ کتته حـجـــم ده یازیلگـن وکتته بیچیم ده نشر ایتیلگـن، ۶۶۵ بیتلیک کتاب حـساب لنه دی.

امام ربانی اوز زمانی نینگ مشهـور دولت و سیاست ارباب لری، اوز خـلیفه لری و شونینگ دیک بـویـوک عالم لر و متصوف لر بیلـن کینگ عـلاقـه ده بـولیب، او لرگه هندوستان دن توریب، افـغـانستان، تـرکستان گـه هـردایـم مکـتوب لـر یازیب تورگـن و تورلی موضـوع لر بـوییچه، مرکب مسئله لر و ینگی تاپیلگـن فـلسفی، تصوفی و عـقـیدوی معـما لرنی ییچـیب بیریش گه اینتیلگـن. او، ماوراؤالنهـر لیک خـواجـه محـمد قاسم امکـنَـه گی گـه یوبارگن مکـتوبی ده (۲۶۸ مکتوب)، نقشـبندیه طـریقتی

نینگ بیشیگی بولگن ماوراؤالنهر ده تاپیلگن بدعت لر باره سیده اچینیب سوز لیدی. او ییرده رواج له نیب باره یاتگن جهر، رقص و سماع، نفل نماز لرینی جماعت ده اوقیش و چیللە ده اولتیریش گه قرشی لیک بیلدیره دی و اوشبو بدعت لرنی نقشبندیه طریقتی نی بوزیش گه قره تیلگن بوزغونچی لیک دیب قاره لیدی (البته امام ربانی نقطهٔ نظری دن- ج).

او، تصوف تعلیماتی ده «وحدة الوجود» نظریه سی گه قرشی توریب، اونی سوفسطایی لر مذهبی گه اوخشه ته دی، عرفانی تعلیمات نی اسلام شریعتی گه یقین له ش تیریش گه اورینه دی. بو حق ده یازگن اونینگ ۱۳ مکتوبی ده قوییده گی لربار:

تکرار ایتیب اوتگه نی میز دیک ایلگه ری لری، توحید (وحدهٔ الوجود) مسئله سیده افعال و صفات نی (خدا نینگ فعل و صفت لرینی) اصل گه بیرر دیلر. ایش نینگ حقیقتی معلوم بولگه نی دن کیین ،«همه نرسه اوندن دیر» دیگن (شعار) پلله سی، «همه نرسه اونینگ اوزی دیر» دیگن سوز پلله سیدن آغیر راق بولیب توره دی و کمالات اونده کوپ راق کورینه دی.... بوتون کشفیات (مکاشفه لر) شریعت گه مطابق بولیب، شریعت دن قیلچه هم فرق قیلمیدی.

شریعت ظاهری گه قرشی بعضی صوفی لرنینگ سوز لری ایسه، نفس ایستک لری یا که ایچکی سُکر (مست لیک) دن کیلیب چیقه دی. آره ده شونچه تفاوت بارکه، عالم لر علم و استدلال یولی دن و بو اولوغ وار لر (صوفی لر) کشف و ذوق یولی دن بیلیب آله دیلر.

امام ربانی یازگن مکتوب لر ایچیده ۱۱ ته مکتوب دن کوپراغی نقشبندیه طریقتی نینگ مقتاوی، یوکسک لیگی و بو طریقت نینگ مشایخ لری گه بغیشله ب یازیلگن. بعضی لری اونینگ «وحدهٔ الشُّهود» نظریه سینی یاریتیش گه قره تیلگن.

شوندی قیلیب شیخ احمد سرهندی، نقشبندیه طریقتی نینگ

ادامه چی سی بولگن حال ده، ایریم مسئله لرده او بیلن فرق قیلگن مجددیه طریقتی گه اساس سالیب، اونگه دایرعرفانی تفکر نی «وحدۀ الوجود»(همه نرسه اونینگ اوزی دیر) دیگن قاعده گه ایمس، بلکه «وحدۀ الشهود» یعنی (همه نرسه اوندن دیر) دیگن قاعده گه اساس لنتیردی. اوشبو نظریه، کیینچه لیک تصوف تاریخی ده اوزی که خاص اورین توتگن.

امام ربانی ۲۹۱ مکتوب آخری ده بوندی دیب یازه دی:

بو فقیر بو وقت اولاد لری و طالب لر تربیه سی اوچون خواجۀ نقشبند طریقتی نی اختیار قیلگن من. شریعت ارکان لری سست بولگن شونداق بیر پیت ده، نقشبندیه علم و معرفتی، شریعت نینگ ظاهری علم لری بیلن کوپ راق مناسبت ده دیر.

خلاصه

انسان، ایلک بار طبیعت و حیات سر لرینی بیلیب آلیشگه اینتیلیشی بیلن بیرگه، باشلانغیچ عرفانی تخیل لر هم تاپیله باشله دی. ایلک عرفانی تصور لر، میفولوژی (اسطوره لر) بیلن چمبرچس باغلیق بولیب کیلگن.

انسان تفکری، ترقیات باسقیچ لرینی باسیب اوتیشی جریانیده، استه - سیکین بو تخیل و تصور لر هم فلسفی شکل آله باشلیدی. هند و یونان فلسفه سیده خیل مه- خیل عرفانی فکر لر، اینیقسه «وحدۀ الوجود» (پانته ایزم) گه دایرفلسفی تعلیمات لر یوزه گه کیلیب، تورلی مدنیت لر المشووی نتیجه سیده، اسلام تصوفی بیلن هم ملاقات ده بولدی.

اسلام تصوفی اساسأ قرآن کریم دن سرچینه آلگن بولسه هم، افلاطون و نیو پلوتینیزم ، شونینگ دیک هند عرفانی یونه لیش لری بیلن هم کینگ کولم ده اوچره شگن. شونینگ دیک عیسویت عرفانی

تعلیماتی بیلن هم علاقه ده بولگن.

اسلام تصوفی ده تورلی فلسفی یونه لیش لر و طریقت لر تاپیلدی. او لر نینگ اینگ مهمی ابن العربی اساس سالگن «وحدة - الوجود» فلسفه سی حساب لنه دی. بو فلسفی تفکر، ظاهراً متکلم لر گه قرشی یونه لیش صفتی ده انسان روحی بیلن یره توچی آره سیده بیر لیک و مشترک لیک نی تلقین ایته دی. یعنی هر بیرعقیده لی انسان، کامل پیر رهبر لیگی ده مادی دنیا دن اوز علاقه لرینی اوزیب، روح نی پاکیزه له ش و بیر قطار اخلاق و آداب نی قول له ش یولی دن اوز اصلی گه، یعنی باشلانغیچ نقطه سیگه ییتیب باریشی و او بیلن بیربولیشی ممکن دیب تأکید لیدی.

وحدة الوجود طرفدارلری، حقیقی علم فقط گینه کشف و شهود یعنی قلب و روح یاروغ لیگی آرقه لی، حقیقی روح گه اولنگن صورت ده حاصل بوله دی، فلسفه و منطق یولی دن هیچ قچان حقیقت نی بیلیب آلیش ممکن ایمس، دیدی. شریعت اهلی وحدة الوجود طرفدار لرینی دین سیزلیک، حلولیت (روح نینگ بیر بدن دن چیقیب، باشقه بیرانسان بدنی گه اوتیشی عقیده سی) بیلن عیب له ب، او لر دن بعضی لری، مثلاً منصور حلاج، عمادالدین نسیمی و سهروردی و بابا رحیم مشرب نی اولدیریش گه حکم چیقرگن لر. عرفان و تصوف اهلی او لرنی قشری لیک (یوزه کی لیک) و بیلیم سیزلیک که محکوم قیلیب کیلگن لر.

خوارزم لیک مشهور صوفی شیخ نجم الدین کبرا نینگ تعلیماتی، تصوف ایلک نظریاتچی لری بیلن ابن العربی و اونینگ شاگرد لری و شونینگ دیک سونگگی تصوفی عقیده لر اورته سیده، بیر انتقال (کوچیش) دوری بولیب کیلدی. اونینگ اثر لری ابن العربی اثر لری بیلن بیرگه لیک ده، ۱۳ عصر فلسفی نظریه لری نینگ تمل تاشی نی (بنیادی نی) تشکیل ایته دی.

عـبدالقادر جـیـلانی (گیـلانی) تامانیدن اسـاس سالینیب، اوندن کیین اونینگ اوغـیل لری و شاگرد لری آرقه لی ترقه تیلگـن قادری لیک طریقتی هـم وحـدت فـلسفه سی دایره سیده حرکت قیلیب کیلدی.

لیکن بـونگه قـره مس دن قادریه طریقتی کوپ راق شریعت قـاعده لریگه مسـتحکـم باغـلنگـن ایدی، شوسـبب لی کوپ اسـلامی اولکه لرده ترقـه لدی و حـاضر گچـه هـم اونینگ طرفدار لری جـوده کـوپ.

بـابـری لر عـایلـه سـی اینیقسـه شـاه جـهان نینگ اوغـلی و بویوک سـلطان اورنگـزیب عـالمگیـر نینگ اکه سـی محـمـد داراشکـوه قادری (۱۰۲۴- ۱۰۶۹) اوشبو طریقت تعـلیماتی نی ترقه تیش اوچون اثر لر یازگـن. اینیقسه اونینگ «سکینۀ الاولیا» ناملی کتابی شیخ عـبدالقادر جـیـلانی نینگ ترجـمـۀ حالی و ایلغار خـلیفه لری گه بغـیشـله ب یازیلگـن. داراشـکـوه «مجـمع البحـرین» دیب اته لگـن کـتابیـده، اسـلام تصوفی و هندو لر ده موجـود بـولگن عـرفانی قـره ش لر اورتـه سیده مشترک تامـان لر نی تاپیش گه اورینه دی. اوشبو کتاب قـوییده گی بیت لر بیلـن باشلنـه دی:

بـه نـام آنکـه او نـامـی نـدارد
به هرنامی که خـوانـی سر برآرد
کـفـر و اسلام دررهـش پـویان
وحـده لا شـریک لـه گـویان

اونینگ سـینگلی سـی جـهـان آرا بیگـم، آکه سـی دارا شـکوه کبی تصـوف گه بیریلگـن و قـادریه طریقتـی طرفـداری ایدی. او اوزی نینگ تصوف بـوییچـه آلیب بارگن سـیر و سلـوک مراتبی نی»صاحـبیه» دیب اته گن رسـاله ده بیان قیلگـن. شـطحـیات روحی ده یازیلگـن قـوییده گی شعـر اونگه منسوب دیر:

گر میسر شود آن روی چوخورشید مرا
پادشاهی چه که دعوای خدایی بکنم

سهروردیه طریقتی نی ییریک الهیات شناس عالم، اتاقلی صوفی و عارف عمر بن محمد سهروردی تأسیس ایتدی. اونینگ تعلیماتی ده فلسفی قره ش لر و عرفانی غایه لر بیربیری بیلن یوغیریلیب کیتگن.

سهروردی امام غزالی کبی منطق و فلسفه گه قرشی توریب بو باره ده کتاب لر یازدی و حقیقت نی فقط کونگل نوری یعنی اشراق آرقه لی بیلیب آلیش ممکن لیگی نینگ کینگ کولم ده ترغییات قیلیب کیلدی .

عمر سهروردی نینگ نشر ایتیلمه گن اثر لریدن ایریم نسخه لری، اوزبیکستان فن لر اکادمی سی قاشیده گی ابو ریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی کتب خانه سیده موجود. اونینگ تعلیماتی ده انسان و اونینگ تربیه سی حقی ده بیلدیریلگن فکرلر نهایت مهم بولیب ، کامل انسان نی «روح القدس» دیب اته گن .

چشتیه طریقتی هندوستان ده اینگ کوپ ترقه لگن و کتته نفوذ گه ایگه بولگن تصوفی مکتب لردن حساب له نیب، ۱۲ عصر ده اساس سالینیلگن. اوشبو طریقت دایره سیده اتاقلی صوفی لر و ولی لیک درجه سیگه ییتیشگن دیب ته نیلگن عارف لر مثلا فریدالدین و اونینگ مریدی نظام الدین اولیا کمال گه ییتگن لر. اوشبو طریقت نینگ دنیا قره شی هم ابن العربی اساس سالگن وحدة الوجود فلسفه سی گه اساس لنگن.

مولویه طریقتی نینگ تمل تاشینی جلال الدین محمد رومی بلخی قویگن بولسه هم، اونینگ وفاتی دن کیین اوغلی سلطان ولد، مولوی نینگ حیات فلسفه سی و دنیا قره شی گه تیه نیب کوپ راق اوشبو طریقت نینگ اساس لرینی ایشله ب چیقیب عمل گه آشیرگن. مذکور

دنیـا قـــره ش یره توچی بیلـن کائنات نینگ بیر لیگی گه اساسـلنه دی. اما حـقیقی بارلیق (وجـود) تنگری نینگ اوزی دیر، برچـه نرسـه لرنی او یره تگـن، برچـه سـی ینه اونگه قـیتیب باره دی. یره تیلگـن لر نینگ ایچـیده اینگ افضلی انسان دیر

مولویه طریقتی اسـلام دنیا سـیده کینگ ترقه لگـن طریقت لردن بیری صفتی ده نفـوذ و تاثیر ساحـه سی یوزه سیدن باشقه طریقت لردن بیر فـرقی شـونده که کـوپ راق خـلق نینگ اوزیگه توق و صنعت کار لر و موسـیقه شناس لر طائفه سی آرسیده کینگ ترقـه لگـن.

مولـویـه طریقتی نینگ قـیزیقـرلی خـصوصیت لریدن بیری بو سَـماع دیـر. سـماع صوفی لـر گه خـاص رقـص سـیمان حـرکت لردن عـبارت بولیب، موزیکه ریتمی گه موافـق آیـاق قـاقـیب اوزی گه خـاص آداب و قـاعده لر بیلن عـمل گه آشیریله دی. مولویه طریقتی مخـلص لری تامانیدن هر ییل قـونیه شـهـری ده جـایله شـگـن جـلال الدین رومی موزیمی ده مولانا کیچـه سـی اویوشـتیریله دی. اونده درویش لر دوره ده ییغـیلیشیب، ایریـم موسیقی اسباب لری بیلن چـلینه دیگـن کـوی لرگه قـوشیلیب آیاق قـاقـیـب رقص گه توشـه دیلر. او لر چـه آیاق اوسـتیده ذکر ایتماق روح نینگ تنگری گه قرَه ب کـوته ریلیشی معـناسینی انگله ته دی.

مولـــوی اوز اثر لری اینیقسـه مثنوی و دیوان شـمس بیلـن عـرفـانی شعـریت دنیا سیده یـوکسک مقـام گه ایریشگـن.

یسَـویه طریقتـی خـواجـه احـمد یسـوی تامانیدن تأسـیس ایتیلیشـی، تـرکسـتان ده ییریـک بیـر دینـی آقـیم نینگ تصـوف غـایه لـری بیلن یـوغـیریلگـن حـال ده یوزه گه کـیلیشی اوچـون شرایط یره تیب بیریب، تـرکی خـلق لر آره سـیده اسـلام دینی نی گینگ کولم ده یاییش اوچـون نهـایـت کتته رول اوینه دی. اونینگ تعـلیماتـی گه کـوره ریاضت آرقه لـی روح نـی پاک لـه ش و معـنوی کمالات درجـه سـی گه کوتـه ریش اوزیگـه خاص اسـلوب و آداب گه ایگه. یسویه، نقشبندیه طریقتی رواجـی

گه تورلی یول لردن چوقور تأثیر اوتکزگه نی منبع لر ده قید ایتیلگن. اوشبو طریقت نینگ ادامه چی لری بولمیش حکیم آتا، زنگی آتا و باشقه کوپ مرشد لر و خلیفه لر، انسان لرنی روحی یوکسک لیک که ترغیب ایتیش یولی ده کتته خدمت لر قیلیب کیلگن لر.

احمد یسوی اثر لری اینیقسه «دیوان حکمت» ترکی تیل و ادبیاتی رواجی و تصوف تعلیماتی نی ترقه تیش یولیده اونوتیلمس ایز قالدیردی.

بهاؤالدین نقشبند اساس سالگن نقشبندیه طریقتی ۱۴ عصر ده تصوف نی حیات بیلن چمبرچس باغله ش گه حرکت قیلدی. او ایلگه ری سورگن شعار لری بیلن خدا گه ایریشیش و حق نی ته نیب آلیش اوچون جمعیت ده یه شش، خلق بیلن بولیش و خلق منفعتی نی اوز منفعتی دن اوستون قوییش نی اوقدیریب، سالک نینگ کونگلی هر دایم خدا بیلن و قولی ایش بیلن بند بولیشی نی توصیه قیله دی.

اونینگ تعلیماتی فلسفی تاماندن وحدۀ الوجود و وحدۀ الشهود نظریه لری اورته سیده تورگن بولسه هم، اونینگ ییریک نماینده لریدن بیری (خواجه عبیدالله احرار) «فقرات احراریه» ده وحدت نظریه سینی کوپ راق تلقین قیلگن.

امام ربانی اساس سالگن مجددیه طریقتی ۱۷ عصرده نقشبندیه طریقتی نینگ بیر اوسوچی شاخه سی صفتی ده هندوستان و افغانستان ده کینگ ترقه لدی. امام ربانی وحدۀ الوجود نظریه سی بوییچه خواجه احرار گه قرشی توریب اوز اثری ده «وحدۀ الشهود» مفکوره سی، یعنی «همه نرسه اوندن یعنی خدا دن دیر» دیگن فکرنی، «همه نرسه اونینگ اوزی دیر» دیگن قاعده اورنیده قویدی.

او، اوز دستور لری آرقه لی، تصوف تعلیماتی نی اسلام شریعتی بیلن ماس له شتیردی و بو نی اوز بورچی دیب حساب له دی.

شو یوسینده اسلام تصوفی اوزی نینگ عرفانی و فلسفی یونه

لیش لری بیلن برچـه اسـلام اولکه لـریده، اینیقسه اورته آسیا مملکت لریده کینگ کـولـم ده ترقه لیب، اونینگ تعـلیماتی کـوپینچـه مقـدس تویغـو لر صفتی ده خـلق لر نینگ روحی گه سینگـیب کـیتـدی.

تصوف نینگ ایریـم تعـلیمات لریده گی ترک دنیا چـیلیک، جـمعـیت دن اوزیلیب گوشـه ده یه شـش، برچه حـیات لذت لری و شـونینگ دیک عـلم و معـرفـت دن وازکیچـیش کبی سـلبی تامان لرنی استثنا قـیله دیگن بولسک، اونده جـوده کوپ ایجـابی تعـلیمـات لر مـوجـود.

تصـــوف، دین لر و مذهـب لر ارا تفـاوت لرنی یوزه کی دیب بیلیب، مذهبی دگماتیزم گه قـرشـی کـوره ش ده، برچـه انسـان لرنی او لر نینگ دینی اعـتقـاد لریدن قـطع نظـر، حـــرمت قـیلیب کیلـدی، همه نی یگانه حـقـیقت ایزله نـوچـی لری دیب ته نیـدی.

تصـوف تعـلیماتی وطن سیـور لیک روحی بیلن سوغـاریلگـن بولیب، بـــو یـول ده اونینگ اینگ عجـایب مثالی نجم الدین کبرا ایدی. اوز اولکه سـی خـوارزم نی مدافـعه قـیلیش یولیده، اوروش میدانی گه کیریب، شـهید بـولـدی. شـونینگ دیک تصوف، انسـان لر ارا کیلیشماو چی لیک و تینـچ سـیز لیک که قـرشـی توریب، آدم لر ارا اهِل لیک و بیردم بولیب یه شـش نی توصیه قـیله دی، اوروش و قـوزغالان لرنی قاره لیدی. دنیا مقـیاسـی ده بیرعـجـایب اونیویرسـلیزم یعـنی برچـه انسـانیت نی سیویش غـایه سینی تلقین ایته دی.

عـرفان و تصوف تعلیماتی، مدنی و معـنوی انقراض گه سـبب بولگـن «طـالـب لـر» دوری دن ینگی بیر باسـقـیـچ یعنی حـقیقی مسـقـل لیک و دموکراسـی باسـقـیچـی گه اوتیـش جـریانیده، اولکه میـزده ملی معـنوی قـدریت لرنی تیک له ب، خـلق قه ییتیشتیریش، او لر نینگ معـنوی سویه سینی یوکسل تیریش اوچـون کتته خدمت قـیله دی، ملیت لرگه اوزلیـگی نـی انگلـه ب آلیش اوچـون یـاردم بیره دی. امنیت نی مسـتحکـــم له ش، تینچ لیک و برقـرارلیک نی تأمین له ش و وطـن سیـــورلیک غـایه لرینی

کوچـیتیریش ده کتته رول اوینیدی.

تصـوف تعـلیماتی ده تلقیـن ایتیلگـن حـقوقی قره ش لر، مثلاً باشـقه لرنینگ حـقوقی نی ته نیب حـرمت قـیلیش، انسـان لرگه تجـاوز قـیلمس لیک، او لر نینگ یه شـش حـقـوقی نی سـقـله ش، حـتی حـیـوان لر گه هـم آزار و اذیـت بیرمس لیک کبی عالی غـایه لر، انسان لر نی تربیه له ش اوچـون مهـم عـامل بولیب خـدمت قیله دی.

قـول له نیلگن ادبیات لر(منبع لر)

۱- احـســان طبری، ایـران ده گی دنیا قـره ش لر و اجـتماعی حـرکت لر بوییچـه بعـضی بیر تدقـیقات لر، کابل، ۱۳۶۱ ییل.

۲- جـواد نور بخـش، صوفی لربهشتی، لندن،۱۳۶۲ ییل.

۳ - میر غلام محمد غـبار، افغانستان تاریخ اوزه نیده، کابل،۱۹۶۷ ییل.

۴- دکتر محـمـد معـین، فـرهـنگ فـارسی، تهران، ۱۳۶۴ییل.

۵ – عبدالرحـمن جـامی، نفـحـات الانس...، تهران،۱۳۳۶ییل.

۶ – عـلیشیر نوایی، خـمسه، تاشکینت، پورسیف مطبعه سی، ۱۸۹۳ییل.

۷- عـلیشیرنوایی، خـزائن المعـانی، تاشکینت، ۱۹۸۷ ییل.

۸- عـلیشیرنوایی، لسان الطیر، تاشکینت، ۱۹۹۱ ییل.

۹- عـلی اکبر دهخـــدا، لغت نامه،۱۳۵ جـلـد، تهران، ۱۳۴۶ ییل.

۱۰- اسلام انسیکلـو پیدیسی (دایرۀالمعارفی)، تورک تیلیده، ۹- جـلـد، استانبـول، ۱۹۵۰ ییل.

۱۱- حاجـی خـلیفـه /کاتب چلبی /کشـف الظنون عن اسـامی الکتب والفـنـون، عـرب تیلیده، استانبول، ۱۹۸۳-۹۴ ییل.

۱۲- قـرآنکـریم، مدینه، ۱۴۱۲ هجـری قـمـری ییل.

۱۳- المعـجـم المفـــهـرس لالفـاظ القـرآن الکریـم، محـمـد فـؤاد

عبدالباقی،استانبول، ۱۹۸۲ ییل.
۱۴- ذبیح الله صفا، تاریخ ادبیات درایران، جلد ۵، کتاب ۳، تهران، ۱۳۶۹ ییل.
۱۵- محمد بن عبدالله الخطیب، مشکوۀالمصابیح /حدیث لرتوپلمی/ دهلی،۱۹۶۳ ییل.
۱۶- محی الدین بن العربی، الفتوحات المکیۀ، مصر، ۱۹۱۰ ییل.
۱۷- جلال الدین رومی، مثنوی معنوی، تهران ۱۳۱۵ییل
۱۸- کلیات دیوان شهریار، تهران، ۱۳۶۹.
۱۹- نجم الدین کبری، رسالۀ آداب الذاکرین،(عبدالغفور لاری تامانیدن کبری نینگ»رسالۀ الطرق»ناملی اثری اوستیدن یازیلگن شرح)، ۵۰۳ نمبرلی قولیازمه، ابوریحان بیرونی نامیده گی شرق شناسلیک انستیتوتی قولیازمه لرفوندی.
۲۰ – نجم الدین کبری، « رسالۀ نجم الدین کبری» عرب تیلیده، اوشه کتبخانه ده گی ،۲۹۵ نمبرلی قولیازمه.
۲۱- عبیدالله احرار، فقرات احراریه، اوشه کتابخانه، قولیازمه نسخه...
۲۲- مخدوم اعظم، رسالۀ بابریه، اوشه کتبخانه، قولیازمه ۵۰۱ نمبرلی.
۲۳- عبدالله انصاری، طبقات الصوفیه، کابل ۱۳۴۱ییل.
۲۴- فریدالدین عطار، تذکرۀالاولیا، تهران ۱۳۴۶ییل.
۲۵- شمس الدین سامی، قاموس الاعلام، استانبول، ۱۳۰۶ ییل.
۲۶- شمس الدین سامی، قاموس ترکی، استانبول ،۱۳۱۷ییل.
۲۷ -ابوالمحسن محمد باقرمحمد بن علی، مقامات حضرت خواجۀ نقشبند، تاشکینت، تاش باسمه، بیرونی کتبخانه سی.
۲۸- «صوفی» مجله سی، لندن، ۱۲- سان، ۱۳۷۰ ییل.
۲۹- دوکتور بدیع، ن، شهسوار اوغلو، فارابی تورکی نسب مسلمان

فیلسوف، « جهان نو» مجله سی، ۵ سان تهران ۱۳۳۱ییل.
۳۰- سعدی شیرازی، گلستان، دهلی، هندوستان.
۳۱- کلیات اشعارفارسی مولانا اقبال لاهوری، به تصحیح و اهتمام احمد سروش، تهران، ۱۳۷۰.
۳۲- ت. تولینووا، ذ. غفوروف، فلسفه، «تاشکینت دولت اونیویرستیتی» ، ۱۹۹۲ییل.
۳۳- داکتر عزیز احمد، تاریخ تفکر اسلامی درهند، ترجمۀ نقی لطفی و م، ج، یاحقی، تهران، ۱۳۶۷.
۳۴- دوکتور قاسم غنی، حافظ نینگ حیاتی و اثر لری اطرافیده تیکشیر یشلر، ۲- جلد ،تهران ۱۳۴۰ییل.
۳۵- دوکتورسید جعفرسجادی، «فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی»، تهران ۱۳۷۸ییل.
۳۶- دوکتورسید جعفر سجادی، «فرهنگ علوم فلسفی وکلامی»، تهران ۱۳۷۵ییل.
۳۷- امام محمد ابو زهره، «تاریخ المذاهب الاسلامیۀ» (عرب تیلیده)، قاهره، دارالفکر العربی.
۳۸- جلال الدین رومی بلخی، غزلیات شمس تبریزی،تهران، ۱۳۶۸.
۳۹- نجم الدین کبری، « رسالۀ نجم الدین کبری» عرب تیلیده، اوشه کتبخانه ده گی ، ۲۹۵ نمبرلی قولیازمه.
۴۰- امام ربانی، مکتوبات امام ربانی، تاشکینت، پورسوف باسمه خانه سی.
۴۱- حافظ شیرازی، دیوان، چاپخانۀ آبان، ۱۳۸۱ ییل.
۴۲- سعدی شیرازی، دیوان غزلیات، جلد۱، بکوشش خلیل خطیب، تهران، ۱۳۷۴.
۴۳- فواد کوپرولو زاده، ترک ادبیاتیده ایلک متصوف لر، استانبول، ...

۴۴- و. بارتولد، تاریخ ترکهای آسیای میانه، ترجمهٔ غفار حسینی، تهران، ۱۳۷۶.
۴۵- محمد غزالی، احصاء علوم الدین، قاهره، ۱۹۸۴ییل
۴۶- المنجد فی اللغة والاعلام ،بیروت، ۱۹۸۴ییل.
۴۷- دکتراحمد تمیم داری، عرفان و ادب درعصر صفوی، ۱۳۷۲ ییل.
۴۸- دوکتور عمر فروخ، تاریخ الفکرالعربی الی أیام ابن خلدون، بیروت، ۱۹۷۲.
۴۹- عبدالرزاق کاشانی، لطائف الأعلام فی اشارات اهل الالهام، تصوف سوزلوگو نامی بیلن دوکتور ایرکم دمیرلی ترجمه سی، استانبول،۲۰۰۴ ییل.
۵۰- عبدالکریم جیلی، «الانسان الکامل» ....
۵۱- عبدالرحمن جامی، اشعة اللمعات، فخرالدین عراقی نینگ «اللمعات» کتابیگه یازیلگن شرح، انترنت.
۵۲- ابن خلدون، المقدمة، دارالفکرالعربی، ۱۹۹۷، بیروت.
۵۳- عثمان تورر، تصوف تاریخی، نادرخان حسن ترجمه سی، تاشکینت، ۱۹۹۹ ییل.
۵۴- دوکتور سلجوق ایر آیدین، تصوف و طریقت لر، ۷نچی باسِم، استانبول، ۲۰۰۴ ییل.
۵۵- امین علاؤالدین نقشبندی، ماهو التصوف و ماهی الطریقة النقشبندیة، نشر عراق...
۵۶- کلا بازی، التعرف لمذهب التصوف، انترنت.
۵۷- اسلام بویوک دایرةالمعارفی ، ۴ - جلد، تهران.

ییریک فقیه و متصوف ابوزید دبوسی

ییریک فقه عالمی ابوزید عبیدالله بن عمر بن عیسی القاضی الدّبوسی بخارا نینگ ییتتی مشهور قاضی سی (قضات سبعه) دن بیری، حنفی مذهبی نینگ صلاحیت لی وکیلی و رئیسی ایدی. او ۹۷۸/۳۶۷ ییل بخارا نینگ دبوسیه[1] قشلاغیده توغیلیب وایه گه یتگن و ۶۳ ییل لیک سیر محصول حیات دن کیین ۱۰۳۹/۴۳۰ ییلی بخارا ده دنیا دن اوتیب، امام ابو بکر ترخان مقبره سی یقینیده دفن ایتیلگن. دبوس، دبوسه، دبوسیه – تورلی منبع لر ده بخارا و سمرقند آره لیغیده جایلشگن بیر قلعه- کیچیک بیر شهر نینگ نامی بولگن. «حدود العالم» کتابی نینگ جوزجان لیک نا معلوم مؤلفی بو ییرنی سمرقند یولیده گی آقر سو لر، درخت لر، ناز و نعمت لرگه توله آباد شهر دیب ته نیتگن. ایریم منبع لر ده «دبوسی» شکلی ده ذکر ایتیلگن.

«تاج التراجم» کتابی مؤلفی اونی «دبوسه» نامی بیلن بخارا و سمرقند آره لیغی ده گی بیر قشلاق دیب یازگن.

دبوسیه دن بیر نیچه مشهور عالم لر چیققن. اولر دن بیری امام زین

۱. -تولیقراق معلومات اوچون قره لسین: ابن خلکان، وفیات الاعیان، ۳- جلد. نرشخی، بخارا تاریخی. سامی، قاموس الاعلام. حدود العالم من المشرق الی المغرب. اسماعیل حقی، علم خلاف. دهخدا، لغتنامه. ابن قوتلوبغا، تاج التراجم. عبدالحی لکنوی، الفوائد البهیه.

العابدین اولاد لریدن ابوالقاسم سید علی بن مظفر علوی حسینی دیر.

ایشانرلی آدم لردن آلگن معلوماتی میز گه کوره حاضر گی کونده «دبوسیه» سمرقند بیلن نوایی ولایت لری آره سیده گی حدود ده جایلشگن.

دبوسی فقه علمی نی ایککی بویوک فقیه ـ ابوبکر محمد بن فضل بخاری و ابو بکر جصاص نینگ شاگردی بولمیش ابو جعفر بن عبدالله اوستروشنی (استروشنی) دن اورگه نیب، فقه، اصول، خلاف، جدل و تصوف علم لری بوییچه اقتدارلی عالم درجه سیگَه کوته ریلدی. اونینگ علمی صلاحیتی و تینگ سیز استعدادی برچه عالم لر تامانیدن اعتراف ایتیلگن و نامی ضرب المثل گه ایلنگن ایدی. «وفیات الاعیان»، «تاج التراجم»، «الجواهر المضیه» و «الفوائد البهیهٔ» ده ذکر ایتیلیشی چه، او هر دایم بخارا، سمرقند شهر لریده مشهور و تنیقلی عالم لر بیلن مناظره آلیب بارگن.

بیر کونی مخالف لردن بیری نینگ دلیل لرینی توختاو سیز رد قیلیب، مغلوبیت گه اوچرتسه هم، او، عالم گه قره ب تبسم قیلیب توره بیریبتی. ابوزید اونگه اته ب قوییده گی شعر نی یازگن ایکن.

ترجمه سی:

نی بولدی که، اونینگ دلیل لرینی رد ایتسم، بونی کولگو بیلن قرشی لیدی. اگر کیشی نینگ کولگو سی او نینگ فقیه لیگی دن دلالت بیرسه ایدی، صحرا ده گی سیرتلان[۲] اینگ فقیه حساب له نر دی.

ابوزید دبوسی حنفی مذهبی بوییچه قیمت لی اثر لر مؤلفی بولیب، بوندن سکیز یریم عصر مقدم «علم الخلاف» (خلاف

۲. بعضی منبع لر ده سیرتلان (فارسچه ده کفتار) نینگ اورنیگه ایق، (خرس) یا که بوری (ذئب) کیلگن. فکریمیز چه، بوری (ذئب) دییش دن مقصد سیرتلان بولیشی ممکن. چونکه بوری کولمیدی. سیرتلان ایسه اونگه اوخشه ب کیته دیگن حیوان بولیب، آو نی ایزله ش ده تیشلرینی کورسه تیب یوره دی. ایق (خرس) سوزی ایسه خطاط لر نینگ کوچیریش وقتی ده یول قویگن خطا سیدن کیلیب چیققن بولیشی ممکن.

علمی) ناملی ینگی فن گه اساس سالگن عالم دیر. اوشبو فن ییگیرمنچی عصر ده «قیاسی حقوق شناس لیک- حقوق مقایسوی» دیب ناملنگن.

او یازگن کتاب لر قوییده گی لر دن عبارت:

۱. «تأسیس النظر» («قره ش لر نی اساس له ش») کتابی؛

۲. «تقویم الادلة» («دلیل لرنی بها له ش»)؛

۳. «کتاب الاسرار فی الاصول و الفروع» («فقه علمی اساس لری و ترماقلری نینگ سر لری کتابی»)؛

۴. «الأمد الأقصی» («اینگ آلیس مقصد»)؛

۵. «خِزانة الهدی» («هدایت خزینه سی»)؛

۶. «شَرح الجامع الکبیر»؛

۷. «الانوار فی اصول الفقه» («فقه اساس لرینی آچوچی نور لر»)؛

۸. «النظم فی الفتاوی» («فتوا لر ده گی ترتیب – قاعده لر»)؛

۹. «تجنیس الدبوسی» («دبوسی نینگ ترتیب و تصنیفی»)؛

۱۰- «التعلیقة» («حاشیه»)؛

قره نک: قرَشی، طبقات الحنفیه. ۱- جلد، ۳۳۹- بیت.

کورسه تیب اوتیلگن اونته اثر دن تورتته سی نینگ (۱- ۴) قولیازمه نسخه لری تورلی کتابخانه لرده موجود بولیب، او لردن بعضی لری قسماً، بیرینچی و ایککینچی سی مکمل شکل ده نشرایتیلگن. کییینگی آلتی کتاب منبع لرده ذکرایتیلگن بولسه هم، بیز گه چه ییتیب کیلمه گن.

دبوسی مذهب ساحه سیده اجتهاد و تخریج صلاحیتی گه ایگه حر فکر عالم بولگن. او اورته آسیا فقیه لری آره سیده اوزیگه خاص علمی اسلوبی بیلن اجره لیب تورگن و شهرت قازانگن.

دبوسی فقه علمی، حنفی مذهبی تکاملی و باشقه فن لر رواجی گه کتته حصه قوشگن و یوکسک علمی اهمیت گه مالک اثر

لـــری بیلـــن اوز نـامـی نی ابـدیت گه مهر له ب قالدیرگن. اونینگ فـن گه قـوشـگـن حـصه سـینی اصول الفقه، خـلاف عـلمی، فـروع الفـقـه و تصـوف ساحـه لریده کوریش ممکـن.

معـلـوم که، اصـول عـلمی شـریعـت حـکم لرینـی اونینگ منبع لری (قـرآن، سنّه، اجـماع و قـیاس) دن استنباط قـیلیش (چـیقـه ریب آلیش) اوچـــون میتودولوژی وظیفه سـینی بجـره دی. حـاضـر گی دور حـقـوق شـناس لیـک فـن لریـده «حـقـوقی معمـا لرنی ییچـیـش بوییچه حـقوق عـلمی نینگ عـمومی مقـدمه سـی» دیـب اتلگـن فن دن فایده له نیله دی. اوشـبو فـن آغـیر و مرکب بولسـه هم، معـما لر نی عـملیات و محـاکـمه جـریانی ده گی واقـع لیک لرگه تینگـن اسلـوب اساسی ده اورگـنه دی.

(م. ج. جـعـــفـری لنگرودی، حـقـوق تیرمینولوژیسی، ۵۶ بیت).

ابوزیـد دبوسـی نینگ اثرلری اصول عـلمی رواجـی ده بـوریلیش نقطه سـی بولدی دیسـک مبالغه بولمس. او کـوپ مؤلف لر دن فـرق لی روش ده خـــلاف عـلمی نی اصول عـلمی نینگ مهم بیر شـعـبه سـی دیب قـره گن. اوز اثـر لری ده اینقسه «تقـویم الادلهٔ» کتابی ده قـیاس میتودی نینگ امکانیـت لرینـی، اونگه تیگـیشـلی برچـه مهم و مرکب اتمـه لر، قـانون- قـاعـــده لر نی ایضاح له ب بیرگـن. ابن خـلدون عـالِم و اونینگ خـدمت لرینی بـوندی تعـریف له گـن:

«حـنفـی امـام لریدن ابـوزید دبوسـی برچـه دن کـوره قـیاس بوییچه کینـگ کـولـم لـی اثر لر یـازدی. قـیاس گـه تیگـیشـلی بولگـن برچه بحـث – مناظـره لر گه یکـون یسـه دی (او لرنی آخـرگه ییتکـه زدی). شـو یوسـینده اصـول الفقـه عـلمی مکمل درجـه گه کوتـه ریلیب، اونگه تیگـیشـلی مسـئله لـر اوز ییچـیـمینی تاپـــدی، قـاعـده لـری ترتیب گه کیلتیـریلدی». ابن خـلدون نینگ اعـترافی چـه، حـنفی یونه لیشی ده سلف امام لر(آلدین اوتگـن امام لر) آره سـیده اینگ یخشـی اثر یازگـن ابوزید دبوسـی و خـلف لر (او لردن کیین کیلگـن لر) آره سـیده ایسـه سـیـف

الاسـلام بـزدوی بولگـن.

(ابن خـلدون، المقـدمه، ۳۲۳ بیت).

ابـوزید دبوسـی نینگ فـقهی اثر لـری ایچیده «تقـویم الادلهٔ» اوزیگه خـاص اوریـن توته دی. اثـر ۲۰۰۱ ییل شـیخ خـلیل محـی الدین الملیس تدقـیـق و تصحـیحی بیلن بیروت ده گی دارالکـتب العـلمیه مؤسسـه سـی تامانیدن چـیرایلی شکل ده چـاپ ایتیلگن. حـجمی- ۴۷۲ بیت.

دبوسـی ابوعـلی ابن سـینا بیلن زمانـداش یشـه گن. الملیس تأکید له شـی چـه «تقـویم الادله» کتابی نینگ قـولیازمه نسخـه لریدن بیری نینگ حـاشیه سیده قاضی دبوسی وفاتی مناسبتی بیـلن ابوعـلی بن سینا قـلمی گه منسوب قـوییده گی مرثیه بیریلگـن:

لـو صُـوّرَالکـونُ عـینا تستفـیض دمـا
بشَـق الجَیب و لطـم الـوجه بالاَیدی
لَـم یـوف مـن نفسه مـا کان یلـزمهـا
مـن البـکاء عـلی القـاضی ابی زید

ترجـمه سـی : اگر بـوتـون کائنـات، کوکسی نی ییرتیب، قـول لری بیلـن یـوزی گه اوریب، عـزا ده بولگـن کیشـی دیک ماتم توتسـه هم، قـاضی ابـو زیـد گه مناسـب عـزا توتیش حـقی ادا قـیلینمه گن بـولـه دی.

کتاب نینگ سـونگگی بابی «عـلم حـاصل بـولیشی دن آلدین و اوندن کیین انسـان قـلبی نینگ احـوالی حـقی ده» دیب نام لنگـن. اونده انسـان کونگلـی گه تیگیشـلی عـلم گه ایگـه بولیش دن اولگـی حـالت لر یعـنی عـلـم، جـهـل، معـرفـت، فـقه و حـسـیات حـقـیـده سـوز یوریتیلیب، قـلب نینگ معـرفـت حـاصل قـیلیشده گی اورنی کـورسـه تیله دی.

شو یوسینده «تقـویـم الادلهٔ» تصوف گه عـاید بحـث لری بیلن اصول

عـالـم لری تامانیدن یازیلگـن باشقـه اثرلر دن اجـره لیب تـــوره دی.

دبوسـی «تقـویـــم الادلـــۀ» مقدمه سـیده «الامد الاقصـی» («آلیس مقـصد») و «خِـزانۀ الهـدی («هـدایت خـزینه سی») کـتاب لرینی ایسله تیـب اوتیب «مین بـو کتـاب لریم ده تأکـید له گـنیـم دیک، روح نوری اصلی (اساسـی) و عـقـل نوری ایسـه فـرعی (یعـنی جـزئی و ایککینچی اورینلی) دیر» دیدی.

هر ایککله کتاب سلـوک عـلمی، یعـنی عـرفـان و تصوف تعـلیماتی گه بغـیشـلنگـن بولیب، تـورلی حـکمت لر و اوگیت لرنی اوز ایچـی گه آلگـن. «الامد الاقـصی» ۱۱ کتاب (کتته باب لر) دن ترکیب تاپگـن.

دبوسـی اهـل عـرفان کبی حـقـیـقی معـرفـت، قـلب نوری آرقه لی حـاصل بولیشـی گه هم ایشـانه دی. بیلیش بـوییچه دبوسـی نینگ قـره ش لری شـونگه اساس لنگـن که دلیل سـیز هیچ قـنداق عـلم و معـرفـت گه ایریشیش ممکن ایمس.

ابـــو زید دبوسـی نینگ عـرفانی قـره ش لری و بیلیش فـلسـفه سـی حـقیـده گی فکـرلرینی تیرنـراق توشـونیش مقصدیده اونینگ عرب تیلیده یازیلگـن «تقـویـم الادله» کتابی دن بیلیش نظریه سی حـقیـده گی ایـریـم مـلاحـظـه لرینی اوز ایچـی گه آلگـن سونگگی بابی نی تـرجـمـه قـیله میز.

علم دن آلدین و اوندن کیین انسان قلبی نینگ حالت لری حقیده

انسان توغیلگن چاغ ده عقل سیز لیک یوزه سیدن مجنون (دیوانه) گه اوخشیدی، اونده انسان نینگ اوشبو علم لرنی اوزله ش تیریش اوچون مخاطب بولیشی گه سبب بولگن تمییز قدرتی (نرسه لرنی بیر- بیریدن اجره تیب آلیب، تشخیص بیریش کوچی- ج) بولمیدی. اوشبو قابلیتی طفیلی انسان علم گه دعوت ایتیلگن. بو حالت ده اونینگ ضدی عالم ایمس، عاقل دیر. کیین راق، او عقل صاحبی، یعنی عاقل بوله دی.

عقل اوزی نیمه؟ او انسان قلبی ده گی شوندق بیر نورکه، اگر قلب دلیل لرنی کوز دن کیچیرسه، او آرقه لی شهاب (اوچگن یولدوز) نی کورگن دیک، کوریش گه قادر بوله دی. اگر قلب دلیل لر گه دقت قره تسه، اوشبو نور(عقل نوری) بیلن، حواس (سیزگی ارگان لری) آرقه لی بیلیشی امکان سیز بولگن نرسه لرنی هم کوریش گه موفق بوله دی. کوز، هوا یاروغ لیگی بیلن کوره آلگه نی دیک، انسان هم عقلی نی ایشلتسه، فکری آیدین لشه دی. عکس حال ده جاهل بولیب قاله دی. جهل (جهالت) علم نینگ ضدی دیر.

انسان نینگ نظری ضعیف بولسه، اونده شک (شبهه) پیدا بوله دی. شک نینگ ضدی یقین (کامل ایشانچ) دیر. بو نینگ مثالی شونداق که، انسان بیران نرسه گه ایلک مرتبه نظر سالگن ده، اوشه نرسه کوزی گه کوچ سیز (ضعیف) بولیب کورینه دی، نظر قیلوچی او شه نرسه نینگ بار لیگی یا که یوق لیگی یا که کوز گه تشلنه دیگن نرسه نیمه ایکن لیگی نی فرق قیله آلمیدی. شو سبب لی کورگن نرسه سی حقی ده شک قیله باشلیدی. البته که، شک دلیل احتمالی بیلن بوله دی، اونینگ مثالی رَیب (شبهه نینگ بیر توری) دیر.

سونگره او قونت بیلن نظر ساله دی و گمان قیلوچی بوله دی. گمان، قلب اعتقادی بوییچه، شک نینگ ایککی تمانی دن بیرینی نفس ایسته گی بیلن، حقیقت نی آیدین له ش تیره دیگن دلیل گه اساس لنمه گن حال ده اوستون قوییش دیر. مثلاً، کافر لر صنم لرنی خدا دیب، فرشته لرنی ایسه تنگری نینگ قیز لری دیب گمان قیلیش لری و باشقه شو کبی اعتقاد و ایشانچ لر بو نینگ اثباتی دیر.

الله تعالی بوندی دیگن:

(ترجمه سی): «او لر فقط گمان (تخمین) گه ایگه دور لر، خلاص، گمان ایسه اصلا حق- حقیقت اورنی گه اوتمس».

(«نجم» سوره سی، ۲۸- آیت).

شونینگ اوچون ظن (گمان، تخمین) سوزینی استعاره شکلی ده (مجازی معنی ده) علم معنی سیده ایشله تیش ممکن، چون که شو کبی قلب رؤیتی (قلب آرقه لی مشاهده) دلیل گه اساس لنگن بولسه، علم حساب لنه دی. بو حق ده کیین سوز یوریته میز.

ظن (گمان، تخمین) نینگ ضدی حق دیر. الله تعالی بوندی دیدی: «گمان ایسه اصلا حق- حقیقت اورنیگه اوتمس».

(«نجم» سوره سی، ۲۸- آیت).

ایتیب اوتگن تورت حالت قلب نینگ (انسان قلبی نینگ) علم گه ایگه بولمس دن و دلیل لر نی او لر گه یوزمه- یوز توریب (توغری دن ـ توغری) نظردن اوتکزمس دن آلدینگی حالت لری دن عبارت. اگر بیر کیشی توغری مشاهده یوریتیب، دلیل لرنی دلیل بولمیدیگن نرسه لر دن اجره ته آلسه، دلیل واسطه سیده شک (شبهه) نینگ ایککی تمانیدن بیرینی اوستون قوییش نی ایسته ب، او نی ترجیح قیلسه (اوستون قویسه)، یقین (تولیق ایشانچ) حاصل بولمسه هم، قلبی اوشه نرسه گه مایل لیک کورست سه، بو علم نینگ باشلنغیچ نقطه سی حساب لنه دی. مثلاً، اولچاو آرقه لی حاصل بولگن بیلیم لر (معلومات لر)، خطا سی احتمالی بار اجتهاد لر و خبر واحد (بیر کیشی آرقه لی ییتیب کیلگن حدیث) و باشقه شو کبی دلیل لر (ادلۀ مجوزه).

البته، بونداق حالت مجازی معنی ده علم دیب اته له دی. نیگه که، اونی قبول قیلیش اوچون دلیل موجود بولسه هم، اونده خطا یوز بیرگن بولیشی شبهه سیز و احتمالی موجود. خاص شکل ده او نی حقیقت دیب اته سه بوله دی، چون که علمی دلیل بیلن اثبات لنگن.

اگر اوشه نرسه دلیل سیز، نفس ایسته گی بیلن اثبات لنگن بولسه، او نینگ ضدی ظن (گمان) حساب لنه دی. اوندن کیین اگر کیشی دقت بیلن مشاهده یوریتیب، حقیقت نی توغری توشونیب آلسه و قلبی ده حق نینگ ظاهر بولیشی اوچون هیچ قنداق شبهه گه اورین قالمه سه، اوشنده جهل (جهالت) گه بر هم بیروچی علم حاصل بوله دی.

شوندی قیلیب علم، کوز نظر سالگن نرسه نی کورگه نی دیک، حقیقت نی قلب آرقه لی ادراک ایتیش دیر. بنابرین، رؤیت (کوریش) کوز اوچون خاص صفت بولگه نی کبی، علم هم قلب نینگ خاص بیر صفتی دیر. بعضا کوز گه خاص بولگن رؤیت سوزی قلب

اوچـون استعـاره شکلی ده (مجـازی معنی ده) ایشله تیله دی، چـونکه عـلم هم شو معـنی نی انگله ته دی (افـاده لیـدی).

رؤیت، قـره لگـن نرسـه کوز گه کورینه باشـله نیشی بیلن یوز بیره دی. عـلـم، نظـر ده توتیلگـن نرسـه قـلـب ده ظهور ایتیشـی بیلن حـاصل بـولـه دی.

بیز نینگ چـه، اعـتقاد (ایشانـچ)، حـاصل بولگـن عـلم کوچـیگـن دن کییـن قـلب اوچـون آرتیقچـه بیر صفت دیر. انسـان اعتقاد قـیله دی دیگه نی، کورگـن نرسه سی گه کـونگل باغـلیدی دیگـه نی. هر بیر نرسه اوز ضدی بیلن تنیله دی (معـلوم بـوله دی). شونگه کوره عـلم نینگ ضدی جـهـل (جـهـالت)، «عـقـد» (اعـتقـاد سـوزی نینگ اوزه گی) یعـنی باغـله ش نینگ ضدی «حل» (ییچیش) دیر. حـتی «عـقـد» سـوزی هـر بیر نرسـه گه نسـبت بیریلیب کیلگـن. مثلاً، ایپنی باغـله دیم، او باغـلندی، شـونینگ دیک، اونینگ ضدی حـقیده ایپینـی ییچـدیـم، او ییچـیلـدی، دییلگـن. بـو اورینده ایتیش کیره ک که، «عـقـد» (کـونگل باغـله ش)، «عـزم» (اراده قـیلیش) و قـصد قـلب گه تیگیشـلی صـفت لر آره سـیده بیرـــ بیری گـه اوخشـیدی و ایریم لری ایریم لریدن اوستـون توره دی. بو لر نینگ همه سی عـلم حـاصل بولگـن دن کیین، یعـنی اعـتقـاد بیلدیریب قـصد و اراده قـیلگـن نرسه نی مشاهـده ایتگـن دن کیین بـولـه دی.

ابلیس یره تـوچی نی ته نیش ده عـالم ایدی، لیکـن اونگه اعتقادی یـوق ایـدی. یعـنی اونگه ایمـان کیلتیرمه گن، اونی تصدیق له مه گـن و اوز عـلمی گـه عـمل قـیلمه گن ایدی. چـون که قـلب اوچـون اعـتقاد و تصدیق، بدن اوچـون طاعـت و عـبادت کبی دیر. آدم نمـاز نینگ فـرض لیگـی نی بیلیب آلگـن دن کیین اونگه عـمل قـیله دی، بو ایسـه بیلگـن نرسـه سـینی قـلب بیلن تصدیق لـه ش دیر. مبادا بیلـه تـوریـب، نمـاز نی ترک ایتسه، بـو ایشی بیلن قـلبی نی تکـذیب قـیلگـن (قـلـب ایشانچـی نی انکار قـیلگـن) بوله دی. اعـتقاد گه اسـاس لنگـن عـلم خـاص معـنی

ده یقین دیب اته له دی. یقین ایسه خاص معنی ده جهالت نینگ بیر توری بولمیش شک نینگ ضدی حساب لنه دی.

علم، قلب گه کیرگن ایلک دفعه ده بیر نوع تشویش ـ اظطراب دن خالی بولمیدی. مثلاً بیر کیشی اول کورمه گن اویگه کیرگن ده، اوچره شو (صحبت) بیرینچی مرتبه بولگه نی اوچون اندک نا قولَی لیک سیزه دی.

کوز بیرینچی باقیش ده (قره ش ده) بیر نرسه نی کوره دی، اگر مشاهده دوام ایتیب، نا قولی لیک آره دن کوته ریلسه، ایریشیلگن علم معرفت گه ایلنه دی. مثلاً، نا ته نیش مسافر بیر شهر گه کیریب، اونینگ اهالی سی بیلن اوچره شیب صحبت قیلسه، اونده بو منزل حقی ده معین علم حاصل بولسه، صحبت نتیجه سیده بو علم معرفت گه ایلنه دی. شو نینگ اوچون «معرفت» سوزی نی حیوان لر گه نسبتاً هم قول له ش ممکن. او فلان نرسه نی ته نیدی دییله دی، لیکن انگلیدی (یعنی بو حق ده علم گه ایگه) دییلمیدی. نیگه که، حیوان لر آچیق کوریش آرقه لی کوز گه تشلنه دیگن نرسه لردن باشقه سینی توشونمیدی.

علم قلب نظری و آچیق کوریش دن قویی راق درجه ده تورگن استدلال آرقه لی حاصل بوله دی. اگر بوندای حالت ده هیچ قندی توشونماوچی لیک که اورین قالمه سه، اونی معرفت دییش ممکن. معرفت نینگ ضدی فکره (فکر)، علم نینگ ضدی ایسه جهل (جهالت) دیر.

سونگره مجهول (نا انیق لیک) دن بیر درجه کیین، نکِرَه (تنیلمه گن کیمسه) توره دی. اگر سین بیرار کیشی گه اشاره قیلمس دن زید گه بیر درهم (پول) بیرگین دیسنگ، بیر نکره گه ایمس، بلکه بیر مجهول (نامعلوم) کیشی گه پول بیریش نی بویورگن بوله سن. بو ییرده زید سوزی نینگ لغوی معنی سی (معین آدم لر نینگ اسمی

صفـتی ده) معـلوم بـولسه هم، زید ناملی کیشی لر کوپ بولگه نی اوچـون تعـارض (اخـتلاف) سـبب لی سـین اونی ته نیمیسـن. اگر بیرار کیشی گه بیر درهم پـول بیرسـنگ، بیر نکـره (نا تـه نیش کیشی) گه بیرگـن بـولـه سـن. بـو اورینده «بیرار کیشـی» سـوزی تعـارض (یعـنی کـوپ معـین آدم لر گه دلالت قـیلیش) اوچـون ایمس، بلکه «معـرفـه» سـوزی اونگه دلالت قـیلمه گه نی سـبب لی مجـهـول و نـا معـلوم دیر. اما زیـد «معـرفه» سوزی بولسه هـم، تعـارض طفیلی ته نیلمه گن ایدی.

شوندی ایکـن، «نکِره» شک آرقه لی توشونمس لیک معـنی سینی انگله تـه دی.

اگر بیرار کیشی خـدا نینگ معـرفـتی دن ییراق بولسه، سین فـلان کیشی خـدا سینی ته نیمیدی، دیسن. اگر اونینگ بیلمس لیگی گه تکـذیب و انکار قـوشیلسـه، فلان کـیشی خدا نی انکار قـیله دی، دیسن. شـو نینگ دیک، اگرایککی کیشـی آره سـیده صحـبت و اوچـره شو بـولمـه گـن بـولسـه، فـلان کیشـی نی بیلیب آلدیـم، لیکـن او مینینگ ته نیش لـریـم دن ایمس، دییلـه دی.

ایندی سـین معـرفـت، اثبات درجـه سـی کوچـلی ایکه نی سـبب لـی ایمـس، بلکه قـلب اوچـون صحـبت (اوچـره شـو) صفتـی آرتیقچـه لیگی طفیلی عـلم دن اوسـتـون تـورگه نـی نی بیلیب آلدینگ. او لر نینگ هر ایککله سـی یقین حـاصل قـیلیش (ایشـانـچ بیلدیریش) ده بیرـ بیریگه تینـگ دیـر.

عـلم، مـعـرفـت گه ایلنگـن دن کیین ایککی تـور گه بولینه دی:

ضمیری ده حـکمت بـولمـه گن عـلم، عـلم ظاهـر دیر. ماهیتی ده حـکمت بـولسه گینه عـلم کونگل گه لذت بغـیشلیدَی، معـقول بـولـه دی و طبیعی جـریان گه تـوشـه دی. چـونکه عـقل بیز نینگ وجـودی میزده یره تیلگـن. عـقـل گه اسـاس لنگـن نظر، انسـان تامانیدن قبـول قیلینه دی و اونگه حـلاوت بغـیشـلیدی. لیکن انسـان قچـان که عـقـل دلالتی اساسی

ده مشاهده یوریتیب، ایچکی معنی دن واقف بولسه و قلبی (کونگلی) ایشانچ حاصل قیلگن دن کیین اوندن لذت لنسه، اوشنده معرفت فقه گه ایلنه دی.

شو بیر ده علم نینگ چیگره سی توگیدی. قلب ایلک باره بیر نرسه نی هیچ قندی ایشانچ سیز، رأی اساسی ده مشاهده قیلیب، اونگه مایل لیک کورسه ته دی. شک- شبهه آره دن کوته ریلگن دن کیین ایسه بو مشاهده حقیقتاً علم گه ایلنه دی. سونگره معرفت درجه سی گه کوته ریله دی، اوندن کیین معنی و حکمت نی انگله گچ، هر ایککله سی اوستیده توختلگن دن کیین فقه گه ایلنه دی. عبدالله بن عباس قرآن کریم ده ذکر ایتیلگن «حکمت» سوزیدن مقصد فقه دیب تعریف قیله دی. شو سبب لی قیاس میتودی نی حجت (سند، ایشانچ لی دلیل) دیب بیلگن عالم لر اوشبو نام (یعنی فقیه نامی) بیلن اته لگن. نیگه که قیاس، اونینگ ایچکی مضمون و معنی لری انگله شیل مه گن حال ده حجت حساب لنمیدی.

یره توچی گه معرفت و فقه سوز لری ایمس، بلکه فقط علم (سوزی) نسبت بیریله دی. نیگه که، علم آرقه لی معلوم بولگن نرسه، علم ایگه سی (عالم) گه اوز حقیقتی بیلن ظاهر بوله دی. الله تعالی گه هیچ بیر نرسه یآه شیرین بولمه گه نی سبب لی او عالم دیر.

ایتیب اوتگه نی میز دیک، معرفت و فقه، علم گه تیگیشلی ایککی درجه نینگ نامی دیر. یره توچی نینگ صفت لری و اسم لریده تورلی حالت لر موجود بولمه گه نی سبب لی اونینگ ذاتی بوندن یوکسک توره دی. عیان که، بیز دلیل سیزهیچ قنداق علم گه ایریشیشی میز ممکن ایمس.

دلیل بعضأ حسّی (سیزگی اعضا لری بیلن سیزیله دیگن) و بعضأ عقلی، یعنی عقل دلالتی سیز قبول قیلینمیدیگن بوله دی.

الله تعالی موجود لیگی نینگ آیت لری (نشانه لری)، پیغمبر لرگه تیگیشلی معجزه لر بونینگ اثباتی دیر.

حیوان لر هم حسیات ده، اولرگه تیگیشلی حادثه لر بوییچه معرفت (بیلیش) ده انسان لر کبی دیر. او لر اوز باله لرینی، اوز جنسی دن بولگن باشقه حیوان لرنی، توریب یشیدیگن جای لر و اوتلاو لرینی بیله دی. چون که او لر نینگ هم انسان لر کبی حواس (سیزگی اعضا لری) بار. انسان ایسه عقلی دلیل لر آرقه لی توشونیش خصوصیتی بیلن باشقه جان ذات لر دن اجره لیب توره دی. دلیل ایسه بعضأ توشونیله دی و بعضأ ایسه یاد لنه دی. یاد له ش- ایسله ب قالیش انسان بیلن حیوان آره سیده مشترک دیر. نیگه که، او لر هم حسی دلیل لر، بیرـــ بیریگه اوخشه گن نرسه لر نی اوز خاطره لری ده سقلیدی. مثلأ، یاش باله قرآن کریم نی اونینگ معنی سیگه توشونمس دن یاد لیدی، عجم لر(عرب بولمه گن لر) قرآن کریم نی یاد دن بیله دی، لیکن اونینگ معنی سینی بیلمیدی. قلب اوچون یاد له ش طبیعی و فهم له ش (توشونیش) عقلی (جریان) دیر.

حفظ (یاد له ش) نینگ ضدی نسیان (اونوتیش) دیر. اما بو فهم گه (توشونیش گه) ضد ایمس. فهم و عقل بیر معنی نی انگله ته دی دییلگن. بو ایسه عقلی دلالت سیز ممکن ایمس. بو یبر ده «عقل» سوزی «فهم» سوزی گه نسبتأ مجازی معنی ده ایشله تیلگن.

بعضأ علم، حجت دیب تصور قیلینگن دلیل لرنی، مثلأ، شریعت اساسچی سی دن نقل قیلینگن (روایت قیلینگن) نص لر نی یاد له ش آرقه لی حاصل بوله دی. اما فقه ماهیت نی چوقور توشونیب ییتمس دن حاصل بولمیدی. توفیق الله تعالی دن دیر.

شوندی قیلیب، انسان تا که ماهیت نی انگله مس ایکن، اوز علمی دن لذت آلالمیدی. نیگه که علم، شریعت گه اطاعت قیلیش و پیغمبر نینگ یالغان دن پاک لیگی گه ایشانیش طفیلی، مجبوریت

منبعی بولمیش نص لرنی ایشیتیش و او لرگه بوی سونیش اساسی ده حاصل بوله دی. علم انسان نینگ طبعی گه خلاف بولیب، یره توچی امری گه اوزینی تاپشیریب، اطاعت قیلیش ثمره سی دیر. قچان که، ماهیت نی چوقور توشونیب، فقه درجه سی گه کوته ریل گه نی ده گینه علم عاقل کیشی نینگ طبعی گه ماس کیله دی. نیگه که، محسوسات (سیزگی اورگان لری آرقه لی سیزیله دیگن نرسه لر) حیوان لر اوچون طبیعی بولگه نی کبی، معقول نرسه لر (عقل بیلن اولچه نه دیگن نرسه لر) عاقل لر اوچون طبیعی بوله دی.

اوزعلمی گه عمل قیلیش لذتی عبادت دیر. دنیا نینگ هیچ بیر حلاوتی اونگه تینگ کیله آلمیدی. چون که هیچ بیر عبادت قرب و کرامت مرتبه سی دن خالی بولمیدی. شو جای گه کیلیب دنیا ده گی لذت لر اوز چیگره سی گه ییته دی. شونینگ اوچون پیغمبر(ص):

«مین دیر کوزیم یاروغ لیگی نی (لذت نی) نماز ده تاپگن من» دیگن ایدی. توفیق الله تعالی دن.

نجم الدین کبرا نینگ عرفانی قره ش لری و اثر لری
(نجم الدین کبرا نینگ حیاتی وایجادی دن لوحه لر)

خوارزم دیاری عصر لر دوامیده بویوک ترکستان نینگ مدنیت اوچاق لری دن بیری بولیب کیلگن. بو تاریخی دیار فقط گینه محمد بن موسی الخوارزمی کبی بویو ک ریاضیات عالمی، جارالله زمخشه ری کبی ییریک مفسر و فیلولوگ، ابوریحان بیرونی کبی اولکن قاموسی عالم و کوپ له ب شاعر و ادیب لر، دولت و سیاست ارباب لرینی کمال گه یتیشتیریب، جهان مدنیتی خزینه سیگه اونوتیلمس اولوش قوشگن، بلکه تصوف و عرفان عالمی ده هم منگو و برحیات سیما لردن بیری بولمیش شیخ نجم الدین کبرا دیک بویوک صوفی و متفکرعارف نی کمال گه ییتکیزیب، او اساس سالگن کبرویه طریقتی نی فلسفی فکر لر بیلن یوغیریلگن ینگی تصوف مکتبی صفتی ده اسلام عالمی گه تقدیم ایتگن.

احمد بن عمر بن محمد خیوه قی (خیوه لیک) ۱۲-۱۳ عصرلر تصوف آسمانی ده پارله ب تورگن یارقین یولدوز لردن بیری ایدی. او ۵۴۰ هجری (۱۱۴۵ میلادی ییل) خوارزم نینگ خیوه

شهـریده تـوغـیلیب وایـه گـه ییتـدی.

ابـوالجَـنّـاب کنیه سـی، نجـم الـدیـن (دیـن نینـگ یولدوزی)، الطـامـهٔ الکبری (بـویـوک آفت) و ولیتراش شیـخ (ولی لر ییتیشتیروچی شـیـخ) لقـب لـری بیلن شـهرت قازانگـن بو متفکـر، عـارف و صوفی، فـقـط گـینه تصـوف گه خـاص بولگـن تعـلیمات لر بیلـن چـیکله نیب قـالمـی، اوز زمانه سـی نینگ برچـه عـلم و فن لرینـی اوز لـه ش تیریش یولیده مشـقت لی سـفـرلـر قـیلیب، شهـر دن شـهـر گه بیلیم یـوزی دن یـوردی، «عـلم خـتـای ده بولسـه هم اونی ایزله نگ لر» و «بیشـیک دن لحـد گه چـه بیلیم اورگه نینگ لر» دیگن حـدیث لر مضمونی گـه چـین کـونگل دن ایشـانگـن بو عـلم شیداسـی، حـیات نینـگ آخـر گی دقـیقه لری گه چـه اوشبو یول دن آزمـه دی.

نجـمـ الدین کبرا یاشـلیگی دن سـفـر گه قـیزیقـیب، کوپ اولکه لـرنی کیزیب اوتیب مصر گه باره دی، او ییرده مشـهور صوفی شـیخ روز بیهـــان الـوزّان المـصری بیلن ته نیشـیب، اونگه ارادت قـولینی بیره دی و اونینگ نظری آستیده آغیر ریاضت باسقیـچ لرینی باسیب اوته دی.

یاش احـمد بن عـمر اوز اراده سـی، اسـتعـدادی و قـطعـیتی بیلن شـیـخ نینگ دقـتی نـی اوزی گه تارتیب، اونینگ ایشـانـچ و حـرمتی گه سـزاوار بـولـه دی و کوپ اوتمی اونینگ قـیزی گه اویلنه دی. بیر نیچـه ییـل مصرده یشـه ب، روز بیهـان نینگ قـیزی دن ایککی اوغـیل کـوره دی.

«حـــق» نـی انیـق انگله ب آلیش و اونگه ایریشـیش یـول لرینی قـیدیریب تـاپیش دردی او نی بیر لحـظـه هم تینـچ قـویمس دی.

بیر کـونـی امـام ابو منصور حـفـده نینگ تبریز شهـری ده «سُنَّه» گه دایر بیریله دیگن گوزه ل عـلمی درس لری حـقـیده ایشیتیب، درحـال تبریـز گه قره ب جـونیدی و «سـرمیدان» محـله سـیده بولگـن «زاهـده» خـانقاه سـیده اوشـبـو کلام عـالِمـی نینگ درس لرینی تینگلَی باشـلیدی،

کلام علمی نی اوندن چو قور اورگه نیب آله دی.

یاش عالم کلام علمی گه دایر اوزینی بیرینچی اثرینی« شرح السنه و المصالح» (سنه و ایزگو لیک لرشرحی) نامی بیلن اوشه ییرده یازه دی. اسلام انسیکلو پیدیه سی ده بیریلگن معلومات گه کوره اوشبو اثر مباحثه شکلی ده، مقدمه ماهیتی ده یازیلگن ایدی. بو اثر گه دایر بیر مناظره جریانی ده، مؤلف بیر ینگی سیما- بابا فَرَج تبریزی بیلن تنیشه دی. شیخ نینگ صحبت لری یاش عالم گه چوقور تأثیر کورسه تیب، قره ش لرینی اوزگرتیره دی. بو تأثیر او نینگ عملی حیاتی ده یقتال سیزیله دی. ایزله نوچن عالم، اوندن کیین کلام علمی موضوع لریده اوز تیکشیریش

چون که بابا فرج اشراق یولی دن حقیقت گه ایریشماقچی بولگن سالک اوچون هیچ قندی بیلیم اورگه نیش ضرور ایمس لیگی نی تأکید لر دی. نیگه که حقیقی بیلیم الهی الهام آرقه لی حاصل بو له دی. نجم الدین بو یول دن باره دی، اما کوپ اوتمی بوندی قیلیب اوز مقصد لری گه ایریشه آلمس لیگی نی انگله ب آله دی،

اوندن سونگ عَمّار یاسر گه قوشیلیب اونینگ توصیه سی گه بنأ کامل صوفی درجه سی گه ایریشیش اوچون اسماعیل قسری مکتبی گه کیره دی و اونینگ قولی دن خرقه کییب، اوزی نینگ بیرینچی شیخی - روز بیهان المصری یانی گه قیته دی .

شیخ روز بیهان، نجم الدین تصوف نینگ نظری اساس لرینی بوتونلی انگله ب آلگه نی نی کوریب، اونی آنه یورتی- خوارزم گه باریب، تصوف تعلیماتی نی ترقه تیش یولیده فعالیت کورسه تیش گه دعوت قیله دی. نجم الدین اونینگ بویروغی گه بنأ، اوز عایله سی بیلن آنه یورتی خوارزم گه قیتیب کیله دی. او ییرده جایلشگن دن کیین بیرخانقاه تأسیس ایتیب، منبع لرده «الطریقۀ الذهبیه» یعنی (آلتین طریقت) نامی بیلن هم اتلگن «کبرویه طریقتی» گه اساس ساله دی و

اوشبو طریقت گـه عـاید عـــرفـانی تعلیـمات لرنی تلقین ایته باشله یـدی.

کـوپ اوتمی، ینگی طریقت اساسـچی سـی تیـوه ره گی ده، سـان سـیز شاگرد لر و مرشد لر ییغـیلیشیب بو یـول گه قدم قـوی دیلر. او لردن ۱۲-۱۳ عصر لر نینگ بیرقـطار مشهور صـــوفی لری کمـــال گه ایریشیب، مـــرشد و ولی صفتی ده تـه نیلگـن لر.

شـیـخ نجـم الدین کبرا عالی استعـداد و یوکسک ذکاوت ایگه سی بولگه نی سـبب لی، هرقـنداق ســوال گه قـانیقـرلـی جـواب قـیته ریب، هـــر قـنـدی مرکب معـما نی ییچـیش گه موفق بولر دی و عـلمی مسـئله لر باره سـیده مباحـثه، مناظـره لرنی سیویب هر دایم باشقه لراوستیدن غـلبه قازانـردی. شـو سـبب دن اونی «الطامّة الکـبری» (بویوک آفت) دیب اته گن لر. شمس الدین سامی یازیشیچه، باره ـ باره «الطـامـه» (آفت) سوزی سـوزله شـو جـریانی ده ترک ایتیلیب ،«الکبری- کبـرا» یعـنی بـویـوک سـوزی اونینگ لقبی یعـنی نجـم الـدین کبرا نینگ اجـره لمس قسـمی بولیب قـالگـن.

شـونینگ دیـک، اونگـه ابـوالجـنّاب کـنیه سـی بیریلگـن. ع. ا. دهخـدا فکـریچـه او نفس ایستک لری دن اجـتناب ایتیب، دنیا لذت لریدن واز کیچـگـه نی اوچـــون اوشبو کنیه بیلن اته لگـن.

نجـم الدین کبرا وطن سـیـوگی سـی بیلن یشـه ب کیلدی. او هـیچ قچـــان کِیندیک قانـی توکـیلگـن وطنی ـ خـوارزم نـی اونوتمه دی، اوز خـلقی بیلن یه شـش و او لر آره سـیده معـرفت نورینی ترقه تیش تویغـو لری، اونینگ اوز وطنی گـه قـیتیب کیلیشی گه سبب بولدی.

اونینـگ حـیاتـی آخـر لریده تـرکسـتان ده کـوتیلمه گن حـادثه لر یوز بیره باشـله دی. مغـل لر باسـقینی برچه خـلق لرحـیاتی نی خوف- خـطر آسـتیده قـالدیردی. نجـم الدین کـبرا اورگـنـچ مدافـعه سیده قـتنه شـیب، ۶۱۸ هجـری ییـل (۱۲۲۱میلادی ییـل) جـمـادی الاول آیی نینگ ۱۰- کـونـی شهیـد بـولـدی.

چنگیز خان نجم الدین کبرا گه کیشی یوباریب، خوارزم دن اونینگ چیقیب کیتیشی نی سوریدی . شیخ ایسه، مین ۷۶ ییل حیات نینگ اچیق- چوچوک لرینی خوارزم لیک لر بیلن اوتکزگن من ، ایندی ناقولی بیر احوال ده او لرنی تشله ب کیتیش نامرد لیک بوله دی، دیب جواب قیتره دی. شیخ نجم الدین کبرا دشمن گه قرشی کوره ش میدانی ده قهرمان لرچه شهید بوله دی.

لغتنامه ده یازیلیشی چه، اوندن کیین تاریخی کتاب لر و تذکره لرده اوشبو حادثه کوپ قوشیمچه مطلب لربیلن تکرار لنگن. واقعه یوز بیرگن زمان دن قنچه اوزاق لشرایکن میز، شیخ نینگ اولیمی تفصیلات لریگه قوشیلگن قوشیمچه لر وایرتک سیمان(افسانه گه اوخشش) مطلب لرگه کوپ راق دوچ کیله میز.

اسلام انسیکلوپیدیسی ده بیریلگن معلومات لر گه کوره، سنت پیتر- بورگ شرق شناس لیک انستیتوتی ده، شرق ترکچه سیده یازیلگن «شیخ نجم الدین کبرا نی شهید قیلیب خوارزم شهرینی خراب قیلگه نی نینگ بیانی» نامی بیلن اته لگن بیر قولیازمه بار. بو اثر خوارزم نینگ سونگگی کون لری و بوزیلیشی حقی ده یازیلگن بیر تاریخی اثر دیر. شیخ نجم الدین کبرا بو اثر ده مغل لرگه قرشی خوارزم نینگ مدافعه چیسی صفتی ده گوده لنه دی .

مذکور اثر گه کوره، بویوک شیخ اوز معنوی کوچی سایه سیده شهرگه کیریشده مغل لرگه توسقین لیک قیلیب توره دی، لیکن قندی دیر او ییر دن باشقه تامان گه اوتیش اوچون قرار بیرگونچه شهر دشمن نینگ قولی که توشیب قاله دی.

نجم الدین کبرا نینگ قبری باره سیده منبع لر ده ضدیت لر موجود. بعضی لر، مثلاً محمد معین اونینگ مزاری موجود ایمس دیسه ، عرب سیاحی ابن بطوطه اوز سیاحت نامه سیده قوییده گی دیک معلومات بیره دی:

«خـــوارزم دن چـیقه بیریش ده بیر زاویه بـار، او اینگ بویوک اولیـا لـر دن بیری بولمیش نجم الدین الکبری قبری اوزره بنیاد ایتیلگـن . بوییرده زیارتچـی لر اوچـون طعام تیارلنه دی. خـوارزم نینگ آبـرو لی کیشی لری دن بولمیش مدرس سـیـــف الدین بن عصبـــــه زاویـــه ده شـیـــــخ لیک قـیله دی».

«کبرویه» حقی ده قوشیمچه معلومات لر

«کبرویه» طریقتی شیخ نجم الدین کبرا نینگ کوپ ییل لر دوامیده ایگل له ب آلگن معلومات لری، تورلی فن لرساحه سیده ایریشگن موفقیت لری، اونینگ کینگ کولم ده قولگه کیریتگن تجربه لری نتیجه سی صفتی ده یوزه گه کیلدی.

«الطریقة الذهبیه» (آلتین طریقت) نامی بیلن هم شهرت قازانگن کبرویه طریقتی، اونینگ اساسچی سی تامانی دن «طریق الشطار» یعنی بی باک لر، قورقو سیز و پروا سیز لر یولی دیب هم اتلگن.

«کبرویه» طریقتی گه دایر تورلی معلومات لرنی اونینگ عرفانی و فلسفی قره ش لری گه خاص بولگن رساله سی ده کوریش ممکن . عرب تیلی ده یازیلگن و قولیازمه ده «رسالة نجم الدین کبری» دیب قید ایتیلگن اوشبو رساله حقیده یوقاریده معلومات بیریب اوتگن ایدیک. اما «کبرویه» طریقتی نینگ اساسی اصول و قاعده لری اونینگ «رسالة الطرق» اثریده یاریتیب بیریلگن. اَیتگه نی میز دیک، بو رساله عبدالغفورلاری تامانی دن فارس تیلی گه ترجمه قیلینیب، «رسالة آداب الذاکرین» دیب ناملنگن.

نجم الدین کبرا مذکور رساله ده طریقت نینگ ۱۰ ته اساسی قاعده

سینی ایضاح له ب، باشقه یول لر گه نسبتأ اونینگ یوکسک لیگی و حقیقت گه یقین لیگی نی تأکید لیدی. رساله قوییده گی دیک باشله نه دی:

«تنگری گه ییتیب باریش یول لری، خلایق نفَسی سانی گه تینگ دیر. بیز شرح له ماقچی بولگن یولیمیز یول لرنینگ اینگ یقینی، و اینگ انیغی و اینگ توغریسی دیر».

اوندن کیین مؤلف سان سیز یول لرنی اوچته اساسی یول گه بولیب، او لر نینگ هر بیرینی اونگه خاص بولگن خصوصیت لری بیلن ایضاح له ب اوته دی: «یول لر هرقنچه کوپ بولمه سین، او لر نینگ برچه سی اوچ یول بیلن چیگره لنه دی. او لردن بیرینچی سی معاملات ایگه لری (عمل قیلوچی لر) یولی بولیب، اخیار (تورلی فضیلت لر ایگه لری بولگن اینگ یخشی آدم لر) نینگ یولی حساب لنه دی. او لر روزه توتیش، نماز اوقیش، قرآن کریم تلاوت قیلیش، حج گه باریش، جهاد قیلیش و باشقه ظاهری ایشلر بیلن شغل لنه دیلر. بو یول دن باریب یره توچی گه ییتوشگن لر کم دن - کم دیرلر.

یول لرنینگ ایککینچی سی مجاهده لر (سعی – حرکت لر) و ریاضت لر ایگه لری نینگ یولی بولیب، بو یول دن اخلاق نی اوزگرتیریش، روح گه جلا بیریش، کونگل نی صاف له ش، نفس نی پاکیزه له ش و ایچکی دنیا نی آباد له ش اوچون سعی- حرکت قیلورلر. بو، ابرار (بِرّسوزی نینگ کوپ لیگی، یخشی، صالح و تقوا لیک کیشی لر معنا سیده) یولی بولیب، بو یول آرقه لی مقصد گه ییتوشگن لر نادر بولسه هم ایلگه ریگی گروه گه نسبتا کوپ راق دیر.

یول لر نینگ اوچینچی سی، الله تعالی گه قره ب یوروچی لر و او تامان گه اوچوچی لر یولی بولیب، حقیقتأ جذبه گه بیریلگن شطار لر (بی باک، قور قوسیز و پرواسیزکیشی لر) یولی بولیب، اوشبو یول نینگ باشی ده (حق قه) ایریشگن لرسانی باشقه یول لرنینگ آخری گه

باریب ایریشگـن لرسانیدن کوپ راق دیر».

اوندن کیین شیخ نجم الدین کبرا اوچـینچی یول یعنی «کبرویه»طریقتی نینگ مضمون وماهیتی نی قـوییده گیچه یاریتیب بیره دی:

«اوشبو تنـلنگـن یول، «اوز اخـتیاری بیلن اُولیش» (قـاعـده سی) گه اسـاس لنگـن دیر. حـضرت پیغـمبر دیـب دور لرکـیـم، «اولمس دن بـورون اولینگـیز!»، طبیعی اولیم، یعـنی روح بدن دن ایریلمی توریب، اوز اخـتیارینگیـز بیلن وجود نی تـرک ایتینگ، توغـیلگـن کـون دن بـو یان سـیز ده سینگیب کیتگـن هـوس لر و انس– الفـت آلیب کیلگـن ایستک لر دن واز کـیچـیب، حـق نی ایسته ش مقصدینی اوز مقصدینگـیـز اورنیده قـوییـنگ. البته بو خـیـل اولیش حـقیقی حـیات گه آلیب باره دی.

تدقـیقاتچـی لـر بیرگـن معـلومات لرگه کـوره، نجـم الدین کبرا نینـگ تصوفـی مکـتبی، تصـوف نینگ ایلـک نظریاتچی لـری (۱۰ – ۱۱ عصرلرده نیشاپور مکتبی) بیلن ابن العـربی و اونینگ سلف لری (اوندن ایلگه ری اوتگن لر) صدرالدین قـونیوی و فخرالدین عراقی بیلن سونگگی تصوف عـقیـده لری آره سـیده بیر انتقـال (کوچـیب اوتیش) دورینی تشـکـیـل ایتـــــه دی. ایسـکی نظـــریاتچی لـــرکـبـی نجـم الـدین کبرا هم کوپینچـه تصوف نینـگ عـملی تامانی و بیلگی یولی ده گی باسـقـیچ لری بیلن و عین حال ده میتا فـزیک(طبیعت آرتی) گه عـاید مسئله لربیلن شغـل لنگـن.

شـوندی قـیلیب، نجـم الـدین کبرا اوزی اسـاس سالگـن «کبرویه» طـریقتی بیلن، تـرکستان، خـراسان و ایران ده اوزیگه کوپ حامی و مرید لر تاپیب، مشهور صوفی و عارف لـرنی کمـال درجـه سی گه ییتکـــزدی.

ایسلتمه: قـوس ایچـیده گی ایضاح لر کتاب مؤلفی دن.

نجم الدین کبرا نینگ شاگرد لری

بیز کبرویه طریقتی ده نجم الدین کبرا تربیه سی آستیده یوکسک درجه لرگه کوته ریلگن اونینگ شاگرد لریدن قوییده گی لرنی قیسقه چه ته نیتیب اوته میز:

۱ – مجدودی بغدادی : تولیق اسمی و کنیه سی ابوسعید شرف بن مؤید بولیب ،هجری ۵۴۴ ییل خوارزم ده گی «بغدادک» دیگن جای ده توغیلیب،۶۰۷ و بعضی بیر روایت لرگه کوره ۶۱۷ هجری ییل حیات دن کوز یومگن. او، ۱۲ عصرنینگ مشهورصوفی، شاعر و معلم لریدن بولیب، نجم الدین کبرا نینگ اتا قلی مرید لریدن ایدی. محمد عوفی اوز مشهور کتابی «لباب الالباب » (عقل لرنینگ مغزی – خلاصه سی) ده بیرگن معلومات گه کوره بغدادی مشهور طبیب صفتی ده شاه لرسرایی ده کتته موقع گه ایگه ایکن، لیکن بیرده نیگه الهی محبت اونده تاپیلیب، نجم الدین کبرا گه ایرگه شیب، ۱۵ ییل ریاضت چیکیش دن کیین خوارزم نینگ «شیخ الشیوخ» (شیخ لر باشلیغی) دیب ته نیلدی. اوندن کوپ دن کوپ اثرلر، چوقور فلسفی مضمون گه ایگه بولگن شعرلر قالگن. «سفر رساله سی»، «تحفۀ البَرَره» (یخشی لر ساوغه سی) اثرلریدن علاوه، بیرقنچه یا زو و شعر لر اونینگ قلمی

گه منسوب دیر.

۲ – سعـدالدین حـَمَـوی: محـمد بن مـؤید، نجـم الدین کبرا نینگ مرید و خـلیفه لریدن بولیب، دمشق و خـراسان ده اقامت قـیلگـن. اونینگ اثرلریـدن «سـجـنجـل الارواح» (روح لر نینگ کـوزگـوسـی) مشـهـور بولیب، اونده وباشـقه اثر لریده مرکب و رمز لی سـوز لر، مغلق کلام لر و تـورلی نا انیـق شکل و رقـم لر جـای آلگـن.

۳ – سیف الدین بخـاری: شیـخ العالم لقـبی بیلن شهرت قـازانگـن ابـوالمـعـالی سـعـید بن مظفر ۱۲ – ۱۳ عـصر لر نینگ ته نیلگـن صوفی و شـاعـر لـری قـطـاری دن اورین آلـه دی. او اوز شـیخی نجـم الـدیـن کبـرا نینگ بـویـروغی گه کـوره بخارا شـهـری گه باریب، عمری نینگ آخـری گچـه اوشـه ییرده یشـه دی و کبرویه طریقتـی نی ترقه تیش بیلن شـغـل لندی. او ۶۲۹ هجـری ییلی عـالم دن کـوز یـومـدی. دوکتور م. معـین بیرگن معـلومـاتی گه کوره، اونینگ اثر لریدن عشـق معـنی سـیده بیر رساله و بیر مقدار شعـر لر قـالگـن.

۴ – نجـم الدین راضی: شـیـخ نجـم الدین دایه لقـبی بیلن مشـهور بولگـن شـیـخ عـبدالله بـن محـمد ۱۲– ۱۳عصـر لرنینـگ اتاقلی صوفی سـی، نجـم الدین کبرا نینگ ته نیلگـن مرید لری دن ایدی.او اوز اسـتادی نینـگ اولیمی دن کیین خـراسـان و روم گه (تـرکیه گه) سـفـر قـیلیب، سـلجـوق پادشاهی سـلطان عـلاؤالدوله حامی لیگی ده یشه دی و «مِـرصاد العـباد» (بنده لرنینگ پای له ب تـوره دیگن جـایی) ناملی اثرینـی اونگـه بغـیشـله ب یازدی. عـمـری نینگ آخـری گه چـه جـلال الدین رومی و صـدرالدین قـونیوی صحـبتـداشی بـولیـب حـیات کـیچـیـردی. شیـخ راضی ۶۴۵ هجـری ییلی دنیا دن اوتـدی.

۵ – رضی الدین عـلی لالا: تولیق اسمی عـلی بن سعـید عـبدالجـلیل لالا بـولیب غـزنه شـهـری ده توغـیلگـن. او تورلی مرشـد لر خـدمتی ده بـولگـن. «نفحات الانس» ده ایتیلیشـی چه ۱۲۴ ییتوک شـیـخ دن خـرقه

کیگن ایکن. علی لالا نجم الدین کبرا نینگ مشهور مرید لریدن حساب لنه دی. او ۶۴۲ هجری ییلی وفات ایتگن.

۶ – بابا کمال جنَدی: کبرا نینگ استعداد لی شاگرد لریدن بولیب، ترکستان ده گی جند شهریده توغیلگن. اوشبو شهر مغل لر هجومی دوری ده خرابه گه ایلنگن.

۷ – عین الزمان جمال الدین گیلی: او و بابا کمال اوز یازگن اثر لری و تشکیل ایتگن طریقت حلقه لری آرقه لی کبرویه طریقتی گه دایر نجم الدین کبرا تعلیماتی نی ترکستان، خراسان، ایران و روم (حاضرگی ترکیه حدودی) ده ترقه تیب، علم تصوف رواجی گه کتته حصه قوشدی لر.

شیخ نجم الدین کبرا نینگ قوییده گی حکمت لی سوز لری هیچ قچان اوز قیمتی نی یوقاتمیدی. او لر«رسالۀ نجم الدین کبرا» ناملی عربچه اثری قولیازمه سیدن ایرکین ترجمه قیلیندی.

– ای عقل و تفکر اهلی، بیلینگیز کیم، دنیا باکره کمپیر دور. او مکار،غدار و قاچقاق بولیب، هر لحظه بیر دوست تنلَیدی و هر آن انچه لرنی اولیم گه چارلیدی. اونینگ دینگیزی چوقور، اونده سوزگن چوکه دی ، اونی سیوگن یول دن آزه دی و اونینگ دوستی بولگن هلاکت گه اوچریدی.

– اینگ تیز اوته دیگن و اینگ تیز زوال تاپه دیگن نرسه عمر و دنیا دیر. اینگ یقین نرسه اولیم و اینگ اوزاق نرسه امید– ایستک واینگ یخشی نرسه وقار(آغیرلیک) دیر.

– یخشی لیک لرنی قمره ب آلگن صفت لر ایچیده اینگ ایزگوسی اخلاق گوزه ل لیگی، یامان لیک لرنی قمره ب آلگن صفت لرایچی ده اینگ یامانی حسد دور.

– کمتر لیک اینگ یخشی بیزه ک، بخیل لیک اینگ یامان نرسه دیر.

– مین اولیم نی تیلمچی لیک ده، منگو حیات نی تقوی و اوز

حـالینی یشـیریش ده ، موفـقیت نی سعی و حـرکـت ده و خـوار لیک نی دنگه سه لیک ده (تنبـل لیک ده) کـوردیـم.

نجم الدین کبرا نینگ اثرلری

نجم الدین کبرا یازگن اثر لر نینگ سانی منبع لرده تورلیچه قید ایتیلگن. حاجی خلیفه «کشف الظنون» ده او لر دن سکیز ته سینی ته نیتیب اوته دی. او لر عرب تیلی ده یازیلگن . ذ. صفا بو لر دن تشقه ری اونینگ اوچته اثری بارلیگی گه اشاره قیله دی. شونینگ دیک اوز کتابی نینگ ۳ جلدیده « منهاج السالکین»، «اصطلاح الصوفیه» و «آداب السلوک» ناملی اثر لرینی هم ایسله تیب اوته دی. عموماً کبرا نینگ اثر لری منبع لر گه کوره قوییده گی لردن عبارت:

۱-«شرح السنۀ والمصالح » (سنت و ایزگو لیک لرشرحی).

۲-«الاصول العشره» (اونته اساسی قاعده).

«رسالۀ فی السلوک » (سلوک حقی ده رساله).

۳- «رسالۀ الطرق» (خدا گه ایریشیش یول لری حقیده رساله).

۴- «طوالع التنویر» (یاریتیش یولدوز لری، یاغدو منبع لری)

۵-«فواتح الجمال» (گوزه ل لیک باشله نیش لری).

۶- «الخائف الهائم عن لومۀ اللائم» (ملامت قیلوچی نینگ ملامتی دن قورققن عاشق).

۷- « هدایۀ الطالبین» (ایزله نوچی لرگه توغری یول کورسه

تیش).
۸- «آداب المریدین» (مرید لر آدابی حـقی ده). «سکینۀ الصالحـین» (صالح کیشیلرنینگ وقار و آرام لیگی)
۹- «الـوصول الی الله» (الله گه ایریشیش).
۱۰- «منهاج السالکـیـن» (سالک لر نینگ یـول – یوریق لری).
۱۱- «اصطلاح الصوفیه» (تصوف اصطلاح لری – اته مه لری).
۱۲- «آداب السلـوک» (سلوک آدابی حـقی ده).
۱۳- «کونگلیم کـوزی بیلن کـورگن لـریـم»(شرط لی روش ده بو نام بیلن اته لگـن) رساله.
۱۴- تفسیر (۱۲جـلـد لیک).

اسلام انسیکلوپیدیسی - دایرۀ المعـارفی ده «عین الحـیات» نامی بیلن ته نیلگـن و بیرینچی جـلدی سـانت پیتربورگ ده سقلنه یاتگـن بـویـوک تفسیر، اونینگ اوشبو اثری بولسه کیره ک دیب تخـمین قـیلینگـن.

ابـوریحـان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی قـولیازمه لـر کتبخـانه سـیده، شـیـخ نجـم الدین کبـرا قـلمی گه منسـوب اوچـته قـولیازمه موجـود. بیرینچی سـی «رسـالۀ آداب الذاکریـن» نامی بیلن پ. ۵۰۳ رقم ده سقلنه یاتگـن قـولیازمه لر مجـمـوعه سی نینگ اورته قسمی ده جـایلشگـن و عـبدالـرحـمـن جامی نینگ مشهور شاگردی عـبدالغـفـور لاری تامـانیدن فارس تیلی گه شـرح لنگن، عـرب تیلی ده یازیلگـن رساله دیر.

ایککیـنچی رسـاله، مذکـور کتبخـانه ده پ.۲۹۵ رقـمی آسـتیده و اونینگ باشقـه بیر نسخـه سی پ.۱۹۵۶ رقمی آستیده سقـلنماق ده. مذکور رسـاله حـجـمـی کیچـیـک بولیب، بیرینچـی نسـخه ۶ ورق دن عـبارت. ایککینچـی نسـخـه ده هـم اونینگ نامی «رسـالۀ نجـم الدیـن کبرا» دیب بیریلکـن. بیـز تـورلی منبع لر ده هم اونینگ حـقی ده بیران بیر معـلومات

کورمه دیک. اوشبو رساله نجم الدین کبرا نینگ ینگی اثری بولیشی هم احتمال دن اوزاق ایمس.

اثر عرب تیلی ده یازیلگن بولیب، شیخ نجم الدین کبرا گه خاص بولگن ادبی – بدیعی اسلوب جهتی دن یوکسک درجه ده توره دی. رساله نی شیخ دنیا قره شی نینگ کوزگو سی دیسک هم خطا قیلمیمیز. شیخ رساله نی قندی دیر بیرکیشی نینگ طلبی گه جوابأ یازگن. مؤلف اوز رساله سینی ۱۴ مصرع لی عربچه شعری بیلن توگه ته دی. بوشعر نینگ مقطعی (آخرگی بیتی) قوییده گی چه:

«نفسی ابلیس جرّبتُها - تعوذوا من شرّ ابلیسی ».

ترجمه سی : مینینگ نفسیم ابلیس(شیطان) دیر ، اونی مین کوپ سینه گن من. مینینگ ابلیسیم شری دن پناه تیلنگ لر.

شیخ نجم الدین کبرا محدث – حدیث لر علمی نینگ عالمی دیر. او متکلم، بویوک عارف، صوفی و اقتدارلی شاعر بولگه نی اوچون، بعضأ اونینگ اثرلریده عرفانی غایه لرمتکلم لرگه خاص بولگن فلسفی بویاق لربیلن بیزه تیلیب، بدیعی اسلوب بیلن افاده ایتیله دی . او اثر لریده سالک نینگ کوپ عالی صفت لرایگه سی، جمله دن، سخاوت لی و کرم لی، اویغاق و عقل لی بولیشینی اوقدیریب اوته دی.

اونینگ بعضی اثر لری ایریم کیشی لر تامانی دن شرح لنگن. کاتب چلبی معلوماتی گه کوره، اونینگ «الاصول العشره» اثری، روم (ترکیه) نینگ بعضی شیخ لری تامانیدن شرح له نیب،«عرائس الوصول» دیب اتلگن.

ایریم تدقیقاتچی لر چیقرگن خلاصه لرگه کوره، اونینگ اثر لری، اینیقسه، «الاصول العشره»، ابن العربی اثر لری و باشقه منبع لر بیلن بیرگه لیک ده ۱۳ عصر فلسفی قره ش لری و فلسفی نظره لری نینگ اورگه نیش منبعی و تمل تاشی نی تشکیل ایتیب کیلگن.

«کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم»

عرب تیلی دن نجم الدین کبرا رساله سی نینگ اوزبیکچه ترجمه سی

مقدمه

اوزبیکستان فـن لر اکادمیسی ابوریحـان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انسـتیتـوتی کتـبخانه سـیـده شـیـخ نجـم الدین کبرا قـلمی گه منسوب اوچـته قـولیازمه مـوجـود. بیرینچی سی«رسـالۀ آداب الذاکرین» پ.۵۰۳ رقـمی بیلن سـقلـه نه یاتگـن تـورلی رساله لر مجـمـوعه سی نینگ اورته قسـمی ده جـایلشـگـن و عـبدالرحـمـن جـامی نینگ مشـهور شـاگردی عـبدالغـفـور لاری تامانیدن فارس تیلی گه ترجـمه قـیلینیب شرح له نگـن رساله دیر.

حـاجـی خـلیفه (کاتب چـلبی) اوشـبو رسـاله نی «رسـالۀ الطرق» (تنـگری گه ایریشیش یـول لری حـقیده رساله) نامی بیلن ته نیتیب اوتگـن. اما مذکور رسـاله نینگ شـرح و ترجمه سی«رساله آداب الذاکـرین» دیب نامعلنگـن. احـتمال عبدالغـفـور لاری اوز شـرحی نی شـوندی دیب اته گن دیر. مذکور رسـاله ده تنگـری گه ایریشـیش اوچـون اوچـته اساسی یـول بارلیگی و اوچـینچی سی اینگ مهم، اینگ یقین و ثمره لی یـول ایکن لیگی حـقی ده سـوز کیته دی.

کبـرا اوچـینچـی یـول نـی، یعـنی اوزی تنله گـــن یول نی «طریق الشطار» (داو یوره ک و قـورقـمس لریولی) دیب توصیف لیدی و اونینگ اونتـه اساسی قـاعـده لرینی کورسه تیب اوته دی.

ایککینچـی و اوچـینچـی قـولیازمـه لـر بیرته رسـاله نینگ ایککی ته نسـخـه سـی بـولیب، بیرینچی سـی پ. ۲۹۵ رقـمی و ایککینچی سـی پ.۲۹۵۶ رقمـی بیلـــن سـقـلنماقـده. بیرینچـی نسـخـه چـیـرایلی پخـته نسـتعـلیـق شکسـت خـطی بیلن،۱۱۱۷ هجری ییـل صفـر آیی نینگ ۲۴ کونی کـوچـیـریلگـن. ایککینچی نسـخـه ایسه عادی نستعـلیق یـازووی ده کوچـیریلگـن. هرایککی نسـخـه ده باب لرنینگ عـنـوان لری قـیزیل بـویـــاق بیلـن یازیلگـن. رسـاله اوچـون معین نام بیریلمه گـن. بیز اونـی مـؤلـف نینگ سـوز لری دن فایده له نیب شـرط لـی روش ده «کـونگلیم کـوزی بیلن کـورگن لریـم» دیب اته دیک.

بیرینچی نسـخـه ده «بســم الله الرحـمـن الرحـیم» دن کیین «هذه الرسالة الشـیـخ نجـم الدین الکبری» (البته «ال» یعـنی تعـریف الف لامی، عـرب تیلی قـاعـده سـی گه خلاف رسـاله سوزی گه قـوشیلگـن- ج) ، (یعـنی بو شـیـخ نجـم الدین کبرا نینگ رسـاله سـی) و ایککینچی نسـخـه ده « بســم الله... » دن آلدین« هذه الرسـاله من شیـخ نجـم الملـة و الـدین الکـبـری قـدس سـره»، (بو رسـاله شـیخ نجـم الملـة و الـدیـن الکـبری قـدس سره اثری دیر) دیب یازیلگـن.

شیـخ رساله نی قـندی دیربیر کیشی نینگ طلبی گه جـوابأ یازگـن. اونینگ اوچ دن بیرقسمی دن عـبارت بولگـن باشلنغـیچ بـولیـمی ده مؤلف حـمـد ونعـــت دن کیین حـیـات جـریانی ده آرتـدیرگـــن تجـربه لری گـه تیه نیب تورلی حـادثه لر و قـدریت لرگه نسـبتأ اوز فکر و ملاحـظـه لرینـی بیلدیره دی، تورلی خـصلت لرگه ایگـه بولگـن آدم لرگه بهـا بیره دی. رسـاله نینگ اوندن کیین گی قسـم لری قـوییده گی سرلوحـه لر بیلن بیریله دی:

- تصوف یولی گه کیرگن فقیرلرحقیده.
- بویوک تنگری اوز بنده لرینی سیویشی نینگ علامت لری .
- فقیرنینگ خلوت ده اولتیریشی و اونینگ آدابی حقیده.
- نفس و اونینگ ایزداش لرینی بیلیش حقیده- اونینگ ماهیتی نی هیچ کیم، هیچ قچان بیله آلمیدی.
- فقیرگه اوگیت بیریش و اونگه یول کورسه تیش حقیده.
- فقرنی باشقه نرسه لر دن افضل کوریش حقیده.
- دنیا و اونینگ ماهیتی حقیده.
- بویوک یره توچی نینگ یولی حقیده.

مؤلف اوز رساله سینی یتتی بیت لیک بیر گوزه ل عربچه شعری بیلن توگه ته دی.

رساله روان اسلوب بیلن عرب تیلی ده یازیلگن بولسه هم، مؤلف اونده بلاغت وسیله سی بولمیش ایجاز (مؤجز یازیش، یعنی کوپ مقصد نی قیسقه عباره بیلن افاده له ش. ج) اصولی دن هر تامان له مه فایده لنگن. مثال صفتی ده قوییده گی جمله گه دقت قیلینگ: «یره توچی حلول، انتقال، اتصال و انصال دن پاک دیر» یعنی (تنگری کیریش، اوتیش، کوچیش، قوشیلیش واجره لیش دن پاک دیر).

یوقاریده گی تورت ته سوز دن عبارت بولگن افاده ده، فلسفه و کلام علمی گه تیگیشلی چوقور و مرکب مضمون لر یاته دی. مثلا بیرحلول «سوزی» روح نینگ بیر بدن دن باشقه بیر بدن گه اوتیشی دن عبارت بولیب، «حلولیه» گروهی نینگ عقیدوی اساسی نی تشکیل ایته دی.

رساله نینگ ایککینچی خصوصیتی اونینگ مسجّع لیگی یعنی تورلی عباره لر آخرینی وزن جهتی دن اویغون له ش- تیریب بیر بیریگه قافیه داش قیلیب یازیلیشی دیر.

البته سجع تکلف سیز بولیب، صنعی بولمه گن صورت ده، سوز گه

کـوچ و گـوزه ل لیک بغـیشـلیدی و عـباره لرگه یاقـیم لی بـویاق همده جـره نگ بیره دی.

ایتیب اوتیلگـن خـاص لیک و بعـضی بیر باشـقه خصوصیت لرگه بنـأ شـیـخ نجـم الدین کبرا نینگ مذکور رسـاله سی «سهل ممتنع» یعـنی ظاهـرأ اونی یازیش سـهـل- آسـان کورینسـه هم، عـمل ده اونینگ دیک یـازیش امکان سـیز دیب اته لگـن اثر لر جـمله سـی دن حـساب لنه دی. مذکـورسـبب لر گه کـوره بو قـیسقه رساله نینگ عرب تیلی دن اوزبیک تیلی گه ترجـمه سـی آسان کیچـمه دی. سجـع ترتیبی نی اوزبیک تیلی ده رعـایـه قـیلیش بیلـن ترجـمه ایتیش ممکن بولمه گـن لیگی اوچـون، بیز ایریـم جـای لر ده جـمله لرنی سـیندیریش، یاکه بیر قسـمی نی بیر جـمله بیلـن افـاده له ش گه مجـبور بولدیک. شـونینگ دیک ایریـم جـای لر ده بعضی بیر سوز لرمعنا سینی قـوس ایچـیـده ایضاح له ب اوتـدیک.

اوشـبو ترجـمـه قـیلینگـن رسـاله حـقیده هـیچ بیـر منبع دن هیـچ قـنـداق معـلومات قـول گه کیریته آلمه دیک. اگر او شـیـخ نجـم الدین کبرا نینگ ینگی تاپیلگـن اثـری بـولسه، اونینگ اهمیتی ینه هم آشه دی و اونینگ اثر لری گـه ینه بیر اثر قـوشیلگـن بـولـه دی.

رسـاله قـیسـقه لیگـی دن قـطـع نظر، بویوک شـیخ نینـگ عـرفانی تفکـری، دینی ـ فـلسـفی قره ش لرینی یاریتیب بیروچـی قـیمت لی اثر دیـر. اونـده مـؤلـف اوز عـرفانی نظـر لرینی بعضاً فـلسـفی بویاق لر بیلن بیزه ته دی. تصوف یولی گه کیرگن سـالک نینگ سـخـاوت و کـرم لی، اویغـاق یوره ک و سـاغـلام عـقـل ایگه سـی بولیشی نی اوقدیریب اوتـه دی. شـونینگ دیک عـقـل نی اعـزاز له ب اونی نفس گه قرشـی قـویـه دی. اونینـگ چـه عـقـل غـلبه سـی- ایمان غـلبه سـی، نفس غـلبه سـی، شیطان غـلبه سی دیمک دیر. او رساله ده بـونـدی دیدی:

بیلگیل کیم الله تعالی نفس نی بار نرسه لرنینگ اینگ یامانی قـیلیب یره تدی ...، او شیطان نینگ دوستی، برچـه یامان لیک لرنینگ منبعی دیر...،

شریعت و عقل گه قرشی توریب، هوا و هوس بیلن کیلیشه دی.

مؤلف باشقه بیرجای ده نفس نی تربیه له ش حقیده اوز نظرینی قوییده گی دیک بیلدیره دی: «سالک اونی تربیه له ب ریاضت چیکدیریش دن غافل بولمس لیگی ضرور. عقل نی اونینگ کیشَه نی، شریعت نی اونینگ زندانی گه ایلنتیریب...» یاکه « نفس نی حقارت قیلیب عقل نی اعزازله ش» کبی عباره لرآرقه لی، هیچ قچان طاعت عبادت و سلوک یولی گه کیریش نی عقل طلب لری گه قرشی قویمس لیک نی تأکید لیدی و بو مسئله گه دایر اوز ایشانچی نی قوییده گی دیک افاده لیدی:

مین بیلیب آلدیم که نفس عار گه (ایسناد لیک که)، ایستک و هوس نار گه (آلاوگه) تارتر و عقل ایزگو لیک که چار لر ایکن.

رساله ده شیخ تامانیدن کورسه تیلگن یول لنمه لر و آغیر ریاضت لرگه دایر اوگیت لر دن مقصد حیات دن واز کیچیش، ترک دنیا چی لیک که بیریلیش ایمس، بلکه نفس نی پاکیزه له ش طفیلی او نی حیوانی و شهوانی ایستک لردن آزاد قیلیب، روح نی یوکسک درجه گه کوته ریش، انسان لرده هر دایم وجدان نی اویغاق سقله ب، روحی توبن لیک دن قوتقه زیب، او نی حقیقی انسان مقامی گه ییتیشتیریش دیر.

بیز بویوک عالم، متفکر و ییریک صوفی شیخ نجم الدین کبرا نینگ اوشبو رساله سینی بلاغت و فصاحت نقطهٔ نظری دن اونینگ عربچه متنی گه تینگ کیلگن درجه ده ترجمه قیلدیک دیب ادعا قیلماقچی ایمس میز. بیز فقط اخلاص و ارادت حکم نی بجردیک خلاص. اگر اوشبو ترجمه حرمتلی اوقوچی لر دقت ـ اعتباری گه سزاوار بولسه، مترجم اوزینی بخت لی دیب بیله دی.

رساله نینگ متنی

بسم الله الرحمن الرحیم

دینگیزلر اولچاو لری و تاغ لرآغیرلیک لرینی بیلوچی، آغیر بولوت لرنی یوردیروچی، ایش لرنی تدبیرگه آلوچی، حال لرنی ، رزق و روزی و اولیم لر وقتی نی بیلگی لاوچی، ایزگو لیک، اولوغ لیک اوزگه رتیروچی و بویوک لیک ایگه سی، کیریش، قوشیلیش و اجره لیش دن اوزاق، عالی صفت لر بیلن مقتلگن، آزیش و یوقالیش دن پاک، کافر لر و اده شگن لرسوز لریدن بوتونلی یوکسک تورگن الله گه ثنا و صفت لر بولسین. او، شونداق بَر حیات، بویوک و یوکسک ذات کیم، اوندن اوز گه هیچ بیر تنگری یوق دیر. او شریک سیز و مثل سیز دیر. برچه جان لی لرنینگ قیته دن تیریلیب ییغیلیشی،(شونینگ دیک) قبر(و اونده بوله دیگن) سوراق لرگه ایشانوچی بیر بنده صفتی ده گواه لیک بیره من که، محمد (ص) اونینگ بنده سی، یوبارگن ایلچی سی و پیغمبری صفتی ده اوز سوز لری ده صادق، مقتاو گه سزاوار ایش لر و راضی قیلوچی خصلت لر ایگه سی ایدی. اینگ یخشی عایله و صفداش لر بولگن اونینگ عایله سی و صفداش لری گه تنگری تعالی دن درود لر بولسین.

اما بعـد، تنگـری تعالی سـینگه توفـیق نصیب ایتسـین، فـقیرلیک نعـمتـی نینـگ بعـضی تامان لرینی، خـــاص صـورت ده مینگه و عـمومأ برچـه فـقـیر بنده لری گه کورسـتگـن گـوزه ل احسان لری دن گونگلیم کـــوزی بیلن کـورگن لـریم نـی بیان ایتیش نی میندن سـوره گـن ایکن سـن. مین ایسه شاشیلینـچ بیلـن سـینگه جـواب قـیته ریش گه اورینیب، کونگلیـم دفـتـری و خـاطـریـم صحـیفه سـیدن تنگـری تعـالی خـاص صـورت ده مینگه عـنایـت قـیلگـن و او لـرنی آلیش گـه مینی الهـام له نتیرگـن نرسـه لرنی ییغـیشتیریب آلیب، الله دن توفـیق تیله گن حـــال ده بـوندی دیمـن :

دنیـا نینگ بیر قسـمی نـی کیزیب، ایش لرنی سـیناو دن اوتکزدیم، تـورلـی عـمل لر بیلن شـغـل له نیب، معـلوم کـیشـی لـر بیلن ملاقات ده بـولدیم. بـویـوک ایش لرنی عـمـل گه آشـیریب، برچـه نرسـه لرنینگ اچـچـیـق- چـوچـوگـی نی ته تیـب کوردیم، کتاب لرنی تیکشـیریب چـیقیب، عالم لـرخدمتی ده بولدیم. دنیا ایسته ب عمرنی بیکار گه اوتکزدیم. کوپ عـجایب نرسه لرنی کـوز دن کیچیریب بیلیب آلـدیـم کـــه:

تیـز اوتیـب، اینگ تیز زوال تاپه دیگـن نرسـه عـمر و دنیا ایکن. هیـــچ بیر نرسـه نی اولیـم و آخـرت دن یقـین راق، هیـچ نرسـه نی امید- ایسـتک دن اوزاق راق و هیچ بیر نرسـه نی تأنی (آغیرلیک و متـانت) دن یخشی راق کـورمـه دیـم.

ایککی دنیا نینگ اینگ یخشی لیگی نی قناعت ده، اینگ یامان لیگی نی طمـع گیر لیک ده کوردیم. آدم لر آره سیده اوز وقـتی نی «کاشکی»، «کیـره ک»، «ممکـــن» دیب درگمان لیک ده اوتکزه دیگان کیشـی نی، اینگ قـیسـقه عـمـر ایگه سـی دیب بیلدیم. کمتر لیک اینگ یخـشی بیزه ک و بخـیل لیک اینگ یامان نرسـه دیب ایشـاندیم. برچـه یخـشـی لیک لـرنی قـمره ب آلگن صفت لر ایچـیده اینگ یخـشـی سـی خـلق گـوزه ل لیگـی و برچـــه یامان لیک لرنی قمره ب آلگـن صفت لر ایچـیده اینگ

یامانی حسد ایکن.

مین قیزیل اولیم نی تیلم چیلیک ده، منگو حیات نی اوز احوالینی یشیریش ده، موفقیت نی سعی - حرکت ده، خور لیک نی دنگسه لیک ده، بلا- مصیبت نی سوزله ش ده، وِقار نی، سکوت ده کوردیم. هر بیر حریص محروم، هر بیر دنیا قیدیروچی محزون ایکن. هر بیر عیالمند نی چوککن و هر بیر مال ایگه سی نی مسکین دیب تاپدیم. اینگ آز نرسه صادق لیک و اولوغ وار لیک ایگه لری و اینگ کوپ نرسه نفاق قریندش لری ایکن.

مین تنگری تعالی تامانیدن دنیا قل لیگی دن قوتقه زیلگن کیشی دن باشقه نی ایرکین کورمه دیم. خوار لیک و حقارت نی مخلوق لر خدمتی ده، عزت و شرافت نی یره توچی خدمتی ده کوردیم. پادشاه لر نینگ یوره ک لریدن شدید راق و قتتیق راق نرسه بولمس و فقیر لر اوچون یَملگن خرقه دن یخشی راق بیزه ک تاپیلمس ایکن.

اینگ یخشی حساب- کتاب، اوز نفسی بیلن حساب- کتاب قیلیش دیر. هر عاقل کیشی آخرت گه یوز توتگن و هر جاهل کیشی دنیا بیلن قیزیققن بوله دی. راغب (نفس ایستک لریگه بیریلگن کیشی) هردایم مشغول بوله دی و زاهد (نفس ایستک لریدن واز کیچگن کیشی) هر دایم فراغت ده یشیدی. مرید (تنگری یولی گه کیرگن کیشی) قیدیروچی و مدعی (کشف- کرامت و اولوغ وار لیک نی دعوا قیلگن کیشی) یالغانچی بوله دی.

مین هیچ بیر بیزه ک نی توغری سوز دن چیرایلی راق تاپمه دیم.

مین تنگری تعالی نینگ برچه یره تگن نرسه لریده اونینگ اوزینی کوردیم. مین بیلیب آلدیم که نفس عار گه (اسناد لیک که)، ایستک و هوس نار گه (آلاوگه) تارتر و عقل ایزگو لیک که چار لر ایکن.

اینگ کوچلی انسان اوز نفسی نی تربیه له ب، ایستک لریول

لرینی توسیش گه قادر ایکن. بویوک تنگری تعالی گه بویسونیش، عمر، رزق و روزی گه برکه قوشر، اونینگ پیغمبری ـ اونگه و عایله اعضا لری گه یره توچی دن سلام لر بولسین ـــ ایزیدن باریش، دنیا و آخرت ده یخشی لیک که آلیب بارر و نعمت ایگه سی گه شکر بیلدیریش، اونینگ کوپه ییشی گه سبب بولر ایکن. بیلیم، اینگ یخشی صحبتداش، حرص و طمع اینگ یامان اورتاق ایکن. برچه عاصی لر، گناهکار لر و کبیره لر گه (کتته گناه لرگه) باتگن لر و اسراف گر چیلیک که یول قویگن لرنی کوز دن کیچیریب، او لر ایچیده اوزیم دن یامان راق نی کورمه دیم. جنت گه کیریش نی حلال اوقات له نیش و امکان سیز ایش لر دن واز کیچیش ده، دوزخ گه توشیش نی نفس ایستک لری گه بیریلیش ده کوردیم. مینگه انیق بولدی که، خلق اوستیدن شیطان حاکم لیگی نینگ باعثی دنیا نی سیویش ده ایکن. اولگن لر نینگ حالی دن، او لر قالدیرگن اوی جای و مالی دن عبرت آلمه گن کیشی نی، آدم لر نینگ اینگ جاهلی دیب سنه دیم. اینگ بخت سیز انسان تنگری تعالی بیلگی له ب بیرگن حدود نی (چیگره لرنی) بوزیب اوتگن کیشی ایکن. تیل برچه مصیبت لرنینگ منبعی، چیدم و ایشانچ شریعت و دین ستون لری بولیب، عبادت لرنینگ افضلی فرض لرنی ادا ایتیش، عادت لرنینگ اینگ ایزگوسی گناه لردن چیت ده توریش، اینگ ثواب لی ایش کیشی لرگه آزار بیرمس لیک، اینگ یخشی بای لیک ـ کوچلی اراده ایکن. یره توچی نینگ ذکری دن سونگ اینگ یخشی ذکر اولیم نی ایس له ش، اولیم دن هم آغیر راق نرسه قول دن کیتگن نرسه گه افسوس– ندامت چیکیش ایکن.

مین نفس نینگ پاکیزه لیگی فقط پیغمبرلر گه وکونگل نینگ تیریک لیگی اولیا لرگه خاص ایکن لیگی گه ایشاندیم. هر قنچه قیدیرسم هم، تینچ لیک و راحت نی دنیا دن وازکیچیش و اونی ترک ایتیش دن باشقه نرسه ده کورمه دیم. بویوک تنگری تعالی بیلن انس – الفت

ده بولیش نی ایسته ب، او نی فقط آدم لر دن اوزیلیب گوشه ده اولتیریش ده تاپدیم. شیطان گه قرشی کوره ش دیم. بونگه فقط اوز نفسیم گه قرشی لیک و اونگه دشمن لیک بیلدیریش یولی دن ایریشدیم. تنگری گه نسبتاً یخشی خیال ده بولیش نی امید سرچشمه سی دیب ایشاندیم. ایشیتدیم که ایکمه‌َگن اورمیدی، رحم قیلمه گن گه رحم قیلینمیدی، تون و کون کیمه سی، اونگه مینگن لرنی جنت یا دوزخ گه آلیب بارگو سی دور.

زینهار- کبرگه یول قویمه نگیز. خلیفه لر، پادشاه لر، کوچ و حشمت ایگه لرینی، شوکت و دبدبه لرگه بیریلیب اوز لریدن غافل قالگن لیک لری نینگ گواهی بولدیم. بو یول دن او لر اوچون هیچ بیر فایده اونمه دی. آدم علیه السلام یره لگن دن بیری تا (اسرافیل) سور تارتکونگه قدر برچه انسان لر نهایت عاجز لیک دن حتی بیر چومالی(مورچه) نینگ سینگن آیاغینی هم اوز حالی گه قیته رالمس ایکن لر. برچه فضیلت لر و فصاحت ایگه لری، منجم لر و تورلی فن لر بیلیمدان لری اوچون حتی که پشه نینگ بیر قناتی نی یره تیش هم امکان سیز ایکن. او لر بوایش گه قادر ایمس لیک لرینی بیلدیریب، نهایت حیرت و درمانده لیک بیلن اوز کم چیلیک و عاجز لیک لرینی اعتراف ایتگن لر.

یره تیش، بویوریش، بیلیم وکوچ ایگه سی بولمیش یره توچی برچه عیب و نقصان لر دن پاک دیر. اینگ گوزه ل یره توچی- تنگری فیض و برکت ایگه سی و اولوغ دیر. ایگه لیک ده اونینگ شریکی یوق دیر. او، بر حیات ذات، اوندن اوزگه هیچ بیر تنگری بولیشی ممکن ایمس. او، برچه اشیا نینگ ایجاد قیلوچی سی، بیر و کوک نینگ بیزه توچی سی دیر. او، عرش وکرسی نینگ خالقی، انس و جن (انسان لر و اجنه لر) گه رزق و روزی بیروچی ذات بولیب، تیکیس و اورته جای ده قرارتاپیش دن (اورین آلیش دن) پاک دیر.

او ایسته گه نی دیک حکم قیله دی، ایسته گه نی نی عمل گه آشیره دی، چیریگن سویک لرنی اسباب- انجام سیز تیک لیدی. او تیریک لرنی اولدیروچی، اولیک لرنی تیریلتیروچی، اجل لر، رزق و روزی لرنی بیلگیلاوچی، سیزگی و حرکت لر نی بیلوچی، چومالی یوریشی و اینگ ضعیف آواز نی ایشیتوچی ذات دیر. ییر یوزی و کوک لر ده هیچ بیر نرسه اونینگ اذنی دن چیت ده قالمیدی. او برچه سر لر و یه شیرین نرسه لرنی بیلیب توره دی.

اونینگ اوزیگه، برچه فرشته لری گه، اولگن دن کیین قیته تیریلیش، شفاعت، جنت، دوزخ، قبر (اونده بوله دیگن) سوراق لرگه، شونینگ دیک حوض (کوثرحوضی)، ترازو، صراط، کافر لر

گچاوچون آلاو نینگ ابدی لیگی گه، مومن لر اوچون جنت نینگ منگو لیگی گه ایمان کیلتیریب ایشانچ بیلدیره میز گه (قیامت کونی) تنگری تعالی عادل لیک بیلن بنده لر آره سیده حکم یوریتیب، قطعی صورت ده عدل قیلگن دن سونگ، ییر یوزی ده ظلم قیلینگن لر نینگ حقی نی آلیب بیره دی. شونینگ دیک، درد لی عذاب لر دوزخ ده لیگی گه، تنگری تعالی اوز دوست لری اوچون جنت گه بیرگن برچه وعده لری حق ایکن لیگی گه ، اوشنده یوز لرنینگ اینگ مکرمی بولمیش اونینگ کرم لی یوزی گه باقیش میسر بولیشی گه ایشانه میز. ایشانچ بیلدیره میزکه، یره توچی تامانیدن یوباریلگن کتاب (قرآن کریم) ده گی برچه وعده و وعید لر، بخت لی لر و بخت سیز لر گه بیریله دیگن مکافات لر و جزا لر، امر و نهی (بویوریش و قیته ریش)، خبر لر، قصه لر، مَثل لر و حکمت لر، حلال و حرام (حقیده بیریلگن حکم لر)، مُحکم و متشابه (معنی سی بیز اوچون انیق یا که نا انیق بولگن آیت لر) و شونینگ دیک، بیز اوچون ایضاح له ب و شرح له ب بیریلگن نرسه لر نینگ همه سی حق دیر. شوکبی بیله میزکه، یره توچی نینگ رسولی ـــ اونگه و اونینگ عایله سی گه سلام لر

بولسین- حق دیر. عیسی، اونینگ بنده سی و پیغمبری ایدی.

تنگری اونی حضرت آدم کبی توپراق دن یره تیب سونگره «بُول» دیدی و او بولدی. عیسی نینگ آنه سی صداقت لی- پاکیزه عیال ایدی. هر ایککه له سی اوقات یییشردی (یعنی انسان ایدی لر، خدا ایمس دیلر).

...بیزایشانه میزکه، پیغمبر(ص) دن کیین اینگ یخشی آدم ابوبکر صدیق، سونگره عمر، سونگره عثمان و سونگره علی ایدی.

تنگری او ر دن راضی بولسین. تنگری تامانیدن گناه لری یوویلیب، بوتونلی پاک له نگن پیغمبر نینگ پاک عایله سینی سیوه میز.

اقرارایته میز که، یره توچی برچه حادثه لردن ییراق بولیب، خلایق قه هیچ قندی محتاج لیگی یوق. او برچه مخلوق لرنی اوز اراده سی و حکمتی بیلن یره تدی. یوق دن بارقیلیش ده و اظهار ایتیش ده هیچ قندی محتاج لیک سیزمیدی. او برچه ایش لرنی بیران بیر سبب آرقه لی ایمس، بلکه الهی حکمت و اوز بیر لیگی قدرتی نی اظهار ایتیش اساسی ده اوز تدبیری و اراده سی اساسی ده یوریته دی. بو لر برچه سی اونینگ بیرلیگی نینگ دلیلی دیر.

او برچه کم چیلیک لر دن پاک، اوز اوزیگه ته ینگن ذات دیر. کوک دن تارتیب یییر نینگ قتلم لریگه چه جایلشگن برچه اشیا- موجودات اونگه تیه نگن. برچه خلایق مجبوری صورت ده اونینگ حاکمیتی آستیده بولیب، امرینی بجه ریش گه مجبور دیر لر. ماهیتی نینگ توبی گه ییتیب باریب، او یوریتگن حکم لر و بیلگی له گن تقدیر لر نینگ سر- اسرارینی بیلیب آلیش گه قادر ایمس لر. او لر اوز لری اوچون ضرر و فایده کیلتیریش، حیات بیریش و قیته دن تیریلتیریش امکانیتی گه ایگه ایمس لر .

بویوک تنگری بیز نینگ خاطره میز ده ییغیله دیگن، کوکسی میز و اوی لریمیزده کیچه دیگن تصور لر، کونگلی میز ده گی خیال لر

دن پاک بـولیب، اوزی ایسته گن برچـه ایش لرگه قـدرت لی دیر.

اونینگ اوچـون مِثـل داش، باشلنغـیچ، زوال، حـلول (بیران بیر بنده گه اوتیش)، ارتحـال(بیرجـای دن باشـقه جای گه کوچـیش)، مکان (اورین) و مآل (عـاقـبت، کـیله جـک) یوق دیر. یره توچی بـویـوک احـسـان، عـظمت و یوکسـک لیک ایگه سـی دیر. او ظـلم اهلی بولمیش کافـر لر و اده شـگـن لر سوز لری دن یوکسـک تـوره دی. کیشی نینـگ جـنت گه باریشـی و آلاو گه کیریشی او نینگ عادل لیگی بیلن بـوله دی. بیران ایش نی حـکـم قـیلسه، اونگه فـقـط گینه «بُـول!» دیـدی، اوشنده اوشه ایش بـولیب قـالـه دی. اونینگ حـکـمی و بـویروغی نی قـیته روچی بولمس. او بیلوچی و قـدرت ایگه سی بـولیب، هیـچ بیرنرسه اونگه اوخـشش ایمس. او ایشیتوچی و کـوریب تـوروچـی دیر. اول ذات نه قدر یخشی خـواجـه و نه قدر یخشی یاردم بیروچی ذات دیر. بیز اوشبو(اعـتقاد) بیلن یشیمیز، او بیلن اوله میز. اگر بـویـوک تنـگـری ایسـته سـه، شو بیلن (اوشبو عـقیده بیلن) قـیته دن تیریلـه میز. مین مذکور قـطعی سـوز و انیق احـسـان نی رد قیلگـن منکـر لر گه قـرشی تـوریب، اوزیم اوچـون قـوییده گی شعـرنی یـازدیـم:

- ای توغـری یول دن آزیب اویقـو ده قـالگـن منکر، سین اوز ایگنگ گه عصیان کوتردینگ .

- ای نفس ایستک لریگه قـل بـولیب کـوز لری کـور بولگـن کیشی، سـینگه افسـوس لر بولسـین که، اونگه (تنـگری گه) نسـبتاً انـکار یولینی تـوتـدینـگ.

- بیز نینگ برچـه برهان وحـجت لریمیز، یارقـین و انیق و برچه دلیل لریمیز حـاضر و شاهـد دیر.

- او یره تگـن لرنینگ همه سـی شـوندن دلالت بیره دی که، اول ذات بیر و یگانه دیر.

تصوف یولیگه کیرگن فقیرلرحقیده

بویوک تنگری سینگه توفیق بیرسین، مین دن صداقت لی و فقیرسالک نینگ بیزه ک لری نیمه؟ دیب سوره گنسن.

ای، برادریم! اوزینگ اوچون تقوا نی توشک، کساد نی سرمایه قیلیب آل. آخرت- سفرینگ، نفَس لر- توخته ب اوتر جای لرینگ، قبر- منزلینگ، صبر- یقینینگ، ایشانچ - صحبتداشینگ، عاجزلیک- چاره و تدبیرینگ، ساکن لیک- حرکتینگ، خلوت - اوییینگ، آچ لیک- عاقبتینگ، کوزیاشی- ایچیم لیگینگ، فقیرلیک- کییمینگ، عمر حساب - کتابی - اویقونگ، تیزنگ - یاستیغینگ، مسجد- تورر جاییینگ، حکمت - درسینگ، عبرت آلیش، قره شینگ، حیا- کوزه توچینگ، توفیق - اورتاغینگ، عالی اخلاق- صفتینگ، قناعت - اوقیتو چینگ، پرهیزگار لیک- نمازینگ، جیم یوریش- روزه توتیشینگ ، دوزخ اویلاوی- قیغو و غمینگ، جنت (یادی) - خورسند چی لیکینگ، علاج سیز لیک- ساغ لیغینگ، طمع گیرلیک(طماع لیک) - مرضینگ، قبرلر- ایسله توچینگ، کون لر- اوگیت بیروچینگ، محزون لیک- کوییینگ، اولیم نی ایسله ش- سَماعینگ، دنیا و اونینگ اهلی دن کوز یومیش- رقصینگ، طهارت - قورالینگ، تقوا- اولاوینگ،

شیطان– دشمنینگ، نفس– غـنیمینگ، دنیا – زندانینگ، ایستک و هـوس– قـراوولینگ بولسین.

– تـون لرینگ کوزیاشـی بیلن، کونینـگ کیچـیریم تیله ش و آگاه لیک بیلن اوتسـین. وقـت – حـاصلینگ، دین– قـورغانینگ، شـریعـت– شـعـارینگ، الله کتابی سوزله ب بیروچینگ، یره توچی گه ایزگو گمان ده بولیش– سرماینگ، تینگری پیغمبری گه (الله دن اونگه و اونینگ عایله سی و صحابه لری گه سـلام لر بولسـین) دعا قـیلیش (صلوات ایتیش) کسبینگ بولسـین. برچه مسـلمان لر حـقیده دعـا قـیلیش عادتینـگ، ایزگو ایش لر قـیلیـش نیتینـگ، بجـه ریلگن ایش لر (طاعت و عبـادت لر) نینگ قـبول بولمـس لیگـی و عاقـبـت نینگ یامان بولیشـی احتمالـی – قورقینچینگ ، تنـگری گه ایریشـیش اینگ عالی مقصدینگ و اوشـبو (ایتیب اوتیلگـن) فـقـیر لر صفت لری گه ایگه بولیش اینگ کیچـیک ایسته گینگ بولسین. بـو لر دن اوزگه سی، ایستک لر و غـرور دن باشقه نرسه ایمس.

اگـر بـو لـرنی بجـه ریش گه اولگـورسـنگ، هـر دایم ایرکین یه شب، خـاطرجـمع لیک بیلن دنیا دن اوتگـی سن. اگر بـویـوک تنـگـری ایسـته سـه، اونینگ حـمدی بیلن خـوف سیز قـبر دن توریب بخـتیار لیک بیلن جـنت گه قـدم قـویگیسن.

بویوک تنگری اوز بنده سینی سیویشی نینگ علامت لری حقیده

بنده گه نسبتأ تنگری نینگ محبتی، شونینگ دیک، بنده اوز بویوک خواجه سی گه ایریشیب، او نینگ مقدس و یوکسک صفت لرینی بیلیب آلیشی نینگ علامت لری قوییده گی لر دن عبارت:

تنگری تعالی گه یوز توتیب او نینگ حضوری گه باره دیگن کیشی شونی بیلماغی کیره ک که، قیته روچی و بیروچی، فایده و ضرر گه ییتیشتیروچی، یول گه سالوچی و یول دن آزدیروچی، فقط اوشل ذات نینگ اوزی دیر. باقی لیک فقط گینه اونینگ اوزیگه خاص بولیب، باشقه لرفانی دیرلر. اونینگ (کیشی نینگ) یوره گی بیلن تیلی بیربیریگه تینگ ذکر قیلیب، تامیر لری یره توچی محبتی و ذکری بیلن تولیب تاشگن بوله دی. اوزی اوچون بیران قدر- قیمت قایل بولمی، دنیا و اونینگ ایسته گوچی لری گه نفرت کوزی بیلن قه ریدی. اولیم نی و یره توچی بیلن اوچره شو نی سیوه دی، خلوت ده یشه ب آدم لر دن اوزاق ده توره دی. مقتش و یامانله ش، یخشی لیک و یامان لیک، بیریش و بیرمس لیک، شونینگ دیک، آلتین و توپراق او نینگ نظری ده تینگ بولیب، اوزیدن صادر بولگن تقصیر لر (قصور لر) اوچون تون

وکـون ییغـلیدی.

(تنـگـری یـولی گه کیرگـن سالک) دنیا ده اوز قالبی (گوده سی) بیلـن یشـه ب، قـلبی آخـرت بیلن بـولـه دی. ایمـا ن- اعـتقادی یره تـوچـی گه بـوتـون بولیب، تیلی ده حـق ذکری و یا اولیم یادی، قـیامت (کـونـی) قـورقـــووی، جـنت یا دوزخ صفت لری دن باشـقه بیرار نرسـه یـورمیـدی.

اونگه اینگ یقین نرسـه اولیم و اینگ اوزاق نرسـه آرزو- ایسـتک بـولـه دی. خـلایق دن مـأیوس (امید سـیز) بولگه نـی اوچـون بیهوده گه اوتگـزگـن اوز عـمـری گه ییـغـلیدی.

بـو (ایتیب اوتیلگـن نرسه لر نینگ همه سی) بویوک تنـگری اوز فضل و احـسـانی بیلـن اوزی نینگ عاجـز و ضعـیف بنده سـی گه التفات کورگـز گـه نی دن و بنده برچـه عـالی و یـوکسـک صفت لر ایگه سـی بـولگـن اوز خـواجـه ســی ایشیگی نینگ بـوساغه سی گه ییتیب بارگـه نی دن دلالـت بیره دی.

فقیرنینگ خلوت ده اولتیریشی و او نینگ آدابی شرحی

مقصد شو دورکیم، اوشبو یـول گه قدم قـویگـن مرید بنده، دنیا و آخـرت (فکری) دن فارغ بولیب، بـویـوک الله نینگ رضا سـینی ایسـته ب قـلب و حـالینـی اصـلاح قـیلیش نیتـی ده تـوبه آرقه لی (گناه لـر دن) پاک له نسـین، حـلال بیلیش یا رد قـیلیش یوزه سیدن آدم لرگه ستم قـیلگه نی دن توبه قـیلسـین، دنیا و او نینگ اهـلی دن اوزاق له شـیب آخـرت گه یوز توتسین. او نینگ اسباب لری (طاعت و عـبادت) بیلن شغـل له نسین. ظاهر و باطنی نی برچـه اراده و ایسـته ک لر دن بوشـه تیب، آواز سیز، حـرکت سـیز، قـورقیب سـیغـینیب، ییغـلـه ب، عاجـزلیک و حـیا اظهار ایتسـین. شریعـت گه قتتیـق یاپیشـیب تنـگری نینگ چـیگـره لرینی بوزمس دن، برچه حـکـم لرینی بیلیب توریب، او نینگ رسـولی (تنـگـری دن اونگه و اونینگ عایله سـی گه سلام لر بولسـین!) سنت لری گه پیرو لیک قـیلگـن چـاغ ده، بوتـون قـلبی و برچـه وجـودی بیلن اولـوغ حـق حـضوری گه یـوز تـوتسین.

فـقـیرکیشی خـلـوت ده اولتیرگـندن کیین اوزینی اولیک و خـلوت نی قـبر دیب گمان قـیله دی. اولیک اوچـون هیـچ قـندی اخـتیار و اراده

قالمیدی. کونگلی تنـگری تعالی دن باشـقه بیرار نرسـه گه تارتیلمس لیگی اوچـــون، خـلـوت گه کیریش دن بـورون اوزی نینگ برچـه ایش لرینی بجـه ریب، کیره کلی نرسه لرینی تأمین قـیله دی.

خـلایق دن اوزاق جـامع (مسجـد) گه یقین، یا جـمعه (نمازی) گه باریش ضرور بولمیدیگـن جـای ده بیر اورین نی تنلیدی. اورنی تار بولیب، اونگه قـویاش نوری و کـــون یـاروغ لیگی تـوشـمیدیگـن بـولیشی کیره ک.

(خـلـوت ده اوتیرگـن کیشـی نینـگ) یانیـده طعـــام، معـلومات آلیدیگـــن (اوقـیدیگـن) نرسـه بولمیدی. هر دایـم- تون و کون، یه شـیرین صـورت ده سسـت لیک کورسـتمَی، بهانه قـیلمس دن ذکـر بیلن مشـغـول بوله دی. (ذکر چاغی ده) قـلبـی تیلی دن، تیلی قـلبی دن آله دی (کونگلی قـلبی بیلن بیر بـولـه دی).

بـو ایـش نی بجـــه ریش ده اونگه نسـبتاً ایزگو نیت لـی بولگـن، آزیـق- اوقـــات و مزاجـی نی توشـینه دیگـن، کسـل لیک سـبب لرینی انگله ب آلیب، دارو لر تأثیری دن واقـف بولگـن حـاذق طبیب سـینگـه ری او نینگ یخشـی- یامان تامان لرینی، عـقـــل و فکـرینی، چـیده مِی و شاشیلیشـی، کـوچ و اراده سـی و نفسـی نینگ تمایل لرینی بیله دیگـن بیر اوگیـت بیـروچی شـیـخ یا مهـربـان بیر آغه - اینی یـا صلاحیـــت لی اورتاق و یا صداقـت لی دوست اونگه یاردم بیریشی کیـره ک.

(سالک) تنـگـری تعـالی گه سیغـینیب کـوپ مرتبه اونگه استخـاره (یخشی ایش نی طلب قـیلیش) دن کیین، اونینگ حـضوری ده اوز یـوزینی توپراق قه سـورتیب، قـلب و روحی نی اونینگ حـضرتی گه تاپشـیره دی. اراده سـیز بولگـن پیت لردن باشـقه حال ده، آواز بیلن ذکـرقـیلمیدی، اوز اختـیاری بیلن اوخـله میدی، بیرار نرسه گه سـویَنمیدی، بیرار نرسه نی بهانه قـیلمیدی، فرض و سـنت (نمازلری دن) باشـقه نماز(یعـنـی نفـل نمازی) اوقـیمیدی. او لر ایسـه اوقـیله دیگن (سـنت نماز لری) تانگ نمازی نینگ

ایککی رکعتی و طهارت نی تازه له ش دن کیین (اوقیله دیگن) ایککی رکعت نمازدیر.

اونینگ خاطری ده کرامت لر و موهبت لر(خدا تامانی دن عطا قیلینه دیگن امتیاز لر) کیچمس لیگی کیره ک. او، اوزی نینگ خلوت ده اولتیریشی اوچون هیچ قنداق اهمیت قایل بولمیدی، خدا نی ایسله ش گه دوام بیریش بیلن، اونده هیچ قنداق ادعا و خود بین لیک قالمیدی. اوز نفسی دن یامان کیچینمه لر نی وکونگلی دن فاسد و توبن ایستک لرنی چیقه ریب تشلیدی. اوز کوچی، چیده مِی، طاقتی، ضعیف لیگی و ساغلام لیگی گه قره ب اوقات ییش نی آزیتیره دی. هر دایم یاقیملی هید لیک نرسه لر دن فایده له نیب توره دی. یاغلیق ییمیدی. خدا نی ایسله ش بیلن آداب نی سقله ب توره دی. هر دایم اوزینی عظمت لی بیر جبار سلطان حضوری ده تورگن کتته جنایتکار دیک سیزه دی. شریعت و سنت گه قرشی هیچ ایش قیلمیدی. نرسه لرنی کورسه تیش گه التفات بیلدیرمیدی.

اوز نفسی نی (وسوسه لر دن) ذکر بیلن حمایه قیله دی. بویوک الله دن اویالگن (حیا قیلگن) حال ده، اوز گناه لری اوچون کیچیریم سوره گن دیک، اوز طاعت – عبادتی اوچون هم کیچیریم سوره یدی. کافر لر اوچون قندی قورقه دیگن بولسه، اوزی اوچون هم شوندی قورقه دی.

خلوت ده اولتیریش چاغی ده (سالک) نینگ ایشانچی کامل، عقیده سی بوتون بولیب، تنگری گه، او نینگ فرشته لری، کتاب لری، پیغمبر لری گه ایمان کیلتیرگن، قیته دن تیریلیش، جنت و آلاو گه، خدا بیرگن برچه وعده و وعید لر گه ایشانگن، او نینگ پیغمبری (خدا دن اونگه و او نینگ عایله سی گه سلام لربولسین!) و صحابه لری نی سیویب، پیغمبر دن کیین، برچه خلق لرگه نسبتاً او لر نینگ افضل لیک لرینی اعتراف قیلگن بولیشی کیره ک. ایتیب اوتیلگن لر نینگ

عکسی بولگن حال ده، خلوت ده فاسد منافق صفتی ده اولتیریب، اوند ن بدعت چی زندیق صفتی ده چیققن بوله دی.

(خلوت ده اوتیرگن سالک) تنگری تعالی اراده سینی اوز اراده سی دن اوستون قویه دی. اوزی گه روا کورگن نرسه نی برچه گه روا کوره دی. خلوت دن چیققن دن کیین عاجز لیک کورسه تیب (اوز سر لرینی) یه شیریش گه اورینه دی، اوز یوره گی و تیلی نی سقلیدی. خلوت ده بولسین یا بولمه سین، هر دایم طهارت بیلن یوره دی. اونده دنیا گه و دنیا ایگه لری گه، هیچ قنداق مهر و محبت قالمیدی. بویوک تنگری دن، یامان لیک لرگه بویوروچی اوز نفسی نینگ شری دن امان لیک و پناه ایزلیدی، طاعت و عبادت قیلیش و (ایش لر) عاقبتی ایزگو لیک بیلن توگه شی اوچون توفیق (یاردم) سوریدی. نیگه که، برچه ایش لر اوز خاتمه سی بیلن بها لنه دی. توفیق خدا دن دیر.

نفس نی ته نیب آلیش و اونینگ ایزداش
لری حقیده

او نینگ ماهیتی نی هیچ کیم هیچ قچان بیله آلمیدی

بیلگیل کیم، الله تعالی نفس نی بار نرسه لر نینگ اینگ یامانی قیلیب یره تگن. او ایسه همیشه سین بیلن بولیب، سینینگ اولاوینگ دیر. سین اونگه محتاج سن. او اوییینگ ده گی متاع لر اوستیده توریب، او لرگه کوز تیکیب یورگن اوغری گه اوخشیدی .او شیطان نینگ دوستی، برچه یامان لیک لر نینگ تورر جایی دیر. او نینگ کوپ یامان صفت لری بار: یامان لیک نی یخشی کوریب، یخشی لیک نی یامان کوره دی، شریعت و عقل گه قرشی بولیب، ایستک لر و هوس لر بیلن کیلیشه دی. سین او نی طاعت و عبادت گه چقیره سن، لیکن او عاصی لیک که قره ب یوره دی. او، توق لیک ده ییرتقیچ لرگه، آچ لیک ده معصوم گودک که، غضب لنگن ده پادشاه لر و ظالم لرگه، شهوت ده حیوان لرگه، قورقمن ده موشوک که، خوف سیزلیک سیزگنده، قاپلان و ارسلان گه اوخشیدی. او نینگ یامان عادت لری دن بیری شوندن عبارت که، فقیر لیک (یوقسول لیک) و کم چی لیک (رزق و روزی آز لیگی) دن قورقه دی، لیکن بویوک الله و او نینگ آغیرعذابی دن قورقمیدی.

او شیطان نینگ اوپینچاغی دیر. دنیا و اونینگ بیزه ک لری، هوس و شیطان، همده او لرگه باغلیق بولگن نرسه لردن او نینگ کوپ یاردمچی لری بولیب، هر بیر یاردمچی سی نینگ دنیوی حیات نی بیزه توچی نرسه لردن لشکری، آتلیق لری و خدمت چی لری بار. مثال صورت ده کوپ ییماق، کوپ اوخله ماق، کوپ کولماق، عاشق لیک قصه لرینی تینگلله ماق، دنیا نی سیوماق، بای لیک نی تنله ماق، تکبرلیک، حسد، غیبت، یامان لیک بیلن شغل لنماق، ایچیم لیک لر ایچیب گناه گه قول اوریش، تورلی اویین لرگه بیریلیب، فایده سیز ایش لرگه اورینیش، مال- ملک ییغیب ایسته ک لر و آرزو لر ایپی نی چوزیش، یامان لیک که بویوریب، یخشی لیک دن واز کیچدیریش، ایسته ک – هوس و سرور (خورسند چی لیک)، عمارت و تجارت گه کونگل باغله ب یامان نی یخشی له ش، باشقه لر سرلرینی فاش ایتیش، چیگره دن (اخلاق و آداب چیگره سی دن) چیقیش، باطل دن یاردم سوره ب حق نی انکار ایتیش، دنیا پرست لرگه حرمت بیلدیریب، آخرت اهلینی حقارت قیلیش، شو لر جمله سی دن دیر.

بو لر نینگ همه سی، یامان لیک که بویوروچی نفس(نفس امّاره) نینگ صفت لری دن حساب لنه دی. آدم اولادی نینگ برچه تامیر لری بیر لیک ده او نینگ یاردمچی لری اوچون مَه لَی لر(خادم لر) وظیفه سینی بجه ریب توره دی.

فقط یره توچی توفیقی بیلن اوزعیب لرینی کوریش گه قادر بولگن و او نینگ یاردمی بیلن اوز نفسی نینگ مکر و حیله لرینی بیلیب آلیب، اونی ییینگیش گه موفق بولگن کیشی، تقوا و پرهیزگار لیک یوگه نی نی او نینگ آغزی گه سالیب، خور لیک و عاجزلیک کیشن لری و شریعت بویروق لری بیلن اونی قید ایتیب، مجاهده قیلیچی بیلن اونی اولدیریش گه موفق بوله دی. اوندن کیین آچ لیک، چنقاق لیک، اویقو سیزلیک نی اونینگ اوستیدن کوچیتیریب، تنگری تعالی گه اطاعت دن

باشقه ایش لرده اونگه قـرشی تـوره دی.

(سـالک) طاعـت – عـبـادت قـیلیـش ده هـم اوندن (اوزنفسـی دن) قـورقـیـب توریب اونینگ برچـه قـیلمیش لرینی قاره له ب، دنیا دن کوز یومگـونچـه حـتی بیر لحـظه هـم اونی تربیه له ب، ریاضت چـیکتیریش دن غـافل بـولمس لیگی ضـرور.عـقل نـی اونینگ کیشَـه نی، شـریعـت نـی اونینگ زندانی، طاعـت عبا دت نی اونینگ قـراوول لری ،اولیم یادینی اونینـگ اوقـات و ایچـیم لیگی گه ایلنتیریب، اونگه نسـبتاً حـد دن آرتیق احـتیـاط نـی رعایه قیلگنـدن کیین، اوشـل بیچـاره بنده، نفـس نینگ یره تـوچی سـی گه یالباریب، اونینگ مکر و حـیلـه سـی، یامـان عـادت لری دن و عـقـل اوسـتیدن اونینگ غـلبه قازانیشـی دن پناه تیله ب، بـویـوک تنـگری دن اونینگ شری دن امان قالـدیریشی نی سوریدی.

عـقـل بیلن نفس ایککیته قـدیمی دشمن کیشی گه اوخـشیدی. اولردن هربیری اوز قـولیده یلنغـاچ قـیلیـچ توتیب، ایککینچی سـی نی اولدیریش گه شی له نیب توره دی. بیر لحـظه هم بیر- بیری دن کوز اوزمیدی. قـیسی بیرینی غـفلت باس سـه، اوشـه زمان مغـلوبیت گه اوچریدی. اوزنفسـی گه ظالم بولگن کیشی اونینگ شری دن قـوتولیب، حـیله و مکر لری دن چـیت ده قاله دی. بـویـوک الله شوندی مرحـمت قـیلگـن:

«ومنهم ظالم لنفسه» (او لردن بعضی لری اوز نفس لری گه ظلم قـیلوچی لر دیر لر).

{قـرآن کریم، ۳۵ سوره، ۳۲ آیت ترجـمه سی}.

نفس گه جـبر قـیلیش، اونی فاسـد ایسـته ک لری، فانی لذت لر، باطل امید لر، اسـاس سـیز آرزو لر، دنیا غـروری، نفس تیله ک لری، شـهرت و اعـتبار، مال و دولت گه کونگل باغـله ش دن قـیته ریش، اونی شـریعـت و سـنت گه بـویسـوندیـریش ، یره تـوچی نینگ طاعت - عـبادتی یولی گه سـالیش، اولیـم نی ایسـته ب، او دنیا نی سیویش گه رغـبت له نتیـریش و شـونینگ دیـک اونینـگ مکر، حـیلـه و خـود بین لیگـی دن قورقـیش

دیمک دیر. اونینگ الدمچی لیک و بوزغونچی لیگی، گناه دن کوره، طاعت - عبادت ده کوپ راق بوله دی. چون که طاعت قیلیش جریانی ده گناه قیلیش دن کوره کوپ راق لذت سیزه دی. مثلاً طاعت عبادت نی بیزه ب کورسه تیش، اوز ایشی گه کتته بها بیریش، ریا و منافق لیک، خلق تامانی دن کورسه تیلگن اخلاص نی یاقتیریش، قول نی اوپتیریش، تبرک لیک و زیارتمند لیک، کتته شهرت قازانیش، آدم لر آلقیشی نی ایسته ش، پادشاه لر تامانی دن کورسه تیلگن رغبت لر و آدم لر کیلیب - کیتیشی دن خورسند لیگی نی بیلدیریش، سَماع مجلس لری ده حاضر بولیب خرق عادت (فوق العاده حادثه لر) کورسه تیش گه اورینیش، صنعی صورت ده (خواجه کورسین اوچون) روزه توتیب آز اوقات له نیشی نی کورسه تیش، یلغان دن ییغله ش، لب لر بیلن تمشه نیب، کوز بیلن اشاره قیلیش، قلبی حضور سیز یره توچی گه یالباریش، یَمه لگن لباس لرکییش، توش لر کوریب اوتمیش و کیله جک حقیده حکم یورغیزیش، عاجز کیشی لرنی کوریش بیلن طاعت عبادت ده مبالغه قیلیش، اما خلوت ده (یالغیز قالگن ده) دنگه سه لیک قیلیش، مجلس لر ده جوان لر اشتراکی گه راضی لیک بیلدیریش، عیال لر گه باقیش - شیطان شری دن خدا دن پناه تیلیمیز - شو لرجمله سی دن دیر.

حقیقت ده هم، بولر (ایتیب اوتیلگن خصلت لر)، عَرَق ایچیش، گناه قیلیش دن یامان راق دیر. تنگری تعالی بیز نی نفسی میز شری دن و اوز(بجه رگن) ایش لریمیزنی کوز کوز قیلیش دن (ریا دن) اسره سین. پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم - خدا دن اونگه و عایله سیگه سلام لربولسین!- بویورگن لر: اگر تنگری تعالی بیرار بنده اوچون ایزگو لیک اراده قیلسه، اونی اوزی نینگ کم چیلیک لرینی کوریش گه قادر قیله دی. الهیم، بیز اوچون اوز کم چیلیک لریمیز و یامان قیلمیش لریمیز نی کوریب آلیش گه کوچ و غیرت بیرگی سن، کوز یومیب

آچگونچه و اوندن اوزاق مدت ایچیده هم، بیزنی نفسی میزگه، نفسی میز ایسته ک لری گه، یامان قیلمیش لریمیزگه بویسوندیرمه گی سن! بیزگه اوز غنیم لریمیز اوستیدن غلبه قازانیش گه یاردم بیرگی سن، بیزنی ایمان وایشانچ بیلن دنیا دن اوتگن کیشی لر قطاری ده قبول قیلگی سن، بیزنی آدم لر آره سیده شرمنده قیلمه گی سن ! حقیقتأ هم سین، اوز بیرگن وعده لرینگ دن قیتمه گوچی سن.

فقیرگه اوگیت بیریش و اونگه یول کورسه تیش
حقیده

آخـرت یولی گه کیـریب، دنیا بلا لری دینگیز لری دن سـاغلام اوتیش نی ایسته گن فـقـیر، قـوییده گی لر نینگ برچه سینی جدی صورت ده ایگلـله ب آلیب، اوز نفسـی بیلن بیرگه او لرنی بجه ریشـی کیره ک. نیگه که او لر بنده لیک اساسی، خـدمت و طاعـت مرکزی حـساب لنه دی.

حـــلال ییمـاق، محـال(امـکان سـیز ایش) نـی ترک ایتمـاق، اعـتقاد بـوتـون لیگی، سـعی- حـرکت ده صادق لیک، اولیم گه تیاربولیش، قـول دن چـیقـقـــن نی جـبیره قـیلیش ، قـبرگـه کیرمی توریب اوز قـیلمیش لرینـی کوز دن کیچـیریش، انسـان و انسـان بولمه گن لرگه (غـیرانسـان لرگـه) تیـل تیگیزمس لیک، باشـقه لرعـیبـی دن کوز یومیـب اوز عـیب لرینـی کوزه تیش، آغـه - اینی لر گه اوگیـت بیریش دن آلدین اوزی گه نصیحـــت قـیلیش، بویـوک الله محـبتی اوچـون هم ایـــچ دن، هم یوز دن دنیـا گه نفـرت بیلدیریش، اونده گی نرسـه لـــر نـی اونده گی لر گه (دنیا گه بیریلگـن کیشـی لر گه) قالدیریش، اوز حـالی نی یه شـیریـب ســـوز نی (بیهـوده ســـوزله ش نی) ترک ایتیش، برچـه نرسـه لر ایچـیده بیهوده نرسـه لر دن واز کیچیش، برچه مسـلمان لر اوچـون دعـا قـیلیش (ایزگـو

لیـک لرتیله ش)، یـوز بیرگن مصیبت لر نی یه شـیریب اوزکمـچـیـلیک لرینی اظهار ایتیش، هرکونی قـیته دن برچـه اعضا لرینی نفس اخـتیاری ده قـوییب، اونی (نفس نی) اوز رعـیتی (اونینگ حـکـمی آسـتیده بـولگـن اعضـا لرنی) سـقله ش گـه مجـبـورقـیلیب، دوزخ عـذابـی دن قورقیتیش، خـلایق قه مهر و شـفقـت کوزی بیلن قره ب، دنیا اهلـی گه انکار و حسـد بیلـن ایمس، بلکه عـبرت کـوزی بیلن باقیش، (باشـقـه لرگه) پند بیریب، فضیحـت (رسوا لیک) دن چـیکینیش، اقتـدار لی بـولگـن پیت لرده، خـدا تامانی دن حـرام قـیلینگـن لر دن باشـقه (اوزگه ایش لر بوییـچه) دوسـت – دشـمن توغـری سـیده اوز غـضبی نی یـوتیب جـهلـی نی توخـته تیش، بجـــه رگن عـملی گه اوزی بها بیرمس دن، اونینگ اوچـون عـمل قـیلینه دیگـن گه اونی تاپشیریش، آخـرگی نفَس لرینی تارته دیگـن کیشی دیک (عـبـادت بوییچـه) اوز قشـــاق لیگـی گه ندامت بیلدیریـش، اخـلا ق نی پاکیـزه له ب، یـوریش – توریش نی اوزگـرتیریب آدم لر بیلن مـواسـا و مـدارا قـیلیش، لذت لر و ایسـته ک لر ترکی نینـگ عـملی گه چـیده ب، تیریک لر و اولیک لر حـقیده یامان سوزله ش دن تیل نی سقله ش، سفـر و حـضـر (اقـامـت) ده، سـاووق لیک و ایسسیق لیک، آچ لیک و یلانغـاچ لیـک چـاغ لریـده، نفس و شـیطان نینگ هوس لری گه قـرشـی توریش، انسـان معـنـویتی نینگ خـلاصه سـی بولمیش تیل توغـری لیگی و صادق لیگی نی سـقـله ش، یلغان ایتیش دن چـیتله نیب، تیل نی راست گه پیریش و توغـــری لیـک که اورگه تیـش، قـیامت کونی دهشـت لرینی تکـرارأ (ایسله ش بیلن) توغـری یول نی باسیب اوتیش ده ایزچـیل لیک کـورسه تیـش، ایزگو سـوز لر اظهـار ایتیش ده برچـــه کـوچ و دقـت نی ایشـگه سالیش، بولمه گن ده ایسه جیم اولتیریش، بویوک تنـگری نصیب قـیلگـن رزق و روزی گـه قـناعـت قـیلیب، اونینگ بویروق لرینی بجـه ریش، کم اوقـات لـه نیش گه اورگه نیش، تیل نی خـدا ذکری گه مشـغـول قـیلیش، هـرساعت هـرکونی عـمرنی سر حـساب ایتیش، نام چـیقـه ریش دن واز

کیچـــیب، سبب سیز هرایش گه اره له شیش دن تییه لیش، شهـرت پرست لیـک دن سـقله نیـش، آدم لر دن چـیتلـه نیش، خـلایق قـه اره له ش مـس لیک، تدبیر نی ترک ایتیب، تقدیرگـه تن بیریش، یوریش- تـوریش ده اسـتخـاره نمازینی ادا ایتیش، اویـــده بولیش، جـیـم اولتیریش، اولیم نی ایسـله ش، وقـت نی بیکارگـه اوتکـزمس لیک، نهایت ضـرور بولمه گن حـال ده (بیراو دن بیرارنرسـه نی) طلب قیلمس لیک، نفس ایسته ک لرینی ترک ایتیب، شـریعـت حـکم لری گه ـبویسـونیش، برچـه خـلایق نینگ دوزخ دن چـیقـیشـی، اما اوزی نینگ اونده قـالیشی نی گمان قـیلیش، دنیا و دنیـا اهلی نینگ حکایت لری گه، پادشـاه لـری نینگ ترجـمۀ حـالی گه ،آزاد لـری و قـــل لری نینگ عادت لریگـه قـیزیقمـس لیک، نماز وقـت لرینی باشـله نیشی دن آلدین (آخـری گه چـه) رعایه قـیلیش، کییم و بدن پاک لیگی نی هر دایم سـقله ش، مشـــایـخ سـوز لرینی حـرمت بیلن، بیلیم سـیزلر سـوزینی عـبرت بیلن تینگله ش، نفس نی حـقارت قـیلیب، عـقـل نـی اعـــزاز لـه ش، اهل الله (خـدا نینگ دوسـت لـری) بـولگن گروه دن تشـقـه ری متصوف لر(صوفی لیک دعـوا سـینی قـیلوچی لر) بیلن عـلاقه نـی اوزیـش، پیغـمبـر- اونگه و عایله سـی گه تنـگری تعالی دن سـلام لر بولسـین- حـدیث لری گه (سوز لری گه) بیریلیب، بای لیک و دولت ایگه لری سـوزلرینی ایشـیتمس لیک، فـقـیر لر صحـبتی گه اینتیلیش، رغـبت و خـورسـند چـی لیک بیلن طاعت عـبادت قـیلیش، کوپ عـیب لر بیلن بیرگه نفس ایسـته گی اساسـی ده صادر بولگـن گناه لر اوچـون ییغـله ش، عـبـادت متاعی رد بولیشـی قـورقـووی دن اوز طاعـت - عبادتی اوچـون کیچـیریم سـوره ش، امید بیلن عـمل قـیلیش، اجـل دن قـورقـیش، سینگه تحـفـــه بیـروچـــی لر دن یه شـیرینیب، آداب سـیز لیـک قـیلگـن لر تـوغـری سیده سکـوت قـیلیش، دنیا نی بیرتامان گه قـوییب، آخـرت گه توجـــه قـیلیش، خُلق گوزه ل لیگی گه اعـتبار بیریب، طاعـت نی اونیتیب (قـیلینگـن طاعـت - عـبادت گه بها بیرمس لیک)، سـوکـیش و شکایت

دن اوزاق توریـش، خـواجـــه حـضوری ده یالبـاریش، بیهوده سـوز لر دن وازکیچـیب خـلق دن چـیک له نیش، تـون لرنمازی، تون لریغـی سـی، دنیا روزه سی، آخـرت افـطاری.

اوز نفسینگ دن واز کیـچ! چـون که او کثافـت لر و گـناه لر مکانی دیر. اوزگه لر آیاغی آستیده توپراق بـول! ای قصور لر گه یـول قـویوچی، عـمل قـنی؟ ای ایسـتکچی ، قچـان گه چه ایستیسـن؟ سفـر وقـتی ییتیب کیلدی، یـول نینگ توشـه سـی (یول اوقـاتی) و اسباب لری قـنی؟ اوشبو فایده لی سوز لر سین اوچـون، تیل نی (کوپ سوزدن) سقله ب، کـوز نـی یومیب، قیسقـرتیریب یازیلـدی.

فقیرلیک نی باشقه نرسه لردن افضل کوریش بابی

یـره توچی، قـیته دن تیریلتیروچی و اونـدن اوزگه تنـگری بولمه گـن الله «ج» نامـی گه آنت ایچـیـب ایته من که، اگر بار دیو مقـدس و بـویـوک ایگـم بیران بیرآیت (نشانه- علامت) آرقه لی مینگه بیلدیریب «سین محشر کـونی گه- چـه یه شب هیچ قنداق نزاع - اعـتراض سیز، برچـه دنیا ملکی نی ایگل له ب آلیب، سونگره بای کیشی لربیلن جـنت گه کیریش و یا شو سـاعتی اولیب، الاو گه توشـیب، اما محشرکـونی تنـگـری نینگ عـزت و عـظمتـی طفیلی قـیته دن فـقیر لربیلن بیرقـطار ده تیریلیش دن بیرینی تنله ب آلگین!» دییلسـه، اوشـنده مین دنیا نعـمت لری و جـنت گه کیریش گه هیـچ قـنداق رغـبت کـورگـزمس دن، شـو لحـظه فـقـیر لر بیلن الاو گه توشیش نی تنـــله گن بـولـردیم.

فـقـیرلیک و دوزخ، ایسـناد دن یخشـی راق دیر،چـونکه مین یه شش لـذتـی، وقـــت نینـگ یاقـیم لیگی، کیفیـت نینگ یخشـی لیگی، کونگل نینگ فارغ لیگـی، بدن نینگ راحـتی، نفس نینگ ساغـلام لیگی، تون لری کیچـیروچی تنـگری بیلن مناجـات لرده گی حـلاوت نی، شو نینگ دیک قالگـن- قـوتگـن نان پرچه لرینی ییگـنده اوز نفسـیم ده عـزت نی و یمه

لگـن خـرقه لر نی کیگـن ده تنـگـری تعـالی حـضوری ده کمترلیک نی و هـر دایم حـیات صفا لیگی نی، مین فـقط فـقـیرلیک ده تاپگـن مـن.

فـقیر برادرلر! اولیم، سـیز نینگ اولیمینگـیز، تیریک لیک سـیز نینگ تیریک لیگینگیز، دنیا سیز نینگ دنیانگیز، آخرت سیز نینگ آخـرتینگـیز، یه شـش سیز نینگ یشه شینگیز دیر. مادام که، تیریک سیز فـقیـر لیک نی قـوچـیب آلیـب (حـتی) یاتگـن ده هم تیزنگـیز بیلن اونگه تیگـیشـیب تورینـگ. اگـر فـقـط تنـگری نینـگ اوزی گـه گـینه سـیغـینه دیگـن بولسـنگـیز، اونگه شـکـر قـیلینگ، سـیز لرگه بیریلگـن اوشـبو بویوک نعـمت و ییریک موهـبت (احـسان، یعـنی فـقیر لیک) که چـیده ب صبر قـیلینگ. (جـنازه نمازی ده گی) تورت ته تکـبیرنی («الله اکبر» نی) اوندن باشقه گه ایتینگ (خـدا دن باشقه لر نینگ جـنازه نمازینی اوقـینگ، یعـنی یوق دیب حساب لنگ). او نینگ بنده سی و پیغـمبری محـمد مصطفی صلی الله علیه و سـلم – خدا دن اونگه وعایله سـیگه سـلام لر بولسین! – شریعـتی ده بولینـگ، چـونکه کـــون یاروغ لیگی و تـون قارانغـو لیگی آره سـیده تورلـی- تومـن عـجـایب ایش لر، یامـان لیک لـر و مصیبت لر یوز بیرگو سی دیر. قنچـه فاسق لر توبه قـیلیب، قنچـه عابد لر رد جـوابی گه اوچـره گوسی دیر. قنچـه یقین کـیشی لر اوزاقـلـه شیب، قنچـه بخـت لی لر بخت سـیز له شیب، قـنچـه غـایـب لر (قـلبی خـدا حـضوری ده بولمه گن لر) حـاضر(حـضور ده) بولگـو سی دیـرلـر.

شونداق ایکن، تنـگری تعالی دن قورقـیب، اونگه بـویسو نینگ لر.

ای آنگ اهلی! عـبرت کـوزی بیلن باقـینگ. ای فکر ایگه لری! هیـچ قچـان غرور گه یول قـویمنگـیز، بیلیب آلینگـیزکـیم، سـیز ده بار نرسـه لر سیز نیکی ایمس، شوندی ایکن، ایستک لر گه چـیک قـوییب اوز اجـل لرینگـیزنی کـوتیب تورینگ، ایرته اوچون (قـیامت کونی اوچـون) بجـه رگـن ایش لرینگـیزنی نظر دن کیچـیرینگ، نیگه که کوتیب توروچی لر اوچـون ایرته کوپ یقـین دیـر.

دنیا و اونینگ ماهیتی حقیده

دنیا- اویله ش اورنی، عـبادت منزلی، عشـرت سـرایی ، کـوپریک بنا سـی دیـر. او مؤمن لرنینگ ایکین زاری، قـید یروچی لرنینگ بازاری، اینتیلوچی لرنینگ سودا دکانی، ایزله نوچی لر نینگ اولاوی، سلوک یولی گه کیرگن لرنینگ کوپریگی، الدنگـن لر نینگ معشـــوقه سـی، صادق لر نینگ اوتر جـایی، عـارف لرنینگ اخـلات خـانه سی و شیطان لرنینگ اولکه سی دیر. هـرلحظـه اوزی اوچون بیر دوسـت تنلیدی. هـرسـاعـت بیراو نی اولدیره دی. عـمانی نینگ قـیرغاغی و اونده چـوککـن لرنینگ سـانی یـوق. اونی سـیوگـن لر یـول دن آزگن لر، اونگه ایشـانگن لر اولیم بـوسـاغـه سـی گـه باش قـویگـن لـر دیر. اوندن وازکیچگـن فراغـت ده یشـیدی، اونگه اینتیلگـن فـقط او بیلن شغل لنه دی. او نینگ بیلن سودا قـیلگـن الده نه دی، اونگه کونگل بیرگن یول دن آزه دی، اون ینگ ایزله نوچـی سـی مجـنون و ایسـته گوچی سی محـزون دیر. او نینگ خـورسند چـی لیگی قیغو- غم، توی ـ توزغـونی ماتـم، زهر دایره سی سم (زهر) و قیرغاغی یم (دریا) دیر.

اونینگ ساغ لیغی کسل لیک، صحـبتی رنـج و بـلا و عـادتی جـور و جـفا دیر. برچـه مصیبت لر و پستکـش لیک لر اوچون یره تیلگـن بولیب، برچه خـلایق نینگ دشـمنی اورنیده توره دی. او نینگ کورسـتگـن شرابی سراب، قـورگـن بناسی خـراب دیـر.

بویوک الله نینگ یولی حقیده

بیلگیـل کـه الله نینگ یولی قـویاش دن پـارلاق، آی دین یاروغ راق وکون دن آچـیـق راق تـــورر. اونینگ یارقـین عـلامت لری و انیق نشـانه لری بار. او نی ترک ایتگـن اده شه دی، او نی تنله گن توغری یول دن باره دی. اما بـو یـول جـوده کوپ توسـقین لیک لر، خوف- خـطـر لر، یـوکسـه ک تـاغ لر و غـلیان لیک دینگـیزلر گه توله. هر بیرتاش آسـتیده بیر اژدر یشیرینگـن، هر قمیش زار ده بیر ارسلان یاتگـن. اوزاق دن توریب باقـقـن کیشی گه اوشونداق کورینه دی. اما یقین دن، چـنقاق کیشی سو دیب تصور قیلگن خـرما زار نینگ سـرابی گه اوخـشـیدی. فـقـط خـدا دن قـورقیب صداقـت بیلن دنیا نی تـرک ایتگن، توبه قـیلیب تنـگـری تعـالی گه مایل بولگـن، الهی فیض گه ایریشـگـن یوره ک لر (اوزقـیلمیش لری آرقه لی) راضی لیک که سـزاوار بولگـن وجـود لرگینه بـو یـول نی باسـیب اوتیش امکانیتی گه ایگه دیر.

ای، خـدا یولی گه یوروچی سـالک! بیلیب آلگین که برچه ایسـته ک لردن کونگل نی سـاووتگـن، دنیا دن یوز اوگیرگن، اولیم نی یاقتیریب دنیا و اوز نفسی گه دشمن بولگـن، آخـرت و اونینگ اهـلی نی سیویب اوزیده بار بای لیک نی باشـقه لرگه بغـیشـله ب، اوزیده بولمه گن نرسه لر گه کوز

تیکـمه گن، ایرکین یوره ک و اولیک نفس، بوتون عقل و ضعـیف ایسـته ک ایگـه سـی بـولیـب، آز اوقات له نیـب، کوپ راق ذکر گـه بیریلگـن ربانی عالم یا که صداقـت لی روحانی مرید دن باشـقه کیشی گه خـلوت ده اولتیریش توغـری کیلمیـدی.

اوندن کیین (سالک) برچـه سلطان لر ایگه سی گه یوز کیلتیریب «لااله الاالله » (الله دن بـاشـقه هیـچ تنـگری یوق دیر) سـوز لرینی تکـرار له ب تـوره دی . برچـــه دن بیزار لیک بیلدیریب، اوزی نینـگ برچه دعـوا لری دن وازکـیچـیـب، خـــدا گه توبه قـیله دی. سـونگـره قـویی ده گی لرنی تیـل بیلن تکرار له گن حـال ده، قـلبی بیلن تصدیق له ب تـوره دی :«لااله الاالله، وحـده لاشـریک له و لا معـبود سواه، لااله الاالله، الحی الباقی وماسواه میّتون» (الله دن باشـقه تنـگـری یوق دیر، او شـریک سیز یگانه دیر، اوندن اوزگه معـبود یوق دیر. اوشل تیریک و منگو ذات دن باشقه هیـچ قندی اله موجود ایمس. اوندن اوزگه لر نینگ برچـه سی اولیک دیرلر).

میـن اوزحـالیم نی ایضاح له ش مقصدی ده، اوز حـقیم ده قـوییده گی بیت لرنی یازدیـــم :

– ای آغه – اینی لر، مین بَرچـنگـیزگه اوگـیت بیریب ایتماقچـی من که، حـقیقت نی یشیروچی مین کیگـن کییم لرگه اعـتبار بیرمنگ.

– مینـی زاهـد (تقـوا لی) دیب سـوزیوریتمنگ، سـوز لریم گه قولاق سالمنگ، گناه لریم دن کوز یـوم منگ. چـونته گیم و کاسم گناه لریم بیلن تینگ دیر. چـونته گیم و کاسـم گه یقین لشمنگ.

– مینی راهب (نصرانی روحـانی سـی) دیب ایشـیتمه گن سـیز لر می؟ (بـو تـوغـری سـوز) مین کیگـن خـرقه آسـتیده عقلیم مینینگ یه شیرین کیـیشیـم دیـر.

– مین ایککن جـهالت درخـتی نینگ گل لری، گناه لر دن باشقه نرسه ایمس. مینینگ ایککه نیم و اوندیرگن گل لریم نی قـبول قـیلمنگ.

– مینینـگ یـوره گیم هـم معـلمـیم، هم معـبدیم (عـبادتگاهـیم) دیر.

یره توچی کیچیره دی دیب کوپ گناه قیله من .

- مینینگ نفسیم ابلیس (شیطان) دیر، او نی کوپ سینه گنمن. مینینگ ابلیسیم شری دن پناه تیلنگ لر.

- الهی، اوشبو مقدس سوز لر نی یازیش ده مینگه توفیق بیرگه نینگ دیک، اونده گی پاکیزه اوگیت لرگه عمل قیلیش اوچون مینگه و برچه مؤمن- مسلمان لر گه توفیق عنایت قیلگی سن، آمین!

لغت لر و اته مه لر

تنگری تعالی نینگ چیگره لری (حدودی) گه رعایه قیلیش:

اوزینی اونگه تاپشیریب، بیلگی لنگن یول دن چیقمس دن اونینگ حکم لری و قانون لری گه عمل قیلیش.

صُور :

کتته حیوان شاخی یا که فلز دن یسلگن پوفله ب چلینه دیگن کوچلی آواز لی اسباب .

اسرافیل:

تورتته مقرب (یره توچی گه اینگ یقین) فرشته لردن بیری بولیب، قیامت کونی باشلنگن ده صور گه پوف له ش وظیفه سینی بجره دی .

اسرافیل صوری:

اسرافیل تمانیدن قیا مت کونی باشله نیشی ده چلینه دیگن کوچلی آوازلی اسباب. اونگه پوف له ش بیلن، برچه اولیک لر قیته دن تیریله باشلیدی.

انس و جن:

آد م لر و پری لر، انسان لر و اجنه (جن لر).

امر و نهی :

بیراو نی بیر ایش گه بویوریش و اون دن قیته ریش .

استخاره :

ایزگـــو لیـــک نی طلب قـیلیش، بیرار ایش نی باشـله ش دن ایلگه ری، مخـصـــوص آداب گه رعایـه قـیلیب دعـا اوقـیب اوخـله ماق، اسـتخـاره نمازینی اوقـیماق .

اهل الله :

خـدا نینگ دوست لری، اولیـا لر.

بُغـض :

د شمن لیک، کینه، عـداوت .

بِدعـــت :

اســـلام پیغـمـبری زمانی دن کیین ینگی دن تاپیلگـن عادت لر، ایش لر. اسلام شریعـتی نقطهٔ نظری د ن بدعـت لر ایککی خـیل - حَسَنه و سیئه (یخشی و یامان) بدعـت لر گه بولینه دی.

بدعـتچی :

د ین گه قـرشی یامان عـا دت لر بیلن شغـل له نوچی.

برهان :

کوچـلی د لیل، منطقی قـیاس .

اهـل حـال :

وجـد و حـال، شوق، هـیجان و جـذبه گه بیریلگـن کیشی لر- صوفـی لر.

دنیا اهلی :

د نیا ایش لری بیلن شغـل له نیب، آخـرت نی اونـوتگـن لر.

اژدر، اژدها و اژدرها :

کتتـه ایلان، ایچکی ایمرگه اوخـشـه گن تورت قـنـات لی، آغـزیدن آلاو ساچـــوچی افسانوی حـیـوان .

جـبـار :

قـوت، قدرت، عـظمت و جبروت ایگه سی ، اینگ کوچـلی و قـدرت

لی ذات.

توفیق :

ا لهی یاردم و هدایت (خدا توفیق بیرمه گن، کیشی یامان یول دن یخشی یول گه اوته آلمیدی).

راهب :

دنیا نی ترک ایتیب کلیسا ده یشیدیگن عیسوی عابد.

حُلول :

باشقه بیر نرسه نی ایچی گه کیریش، اوتیش. حلولیه فرقه سی نینگ عقیده سی گه کوره روح نینگ بیر بدن دن باشقه بیر بدن گه اوتیشی .

حسد:

بیراو گه نصیب ایتیلگن نعمت و فضیلت لرنی کوره آلمس دن او لر نینگ زوالی نی آرزو قیلماق.

شفاعت :

بیراو نی کیچیریش اوچون بیراو گه واسطه بولیش، قیامت کونی حضرت محمد (ص) برچه مسلمان امتی نی کیچیریش اوچون، خدا گه واسطه چی لیک قیلیشی .

میزان (ترازو):

محشر کونی انسان لرنینگ یخشی- یامان لیگی نی اولچه ش واسطه سی بولگن معنوی ترازو.

شریعت :

توغری یول، اسلام دینی نینگ برچه حقوقی، قانونی تامان لری بیلن اخلاقی معیار لری نینگ مجموعه سی. اسلام شریعتی اینیقسه او نینگ اساسی قسمی بولمیش حقوقی تیزیمی، تورت ته اساسی منبع (قرآن کریم، سنّه، اجماع و قیاس) گه تَیَه نه دی. شریعت سوزی باشقه دینی قانون لرگه هم نسبت بیریله دی، مثلاً: موسی شریعتی، اما «شرع» سوزی شمس الدین سامی فکریچه فقط اسلام شریعت یگه خاص دیر.

کوثر :
جـنت ده گی زلال سولی حـوض، حـوض کوثر.
خَـــــرق:
ییریتماق.
خـَرقِ عـــادت :
عـــادت گه خـلاف ایـش، ولی لر تامانی دن صادر بوله دیگـن طبیعی قـاعـده لرگه مخـالف عـمـل، کـرامـت.
خِـــرقـــه :
درویـش لرکییـه دیگن لبـاس، تورلی پرچه لـر دن تیکیلگـــن کییم، قـوراقلی لباس.
باطـــل :
حـقـیقـت گه قـرشی، ناتوغـــری فکـــر یاکه ایش .
رکعـت :
نمـاز اوقـیش ده بیر قـیـام (اولتیریش)، بیر رکوع (خـم بولیش) و بیر سجـده دن عـبارت بولگـن حـــرکـــت.
رعـیت :
لغـت ده، چـوپان آرقه لی باقـیله دیگن بیرسـوروک حـیوان. اصطلاح ده بیر حکـم دار نینگ حـکـمی گه بویسـونیب، او نینگ اداره سی آستیده یشیدیگـن خـلق، جـمعـیـت- فـقـرا لر، .
زِندیـق :
تَنـگـری تعالی وآخـرت گه ایشانمیدیگـن منکر،د ین سیز کیشی.
زوال :
فـنا بولماق، یوق بولماق.
حـَضَـر :
شهـرده توریش حـالتی، سفـرگه قـرشی .
سالک :

بیریول گه کیرگن کیشی، تصوف ده، صوفی لیک طریقه سی گه کیریب هدایت یولی دن بارگن کیشی، مرید.

سنت – سُنه :

اسلام پیغمبری نینگ سوز لری، فعل لری و او لر تامانیدن تصدیق له نیب انکار ایتیلمه گن ایش لر.

صراط:

یول، توغری یول، هدایت یولی، دوزخ اوستیده قوریلگن نهایت مَیین و اوندن اوتیش قیین بولگن کوپریک. صراط کوپریگی دن اوتیش جنت گه آلیب باره دی.

جنت :

باغ- بوستان، قرآن کریم آرقه لی مسلمان لرگه وعده بیریلگن، خیل مه - خیل نعمت لر دن توله بولگن او دنیا ده گی باغ.

آ لاو:

تموغ، دوزخ ، جهنم.

عرش :

سایه بان، کوک ده حق تعالی قدرت و عظمتی نینگ تجلی گاهی بولمیش بلا کیف بویوک تخت دن رمزی افاده. ایسکی هیأت علمی گه کوره برچه آسمان لر نی اوره ب - آلیب، اجرام سماوی و یولدوز لر دن بوش تصور ایتیلگن توقیزینچی و اینگ بویوک آسمان، فلک الافلاک، فلک اعظم و فلک اطلس هم دیب اتلگن.

کرسی :

اولتیریله دیگن یوکسک جای، تخت. عرش یانی ده گی آسمان نینگ بیر طبقه سی.

منافق :

ایککی یوزلَمه کیشی، یا شورون ده اوز عقیده سینی سقله ب یوزه

کی مسلمان بولگـن کیشی .

موهبت :

عـطیه و احـسان .

الهی موهـبت :

الله تامانیدن عـطا قـیلینگـن فـضیلت، امتیاز.

کـرامـــت :

اولیا لر دن صادر بوله دیگن غـیرطبیعی و فـوق العـاده حـــالت .

فـــضولی :

حـق سـیز، اوز وظیفه سـی دن تشـقـه ری اونگه تیگیشلی بولمه گـن ایش لرگه اره لشه دیگـن کـیشی.

وسوسه :

شـبهـه، کونگل راحـت سیز لیگی، خـیال ده کیچـه دیگن اساس سیز اویلـر، فکـرلر.

حـضـور :

تصـــوف ده ایککی خـیل حـضور بـوله دی: نفس حـضـــوری (دَم حـضوری) و کونگل حـضوری. بیرینچی سـیده سالک هـر نفَس آلگـه نی ده حـق یادی بیلن بولیب، اونی ایسله ش دن غـفلت ده قالمیدی . ایککینچی سـی یعـنی کونگل حـضوری، نفـس حـضـــورینی تکـــرار لـــه ب دوام ایتدیریشی نتیجـه سیده حـاصل بـولـه دی .

غـیبت :

الله «ج» یـادی بیلن بولیب اوز نفسـی نی اونوتیـش، نفس لذت لریـدن غـایب بولیش.

متصوف :

اوزینـی صوفی بیلدیروچـی، صوفی لیک ادعا سـینی قـیلوچی، تصوف تعـلیماتِی نی بیلـوچـی .

مُحکـم :

معـنی و توشونچـه سی انیـق بـولگـن قـرآن کـریم آیت لری.
متشابه :
محـکم گه قـرشـی، معـنی سـی آدم لرگه انیق بولمه گن قـرآن کریم آیت لری.
نفس:
روح، حـیات، انسـان ده طبیعی احـتیاج لر(ییماق، ایچـماق و شهـوت) گـه بولگـن طبیعی میل . قدیمی فـلسـفه تعـلیماتی گه کـوره نفس اوزی گه ته ینگـن مسـتقـل و بَرحـیات شـی بولیب، اوز فعالیتی اوچـون جسـم و بـدن گـه محـتاج دیر. مذ کور تعـلیمات گـه کوره نفس کـوپ تـور لر گه بـولینه دی . او لر جـمله سـی دن قـرآن کریم ده ذکر ایتیلگـن اوچ نـوعی قـوییده گی لر دن عـبارت:
- نفس امّاره (بـویـوروچی نفس)- اینگ تـوبن نفس، هر دایـم هوس و ایسته ک لرگه بیریلگـن بـولیب، همیشه انسان نی یامان لیک لرگه چـار لیدی.
- نفس لـوّامـه (ملامت قـیلوچی نفس)- یوره ک که توشـگـن غـیب نـوری آرقه لی بجـه ریلگن ایش لر عـاقـبتی یامان ایکن لیگی نی انگله ب آلیـب، نفس اماره نـی ملامت قـیلیب تـوروچـی و کمالات تامان گه اینتیلـوچی نفـس .
- نفس مطمئنّه- عـالی فضیلت لرکسب ایتیشی بیلن برچه رذائل (رذیل لیک لر) دن اوزینی سـقله گن، نفسـانی ایستک لرگه قرشی توریب، کمال مرتبه سی گه ییتیب بارگن دن کیین آرام تاپگـن نفس. اوشبو نفس حـقیده قرآن کریم ده بوندی دییلگـن :«ای خاطرجـمع سـاکـن نفس، سین راضی بولگن و سیندن راضی بولینگـن حال ده، ایگـنگ تامانی گه قـیت»
(۸-۹ سوره ، ۲۷- ۲۸ - آیت ترجـمه سی).
فـقـر (فقیر لیک):
یـوقسیل لیک، درویش لیک. بای لیک ایگه سی بولگـن ده هم، او نی

اوزی نینگ ملکی دیب حساب له مس لیک. بعضی لرنینگ فکریچه، تصوف ده فقر نینگ اینگ سونگگی مرتبه سی، تامچی دریا گه توشگن دیک، الله ده فنا بولیش دیر.

فقیر:

یره توچی دن باشقه هیچ کیم گه محتاج لیک سیزمه گن، اوز تیله ک لرینی فقط اوندن طلب قیله دیگن کیشی .

نفل :

واجب بولمه گن ثواب لی عبادت، نماز.

عصمت :

قیته ریش، منع قیلیش. اخلاق علمی ده، گناه و خطا ایش لرگه قادر بولگن چاغ ده، اوزینی او لر دن سقله ب قالیش ملکه سی. شونینگ دیک انبیا لرگه نسبتا، گناه سیز لیک و خطا لردن خالی بولیش معنا سیده ایشله تیله دی.

فرشته :

هر دایم خدا نینگ ذکری و او نینگ بویروق لرینی بجه ریش بیلن شغل له نیب تورگن، کوز بیلن کوریلمیدیگن لطیف، روحانی و آسمانی موجودات نینگ هر بیری. عرب تیلی ده فرشته – مَلَک و کوپ لیگی ملائک، ملائکه دیب اتله دی.

وعید :

یامان نرسه اوچون سوز بیریش، تهدید قیلیش .

وعده :

بیران ایش نی بجه ریش اوچون بیراو گه سوز بیریش، عهد، قول و قرار.

اصحاب (صحابه لر) :

حضرت محمد (ص) نینگ صحبتداش لری، او بیلن بیرگه لیک ده یشه گن ذات لر.

حمد :
بیراو نی مقته ش، ثنا و صفت قیلیش، تنگری گه ثنا و صفت ایتیش.
نعت :
یخشی صفت لرگه نسبت بیریش، مقته ش. کوپ راق حضرت پیغمبر گه خاص بولگن ثنا و صفت لر، اونگه بغیشله ب یازیلگن شعر و قصیده لر.
خلیفه :
وکیل، اورین باسر. اسلام پیغمبری نینگ اورین باسه ر لری، مسلمان لر نینگ دولت رهبری. تصوف ده بویوک مرشد نینگ اورین باسه ری، مرید لر نینگ کتته سی.
خانقاه:
بیر شیخ نینگ رهبر لیگی ده بولگن درویش لر نینگ یه شش، ذکر و عبادت قیلیش جایی.
خبر:
حدیث، اسلام پیغمبری (ص) نینگ سوز لری.
مَثَل:
بیر عمومی قاعده نی افاده ایتماق اوچون، نمونه صفتی ده ایتیلگن سوز، آداب ـ اخلا ق و اوگیت لرگه دایر کیچیک حکایت لر.
فاسق:
شریعت ده منع ایتیلگن ایش لر بیلن شغل له نیب، فسق و فساد گه باتگن کیشی.
فضیلت:
یوکسه ک لیک، علم و معرفت نینگ کوپ لیگی، ایزگو صفت لر. کوپ لیگی فضائل. رذیلت گه قرشی سوز.
فصاحت:
سوز نینگ روان لیگی، تیل توتیلمس دن گپیریش، روان سوزله ش

اقـتداری.

قیته دن تیریلتیریش:

اسـلام دینـی نینـگ اساسـی عـقیـدوی غایـه لـری دن بیری«بعـث بعـدالموت» یعـنی اولگن دن کیین قیته دن تیریلتیریش گه ایشـانیش دیر. اونگه کوره یره توچی قـیامت کونی برچـه اولگـن لر نی حـساب- کتاب قـیلیش اوچـون قـیته دن تیریلتیره دی.

تریاق:

تسکـین بیروچی و اِیت نی اولدیروچی ماده لردن یسه لیب، تورلی درد لر و آغـو لرگه (زهر لر گه) قـرشـی ایشـله تیله دیگن دارو. تریاق نینگ ترکیبی ده کوکـنار و اونینگ عـایله سـی گه منسوب بولگـن اوسیم لیک لرشیره سی ایشله تیلردی.

ذِکـــر:

فـقط حـق یادی بیلن بولیب اوندن باشقه لرنی اونیتیش.

حـــال:

انسان قـلبی ده گاهی غایب دن یوز بیریب توره دیگن دوام سیز کیفیت.

مَقام:

بنده نینگ خـدا حـضوری ده توخـته ب توریشی.

سلوک:

نفس نی تازه له ش یولی دن حـق قه ایریشیش اوچون مرشد رهبر لیگی ده معـین شـرط لرگه رعایه قـیلیش بیلن خـلـوت ده اولتیریش و ریا ضت چـیکیش.

ریا ضت:

آغـیر سناو لر دن اوتیب، کـونگل نی نفس ایسته ک لری دن پـاک له ب، او نی حـقـیـقـت نی انگله ب آ لیش اوچـون مناسب قـیلماق. ریاضت چـیکیش اوچـون حـیوانی شـهـوت نی کوچـیتیروچی اوقات لرنی ییمس

لیک، اوزینی قییچی لیک که اورگه تیب، یونگ دن توقیلگن کییم لرکییش، هر دایم حق یادی بیلن بولیش، عادی آدم لردن کوپ راق روزه توتیش و شو کبی لر نی بجه ریش.

شیخ:

سالک لر و مرید لرنی تربیه لاوچی، خانقاه اهلی نینگ باشلیغی. او، پیر، قطب و مُراد هم دیب اته له دی. ییریک تصوف پیشوا لری شیخ دیب اته لردی لر. اونینگ توتگن مقامی یوکسک بولیب، آغیر شرایط لر نی باش دن کیچیریب، سیناو لر دن اوتگن دن کیین، طریقت مشایخ لری تامانی دن رخصت آلیب، صلاحیت لی مرشد دن خرقه کیگن دن سونگره، اوشبو مرتبه گه ایریشیشی ممکن ایدی. شیخ نینگ برچه شریعت، طریقت و حقیقت بیلیم لری دن خبردار بولیب، کینگ کولم ده تجربه ایگه سی بولیشی شرط ایدی.

سَماع:

صوفی لر گه خاص بولگن رقص سیمان حرکت لر. سَماع مجلسی ده صوفی لر موزیک ریتمی گه قوشیلیب، استه – سیکین آیاق قاقیب ایلنیشگه باشلیدی لر. او لر نینگ فکریچه سَماع ایشیتوچی ده اشتیاق تاپیلیشی گه سبب بولیب، اونی روحانی دنیا گه یول لیدی، صوفی نینگ قلبی نی اونده تاپیلگن غل و غش دن تازه لیدی.

زهد و تقوی:

تنگری تعالی دن قورقیب منع ایتیلگن ایش لردن اوزینی سقله ش.

توبه:

صادر بولگن خطا لر، گناه لردن پشیمان بولیب، تنگری تعالی گه یوز توتماق.

صبر:

باش گه توشگن آغیر احوال دن نالیمَی، چیده م کورسه تیش.

مـراقـبـه:

تنـگـری تعـالی بیرلیگی دنیا سی گه بیریلیب، قـلب کوزی بیلن الهی عـالـم گه بـاقـمـاق.

رضا:

یره توچی اراده سـی گه قـرشـی لیک کورسـتمس دن، قضا و قـدرگه (تقدیرگه) تن بیرماق.

نسـخ یـازووی:

ابـن مُقـله تامانی دن اویغـون له شـتیریلیب، گـوزه ل له ش تیریلگـن عـرب یـازووی نینـگ بیر تـوری. حـاضر قـرآن کریم، کتـاب لر و مطبوعـات شو خـط ده نشر قـیلینه دی.

نستعـلیق یازووی:

ا وشـبو یـازو نسـخ خـطی نینگ حـرف لرینی کیجـیـک و کلته قـیلیـب یازیـش دن کیلیب چـیقـه دی. مذکور یازو تیموری لر، اینیقسـه نـوایی و حسـین بـایقـرا دوریده او لر نینگ تشـویق و حـمایه سی نتیجـه سـیده گـوزه ل لیک عـالی درجـه لری گه کوته ریلدی. او نینگ مشهـور استاد لری دن بیری میرعـلی هـروی ایـدی.

ادبیات لر(منبع لر)

مقدمه و ایضاح لرنی یازیش ده، شونینگ دیک کبرا رساله سی ترجمه سیده قوییده گی منبع لردن فایده له نیلگن:

- «اسلام انسیکلو پیدیسی»، ترک تیلی ده، استانبول، ۱۹۵۰ ییل.
- شمس الدین سامی، «قاموس الاعلام»،استانبول،۱۳۰۶ هجری ییل.
- شمس الدین سامی، «قاموس ترکی»،استانبول،۱۳۱۷ هجری ییل.
- حاجی خلیفه (کاتب چله بی)، «کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون»، عرب تیلی ده، ا ستانبول،۱۸۹۳- ۹۴ ییل.
- نجم الدین کبرا، «رسالۀ الطرق» عبدالغفورلاری تامانیدن «رسا لۀ آداب الذاکرین» نامی بیلن فارس تیلی گه ترجمه قیلینیب شرح له نگن اثر. ابوریحان بیرونی نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی قولیازمه لرکتب خانه سی، نمبر پ. ۵۰۳.
- محمد معین، «فرهنگ فارسی»، تهران،۱۹۶۳ ییل.
- ذبیح الله صفا، «ایران ده ادبیات تاریخی»، ۳ جلد، ۱- قسم، تهران،۱۳۶۹ هجری ییل.
- رضا توفیق، فلسفه قاموسی، مطبعۀ عامره، استانبول، ۱۳۳۰.
- «المنجد فی اللغۀ والاعلام» بیروت،۱۹۸۶ ییل.

- «فـرهنـگ جـدیـد عـربی- فـارسـی»، («منجد الطلاب» فارسـچه ترجـمه سی)، تهـران، ۱۳۶۰ هجـری ییل.
- اوزبیک تیلی نینگ ایضاح لی لغـتی،۱-۲ جـلد، تاشـکـینت، ۱۹۸۱ ییل.
- دهخـدا. ع. ا ،«لغـت نـامه»،۱۱۲جـزء، تهران، ۱۹۶۵ییل.
- محـمد عـوفی، «لباب الالباب»،۱ جـلد، لنـــدن.
- سیدشـریف جـرجـانی، التعـریفـات، اسـتانبول، عارف افندی باسمه خـانه سی، ۱۹۴۰ییل.
- عبدالرحـمـــن جامـی، «نفحات الانس..»، تهـران، ۱۳۳۶ هجـــری ییل.
- ابن العـربی، «ا لفتوحـات المکـیه»، مصر ۱۹۹۰ ییل.
- جـواد نوربخـش، «صوفی لر بهشتی»، لندن، ۱۳۶۲ هجری ییل.
- دوکتـور فـواد کـوپرولـو زاده «ترک اد بیاتیده ایلک متصوف لر»، انقـره،۱۹۹۱ ییل.
- دوکتور قاسـم غـنی، «بحث درآثـار و افکار و احـوال حـافـظ»، ۲ جـلد، بیرینچی قـسم، تهران، ۱۳۴۰ هجـــری ییل.
- ابو حـامـد غـزالی، احـیاء عـلوم الدین، قاهـره، الأهـــرام،۱۸۷ ییل.
- کشّاف اصطلاحات الفنون، اقدام مطبعه سی، استانبول، احـمـد جـودت نشری، ۱۹۹۱ ییل.
- عـلاؤالدیـن نقشـبندی، ماهـو التصـوف و ماهی الطریقة النقشـبندیة، عـراق نشری.

نقشبندی لیک نینگ تمل تاشینی قویگن
خواجه عبدالخالق غجدوانی

عبدالخالق غجدوانی نقشبندیه طریقه سیده خواجه لرسلسله سی نینگ اساسچی سی حساب لنه دی. اونینگ تعلیماتی، یعنی تصوف ساحه سیده گی یول- یوریق لری، آداب و قره ش لری یوکسک اهمیت گه ایگه.

عبدالخالق غجدوانی کیم ایدی، خواجه لرطریقتی گه قنداق حصه قوشدی و حاضرگی زمان ده او قالدیرگن تعلیمات نینگ اهمیتی نیمه ده؟

خواجه عبدالخالق غجدوانی ۱۱۰۳ییلی بخارا نینگ غجدوان شهری ده توغیلیب، ۱۱۷۹ ییلی اوشه جای ده وفات ایتگن. او خواجه یوسف همدانی نینگ تورتینچی خلیفه سی صفتی ده خواجه لرطبقه سی نینگ سر حلقه سی حساب لنه دی. شو اورینده تأکید له ش کیره ک که، اوزبیکستان مطبوعاتی صحیفه لری ده ایریم اورین لرده خواجگان، یعنی «خواجه لر» سوزی اورنیده «خواجه گان لر» دیب ایشله تیله دی. بو توغری ایمس، ا لبته. چونکه « خواجگان» سوزی «خواجه» سوزی نینگ کوپ لیگی بولگه نی سبب لی«خواجگان لر» جمع الجمع –

کـوپ لیک نینگ کوپ لیگی شـکلی ده توغـــری ایمس و هیـچ قـنـداق آرتیق چه معـنی نی هم افاده له میدی. شو نینگ اوچـون «خـواجـگان» و «خـواجـه لر» سوز لرینی ایشله تیش کیره ک.

شـیـخ نینگ آته سـی عـبدالمجـید ناملی مشـهور بیر شـخـصیت بولیب، مالکی مذهبی نینگ اساسـچی سـی امام مالک بـن انس اولاد لریدن بولگـــن. او ایلگـــه ری روم دیب اته لیب کیلگـــن ترکیه حـدودی ده یه شب ظاهـری و باطنی عـلم لر بیلن مشغـول بولگـن. منبع لر معـلومات لری گه کوره، حـضرت خـواجـه نینگ آنه سـی ترکی نسب و عـثمانی سلطان لر اولادی دن بولگـن. او لر زمان تقاضا سـیگه کوره اوز عـایله اعـضا لری بیلـن بخـارا گه کوچـیب کیلیـب، غجـدوان ده اقامت قـیلگـن لر. فـرزند لری خـواجـه عـبدالخالق بخـارا شـهری ده تحصیل آلگن و اوز استاد لری دن تصوف گه تیگیشـلی تعـلیمات لرنی اوزله شـتیرگـچ، معـنوی کمالات ساری حـرکت قـیله باشله گـــن.

خـواجـــه یوسـف همدانی بخـارا گه کیلگـــن ده، غـجـدوانی او کیشی بیلن اوچـره شیب، سلـوک اصول لرینی کینگ راق مقیاس ده اوندن اوز له شتیریب آله دی.

اوشنده یسویه طریقـتی نینگ اساسچی سی خـواجـه احـمـد یسّوی هم خـواجـه یـوسـف همدانی بیلن صحـبت ده بو لیب، عـرفان و تصوف تعـلیماتی نی کینگیتیریش بیلن مشغـول ایدی. کیین راق هر ایککله صوفی ایککـی یونه لیش اساسـچی لـری بولیب، بیری یسـویه طریقتی گه اسـاس سـالـدی، ایککینچیسـی خـواجـه لرطریقتی نینگ تمل تاشـی نی قـوییش گه موفـق بولدی.

طریقت یا که طریقه اوزی نیمه؟ طریقت نینگ لغـوی معـنی سی یـول- یـوریـق بـولیب، تصوف عـلمی ده عـرفان گه تیگیشـلی بـولگـن کـوپ یـونه لیش لردن معـین بیر یونه لیش نی بیلدیره دی. صـوفی، کامل ایمـان گه ایگـه بـولیب، عـین الیقیـن یا که حـق الیقیـن گه ایریشـیش

اوچو ن اوشه یول نی تنله ب آله دی.

تصو ف اهلی گه تیگیشلی ایمان، تقلید اساسی ده ایریشیلگن یا که عقل و استدلال آرقه لی حاصل بوله دیگن ایمان ایمس. نیگه که، بوندی ایمان شک و شبهه گه اورین قالدیره دی، اما صوفی نینگ ایمانی اونینگ اطرافی ده موجود بولگن نرسه لر، یوز بیریبب توره دیگن حادثه لردن تأثیر لنمیدی و هیچ قنداق شبهه گه یول قویمیدی. امام ربانی «مکتوبات» کتابی ده ایتگه نی دیک، عالم لر ایمانی بیلن کامل شیخ لر، یعنی تصوف اهلی نینگ ایمانی اورته سیده گی فرق شوندن عبارت که، عا لم لر نینگ معرفتی علمی استدلال و منطقی اسلوب بیلن حاصل بولسه، صوفی لر و عارف لر معرفتی، کشف و ذوق و شوق، یعنی وجدانیات و قلب اِشراقی (نوری) آرقه لی حاصل بوله دی. جلال الدین رومی- بلخی ایتگنیدیک:

پای استدلالیان چوبین بود
پای چوبین سخت بی تمکین بود

یعنی: استدلال اهلی نینگ آیاق لری یاغاچ دن دیر،البته، یاغاچ آیاق نها یت ضعیف و کوچ سیز بوله دی.

شریعت و باشقه علم و فن لرنی او رگه نیش یول لری تورلی- تومن بو لگه نی دیک، تصوف ده هم تورلی تومن طریقه لر موجود. هر بیر طریقت اوزیگه خاص یول دن حقیقت گه ایریشماقچی بوله دی. تصوف ده گی مشهور طر یقت لر دن یسویه، کبرویه، نقشبندیه، قادریه، شازلیه، چشتیه، مولویه و باشقه کوپ یول – یوریق لر نی ایسله تیش ممکن.

تصوفی طریقه لر خیل مه - خیل بولسه ده، ا و لرنینگ اساسی مقصدی بیرته، یعنی حقیقت مطلق قه ایریشیش، الهی ذات حقی د ه معرفت گه ایگه بولیب، اونینگ راضی لیگی نی حاصل قیلیش و

احـدیت ذاتی گه یقینله – شیش دیر. عـراق لیک تصوف شناس عـالم شیخ امین عـلاوالدین نقشـبندی تأکید له شـی چه، تصـوف طریقـت لری بیر خـیل بولمسـه هم، برچـه سـی بیر منبع – بیر اساس دن سر چـینه آله دی. بـــو، بـوغـدای اونـی دن تـورلی ـ تـومن اوقات لر، گوشـت و گـوروچ (برنج) دن خـیل- مه خـیل طعـام لر پیشـیریش گه اوخـشـیدی. او لر بیر بیری دن هر قنچـه فـرق لی بو لسه هم، همه سی نینگ اساسی منبعی بیرته، یعـنی بـوغـدای یا که گو شت و گـوروچ دیـــر.

طریقـت لـر ده غـجـدوانـی گـه چـــه ذکر جـلی – ذکـر جـهر، یعـنی بلند آواز بیلن ذکر قـیلیش معـمول ایدی. حـاضر هم یسویه، قادریه، چـشـتیه و باشقه بیر قـنچـه طریقه لر ذکر جـلی- ذکر جـهـر بیلن شغـل لنـه دی لر. اما خـواجـه عـبدالخـالق غـجـدوانی ذکر نی خـفی شـکل ده آلیـب باریش نی توصیه قـیلیب، اوشـبو اسـلوب نی افضل و شـریعـت گه موافـق راق دیب قـول له گن دن کیین ذکر خـفی خـواجـه لر سلسله سی و نقشبندیه طریقتی نینگ اساس لری دن بیریگه ایلندی.

نقشبندیه طریقتی اون بیرته سوز یا که قاعـده یا خـود عرفانی شعـار اساسی ده قـوریلگـن. اوشبو قاعـده لر طریقت پیشوا لری تامانی دن کینگ کـولـم ده اورگه نیلیب، هر بیری حـقیـده مفصـل معـلومـات لر بیـریـب اوتیلگـن.

او لـر دن سـککـیـزته قاعـــده خـواجـه عبدالخالـق غجدوانی گه منسوب و اوچتـه قالگه نی بهـاؤالدین نقشبنـــد تامانی دن بیلگی لنگـن.

تأکـید له گنیمیزدیک، نقشبندی لیک ذکرخـفی- خـفیه ذکر گه اساس لنگـن. ذ کر ایسـه، یره توچی نینگ ذاتی حـقیـده شونداق دقـت و تأمل بیلن اویلـه ش که، ذاکر نینگ برچـه وجـودی قـلبی گه تابـع بولیب اونینـگ ایزی دن بار سـین. اوندن مقـصد کونگل نـی نـاپـاک تویغـولر، یامان مقصد لر و شـهـوانی ایسـتک لردن پاکـیـزه لـه ب، هـر دایم یره تـوچـی یادی بیلن مشـغـول قـیلیب توریش دیر. یـره تـوچـی گه فـقـط

شـو یـول دن یقین له شـیش و حـق قه ایریشیش ممکن. کونگل پاکیزه له نیب صیقـــل تاپگـن دن کیین الهی نور اونگه تجـلی قـیله دی (پارلیدی)، یعـنـی کـوزگـــو ده قـویاش قنداق انعـکاس ایتسـه، الهی نور هم سـالک قـلبی گه شـونداق جـلـوه قـیلیب، حـضور حـاصل بـوله دی. اوشنده ذکر توخـتیدی. ظهـیرالدین محمد بابر»رسـالۀ والدیه» ترجـمه سـیده افـا ده له گـنی دیک:

«عـین مذکـور بـولـور ذاکـر تیـل».

عـلا ؤالدین نقشـبندی تأکید لـه شی چـه، بـونداق یقین له شیش ذاتی قـرب، یعـنی الهی ذات گه یقیـن له شیش ایمس، بلکه الهی نور بیلن با طنی تقـرب یعـنی روحـأ یقین له شیش دیر. بو ندی یقین لیک نی فـقـط قـلب کـوزی بیلن کوریش ممکـن، باش کوزی بیلن ایمس.

بو اِشـراق، یعـنی قـلب کـو زی بیلن کوریش دیب اته له دی. بو، توشـده کورینگـن حـالت لرگـه اوخـشـیدی. البته، اویقـوده بیز کوزیمیز بیلن کـور میمیز.

نـوایـی اثر لریده هم کـونگل کـوزگـو سـی دنیاوی ایسـته ک لر و ماســـوا، یعـنی یره تـوچـی یـادی دن باشـقه نرسـه لـر دن پاک له نیب صیقـل تاپگن دن کیین اونده الهی نـور تجلی قـیلیشـی پارله شیگه مناسب بـوله دی. نـوایی «خـمسـه» ده(«سـد سکـندری») یره توچی انسان قـلبی نی الهـی سـرّ لرخـزینه سی قیلیب، اونده تجـلی ایتگن دن کیین، بـرچـــه فـرشته لر اونگـه قـره ب سجـده گه باش قـویدی لر، دیدی:

قیلیب کونگلینـی راز گنجینه سی
یوزین ایله دینـگ ذات آیینه سی
انگه ایلا گـچ نور حسنونگ ظهور
اوقوبان مَلک خـَیلی»الله نـــور»

شیخ امین عـلاؤالدین نقشبندی اوزی نینگ جـوده کوپ ایشانرلی منبع

لرگه اساس له نیب یا زگـن «تصوف حـقیقـتی و نقشبندیه طریقتی» ناملی قـیمتلی کتابی ده بهاؤالدین نیمه اوچون «نقشـبند» دیب لقب آلگـن لیگی نی تیکشـیریب اونینـگ آته بابا لری نقـاش ایکـن لیگی گـه دایر روایت نی نا توغـری دیب حسـاب لیدی. اونینگچه، «نقشـبند» نینگ معـنی سـی معـنویـت دن کـیلیـب چـیقـه دی. او قـلب لر نقاشـی بولگـن، یعـنی الله نقشی نی اوز مرید لری نینگ قـلب لری ده معـنوی جـهت دن نقش قـیلیب قـالدیرگن. بیر نقشبندی شاعـر بوندی دیگن ایدی:

ای، نقشبندیه طریقتی ده مینینگ یولداشیـم، حـق ذکـرینی قـلبینگ ده مستحکـم اورنتگین، نقش قـیلگین. لیکـن محـمد باقـر «مناقـب حـضرت خـواجـۀ نقشبند» کتابی مؤلفی یازیشیچه بهاؤالدین نقشبند اوز آته سی بیلن تـوار لر یوزی گه چیرایلی نقش لر چـیـزر ایکـن.

بهـاؤالدین لقبی «نقشبندی» ایمس، بلکه «نقشبند» دیر. نقشبندی دیگـن ده اونینگ طریقتی یا که طرفـدار لری تـوشونیله دی.

عـلـی صفی تأکید له شـی چـه عـبدالخـالق غـجدوانـی، خـــواجه لر طریقتی نینگ باشلاوچی سی ایدی. اوشبـو طـریقـت اول لری اونگه نسبت بیریلیب خـواجـه لر طریقتی دیب اته لردی.

نقشـبندیه طرفـدار لـری ایتیش لریچه، بو طریقـت ایلگه ری حـضرت ابوبکـــر گه منسـوب لیگی اوچـون «الصدیقیه» دیب اته لردی، سـونگـره بایزیـد بسـطامی گه نسـبت بیریلیب «طیفـوریـه» دیب اته لگـن. اوشـبو تـعـلیمات ۱۴ عـصر گه کیلیب بهاؤالدین نقشبند نامی بیلن اوله نیب کیتیب «نقشبندیه» دیب اتلگـن.

خـواجـه بهاؤالدین نقشـبند اوزی نینگ روحی سفـر لرینی بیان ایتیش ده ایتیب اوتیلگه نی دیک، روحـی و معـنوی تربیه نی خـواجـه عـبدالخالق غـجـدوانی دن آلگـن ایکـن.

مشـهو ر تصوف شـناس عالم عـثمان تورر قـید ایتیشـی چه، بهاؤالدین نقشبند نینگ حـقیقی شیخی، اونی «اویسی لیک» یولی آرقه لی تربیه له ب،

کمال گه ییتکزگن عبدالخالق غجدوانی بولگن، بولمسه بهاؤالدین بیلن غجدوانی آره سیده شیخ سما سی، علی رامیتانی، محمود انجیر فغنه وی و عارف ریوگری توره دی.

غجدوانی و نقشبند، یشه گن دور لر آره سیده ۲۰۰ ییل دن کوپ راق فاصله موجود. بهاؤالدین امیرکلال دن خلیفه لیک نی آلگن دن سونگ قشم شیخ، خلیل آته و مولانا عارف کبی یسویه شیخ لری نینگ حضوری ده کو پ ییل لر قالیب او لر دن کسب علم و معر فت ایتگن. بهاؤالدین نقشبند نینگ منقبت لرینی یازگن محمد باقر، خواجه نینگ شاگرد لری دن بیری بولمیش خواجه علاؤالدین عطار دن نقل ایتیشی چه، او بونداق دیگن ایکن:

«مین آلتی ییل مشهور تورک مشایخ لری دن بیری بولگن خلیل آته خدمتی ده بولدیم. خلیل آته (سلطان خلیل) ماوراؤالنهر پادشاه لیگی گه کو ته ریلگن دن کیین هم، آلتی ییل اونینگ ملازمتی ده بولیب خدمت قیلدیم، شاه لر خدمتی ده بولیش آدابی نی اورگندیم، اونگه کوپ خدمت قیلردیم، بوش لیک پیتی ده اونینگ خاص محرمی(صحبتداشی) مین ایدیم. او مینگه بعضاً قتتیق قول لیک قیلردی و بعضاً ایسه لطف و مرحمت کورگزردی».

شو یوسین ده بهاؤالدین نقشبند اون ایککی ییل دوامی ده خلیل آته (سلطان خلیل) بیلن تصوفی مناسبت لر دن تشقه ری، اینگ مهم دنیوی ایش لر دن بیری، یعنی دولت نی اراده قیلیش ده اشتراک ایتیب، اوز عملی و حیاتی فلسفه سی اوچو ن اورنه ک بولیب کیلدی.

عثمان تورر افاده سی چه، نقشبندیه قوییده گی تورت ته اساسی قاعده گه اساس لنگن: شریعت یولی بیلن ظاهرنی پاک له ش، طریقت آرقه لی باطن نی پاک له ش، حقیقت یولی دن الهی قرب (یقین لیک) که ایریشیش، معر فت آرقه لی یره توچی گه ایریشیش. اونینگ تأکید له شی چه بو طریقت نقشبند دن کیین خواجه عبید

الله احـرا دن امـام ربانی گه چـه نقشـبندیهٔ احـراریه، امام ربانی دن شـمس الدیـن مظهـر گه چـه نقشـبندیهٔ مجـددیه، شـمس الدیـن مظهـر دن مولانا خـالـد بغـدادی گه چه نقشـبندیهٔ مظهریـه، مولانا خـالد بغـدادی دن کیین خـالـدیه نام لری بیلن اته لیب کیلگـن.

۱۷ عـصـر ده افغـانسـتان گه منسـوب بیر کیشـی«مجدد الـف ثانی» (ایککینچی مینگ ییل لیک نینگ تیکلاوچی سی) و «امام ربانی» لقـب لری بیلن شهـرت قـازانگـن شـیخ احـمد فاروقی نقشبندی احـراری سـرهندی نقشـبندیه طریقتی نینگ ادامـه چـی سـی صفتی ده «مجـددیه» طریقتی گه اساس سالدی. امام ربانی ۱۶۵۰ ییلی هندوستان نینگ سـرهـند منطـقه سیده تـوغِـلیب، ۱۷۰۳ ییلی حـیات دن کوز یـومگـن. او ظاهری و باطنی عـلم لر نی اوزله شـتیرگن دن کیین دهلی گه باریب خـواجـه لر طریقتی نینگ ادامه چی سی خـواجـه احـمد بـاقی حـضوری گه مشرف بـولـه دی.

شـیـخ محـمد باقی آلتی واسـطه بیلـن خـواجـه بهاؤالدین نقشـبند گه ییتیب بارر دی.

ا مـام ربانی آز مدت ایچـی ده اوندن کوپ نرسـه لرنی اوزله شـتیریب آلیب، نقشبندیه طـریقتی نینگ حـامی سی صفتی ده ایش باشله دی.

شـیخ احـمد سـرهندی اوزی نینگ سـانی ۵۳۵ ته گـه ییتیب بارگن مکتوب لری مجـمـوعـه سـی (مکـتوبات امـام ربانی) بیلن اوشبو طریقت تعـلیماتـی نینگ شـرح لاوچی سـی، رواج لنتیروچی سـی و ترقـه توچی سـی بولیب خـدمت قـیلدی. او نینگ کینگ کولم ده هند یریـم آرالـی و افغـانستان ده ترقه لیشی اوچون زمین یره تیب بیردی.

مکـتوبات کتـابی ایریـم تیل لرگه ترجـمه قـیلینیب کتته عـدد لر ده نشـر ایتیلگـن، جـمله دن، ۱۲۲۸ هـجـری ییلی تاشکینت پـورتسیف تاش باسمه خـانه سیده هم نشر دن چـیقـقـن.

افغـانسـتان ده نقشـبندیه تعـلیماتی تأثیرینی، اینیقسـه ادبیات سـاحـه سـیده ۱۵ عـصر دن باشـلب حـاضرگی دور گه چـه کوریش ممکن. مثلاً،

عبدالرحمن جامی و علیشیر نوایی شعرلریده و بو گونگی افغانستان ایریم شاعر لری نینگ اثر لریده اوشبو تعلیمات کینگ کولم ده اوز عکسی نی تاپگن.

افغانستان ده نقشبندیه طریقتی نینگ اشدی مخلص لریدن بیری استاد قاری محمد عظیم عظیمی جوزجانی اوزبیک و دری تیل لری نینگ ییتوک شاعری صفتی ده اوزیدن کوپ اثر لر قالدیرگن. اونینگ شعر لر دیوانی ۱۹۹۳ ییل امیرعلیشیر نوایی فرهنگی انجمنی تامانیدن استاد حفیظی جوزجانی اهتمامی بیلن، جوزجان مطبعه سیده کتته حجم ده نشردن چیققن.

استاد عظیمی نینگ دیوانی ده سلسلۀ عالیۀ نقشبندیه گه (نقشبندی لیک نینگ عالی سلسله سیگه) اته ب بیر نیچه قصیده و قطعه شعرلر موجود. بیرینچی قصیده ۲۸ بیت، ایککینچی سی ۵۲ بیت دن عبارت. ۳۵ بیت نی اوز ایچی گه آلگن اوچینچی قصیده شاعر نینگ استادی- نقشبندیه طریقتی وکیلی خلیفه عبدالمجید مخدوم گه بغیشلنگن. تورتینچی سی ۱۶ بَیت دن عبارت بولیب، مولانا عبدالمجید وفاتی مناسبتی بیلن یازیلگن. بیشینچی قصیده مشهور خلیفۀ آبجوش نینگ اورین باسه ری درزاب لیک مرحوم صوفی جان خلیفه – ترکستان منطقه سیده گی نقشبندیه طریقتی نینگ ییریک وکیل و خلیفه سی وفاتی مناسبتی بیلن یازیلگن. شاعر اونی ولی لیک خزینه سی نینگ ساقچی سی و نقشبندی لر طریقتی نینگ رهبری دیب مدح ایته دی.

خلاصه قیلیب ایتیش ممکن که بیرینچی تمل تاشینی عبدالخالق غجدوانی قویگن نقشبندیه طریقتی فقط هندوستان یریم آرالی و افغانستان ده ایمس، بلکه عراق، سوریه، ترکیه و ایران حدود لریده هم کینگ کولم ده ترقلگن. او نینگ نامی بیلن خواجه عبدالخالق غجدوانی اسمی نقشبندیه طریقتی نینگ اجره لمس بوله گی صفتی د ه اوز موقعی نی سقله ب کیلماق ده.

خواجه عبید الله احرارنقشبندیه طریقتی
نینگ نظریاتچی سی

اورتـه آسـیا جـمهـوریت لری، مسـتقل لیـک نی اعلان قیلگـن دن کیین، اوز لـری نینـگ بوتون مادی و معـنوی بای لیک لـری نینگ حـقیقی ایگه سـی گه ایله نیب، اَته یلیب اونوتدیریلگـــن برچه قـدریت لرنی تیکلـه ش یـولی ده ددیل قـدم لر تشـله ب، فخـرله نیش گه سـزاوار ایش لر قـیلیب کـیلماق ده لر. اوزبیکسـتان بو سـاحـه ده پیشـقدم دولت صفتی ده، شـورا لـر دوری دن قالگـــن چـیکله نیش لرگه خـاتمـه بیریب، خـلق آنگی گه سینگـدیریلگـن شخـص گه سیغـینش(کیش شخصیت) عـقیده سی، اوزاق مدت لی قـرَم لیک نتیجه سـی و منقـورت لیک عـلامتی بولمیش اوزلیگی گه (اوزملی ماهیتی، ملی تاریخی و آنه تیلی گه) ایشـانـچ سـیزلیک قالدیق لرینـی یوقاتیش اوچـون قـتتیق و جـدی کـوره ش باشـله دی. پـایتخـت مرکـزی و باشـقه کتته شـهر لر ده، شـوروی دولتی دن قالگـــن «تابو» لر اورنیده اوزبیک ملی دولتـچـی لیگی اساسـچـی سی صاحـبقـران امیرتیمور نینگ شکـوهلی هیکلی، علیشیر نوایی، ظهیر الدین محـمد بابر، خـوارزم شاه جـلال الدین منگـو بیردی، ابوریحـان بیرونی، ابن سینا، میرزا اولـوغ بیگ، احـمد فـرغانی، الپامیش و باشقه ملی شخـصیت لر نینگ مجـسمه لری قـد

کـوتردی، او لرنینگ حـیات یـول لری، عـلم و مدنیت یـولی ده قـیلگـن خـدمت لری یاریتیلدی. حـاضر اوزبیکستان اوشبـو ذات لر، شونینگ دیک امـــام بخـاری، امـام ترمـــذی، امام ماتـریدی، زمخـشـری، بـرهان الدین مرغـینانی، بهـاؤالـدین نقـشـبند، بابا رحـیـم مشـرب، صدرالشریعـه لر و بـاشـقه اونلـــه ب معـنویت، روحـانیت و سیاسـت آسـمانی نینگ پارلاق یولـدوز لری بـولمیش بـویـوک شـخـصیت لری بیلـن جـهـان گه یوز تـوتماقـــده و جـهان اهلی اوشـبو ذات لر آرقه لی بـو یاش اولکه نی قـیته دن تنیماقـــده.

تکرار له ب ایتیش کیره ک که تدقـیقاتچی لر، اوتگن دور لر ده ییریک عـالم لر و بـویـوک شـیـخ لر نینگ یریـم قـیافه سینی کورسه تیش بیلن چـیتله نیب، او لرنینگ معـنویت و روحـانیت دنیاسی گه قـوشگـن اولکن اولـوش لرینی تیل گه آلیش گه هم قادر ایمس ایدی لر. مثال طریقه سـیده ابـــو نصر فارابـی حـقیده کوپ اثر لر یازیلگـن، لیکـــن او لرنی اوقیگـن کیشی اوشبـو اولوغ فـیلسوف نینگ حـقیقی دنیا قره شی نینگ تـوبـی گه ییته آلمیدی، نیگه که مذکور اثر لر ده میتافـزیک (طبیعـت آرتی) حـقیده گی اونینگ فـلسفی قره ش لری، شونینگ دیک انسان روحی بیلن بولگـن مناسبتی، یاریتیب بیریلمه گن، یاکه ناتـوغـری تلقـین ایتیلگـن.

خـواجـه احـمـد یسوی حـقیده بیر قـطار سلبی نظـر لر و کم ـسیتیش لر دن باشقه هـیـچ قـنداق بیر ایجابی فـکـر کوریلمیدی، هیـچ بولمه گنده اونینـگ تـرکـی تیل (اوزبیک تیلـی) و ادبیاتی رواجی یولـی ده قـیلگـن خـدمتی و قالدیرگـن اثر لری گه هم اشاره قـیلینمیـدی.

شـونینگ دیک اولوغ صوفی بهـاؤالدین نقشـبند، عـارف شاعـر بابا رحـیم مشرب، اولکن شاعر و متفـکر عـلیشیر نوایی نینگ دین، طریقت و معـنویت گه دایر قـره ش لری چـیت له ب قـوییلگـن ایدی.

ییریـک صوفـی، اتاقلـی روحـانی، ۱۵عصـر نقشـبندیه طریقتی نینگ بـویـــوک نماینده سـی خـواجـه عـــبیدالله احـرار گه مناسـبت بوندن هم

یامان راق بولگن. اونینگ روحانی قیافه سی، تورلی ناروا بهتان لر نقابی آستیده کورسه تیلگن.

ایندی اوزبیکستان ده مستقل لیک قویاشی پارلی باشله گندن کیین، اولکه تاریخی ده معما بولیب اورین آلگن ایریم مسئله لرنی ییچیش اوچون مناسب شرایط یوزه گه کیلیب، ملی- معنوی شخصیت لرنینگ حقیقی سیما لرینی کورسه تیب بیریش ممکن بولگن.

خواجه احرار تورکستان و خراسان ده توتگن سیاسی و اجتماعی یوکسک مقامی دن تشقه ری، اوزیدن قالدیرگن عرفانی فکرلر و قیمت بها اثر لری بیلن هم دقت و اعتبار مرکزی ده توره دی.

خواجه احرار (ایرکین کیشی لر نینگ سرداری) و ناصرالدین (دین نینگ یاردمچی سی) لقب لری بیلن شهرت قازانگن خواجه عبیدالله، نقشبندیه طریقتی نینگ بویوک مرشد لریدن حساب لنه دی. او مولانا سعدالدین کاشغری وفاتی دن کیین، ارشاد مقامی ده اولتیریب، نقشبندیه طریقتی نی رواج لنتیردی و اونینگ تعلیماتی نی یوکسه ک درجه گه کوتردی.

«رشحات عین الحیات» (حیات بولاغی نینگ تامچی لری) کتابی نینگ مؤلفی فخرالدین علی بن حسین واعظ کاشفی بیرگن معلومات لر گه کوره خواجه احرار یاش لیک ده یوقسیل لیک بیلن حیات کیچیرگن. ۱۲ یاشیده تاغه سی خواجه ابراهیم اونی اوز وطنی بولمیش تاشکینت دن علم اورگه نیش اوچون سمرقند گه آلیب باره دی. اوشبو شهر ده او تورلی فن لر دن تعلیم آلیش بیلن مشغول بوله دی.

۱۵ عصر ده خراسان مرکزی- هرات شهری تیموری لر دولتی نینگ پایتختی بولیب، شرق رنسانسی (اویغانیش دوری) نینگ مرکزی گه ایلنگن ایدی. اوشه زمان نینگ تورلی فن و صنعت وکیل لری، تصوف طریقت لری نینگ ییریک نماینده لرینی اوشبو شهر ده اوچره تیش

ممکـن ایدی.

خـواجـه احـرار ۲۴ یاشـی ده هـرات گه باریب، او ییـر ده اقامت قـیلوچی تـورلی تصوفی طریقت لر وکیل لری بیلن ملاقات ده بولدی.

او لر دن بیری آذربایجـان لیک مشـهـور عـارف و شـاعـر سید قاسم انـوار (وفاتی ۱۴۳۳ییل) ایـدی. بو اتاقـلی تبریز لیک عالم خـواجـه احـرار گه هر دایـم التفات کورسـه تیب تـورردی. خـواجـه نینگ اوزی بـو باره ده قـوییده گی دیک معـلومات بیره دی:

هـرات ده بولگـن چـاغ لر ده حضرت سید قاسم تبریزی حـضوری گه باریب توررديک. اول ذات آشی نینگ یریمی ییلگن اوز کاسه لرینی مینگه اوزه تیب بوندی بـویـوررردی لر:

«ای شـیخ زادۀ ترکـسـتانی، هم چـنانـکه این نا خـوشان قباب ما شده اند، زود باشـد که دنیای تو قـباب تو شـود». سید بوسوز لرنی ایتگـن چـاغ لری ده، دنیا دن مینینگ هیـچ نصیبم یـوق ایدی.

معـلوم که سـید، مذکـور سوز لر بیلن خـواجـه نینگ تیز آره ده کتته ملک و بای لیک ایگه سـی بـولیشـی نی بشارت قـیلگـن ایکـن. خـواجـه احـــرار بیش ییـل دن کوپ راق مـدت اقامت قـیلگـــن دن کیین، هرات شـهـری دن اوز وطـنی گه قـیتیب کیلیب، ایکـینچی لیک بیلن شـغـل لنه دی. کـــوپ اوتمی اونینگ ملک و دولتی کوپه ییب تـرکسـتان ده اینگ بویوک ملک ایگه لری دن بیریگه ایلنه دی.

مذکـور منبع ده بیریلگـن معـلومات لرگه کـوره سـر رشته دار لریدن بیـری ایتگـه نی دیک اونینگ مـزرعه لـری (ایکین زارلری) ۱۳۰۰ ته دن آشگـن ایکـن. عـبدالـرحـمن جـامی نینگ بو حـق ده قـوییده گی دیک افـاده سی بـار:

هزارش مزرعه در زیرکشت است
کـه زاد رفـتن راه بهـشت اسـت

ترجمه سی : اونینگ مینگ ته مزرعه سی ایکیلیب توره دی، او لرنینگ حاصلی جنت گه باریش یولی نینگ توشه سی دیر.

شونینگ دیک علیشیر نوایی «حیرة الابرار» ده اوشبو موضوع گه قوییده گی دیک اشاره قیله دی:

ملک جهان مزرعی دهقانی اول
بلکه جهان ملکی نگهبانی اول

تیموری لر سلاله سی، عموماً خواجه احرار گه حرمت کوزی بیلن قره ب کیلگن لر، اینیقسه، میرزا ابوسعید کوره گانی و اونینگ اولاد لری تامانی دن اونگه کورسه تیلگن حرمت، باشقه بیران شیخ گه میسر بولگن ایمس. روایت لر گه کوره خواجه اونینگ شاه لیک مقامی گه کوته ریلیشی نی بشارت قیلگن ایکن. خواجه احرار شاه التماسی گه بنأ مرو شهری گه سفر قیلگن چاغ ده، شاه کوپ مسافه لر یوریب اونی کوتیب آلگن ایکن. جامی «سلسلة الذهب» ناملی اثری ده اوشبو حادثه گه قوییده گی دیک بها بیره- دی:

تافت از التماس شاه جهان
ازسمرقند سوی مرو عنان
شاه با کبریا و جاه و جلا ل
رفت فرسنگ ها به استقبال
قرن ها دور آسمان گردد
تا چو او اختری عیان گردد

ترجمه سی: شاه التماسی گه بنأ، (خواجه احرار) سمرقند دن مرو گه قره ب سفر قیلدی. شاه اوز عظمت- حشمتی بیلن کوپ چقیه ریم لر نی باسیب اوتیب، اونی کوتیب آلدی. کوپ عصر لر آسمان ایله نیشی

دن کیین، اونگه اوخشه گن ینه بیران یولدوز پارله شی ممکن.

خواجه احرار نینگ مناسبتی عبدالرحمن جامی، علیشیرنوایی بیلن جوده دوستانه بولگن. جامی «تحفهٔ الاحرار» کتابی نی اونینگ نامی گه بغیشله ب یازه دی و نقشبندیه طریقتی گه اخلاص و ارادت اظهار ایتیش بیلن، اونی جهان ده «فقر» ایرکین لیگی نی انگله ب آلگن کیشی دیب مقتیدی:

زد به جهان سکهٔ شاهنشهی
کوکبهٔ فقر عبیدالله‌ی
آنکه زحریت فقر آگه است
خواجهٔ احرار عبیدالله است

علیشیر نوایی «حیرةالابرار» ده اونی مرشد آفاق (عالم نینگ مرشدی) دیب، قوییده گی دیک مقتیدی:

اول که بو آفاق ایچیده طاق ایرور
طاق نی کیم مرشد آفاق ایرور
یوز قوییبان قل لیغی گه شاه لر
بزمیده بیخود بولیب آگاه لر
خدمتی دین هرکیشی آگاه اولیب
گرچه گدا، معنی ایله شاه اولیب

***

تا که جهان قصری نینگ امکانی بار
اوستیدن آنینگ فلک ایوانی بار
قویماسون ایوان جهان نی تهی
دبدبهٔ کوس عبیداللّهی
همتیدین بیزنی هم ایتسون خدای
فقریولیده غنی، ایمانغه بای

ظهیرالدین محمد بابر نهایت اخلاص و ارادت بیلن اونینگ «والدیه» رساله سینی اوزبیک تیلی گه منظوم ترجمه قیلدی. بابر، اثر نینگ باشلنغیچ قسمی ده اونینگ حقی ده قویی ده گی دیک یازه دی:

حضرت خواجه عبیدالله دین
ایشیت اول سرخدا آگه دین
خواجه لرخواجه سی اول خواجه عبید
خادم و چاکری شِبلی و جنید[1]
حالت و مرتبه سی ظاهردور
وصف وتعریفیده تیل قاصر دور

شبلی دلف بن جهدر ابوبکر (۸۶۱ – ۹۴۶ییل) بویوک صوفی لردن حساب لنه دی. او دماوند حاکمی ایدی. ۴۰ یاشیده دنیا دن واز کیچیب، تصوف طریقتی نینگ بویوک شیخ لری قطاری دن اورین آلدی. اونینگ اصلی خراسان دیاریدن بولیب، ماوراءالنهر نینگ شبله قشلاغی گه منسوب دیر. سامرّا ده توغیلیب بغداد ده وفات ایتگن.

او آته سیدن قالگن کوپ ملک و جای لردن تشقه ری، ۶۰ مینگ دینار نی حق یولی گه بغیشلیدی. شبلی، جنید بغدادی نینگ صحبتداشی ایدی. عرب تیلی ده شعر یازردی. اوندن کوپ قیسقه سوز لر، مؤجز جمله لر و عارفانه عباره لر روایت قیلینگن.

خواجه احرار اوزیدن قالدیرگن سیر مضمون اثر لر، جمله دن کلمات قدسیه، ملفوظات، فقرات احراریه ده نقشبندیه طریقتی گه دایر

۱. جنید بن محمد (ابوالقا سم الزجا ج القواری) مشهور عارف، صوفی، زاهد و دین عالمی ایدی. فقه علمینی سفیان ثوری، تصوف تعلیماتینی اوز تاغه سی سَری سَقطی دن اورگندی. اوتصوف یولی نینگ اتاقلی پیشوالریدن بیری ایدی و بیرینچی بولیب بغداد ده توحید علمی باره سیده سوز یوریتگن. جنید ۹۱۰ ییل بغداده حیاتدن کوز یومدی. بعضی بیر روایتلرگه کوره او ۳۰ مرتبه آیاغ یلانگ حج زیارتیگه بارگن.

تعـلیمات نی کینگ کـولـم ده یاریتیب بیره دی.

خـواجـه احـرار نقشبندیه طریقتی نینگ باشقه نمـــاینده لری دن اجـره لیب تـوره دی. او، وحـدۀ الـوجـود و وحـدۀ- الشهـود اورته سیده تورگن نقشـبندیه تعـلیماتی نی فـلسفی تامان گه یونه لتیریب، وحـدۀالوجـود (پنته ایزم) بیلن باغـله دی. او، رسـالۀ والدیه و فـقـرات احـراریه ناملی اثر لری ده بو باره ده اوز فکـر و ملاحـظه لرینی قـویی ده گی دیک تلقین ایته دی:

«ایمـان نینگ حـقیقـتی احـسـان دیر، یعـنی انسـان، اوزی ایشـانیب معـتقـــد بولگـن نرسـه اوچـــون ظاهری حـس لربیلن (سـیزگی و حـس آرقه لی) سیزیله دیگـن نرسه لر دیک ایشانه دیگـن بولسین. «الإحسان أن تعـبدالله کأنک تراه»:

(خـدا نی کوره دیگن دیک بولیب، اونگه سیغـینیش، احسان دیمک دیر

بوتونلـی اوشـبو مکان گه ایریشـیب، یره توچـی دن باشـقه نرسـه لر، محـبت پرده سـی، حـقیقت نـوری آرقه لی اورته دن کـوته ریلیب، انسان حـقیقی یره تـوچی دن باشقه نرسه لرنی اونیتیش شرفی گه نایل بولگـن دن کیین، حـق سـبحـانه و تعـالی دن باشقه هیچ نرسه قالمی، بنده نینگ نظری ده، فـقـط بیر ذات قاله دی. شـــو آره ده شـاهـد لیک و مشـهـود لیـک (شاهـد کوروچی یعـنی بنده، مشهـود کـورینـوچی یعـنی تینگری) صفت لری اورته دن کوته ریلیب «لایعـرف الله الاالله»:

(الله نی، الله دن باشقه کیشی تنی آلمیدی)

معـنی سـی عـیان بوله دی ... قـلم ا ینجا رسید و سربشکست (بوییرگه کیلیب، قلم نینگ اوچی سیندی».

کورینیب تـوریبدی که شـاهـد لیک و مشـهـود لیک صفت لری آره دن کـوتـه ریلگـن دن کیین، هر ایککه له سی صفت سیز بولیب، آره لری ده فـاصله قـالمیدی، یعـنی بیر بوله دی. بو ایسـه «وحـدت» مسـئله سـی نینگ اینگ یـارقـین افـاده سـی دیر. لیکـن خـواجـه احرار دور شرایطی دایره سـیدن چـیقه آلمی، مسـئله نی انیـق راق قـیلیب یاریته آلمیدی و بو

بیرگه کیلیب قلم نینگ اوچی سیندی یعنی کوپ راق یازیش ممکن ایمس دیب، سوز نی توگه ته دی.

شونینگ دیک رسالهٔ والدیه ده (بابر ترجمه سیده) قوییده گی لرنی اوقیمیز:

بیل که بوییرده تورور بیر مشکل
عین مذکور بولور ذاکر تیل
ذاکریت بیله مذکوریت
بیل مبدل اولور اوشبو فرصت

ذاکریت بیلن مذکوریت (ذاکرلیک و مذکور لیک)، شاهد لیک بیلن مشهود لیک نینگ بیرله شووی، وحدهٔ الوجود عقیده سی نینگ یارقین افاده سی حساب لنه دی.

نقشبندیه طریقتی نینگ ادامه چی سی بولمیش مجددیه طریقتی نینگ اساسچی سی امام ربانی، مولانا عبدالحی گه یازگن ۲۹۱ مکتوبی ده بوندای دیدی:

نقشبندیه، جذبه مقامی گه ییتوشگن دن کیین، خواجه نقشبند و خواجه احرار طریقت لری، بیر- بیری دن اجره له دی. علم و معارف لر هم بیر بیری دن اجره لگن بوله دیلر.

(مکتوبات امام ربانی، ۲۴۹ بیت، تاشکینت، ۱۳۲۸هجری ییل).

امام ربانی کتاب نینگ ۱۳ مکتوبی ده «همه اوست» (همه اونینگ اوزی دیر) دیگن وحدهٔالوجود شعاری اورنیده، «همه از اوست» (همه نرسه اوندن دور) دیگن وحدهٔ الشهود شعارینی ایلگه ری سوریب، اونینگ اسلام شریعتی اصول لری بیلن مطابق ایکن لیگی نی اثبات له ش گه حرکت قیله دی. شو یوسینده او خواجه احرار وحدت مسئله سینی کوپ ایلگه ری سورگه نی گه اشاره قیلیب، اونینگ سبب لرینی ایتیب اوته دی.

خواجه احرارهرات شهری ده بیش ییل دن کوپ راق مدت

حیات کیچیرگن ایدی، اونینگ تعلیماتی افغانستان لیک شاعر لر اثر لری ده اوزی دن چوقور تأثیر قالدیرگن.

بیز عبدالرحمن جامی، علیشیرنوایی و بابر میرزا شعر لرینی کیلتیردیک. افغانستان ده متقدم شاعر لر دن تشقه ری، حاضرگی زمان شاعر- ادیب و عالم لری هم اونگه نسبتاً چوقور حرمت و اعتقاد بیلدیره دی لر. مثال طرزی ده بیز افغانستان لیک اوزبیک لر بویوک عالمی و ذواللسانین شاعری الحاج استاد قاری محمد عظیم عظیمی دیوانی دن بیر نیچه شعرنی نمونه قیلیب کیلتیره میز:

استاد عظیمی ۵۲ بَیت لیک قصیده سینی «نقشبندیه مجددیه عالی سلسله سیگه» دیب اته گن. شاعر حضرت محمد«ص» دن باشله ب، ۳۱ ته اسلام رهبر لری و مشهور شیخ لر نینگ اسم لرینی تیل گه آلیب، اوز قصیده سی نینگ ۱۲ بَیتی نی نقشبندیه طریقتی نینگ مشهور نماینده سی- درزاب لیک عبیدالله صوفی جان خلیفه گه بغیشلیدی، اونی خواجه احرار نینگ آتداشی (همنامی) دیب چوقور حرمت بیلدیره دی و خواجۀ احرار نی دین شاهی، سخاوت بولوتی، خیر و احسان کانی، بخشش و عطا عمانی دیب مقتیدی:

یارب به جود خواجۀ احرار شاه دین
ابر عطا و کان کرم، قلزم نوال
آمد سمی خواجۀ احرار چون بنام
هم کم مدان زخواجۀ احرار در کمال
مشهور در زمانه، مخدوم صوفیجان
محروز باد مهر وجود وی از زوال

شونینگ دیک استاد عظیمی نقشبندیه طریقتی گه بغیشلنگن ۲۶ بَیت لیک باشقه بیر قصیده سیده، اوشبو طریقت پیشوا لری جمله دن خواجۀ احرار نی مقته ب، حر و آزاد انسان لر نینگ سروری بولگه نی اوچون

اونینگ لقبی خـواجـه احـرار بـولدی دیـدی:

یارب بـه آنکه سـرور آزادگان بـود
زان نام گشت خواجۀ احرار، مـر ورا

خـلاصه شو که خـواجه ناصرالدین عبیدالله احرار اوزی دن قالدیرگن کتته معـنوی میراثی بیلن نه فقط اوزبیکستان و اورته آسیا ده، بلکه افغانستان، پاکستان، هندوستان و باشقه اسلام مملکت لریده بـرچـه تصوف و معـنویت مخـلـص لری قـلبی دن اورین آلیب، فیـض و برکه منبعی بولیب کیلگـن. اونینـگ نامـی چـوقـور احـتـــرام و عـزت گـه ایگه بولگـــن حـال ده اوزبیکسـتان و افغانسـتان خـلق لری آره سـیده، معـنـوی علاقـه لر رمزی بـولیب قـالـه دی.

مخدوم اعظم و اونینگ رساله لری
«رباعی لر شرحی» رساله سی

بخارا لیک بویوک صوفی خواجه بهاؤالحق والدین محمد بن محمد نقشبند اساس سالگن نقشبندیه طریقتی، عصر لر دوامیده حیات گه ماس کیلگن اوز تعلیماتی آرقه لی کینگ کولم ده ترقه لیب، اسلام عالمی ده کتته موفقیت لر گه ایریشدی.

بهاؤالدین نقشبند تصوف نی، اجتماعی حیات و شریعت اصول لری بیلن اویغون له شتیریب، «لارهبانیهٔ فی الاسلام» (اسلام دینی ده ترک دنیا چی لیک یوق دیر) مضمونی ده گی حدیث حکمی گه کوره، اونگه ینگی روح بغیشله دی.

او، میراث قیلیب قالدیرگن سیرمضمون قاعده لر نینگ هر بیری اوزی گه خاص مضمون و فلسفه گه ایگه بولیب، روحانیت بیلن دنیوی حیات نی بیر بیری گه چمبرچس باغله ب کیلدی. اینیقسه مذکورطریقت نینگ «دلینگ یار(یره توچی) بیلن بولیب، قولینگ ایش بیلن بند بولسین» دیگن مؤجز شعاری اوشبو طریقت نینگ اساسی مضمونی نی انعکاس بیره دی.

بهاؤالدین دن کیین اونینگ خلیفه لری، جمله دن، سعدالدین

کاشغری، خواجه محمد پارسا، خواجه عبیدالله احرار و باشقه لر بو طریقت نینگ رواجی اوچون اوز لری نینگ سلماقلی اولوش لرینی قوشیب کیلدی لر. مذکور ذات لر دن کیین تصوف تعلیماتی نی عالی درجه گه کوته ریب، او لرنی شرح له گن لر دن بیری بولمیش مخدوم اعظم لقبی بیلن شهرت قازانگن، حضرت سید احمد بن جلال الدین کاسانی، اوشبو طریقت نینگ کلیات و جزئیاتی نی یاریتیش ساحه سیده کتته فعالیت آلیب باردی. او عرفانی- تصوفی مرکب مسئله لر، اینیقسه«وحدۀ الوجود» گه دایر معما لرنی بعضاً ساده خلق تیلی ده و بعضاً علمی افاده لر آرقه لی ایضاح له ب بیردی. او تورلی موضوع لر ده، تورلی حجم لر ده ۳۰ دن آرتیق رساله یازیب، خواجه لر طریقتی نی جهان اهلی گه ته نیتیش و ترغیب قیلیش و حقیقی انسان مقامی نی یاریتیب بیریشدیک شرفلی وظیفه نی ادا ایتدی.

مخدوم اعظم نینک یازیش اسلوبی ساده، چیرایلی و تکلف سیز بولیب، اوز اثر لرینی بعضاً عادی مرید لر سویه سینی نظر ده توتگن حال ده یازگن. اونینگ اثر لری کوپینچه جلال الدین رومی- بلخی، بایزید بسطامی کبی بیرقطار مشهور عارف، شاعر لر نینگ اثر لری دن کوچیریلگن شعرلر بیلن بیزه تیلگن.

مخدوم اعظم، «عبیدی» تخلصی بیلن مشهور بولگن، عبیدالله بهادرخان، جانی بیگ خان سلطان، ظهیرالدین محمد بابر کبی کوپ گینه شاعر لر، سلطان لر، وزیر لر و دولت ارباب لری بیلن یقین دن صمیمی و دوستانه مناسبت ده بولگن روحانی و اجتماعی علاقه لری بیلن فعال انسان ایدی.

ظهیرالدین محمد بابر خواجه احرار نینگ «والدیه» رساله سینی اوزبیک تیلی گه منظوم ترجمه قیلیب، اونینگ بیر نسخه سینی اوزی نینگ بیرنیچه رباعی لری بیلن بیرگه اول ذات بابر گه یوباره دی. مخدوم اعظم، بابر میرزا نینگ اخلاص و عقیدتی نی سیزیب، او

یوبارگن رساله دن الهام له نیب، «رسالهٔ بابریه» دیگن اثری نی یازه دی و کمال احترام ایله اونی بابر گه تقدیم ایته دی.

مخدوم اعظم نینگ رساله لری توپلمی ده گی «عبیدی» شعر لری گه بغیشله ب یازیلگن اوچته رساله، علیحده دقت گه سزاوار دیر. او لر دن بیری «رسالهٔ چهار کلمه» دیب اتلمیش جوده بیر قیسقه اثر دیر. اوشبو اثر ده خواجه لرطریقتی نینگ تورت رکنی عبیدی نینگ قوییده گی اوزبیک چه رباعی سی گه اساس له نیب ایضاح لنه دی:

هرلحظه وطن ایچره سفر قیلغوم دور
یورماقده قدم اوزره نظر قیلغوم دور
خلوت توتوبان هم انجمن ایچره مدام
خلوت گه قریب ده گذر قیلغوم دور

مؤلف اونینگ نامینی کمال احترام بیلن تیل گه آلیب، جمله دن شونداق دیدی:«چنانکه، حضرت خان عالی شان، مقبول حضرت رحمان، محب و محبوب قلوب درویشان عبیدالله خان میفرماید...».

مؤلف اوشبو مؤجز رساله ده گی مذکور تورت ته اساسی قاعده نی ایضاح له ش جریانی ده «الوصول الی لقاءالله و البقاء به» (خدا دیداری گه ایریشیش و او بیلن باقی بولیش) مقام لرینی شرح له ب، هر قاعده نینگ اولی، اورته سی و آخرینی انیق له ب اوته دی. شونینگ دیک «شهود وحدت درکثرت» (کوپ لیک ده بیرلیک نی کوریش) مقامی نی ایضاح له ب بیره دی.

مخدوم اعظم اوزی نینگ باشقه بیر رساله سیده عبیدی نینگ عارفانه بیر غزلی نی نقشبندیه طریقتی قاعده لرینی یاریتیش مقصدیده شرح لیدی. مذکور رساله «شرح یک غزل عبید الله خان» دیب اته لگن.

مجموعه ده گی اونینچی رساله «رباعی لرشرحی رساله سی» نامی

بیلـن یازیلگـن بولیب، مؤلـف اونده عـبیدی نینگ ۱۲ ته صوفـیانه مضمون گه ایگه بولگـن فارسـچـه رباعی لرینی شـرح لـه ب اوتـه دی. مـذکـور رسـاله نینگ آخـری ده عـبیدی نینگ عـارفـانه فـارسـچـه بیر غـزلی نی کیلتیریـب، اونینگ هر بیر بَیتی نی عـلیحـده صـورت ده ایضـاح لیـدی. رباعی لرنـی شـرح له ش جـریانی ده تـورلی صـوفیانه اتمـه لر، سلـوک اهـلـی گه خـاص بـولگـن عـباره لـر، جـمله دن، تجـلی، حضور،غـیبت، تعلـق، جـذبـه، حـقیقت، ذات و صفات تجـلی سـی، حـقیقـی محـبـوب، وصال، إنس و جـن شیطان لری، پیر و مرید سینـگـه ری کـوپ مـوضـوع لـر باره سـیده سوز بـاره دی و حـقیقت قـیدیروچی لری اوچـون ییترلی معـلومـات لـر بیریله دی. مـؤلـف رسـاله نی عـبیدی نینـگ اوچ بیت دن عـبارت اوزبیک تیلی ده بیتیلگـن منظـومه سی بیلن تـوگـه ته دی.

«عـبیـدی» نـه فـقـط مقـتـدر سـلطان، بلکه اقـتدارلـی لیریک و متصوف شـاعـر هـم بولگـن. اونینگ تـورلی ژانـر لر ده اوزبیک، فارس، عرب تیل لری ده یازیلگـن شعـر لری (۷۰۰) صحـیـفه دن عـبارت «کلیات عـبیدی» ناملی توپـلـم ده جـمع لنگـن بـولیب، اونده گی اکثریت شعـرلر عـرفانی و تصـوفی غـایه لر بیلن سوغـاریلگـن. اوشبو اثر اوزبیک ادبیاتی تاریخی ده اوزی گه خـاص اوریـن ایگل لیدی.

عـبیدی نینگ اخـلاص و عـقیدتی نه فـقط نقشبندیه طریقتی گه، بلکه یسویه طریقتی و اونینگ اساسچی سی گه هـم چـوقـور و صمیمی بولگـن. مثـلاً اونینگ دیوانی ده خـواجـه احـمد یسـوی نینگ مـدح قـیلـوچـی قـوییده گی شعـر بار(مطلـع و مقطعی):

برچه مشایخ سروری، سـلطان خـواجه احمـد یسّوی
سانسـیز مرید لر رهبری، سلطان خواجه احمد یسّوی
عـزت سـمـا سی خـاوری، هـم عشـق ملکی داوری
مسـکین عـبیدی یاوری، سلطان خواجه احمد یسّوی

(شعرنینگ تولیق متنی یسویه طریقتی بولیمیده بیریلگن).

مخدوم اعظم، عبیدی گه خاص بیر کوز بیلن قره ب، اونینگ شعر لری گه کتته بها بیرگن. اونی یسویه دن کیین نقشبندیه طریقتی نینگ صادق پیرو لری دن بیری و ترغیباتچی سی دیب بیلگن مخدوم اعظم نینگ اعتبارینگیز گه حواله ایتیله یاتگن «رباعی لر شرحی» ناملی رساله سینی ترجمه قیلیش جریانی ده بیز جمله لر و عباره لر نینگ اصلینی سقله ب قالیش گه، امکانی باریچه او لرنی اوزگرتیرمس لیک که اورینیب، کوپینچه مؤلف ایشلتگن عربچه یا که فارسچه سوز لر دن فایده له ندیک. رساله ده عبیدی رباعی لری نینگ فارسی تیل ده گی اصل متنی، آیت و حدیث لر نینگ عربچه متنی شونینگ دیک فارسی تیل ده بیتیلگن باشقه کوپ گینه شعر لر کیلتیریلگن. بیز امکانی باریچه او لرنی اوزی نینگ عروض وزنیده، بعضا ایسه برماق وزنیده ترجمه قیلدیک. عبیدی رباعی لرینی، رباعی وزنی بولمیش عروض وزنیده ترجمه قیلیب، ممکن قدر او لرنینگ اصل مضمونی و افاده اسلوبی نی سقله ب قالیش گه اینتیلدیک. بعضی بیر شرح طلب سوز لر گه رساله آخری ده ایضاح بیردیک.

بیز اوشبو ترجمه نی ۱۹۹۷ ییل اتاقلی شاعر و یازوچی ابراهیم غفوروف باش محرر لیگی ده تاشکینت ده نشر بوله دیگن «ملی تیکله نیش» جریده سیده نشر قیلیب اونی شرط لی روش ده «صداقت لی طالب» دیب اته گن ایدیک.

خلص کلام، رساله نینگ اوزی گه خاص اسلوبی نی سقله ب قالیش نیتی ده اونی ایرکین صورت ده ترجمه قیلیش دن وازکیچدیک. شو باعث ترجمه ده ایریم کم چیلیک لر بولیشی طبیعی دیر.

«رباعی لر شرحی» رساله سی متنی

بسم الله الرحمن الرحیم[1]

اوزی نینگ اسم لری و صفت لری تجلیاتی نوری بیلن طالب لر و عاشق لرنینگ کونگلی نی یاریتوچی، اوز جمالی و بویوک لیگی نی کورسه تیش اوچون عارف لر و محقق لر۲ نینگ کوز لری گه سرمه تارتوچی ذات گه حمد و ثنا لر بولسین! اونینگ رسولی حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم گه درود و ثنا لر بولسین! اول جناب معرفت و حقیقت تور لرینی اوزی نینگ خالص اولاد لری و صحابه لری گه اظهار ایتدی.

اما بعد، پیغمبرعلیه السلام دیدی لر:

«هربیر باله اوز فطرتی ۳ بیلن توغیله دی. سونگره آته - آنه سی اونی یهودی یا نصرانی ۴ و یا مجوسی ۵ قیله دی لر».

ای صداقت لی طالب، بیلگیل که، آدم اولادی نینگ هر بیر باله سی اوزی نینگ اصل پاکیزه لیگی گه ایگه دور، یعنی پاک دور و هیچ قندی پاک سیز لیک اونده یوق دور. «صبغة الله و من أحسنُ من الله صبغة» ۶، یعنی (خدا نینگ بویاغی،۷ و بویاق یوزه سیدن کیم خدا دن کوره یخشی راق دیر؟).

برچـه رنگ لر نینگ اصلی اوشه بـویاق سیز لیک دن کیلیب چـیقه دی. ای کونگل، «بـویاق یـوزه سـیدن کیم خـدا دن کوره یخـشـی راق دیـر؟».

آد م بـالـه سی دنیا گه کیلگن دن کیین، قـویی ده گی «دنیا افـلاس لیک دور و او نی ایسته گـوچـی لر ایت لر دور» مضمونی ده گی حـدیث حـکـمی گه بنأ او، دنیا نینگ هرقـندی مردار لیک لری گه کـونگل بـاغله ب، الهی روح دن عـبارت بولگـن اونینگ پاک بارلیغی، بولغـندی، اونینگ حـقیقتی، مذکـور بـولغـه نیشـی نینگ کوپ لیگـی دن بـوتـونلی کـوز دن بیرکیندی. بـو لر، او (انسان) بیلن حـقیقی محـبوب ۸ وصلی اورته سیده حـجـاب ۹ گه ایلندی:

تعلـق پرده دور، هـمده بی حاصل
تعلق نی اوزگن کیشی دور، واصل

قـراقـچـی و خسـیس نفـس نینـگ خـاصیت لری افـلاس لیک و نـا پاک لیک بولگه نی اوچـون، او (انسـان) هـــم، نفس نینگ برچه صفت لرینی اوزی گه آلدی. شـونده نفس اونینگ رهنما سـی بولیب، شـیطان بیلن تمامیله مناسبت ده بولدی. او نینگ شیطـــان بیلـــن مناسبتی کـوپـه یگـن دن گـویـا کـه شـیطان او نینگ عینأ اوزی گه و اونینگ اوزی ایسـه عینـأ شـیطـان نینگ اوزی گه ایلندی. چـونکه شـیطان نینگ قـیلمیشی هر دایـم حـسـد، دشـمـن لیک، سرکش لیک ۱۰ و اطاعت سـیز لیک بـولیـب، او حـتی تنـگـری تعـالی حضوری ده هـم اطاعت سـیز لیک و سرکش لیک قـیله باشله گن ایدی. او هم (یعـنی انسان) شیطـان نی قـول له ب – قـوت له دی. «سـرکش لیک قـیلمه، قـولیده خـاره تاشـی، موم دیک یـومشـاق بـوله دیگـن دلبر، سینینگ غـیرتینگ ده شمـع سینگه ری یانمه سین».

شـو یوسـینده او، بـولغـه نیب، نفس قـولی گه توشـیب، بو ورطه ۱۱

ده قالدی. او، اوز نفسی اوستیدن حکمی نی اوتکزه آلمی، تامیله اونگه تابع بولدی. شو باعث عشق اهلی مذهبی ده او نی بولغنگن، ناپاک و افلاس دیدور لر. چونکه او مذکور بولغه نیش و ناپاک لیک یولی دن باریب، بیلیب آلیش و توشونیش خصوصیتی گه ایگه الهی روح دن عبارت بولگن اوز حقیقتی نینگ یوزینی یاپدی. اونده غفلت و ظلمت دن باشقه هیچ نرسه قالمی، اولیک لر قطاریده توردی.

غافل بولمه کیم،غافل لیک ظلمت سرچشمه سیدور
دوست نینگ یادی بیلن بولسنگ اوروحینگنی یاریتور

آدم حیاتی نینگ مضمونی حق سبحانه وتعالی بیلن آنگلی روش ده حضور ده بولیش دیر. اگر اوشبو صفت اونده قالمه سه، بوندای حال ده اونینگ تیریک یورگه نی دن کوره اولگه نی افضل دور.

حقیقی سیوگینی شعار ایتمه سنگ
اولگه نینگ یخشیراق، بارلیگینگ عاردور
عمریم شوندای او تربولسه مین کونگلسیزنینگ
افضل ایرور بارلیگیم دن کوره یوق لیگیم

چنانچه حضرت خان عالیشان عبیدالله خان نینگ تنگری تعالی اونی هر دایم ساغ و سلامت اسره سین!
قوییده گی رباعی لری اوشبو معنی دن دلالت بیرور:

اوزنفسی گه هر کیمسه که قادر ایرمس
سیوگی ایلی مذهبی ده طاهر۱۲ ایرمس

اولگن دیگیل اول تیریکنی کیم تینگریدین
بیرلحظه بولیب غافل و ظاهر ایرمس

بوندا‌ق کیشی نی عشق اهلی ذهبی ده «کافر» دیر لر. چنانچه دیب دور لر کیم، «اگر ظاهر بولسنگ مؤمن سن، اگر غافل بولسنگ کافر سن».

بیراوکیم غافل اوندن بیر زماندور
اوشل دم کافر و کفری نهاندور
بیراوکیم تیبره تور غفلت بیشیگین
یوزیگه یاپگی اول، اسلام ایشیگین

پستکش و یول توسر نفس نینگ صفتی غفلت و اطاعت سیزلیک بولگه نی اوچون بوندی نفس ایگه سیدن کفر، زندیق لیک ۱۳، سرکش لیک و اطاعت سیز لیک دن باشقه نرسه صادر بولمیدی، مگر کیم حق سبحانه و تعالی شفقت و مهربان لیک یوزه سیدن اونی اوز دوست لری دن بیرار ته سی نینگ صحبتی گه مشرف قیلسه، اوشنده اونینگ شرفلی صحبتی و خاطری نینگ التفاتی طفیلی اوزیگه کیلیب، حضور تاپیب، «گناه دن توبه قیلوچی کیشی، گناه قیلمه گن دیک بوله دی» دیگن حدیث حکمی گه کوره، توبه قیلگه نی چه کیچیریم سوره ب، اوز نفسی نی ملامت قیلیش بیلن شغل لنه دی.

قیتر ایچگن هم ییگن نی، توبه قیل
داغله ش ایسکی یره درمانی بیل

او، اوز نفسی گه خطاب قیلیب، اونی آلدینگی اطاعت سیزلیک لری و کافرلر چه بجه رگن ایش لری اوچون ملامت قیله دی.

چونکه بو مقام، ندامت و پشیمان لیک مقامی بولیب، ندامت و پشیمان لیک فقط گینه یره توچی توفیق بیریب، عزت عطا قیلگن دن کیین میسر بوله دی. «التوفیق شیء عظیم، لایُعطی الا بعبد عزیز»، یعنی (توفیق شونداق بیربویوک نرسه کیم، او عزیز بنده لر دن باشقه گه بیریلمیدی). چنانچه اوشبو مقام ده عالی مرتبه لی خان اوز نفسی گه خطاب ایتیب، آدمبزاد قیلمیشی دن شکایت قیله دی:

نفسا! یوردینگ مطیع فرمان بولمی
اوزقیلمیشی دن هیچ پشیمان بولمی
حکمی گه کوره جملهٔ مذهب لرنینگ
کافربولدینگ، هیچ مسلمان بولمی

سالک ۱۴ اوز نفسی گه حاکم بولگه نی دن کیین، اوشبو طعنه و ملامت لر بیلن اونی یول گه ساله باشلیدی. بیر نیچه مدت کامل و مکمل پیر یاردمی ده و صحبتی ده بوله دی:

برچه ایش ده یخشی پیرنینگ صحبتی
او بیلن اولتیریش عمل صحتی
سر ایرور یاشورون، با قسنگ ا صلی گه
ایتَک لَیدی سینی جانان وصلی گه

یا که اونینگ اوزی ذکر و فکر قیلیش، روزه توتیش، کیچه لری اوخله مس دن کامل و مکمل مرشد ارادتی و رخصتی بیلن، «خیرالعمل اَدوَمُها» (ایش لرنینگ اینگ یخشی سی، اونینگ دوام لی راغی دور) دیگن حدیث حکمی گه کوره اوزاق مدت عمل قیلیش طفیلی، اوز نفسی نی پاکیزه لیدی، تا که «حق نینگ بیر جذبه سی، ثقلین (انس و جن) نینگ عملی گه تینگ دور» دیگن معنی گه موافق، اونینگ

قـلبی جـذبه سلطـانی نینگ تـوشـوب اوتیشی اوچـون مناسب بـولـه دی.

بیرجذبه کیلدی حـق دن، قیلدی کونگل نی غارت
لیلی دن اولسه ارتیش، مجنـــون نه قیلسون ایندی

سـالک نینگ نفسـی، یره تـوچی تـوفـیقی طفیلی، یول یـورگـن و یـول نی بیله دیگن پیر یـاردمی بیلن، هر قـندی ایچـکی و تشقی کثافت لر دن پاکیزه بـولیب، جـذبه سـلطانی نینگ کیلیب قـونیشـی گه مشـرف بـولسـه، اوشنـده سالک شکـر قـیلیشی کیره ک، چـونکه سالک شریعـت ظاهری و طریقت آدابی گه رعایت قـیلیشـی بیلن اولـوغ سعـــادت لرگه ایـــریشه دی.

بـو اورینده شکـر قـیلیش سالک نینگ عالی مرتبه لی طایفه نینگ اینـگ یـوکسـه ک درجـه و مقـام لـری گه کوته ریلیشـی اوچون سبب بـولـه دی. الله تعـالـی بـویـــوره دی که «لئـن شـکرتم لازیدنکم» یعـنی (اگـرشـکـر قـیلسنگیز، سـیز لـر گه - نعـمت لـریـم نی- کـــوپیتیـره مــن) ۱۵.

هرکـیشی دن سینگه ییتوشسه نعمت
اونیـنگ قـــدرینی بیلگـین وشکر قـیل
هـربیـــرشکـــر قـیلمیدیگـن بنده نی
خـداگه شکـرنینگ تارکی ۱۶ دیب بیل

شـونینگ دیک اوشـبو اورینده عـالی مـرتبه لی عـبیدالله خـان دن قـوییده گی ربـاعی وارد ۱۷ بولـوب دور:

یوز شکرکه، مین اهل شریعت بولدیم
بو زمره ۱۸ ده ارباب طریقت بولدیم
گرایزله سم اسرار طریقتنی نیتانگ
جوینده اسرار حقیقت ۱۹ بولدیم

بو مقام، سالک اوچون حقیقت بیلیم لری نینگ دردی و او لرنی طلب قیلیش مقامی دور. شونینگدیک «من طَلبَ و جَدّ، وَجَدَه» یعنی (هرکیم بیر نرسه نی ایسته ب سعی و حرکت قیلسه، اونگه البته ایریشه دی) دیگن حدیث حکمی گه کوره سالک اوچون حق اسراری و بیلیم لرینی ایسته گن دن کیین، او لر نی اوز قلبی ده تاپیش مقامی دور.

کیچه وکندوز قیدیردیم وصلینی
«مَن طَلَب»حکمی بیلن تاپدیم اونی
ایککی قول بیرلن طلب قیل دایما
ایزگو لیک که بو «طلب» دور رهنما

شو آنده اونینگ بیردن- بیر یولی مذکور طلب حساب لنه دی. سالک اوز قلبی ده الهی اسآرار و معارف گه ایریشگن دن کیین، ذوق، قوانچ و شاد لیک اونگه همراه بوله دی.

دوست دین ممنون بول، اوزنی شاد بیل
پوست ایچیده غنچه دیک سیغمَی آچیل

بو مقام- عشق، درد و کویماق مقامی بولیب، توپراق صفت، قرار سیز و آرام سیز بولیش اورنی دور. حقیقی محبوب عشقی ده اسیر بولیب، برچه انسان لیک صفت لرینی تلان- تاراج گه بیریب، یاقیب یوباریش مقامی دور.

کیم لریوره دور سیوگی یولیدن دیدینگ، ای دوست
ماتمده ایزیلگن نیچه بیر خاک بسرلر!
سیوگی دور آتش بو یبرده، عقل دود ۲۰
سیوگی کیلماغیله قاچگی عقل زود ۲۱

محبوب نینگ سیوگی النگه سی عاشق قلبی ده توتشگن دن کیین، اونینگ قلبی ده گی حقیقی محبوب وصلی یولیده توسقین لیک قیلیب تورگن برچه حجاب لر نی یاندیریب تشله ش و بو حجاب لر کویدیریلگن دن کیین، مُحِب ۲۲ محبوب نینگ اوزی بولیشی مقامی دور.

کوزه دن دریا گه سو توشسه اگر
محو اولوب، دریا بولور، سوز مختصر

اوشنده اونینگ زبان حالی ۲۳ اوشبوترانه نی کویلیدی:

سیوگی کیلیبان قوشیلدی قانیم بیرلان
میندن چیقاریب «مین» نی، اوتیردی جانان
دوست آلدی وجودیم نی بوتونلی، قالدی
مین دن فقط آت، باشقه بریسی اول جان

حقیقت ده هم بو«من عَرف نفسه، فقد عَرف ربّه» یعنی (هرکیم اوزینی ته نیسه، خدا سینی هم ته نیدی) دیگن مقام انه شوندن عبارت دور.

سالک اوزینی ته نیگن دن کیین حق تعالی و اونینگ دوست لرینی ته نیب آلیشی لازم بوله دی. نیگه که تنگری تعالی و اونینگ دوست

لری بیر حقیقت دن دور لر. شو اثنا ده او لر دن صادر بوله دیگن نرسه لر در حقیقت، اوشل حقیقت دن صادر بولغوسی دور و او لرده هیچ قنداق باشقه بیر نرسه بولمه گی. او لر حالی نینگ تیلی اوشبو زمان ده قوییده گی بیت نی کویله گی:

سیوگی نیمه دور دیمه، اوزیم من
جانَ من بوتون و، اورینده یوق تن

باشقه مطلب بول دورکیم، حق سبحانه و تعالی نینگ دوست لری اوشبو فقر و مراد سیزلیک بیلن (حقیقی) سلطنت نینگ قندی بیر حضور و درجه سیده تورر ایکن لر. درحقیقت، حضرت پیغمبر (ص) بوتون کاینات گه فقیرلیک بیلن فخر له نیب «الفقر فخری و به افتخر» یعنی (فقیرلیک مینینگ فخریم، مین او بیلن فخرلنه من) ۲۴ دیگن ایدی لر. عالی مرتبه لی خان ۲۵ هم قوییده گی رباعی لری بیلن، اوشبو مقام دن خبر بیره دیلر:

آن لرکه، ا سیرعشق جانان دور لر
یول توپراغی بیرله تینگ ویکسان دور لر
درویش صفت کورینسه لر ظاهرده
معنی یوزیدین یبغو و خاقان دورلر

طریقت سالکی، درویش لر کییمی و صورتی ده حقیقی سلطنت گه ایریشیب، ظاهری پادشاه لیک و اونینگ زحمت و قیین چیلیک لری دن قوتیلیب، بو طایفه گه خاص بولگن ذوق لر، حالت لر و یوکسه ک مقام لر گه مشرف بولگندن کیین، اونینگ کونگلی پیر صحبتی و او لر گه منسوب بولگن آداب نی کوپ مشق قیلیش آرقه لی نفس

مقـامی دن یـو کسه لیب، سالک نینگ خـطاب گه اورین بولگـن قـلبی گه ایلنه دی. او هر دایـم اوز قـلبـی نی هـوشـیار توتیب، هـرقـنداق دنیوی و باشقه قـیغـو و غـم سرچـشمه سی بـولگـن ظاهـری شاه لیک که تکـرار قـیتمس لیگی اوچـون، اونگه تنبیه بیـریـب تـوره دی.

چـنانچـــه، عـالـی مـرتبـه صاحـبی بولمیش عـبیـدالله خـان نینگ اوشـبو رباعـی لری اوز گه سـلطنت گه مشرف بولگـن دن کیین، ظـاهری شـاه لیک دن واز کیچـیش باره سیده تنبیه و مبالغـــه دور.

سلطان لیک اوییده ای کونگل اولتورمه
اوزینگـه غـم وغـصه بنا سین قـورمه
بایلیک نی و معـتبر لیک وشه لیـک نی
درویش لیگ و فـقر دن افـضل کورمه

شـــونـده سـالک بیلیب آلـه دی کیم ایچـکی دشـمن، یعـنی خسیس نفس، قـراقـچی شـیطـان و شونگه اوخشش انسـانی شیطان لر دن عـبارت بولگـن ظاهـری صحـبتداش لـر، برچه افـلاس لیک لرگه، شونینگ دیک حـقیقی محـبوب دن اوزاق ده قالیشی گه سبب بـولگـن ایکـن لـر.

او لر نینگ صحـبتی نتیجـه سـیده، ســالک اوز قـلبی نینگ مقامی و مرتبه سـی بـولمیش عـالـی مقـام دن، نفس مرتبه سـی و مقامی بولگـن تـوبن لیک درجـه سـیده تـوشـگه نی نی انیق انگله یدی. سـالک، مرشـد صحـبتی، اونینگ شـرافـت لی مـلازمتی و خـدمتی طفیلی اوشـبو تـوبـن لیک دن نجـات تاپگـن بـولسه هم، او اوز نفسی دن و انس و جن شیطـان لـری تـوزاغـی گه ایلینیب قالیش دن قـورقـیشـی کیره ک. او لر، یعـنی انـس و جـن شـیطـان لری مکـــر و حـیله لر بیلن اونی، یعـنی سـالک نی یـول دن (پیر صحـبتی دن) چـیقـرگن دن کیین، باشـینی ییب ۲۶، ینه بیر مرتبـه او نی نفس مرتبه سـی بـولگـن اوشـــل تـوبـن لیک مرتبه سـیگه

توشورمه سین لر. بوندن بیز نی خدا نینگ اوزی اسره سین.

کیم که قول دن بیردی اوز یولداشینی
بیکس ایله ب، د یو ییدور باشینی
بیر زمان قالماق اوزاق ده جمع دین
شبهه سیز دور مکر شیطان لعین

اوشبو مقام ده عالی مرتبه لی خان اوز کونگل لریگه خطاب قیلیب دورلر:

قورقیش یوق دور دلیم ده دِیو و دَد دن
یا آشسه باریب یامانلیغیم هم حد دن
هیچ قورقیشیم اوشبو نرسه لردن یوق دور
قورقر یوره گیم فقط جلیسِ بد ۲۷ دن

ای صداقت لی طالب، منه کوردینگ که، آدم اولاد لری نینگ برچه سی اصلی ده هر قنداق بولغه نیش لر دن پاک و پاکیزه بولگن ایکن لر، بو دنیا ده گی نا پاک لیک لر گه و بولغه نچی لیک لرگه مذکور خونوک، یاوز نیت لی صحبت داش لرنینگ صحبتی آرقه لی یولیققن ایکن لر و بو صحبتداش لر نینگ اینگ یامانی، یامان انسان لر دور. او لر نینگ شری دن ۲۸ کوپ راق حذر قیلیب، کامل پیر ایته گینی محکم توتیش کیره ک. چون که نفس و شیطان صحبتی شری دن، پیر صحبتی و اونینگ شرفلی التفاتی برکاتی طفیلی قوتیلیش ممکن، چنانچه ایتیب دور لر«شیطان عمَّر نینگ سایه سیدن هم قاچه دی» یا که «حق ذکری دن رهبر پیر نینگ سایه سی افضل دور».

اما شیطان قیافه سیده گی آدم لر شری دن قوتیلیش جوده

آغـیـر دیـر. چـونکـه هـر دایم هـم جـنس لیک یـوزه سـیدن او لر بیلن اولتیریـب – تـوریش لازم بـولـه دی. اولتیریب - توریش هـر قـنچه لازم بـولسه، نفس اوشنچـه او لرگه قـره ب مایل بوله دی. او لر نینگ نفسانیتی غـالـب بـولگه نی اوچـــون، نفس نی هـــم اوز تامانی گه تارتیب آله دی. حـضـرت پیغـمبر(ص) ایتگـن لری دیک «کل جنس یمیل الی جـنسـه» یعـنی (برچـه جـنس لر اوز هم جـنس لری گه قـره ب تـارتـه دی لـر».

قیلورهر جنس اوز جنسی له پرواز
کبوتر بیرله کفتـر، بـاز ایلـه بـاز ۲۹

تنـگـری تعـالی آدم نی شـونگه قـابل ۳۰ قـیلیب یره تگـن که انسان، هـر کـیـم بیرله اولتیرسـه، اوندن رنگ آلور. سـالک ضرورت یوزه سیدن، شـــونـداق یـاووز نیت لی صحـبت داش لرگه دوچ کیلیب قالگـن ده هم، او لر قـطاری گه کیریب قالمس لیک اوچـون عـلاجی باریچه بـونـدی هم جـنس صحـبتـداش لر شری دن قـاچـیش کـوپ راق لازم بـولـه دی.

بارمه عیسی سینگه ری، ابله تامان
توکتی ابله بیرله صحبت، قنچه قان

ای سـالک! بـــو بـولغـنـچی لیک و بو کـورگـو لیک لر، اول جـناب دن ییراق ده قـالیش و سـین بیرله حـقیقی محـبوب وصلی آره سـیده گی توسـقین لیـک لر یاووز نیت لیـک لر نینگ صحـبتی نتیجه سـیده حـاصل بـولگـــن لیگی نـی بیلیب آلگه نینگ دن کییـن، حـقیقی محـبوب وصلی گه ایریشـیش نی ایسـتر بولسـنگ، یـول کورگـن و یول نی بیلیب آلگن کامل و مکمل مرشـد گه مراجـعـت قـیلیب، اونینگ ایته گینی توتیش دن اوزگه یـول یـوق دور. پیر نینگ شـرفـلی صحـبتی گه ایریشـیب مبارک

بوساغه سینی اوپیش، اوزاق مدت بو طایفه نینگ طریقت لری دن بیری گه عمل قیلیب، «خیرالاعمال ادومها» یعنی (عمل لرنینگ اینگ یخشی سی او لرنینگ دواملی راغی دور) دیگن حدیث حکمی گه بنأ، قیرق- ایل لیک ییل خدمت قیلیش لازم بوله دی.

ایللیک ییل قان ییغله مه سه کونگل کوزی
«قال» دن «حال» گه اوتیش یولی بولمس روزی۳۱

سالک نینگ کونگل کوزگوسی دن اوشبو بولغنچ لیک وتعلق لیک کیتمه گونچه، اونگه حقیقی محبوب وصلی میسر بوله آلمیدی:

تعلق حجاب دور، همده بی حاصل
تعلق نی اوزگن کیشی دور واصل

ای سالک! سین قچان ایتیب اوتیلگن یول لردن بیری آرقه لی کونگلینگ کوزگو سی نی هر نوع زنگ و غبار لر دن پا کیزه قیلسنگ، اوشه زمان حقیقی محبوب جمال و جلال صفتی ده کونگل نینگ کوزگو سی ده تجلی ۳۲ قیلگو سی دور:

رب ۳۳ نینگ ذاتی تجلی قیلر بولسه
قسم بیردیم سینگه غافل قالمه گیل

حقیقی محبوب تجلی سی ذوقی نی تاتگن دن کیین، کونگلینگ ده آرام سیزلیک، بیقرار لیک و آشفته لیک پیدا بولیب، هیچ بیر ییر ده آرام تاپه بیلمیسن:

خوش د ور لر یار ایزله بان، یار تاپگن لر
کوپ قرارسیز بولیب، قرارتاپگن لر

اوشبو اورینده سین دن، عاشق بولیب عشق مقامی گه ایریش گه نینگ گه دلالت قیلوچی سوز لر و حکایت لر صادر بولغوسی دور، چونکه بو سیوگی و محبت مقامی دور.

سیوگی دور آتش بو ییرده عقل دود
سیوگی کیلگن آنده، قاچگی عقل زود

اوشبو مقام ده هر بیر حقیقی عاشق ایلیق و جاذبه دار سوز لر ایتیب اوتگن:

سیوگی بولمه سَیدی و قیغو لری
بو چیرایلی سوز لر نی کیم ایتردی
شمال تیبرتمه سَیدی زلفی نی، کیم
معشوق یوزین عاشق قه کورسه تردی

سیوگی قوشی ایندی قناتات قاقیب اوچه دی و هر نفَس آلگن ده اوزینی اول جناب گه ییتوشتیره دی:

هر بیر نفسینگ، بیلگیل بیر گوهر دور
هر بیر ذرنگ حق یولی گه رهبردور
بیش یوز پری بارسیوگی نینگ و هربیر پر
بیر قعریگه چه، عرش مقامی دن اوچر

بو اورینده عاشق لرنینگ ایشی هر لحظه و هر آن کوترینکی

حال ده بوله دی. چنانچه عالی مرتبه لی خان نینگ قویی ده گی رباعی لری بوندن دلالت بیره دی:

تا سیوگی طریق و رسمی بولدی پیدا
آشفته بو کونگلیم ایچره سالدی غوغا
زلفی گه باقیب چیدالمه گن هربیر دل
دیوانه بو کونگلوم کبی، بولدی رسوا

نیگه که اول سالک نینگ قلبی، حق دن اوزگه لر سیوگی سیدن قوتیلیب فقط حق سبحانه و تعالی نینگ عشق و محبتی گه بیریلیب قاله دی. شونینگ اوچون او بیر لحظه هم آرام و قرار تاپه آلمیدی، چونکه کونگل متعلق ۳۴ دور و تعلق سیز بولیشی ممکن ایمس.

سقله یالمس قول ده ایرکین کیشی مال

عاشق دل، صبرنی و سونی غربال۳۵

عاشق بیر گینه محبوب ذاتی نینگ وصلی گه ایریشگن ده آرام و قرار تاپیشی ممکن. اما حق سبحانه و تعالی نینگ شریف ذاتی، بیرمشت توپراق اونگه واصل بولیش دن منزه ۳۶ دور. «ما للتراب و ربّ الارباب» یعنی توپراق قیده و، ایگه لر نینگ ایگه سی قیده!؟ نهایت شول کیم، حق سبحانه تعالِی عنایت و شفقت کوپ لیگی یوزه سیدن، هر لحظه و هر زمان عاشق لر باطنی گه ۳۷ تجلی قیلیب توریب، او لر تسکین تاپسین دیب، هر نفس و هر زمان او لر نینگ هیجان و دیوانه لیگی نی آشیره دی. اوشبو کوییش و دیوانه لیک آرقه لی او لر هرلحظه اوز لرینی اول جناب گه یقین و آشنا ایته دیلر. چنانچه ایتیب دور لر:

جنون ۳۸ یولی دور،اوزگه یولدن آیرو
بو یول دن واز کیچیش دیوانه لیک دور

تجلی هرقنچه کوپ بولسه، اونگه قره ب وعده بیریلگن اوچره شو کونی گه چه، اول جناب گه عاشق نینگ گرفتارلیگی هم کوپه ییب باره دی. چنانچه، حضرت خان عالیشان بویورور لر:

عشق ایچره گرفتارینگ ایرورمن، ای یار!
یوز درد ایله افگارینگ ایرورمن، ای یار!
گاهی اوتیبان، اوزاق دن اوزنی کورست
میــن طالب دیدارینگ ایرور من، ای یار!

حقیقی محبوب نینگ وصلی و اونی حقیقی بار لیگی ده کوریش دنیاده میسر بولمه گنی اوچون، اول جناب تامانیدن یوزبیرگن تجلی لر بیلن عاشق لر قوانیب، کونگل لری تسکین تاپه دی.

ساچینگ بیر تاله سی مین گه هوس دور
ادب سیز بولمه ییں، بیرتاری بس دور

عاشق لرسیوگی و انتظار لیک شدتی دن ییغله ماق، اینگره ماق، کویماق و کوییناق دن اوزگه علاج تاپه آلمس لر:

سیوگی کونگل زاری سیدن بیلینور
درد لر قچان دل دردی گه تینگ کیلور

چونکه عاشق نی محبوب وصالی گه، ییغی و زاری دن اوزگه نرسه ییتوشتیره آلمیدی.

بوییغی- زاری عجب سرمایه دور
کلّی دولت دور، بوکوچلی دایه دور
دایه و آنه بهانه اخته رور
تا قچان یاتگن باله ییغلب تورور

کویگن عاشق لر اشتیاق شدتی دن هر لحظه قان ییغله شیب، شوق غلبه سی دن او لر نینگ کوکسی دن هرلحظه النگه لی آه چیقیب تورور، هرنرسه غیر بولیب، اونده غیر لیک ۳۹، اوشبو النگه ده یانیب کول بولور.

برچه نی آهینگ اوتیده کویدوروب
شکرلرقیلگیل، کولی اوزره توروب

اوشبومقام ده عالی مرتبه لی خان بویورور لر:

قان تامسه اگر دیدهٔ نمناکیم دن
آه اورسم اگر اوشبو دل چاکیم دن
اول قانیم ایله بویه نگ مزاریم علَمین ۴۰
اول آه ایله کوک که ساوورینگ خاکیم دن

عاشق لر حقیقی محبوب نینگ بیحد تجلیاتی دن چیکسیز ذوق و لذت سیزیب، دنیوی گل و سنبل و لاله و ریحان لر او لر نینگ کونگلی گه هیچ قنداق لذت بغیشله میدی. چنانچه عالی مرتبه لی خان بوندی بویورور لر:

گربولمه سه عارضینگ، مینگه گل نه کیره ک؟
لاله حقیده قیلیش تأمل ۴۱ نه کیره ک؟
کیپریک لر اوچیدن آقین اوشبو قان نینگ
هرقطره سی گل دور، مینگه سنبل نه کیره ک؟

عاشق لرحقیقی محبوب ذاتی گه نسبتأ اوز لریده توغیلگن شور و شوق لذتی دن هردایم بیران بیت و غزل آرقه لی اشتیاق اظهارایتیب، اوزلری گه تسکین بیرورلر. چنانچه،عالی مرتبه لی خان بویورور لر:

مشتاق جمالِ عالم آرایینگ من
طرّنگ نی ۴۲ کوریب واله و شیدا یینگ من
ایزله ش سایی ده ایسیب سبا دیک دایم
مین طالب اول قامت رعناینگ من

عاشق لرمحبوب وصلی بیلن یشیدیلر. حقیقی عاشق لرگه دنیا ده حقیقی محبوب نینگ وصالی میسر بولمه گه نی اوچون اونینگ سیوگی سیدن تاپیلگن قیغو و غم نی، دنیا ده اوز لری گه تیریک لیک سببی حساب لیدی لر و اوشبو غم و اندوه بیلن یشیدیلر. چنانچه، حضرت خان عالیشان بویورور لر:

بارلیق نیگیزی مینگه غم جانان دور
بوکونگلیم انینگ قیغوسی سیز ویران دور
جان بیرمک ایشیدن نیگه قورقر کیشی لر
جان بیرمک اگر بولسه شوخیل، آسان دور

عاشق لر دنیا ده امکانی باریچه حقیقی محبوب وصلی گه ییتیب مذکور طایفه نینگ مقامات و درجه سیگه ایریشگن دن کیین، اوتمیش ده جهالت و نادان لیک یوزه سیدن، حقیقی محبوب دن اوزگه لر مهری بیلن باغله نیب قالیب عمر لرینی بیهوده گه اوتکزگن لریدن پشیمان بوله دیلر. اولر اوز قول لری و باشقه اعضا لری بیلن حقیقی محبوب بنده لری گه اذیت و آزار بیرگن لیک لری دن شرمنده لیک سیزیب، اویاله دیلر و اوندن عذرسوریدی لر. چنانچه، عالی مرتبه لی خان قوییده گی رباعی ده اوشل مقام گه اشارت قیلور لر:

یوردیم بیریلیب جهل گه، نادان لیک دن
کونگلیم گه دیدیم یانیب، پشیمان لیک دن:
هرکیم گه تیل و قول بیله بیردینگ آزار
مین کوپ اویه لور من بو مسلمان لیک دن

ای صداقت لی طالب! بیلگیل که، حضرت خان عالیشان شوندی بویورورلر:

سوزله گنده اول آغیز، غنچه کبی خندان بولور
گرتبسم ایله سه، عالم یوزی بُستان بولور
ذره لرگه توشسه گرحسنینگ قویاشین یاغدوسی
نورساچیب ذره قویاش دیک، مهردیک تابان
بولورزلفیدن آیرو، کونگل حال خرابینی کوریب
مین اوچون اوشبو جهان بیرکلبهٔ احزان بولور
قصر و ایوانی گه عالم نینگ کونگل هیچ بیرمه کیم
برچه سی آخر باریب، توپراق ایله یکسان بولور
ای «عبیدی» اهل حق نینگ صحبتیدن تارتمه باش
کیمکه، خدمت قیلسه بویول ده، خداسیوگان بولور

ای صداقـــت لـی طـالب! بیلگـیـل که، سـوزله ش و کولیش دن مقصد اول ذات نینگ گـوزه ل اسـم لری و صفت لری، سالک نینگ قـلبی ده تجـلی قـیلیشـی دور. چـونکـه، اول ذات سـوز ده افاده له نیش و انسانی کـولیش دن منـزه و پاک ایرور. اما اول ذات نینگ گـوزه ل اسـم لری و صفت لری تجـلی سـینی غـنچه گه نسـبت بیریش شـو جـهـت دن دور کیم، غـنچـه گه خـاص آچـیلمه گـن لیک یره تـوچـی نینگ اسـم و صفت لری تجـلی سـی دن سونگـره، سالک قـلبی ده هم حـاصل بـولـه دی. اولاً اول ذات اوزی نینگ صفتی ۴۳ و اسم لری آرقه لی سالک قـلبی گه تجـلی قـیلیب، ذات نینگ تجـلی سی یولیده تـوسیق بولیب تورگن پرده لر نی بـوتـونـلی کـوته ریب تشله مه سه، سالک نینگ باطنی حـق سبحـانه و تعالی نینـگ ذات شریفی اونده تجـلی قـیلیش اوچـون مناسب بولمیـــدی:

گرتبسم ایله سه، عالم یوزی بُستان بولور

ای صداقـت لی طالب! حـق سـبحانه وتعـالی نینگ تبسم قـیلیشی دن مقصد، سالک کونگلی گه اوزی نینگ شریف ذاتی بیلن تجـلی قـیلیشی دور. چـون که اول ذات آغـیز و تبسم قـیلیش دن منزه ایـــــرور.

سالک، ذات تجـلی سی گه مشرف بولگـن دن کیین، اونینگ قـلبی ده آچـیلیـش و یازیلیـش یـوز بیـره دی. ذات تجـلی سـی بیلن بهار چـاغ لری ده باغ و بـوسـتان لـر ده گل لرآچـیلیب، برچـه عـالم گل گه تـوله دی. تبسم نی گل گه نسبت بیریش دن مقصد، بهار فـصلی ده گل لر ده گی آچـیلیش و یـازیلیش دور.

ذره لرگه توشسه گر، حـسنینگ قویاشین یاغد وسی
نورساچـیب ذره قویاش دیک، مهردیک تابان بولـور

ای درویش! بیلگیل کیم، جمال یاغدو سی ذره لرگه توشیشی دن مقصد، اول ذات نینگ جمال صفتی بیلن ذره لرگه تجلی قیلیشی دور. ذره لر نینگ هر بیری حق سبحانه و تعالی نینگ جمال صفتی گه مشرف بولگن دن سونگ، قویاش کبی نور ساچیش صفتی گه ایگه بولیب، او لرنینگ آیدین لیک و یاروغ لیگی دن برچه عالم منور بوله دی.

ذره لرعمومی معنی نی افاده قیلیب، انسان و اوندن باشقه عالم لرنی هم اوز ایچی گه آله دی. اما، اوشبو ذره انسان نی انگلتگو دیک بولسه، بوندی حال ده حق سبحانه و تعالی نینگ ذاتی تجلی سی گه مشرف بولگن دن کیین، بوتون عالم نی اوز نوری بیلن یاریته دی.

زلفیدین آیرو کونگل، حال خرابینی کوروب
مین اوچون اوشبو جهان، بیر کلبهٔ احزان بولور

اول ذات نینگ زلف و خالی نی کوریش اوچون سالک اولاً اول ذات نینگ گوزه ل اسم لری و صفت لری تجلی سی گه مشرف بولیش اشتیاقی نی اظهار ایتماغی لازم بوله دی. سالک اول ذات نینگ زلف و خالی دن عبارت بولگن اینگ گوزه ل اسم لری و صفت لری تجلی سی گه ایریشگن دن کیین، دنیا ده اوزی سیوگن و او لر بیلن انس و الفت ۴۴ تاپیب کیلگن نرسه لریدن اجره لیشی جهتی دن هم اونینگ اوچون پریشان لیک اورنی بوله دی. یا که، اوشبو گوزه ل اسم لر و صفت لر تجلی سی عملاً ۴۵ سالک بیلن یره توچی نینگ ذاتی تجلیسی اورته سیده توسیق بولیب توره دی. شو سبب لی هم سالک پریشان حال بولیشی ممکن.

قصر و ایوانی گه عالم نینگ کونگل هیچ بیرمه کیم
برچه سی آخر باریب، توپراق ایله یکسان بولور

بـو سـوز دن مقصد شـول ایرور کیم، گوزه ل اسم لر و صفت لر تجـلی سی عاقـبتی ده سالک نینگ کونگلی اونینگ ذاتی دن باشقه برچـه نرسه لر دن ساووب قـاله دی.

حـق دیـن اوزگه هـرنـه کیـم مقصـود ایـرور
«لا» تیغیـن سـور اونگـه گـر معبـود ایـرور
حـق دیـن اوزگـه لـرگـه اورگیـل، «لا» تیغین
سـونگـره «لا» دیـن، کـور نـه لر قالگـی تغین
قـالیـب «الاالله»، یـوق اولگـی اوزگـه سـی
تینگلـه گیـل ای عـشـق، بـو شـاد لیک سیسـی
ای «عبیـدی» اهل حق نینـگ خدمتیـدن تارتمـه باش
کیم که خدمت قیلسـه بو یولده، خـدا سـیوگان بولـور

بـو سـوز دن مقصـد شـول ایرور کیـم، سـالک مذکـور طایفه نینگ شـرف لی صحـبتی، خـدمت و ملازمتی آرقه لی قـطارسعـادت لرگه ایریشیش دن کیین، بـوندن بـویان هم او لر نینگ خـدمت و ملازمت لریدن بـاش تـارتمس لیگی و اوشبو سعـادت لر دن محروم بولمس لیگی اوچـون او اوز نفسـی نی غـفلت اویقـوسـی دن اویغـاتیب، بـو یول ده اوته قـطعی لیـک بیلن جـدی حـرکت قـیلیش گه دعـوت قـیلماغی درکار. چـونکه، برچـه بخـتیار لیگ و بای لیک لر، قـوییده گی «مَن خَـدَمَ، خُـدِم» یعـنی (هرکیم که خدمت قـیلسه، اونگه هم خدمت قـیلینه دی) مضمـونی ده گی حـدیث گه کوره او لرگه خـدمت قـیلیب توریش دور.

خدمت قیلیب تورسنگ، یوتوق سینینگ دور
سین قیلمه سنگ، باشقه قیلسه، اونینگ دور

نبـی عـلیـه السـلام بـویـوروب دور لـر که «من اتصـل، اتصل

باالخـــدمۀ و من لم یتصل، لم یتصل بترک الخـدمۀ» یعـنی (کیم که، حـق قـه ییتوشســه، خـد مت آرقه لی ییتوشـه دی، خـدمـت نی ترک قـیلگـن کیشی ییتـوشـه آلمیـدی).

ییتـوشـه ســن خـــدمـــت دن، کبـریـا ۴۶ گـه
بوکـوک اوچـون، بـ«وندن یخشـی نـــروان ۴۷ یوق
حـــق نـی قچان تنیـر سـین سـینی اویغاتمـه غونچه
مردان لرآســتـانه سـین، یسـته نیـب تاپمـه غـونچه
سـلطان ابراهیـم ادهـم، اطلـــس پـلاس گه سـاتتی
تا پمـه دی درویش لیکنـی توفراق قـه یاتمه غونچه
سـلطان ابراهیـم ادهـــم کورمـه دی معشـوق یوزین
تـــا جملـه بارلیغی نـی، یوقـلـوق قه سـاتمه غونچه

بـــابـــریه رساله سی

(مخدوم اعـظم،ظهیرالدین محمد بابرگه بغـیشله ب یازگن اثر)

اوزبیکسـتان فـن لراکادمی سی نینگ ابوریحان بیرونی نامی ده گی شـرق شناس لیک انستیتوتی کتبخانه سی قـولیازمه لر فـوندیده ۵۰۱ رقـم آسـتیده سـقـلنه یاتگـن بیر نادر قـولیازمه موجـود. نسبتا کتته حـجـم گه ایگـه بولگـن اوشـبو مجـمـوعه ۲۶ رسـاله دن عـبارت بولیب، نقشـبندیه طریقتی نینگ ییریک رهبرلری ونظریاتچی لری دن بیری بولمیش مخـدوم اعـظم لقبی بیلن شـهرت قازانگـن سـید احـمـد بن جـلال الدین دهبیدی کاسانی قـلمی گه منسوب دیر. مجـمـوعـه ده گی ۲۵ نچی رساله «رسالۀ بابریه» دیب اتلگـن.

رساله، نـامـی دن معـلـوم بولگـه نی دیک بـویـوک قـرال(پادشاه) و شـاعـر ظهیـرالدیـن محـمـد بـابر گـه بغـیشـله ب یازیلگـن. اونینگ

یازیلیشی گه نقشبندی لیک نینگ بویوک خلیفه سی و نظریاتچی سی خواجه عبیدالله احرار یازگن «رسالۀ والدیه» اثری نینگ بابر میرزا تامانی دن منظوم ترجمه سی سبب بولگن.

«بابرنامه» ده یازیلیشی چه، بابر آغیر کسل بولگن ده، عرب تیلی ده «قصیدۀ بُرده» نی یازگن شیخ شرف الدین ابو عبدالله بوصیرینی خاطر لیدی. بوصیری کوپ ییل لر فلج کسل لیگی گه چه لینیب یاتگن دن کییین تنگری تعالی گه یالباریب، حضرت محمد علیه السلام روحی دن یاردم سوره ب اوز قصیده سینی یازیش گه باشلیدی. الله حمدی و پیغمبر نعتی گه بغیشلنگن اوشبو ییریک قصیده نی یازیب توگه تیشی بیلن، کوچلی اخلاص و اعتقاد نتیجه سیده، مزمن فلج کسل لیگی دن ساغه ییب، توریب حرکت قیلیش گه قادر بوله دی. قصیده نینگ مطلعی قوییده گی دیک:

اَمن تذکّر جیرانٍ بذی سلم
مزجتَ دمعاً جری عن مُقلۀٍ بدَمِ

مضمونی: «ذی سَلم» ده گی قوشنی لرنی- دوست لرنی- ساغینیب، قان ییغله ماققه باشله دینگ می؟ .

بابر اوشبو معجزوی حادثه نی ذکر ایتیب، اونگه روحاً نهایت یقین بولگن و حتی سیاسی حیات ده اوز یاردم و حمایه سینی اوندن دریغ توتمه گن خواجه عبیدالله احرار نینگ «والدیّه» رساله سینی فارسی تیل دن ترکی تیل گه تیمناً و تبرکاً منظوم شکل ده ترجمه قیلیش گه باشلیدی. رساله ترجمه سی نینگ باشله نیشی قوییی ده گی دیک:

ایشیت اول سر خدا آگه دین
حضرت خواجه عبیدالله دین
خواجه لرخواجه سی اول خواجه عبید
چاکر و بنده سی شِبلی و جُنید

بابر، خواجه گه اوز اخلاص و ارادتی نی اظهارایتگن دن کیین اوز ایشی گه دوام بیره دی و ترجمه ایشی اداغی گه ییتمی توروب، کسل لیک دن فارغ بولگه نی نی تأکید لیدی.

نه فقط بابر، بلکه تیموری لر سلاله سی نینگ باشقه شاه لری و اعیان لری هم خواجه عبیدالله گه حرمت و اخلاص کوزی بیلن باقردیلر. خواجه کتته ملک و بای لیک لرگه ایگه بولسه هم قناعت بیلن حیات کیچیریب اوز در آمدی نینگ اساسی قسمی نی خیریه ایش لرگه صرف قیلردی. عبدالرحمن جامی ایتگه نی دیک:

هزاران مزرعه درزیر کشت است
که زاد رفتن راه بهشت است

شونینگ دیک سالیق لر توپله نیب سمرقند و بخارا اهالی سی، اونی توله ش دن (دولت گه تاپشیریش دن) عاجز بولیب قالگن لری ده، او یاردم کورسه تیب برچه سالیق لرنی خلق نامیدن دولت گه تاپشیره دی. او قوردیرگن مسجد و مدرسه لر حاضرهم تاشکینت وسمرقند ولایت لری ده موجود.

خواجه احرار طریقت ایش لری دن تشقه ری سیاسی فعالیت لر بیلن هم شغل له نیب کیلگن. مثلا او ترکستان حدودی ده اوچته شهزاده آره سیده یوز بیریشی قطعی بولیب تورگن اوروش نینگ آلدینی آلیب، تینچ لیک و مذاکره یولی دن تاپیلگن معما لرنی ییچیب، او لر

نـی یـره ش تیره دی. او هر دایم تیموری دولت رهـبر لری گه بیر صادق و صمیمی مصلـحـت چـی صفتی ده یاردم کـورسه تیب کیلگـن. شو سبب لـی اونینـگ قـرِال لرگه یوبارگـن خـط لری هیـچ قچـان جـواب سـیز قالمس دی. نوایی ایتگه نی دیک:

رقعــه لری ییتسه نی شه قاشیغا
ایش انگا قـویماغلیغ اولوب باشیغا

ایـریم شـــاه لـر، جـمله دن ابوســعـید میرزا اونگه بیر کشف و کرامت ایگه سـی صفتـی ده قـرردی. نیگه که او آلدیـن دن میرزا نینگ سـلطنت تختی گه اولتیریشـی نی بشـارت قـیلیب ایتگـن ایکـن. شونینگ اوچـون خـواجـه، شاه التماسی گه کوره مرو شهری گه کیلگن ده، ابـوسعید میـرزا او بیلن اوچـره شـیش مقصدی ده اوز اعـیـان لری بیلن هـرات دن مرو شهـری گه چه یول باسیب باره دی. جـامی»سبحـۀ الاحـرار» ده بـو واقـعه نی بیان ایتگندن کیین خـواجـه حـقیـده بـونـدی دیدی:

قـرن هـا دور آسمان گردد
تا چـو او اختری عـیان گردد

خـواجـه احـرارگـه عـلیشـیر نوایـی نینگ اخـلاص وارادتی نی «حـیرۀالابـــرار» ده بیـان ایتیلگـــن اونینگ قـوییده گـی بیتلریدن بیلیش ممکـن:

اول کـه بـو آفاق ایچـیـده طـاق ایرور
طـاق نی کـیـم مـرشـد آفـاق ایرور
یــوز قویوبان قـل لوغـیگا شـاه لار
بــزمیـدا بیخــود بـولـوب آگاه لار
ملک جـهـان مـزرعی دهـقانـی اول

بلکه جهان ملکی نگهبانی اول

خواجه گه تیگیشلی یوقاریده ذکر ایتیلگن حادثه لر و باشقه کوپ واقعه لرنی نظر ده توته دیگن بولسه ک، بابر نینگ اونگه بولگن مناسبتی نی توشونیش قیین ایمس.

هرحال ده بابر میرزا منظوم ترجمه نی توگتگن دن کیین، اوندن بیر نسخه نی اوزی نینگ رباعی لری بیلن بیرگه، مخدوم اعظم گه یوباره دی. «والدیه» رساله سی نینگ ترجمه سی مخدوم اعظم گه منظور بولیب اونگه جواباً بیر اثر یازیب اونی»رسالهٔ بابریه» دیب اتیدی.

مؤلف اثر مقدمه سیده تنگری تعالی گه حمد و ثنا لر دن کیین بوندی دیب یازه دی:

«اوشبو نسخهٔ شریفه نینگ یازیلیشی گه سبب شول ایردی کیم، حق درگاهی گه قبول بولگن درویش لرگه نسبتاً اخلاص و عقیدت کورگه زیب، او لر تامانیدن چین کونگل دن سیویلگن پادشاه حضرت لری کیم جان ایچیده اورین توتگن لیگی اوچون اونینگ نامینی تیل گه آلیش ادب دن ایمس، ییریک دین پیشوا سی و علم الیقین یولچی سی، فقر ایرکین لیگی گه توشونگن خواجه عبیدالله احرار او لرگه خدا نوری آرقه لی نظر سالگن ایکن، شونینگ نتیجه سی صفتی ده اول کیشی ده طلب دردی تاپیلیب، آرام سیزلیک و قرار سیزلیک که سبب بولگن ایکن. مذکور درد نی برطرف ایتیش اوشبو طائفه دن باشقه لرگه میسر ایمس. شونینگ اوچون حضرت نینگ «والدیه» رساله لرینی نظم ده ترجمه قیلیب، اوز رباعی لری بیلن بیزگه یوبارگن ایکن لر. شونگه بنأ کمینه بیر نسخه یازیش گه اورینندیم. خدا خواهله سه امید بار که، مبارک خاطر لری گه تسکین بیریب، اوشبو سعادت سرمایه سی بولگن طلب دردی نینگ کوپه ییشی گه سبب بولگی».

مخدوم اعظم رساله ده تصوف طریقتی گه عاید بعضی بیر قاعده

لرنی هر تامانلمه شـرح له ب،»ذکر خـفـیه «همده «ذکرجـهر»مسئله لـری گـه توخـته له دی. مؤلف، پیغـمبر«ص» ذکری نی خـفی صـورت ده تنله گـن بـولسـه هم، «تابعـین و تبع تابعـین» (پیغـمبر «ص» صحـابه لری بیلن اوچـره شـگـن لر و سـونگـره او لر بیلـن ملاقـات ده بولگـن ذات لـر) زمـان طلبی گه موافـق ذکر جـهر (بلنـد آواز بیلـن ذکر قـیلیش) گه رخـصـت بیریب، اوزلـری هـم ذکـر جـهـر قـیلیشـگـن لر، دیب تأکید لیـدی. او، ذکر خـفـیه نی عـزیمت یعـنی قصد و شـریعـت یولی و ذکر جهـرنی رخـصت یـولی دیب ایضـاح لیدی.

مخـدوم اعـظم یازیشـی چـه، خـواجـه لرعـزیمت یولیدن بارگن بولسـه لر هـم، او لر دن بعـضـی لری زمان تقاضا سیگه قره ب، قـوم لری نینگ خـصوصیت لرینی نظـر ده تـوتگـن حـال ده جـهـر قـیلگـن لـر.

مثـال صفـتی ده او، حـضرت خـواجـه احـمد یسـوی تـرکسـتان ده ذکر نینگ جـهـر شـکلی نی اخـتیار قـیلگـن لیک لرینی، حـتی «ذکر ارره» (ارّه) آرقه لی کـوپ کیشـی لرنی یـول گه سالیب، او لر نی اولـوغ سعـادت گه یـول له گن لیک لرینی ایتـه دی.

بـو اورینده شـونی تأکید له ش کیره ک که «ارره» ذکری یسویه طریقتـی گه خـاص بـولیب، او نـی اجـرا قـیلیش چـاغی ده جـهـر چـی لـر گروهـی اوز حـلقـوم (تـامـاغ) لـری دن، یـاغـاچ نـی ارره قـیلیش وقـتی ده چـیقه دیگن صوت کبی بیر موزون، متناسـب و یاقـیملی آواز چـیقه ریب ذکر قـیلردی لر. جـهـر ذکـری ایریم نقشبندیه طریقتی وکیل لـری گه یاقـمه گن بـولسـه هـم، ایریـم لری اونی ایشـیتیب کـورگـن دن کییـن قـایـل قالیـب، اونینـگ تأثیرچـن لیگی و جـذبه گه سـالیش کـوچـیـنی تصدیق له گـن لر. حـقـیقـتاً هم جـهـر قـیلیش ملکه سـی گه ایگه بـولگـن و صوفـیانه جـذبه گه بیریلگـن بیر گروه تـامـانی دن، ریتـم بیلن عـمل گه آشـیریله دیگن بـوندای بیر ذکر، حـاضرگی زمان موسـیقی سـیده «خور» گروهی تـامـانی دن اجـرا ایتیله دیگـن آهنگ

لرگه اوخشه ب کیته دی.

مخدوم اعظم ذکر حقیده سوز لری گه دوام بیریب یازه دی:

«هیچ عیب نیست، بغایت خوب است، طریق انبیای مقدم نیز همین بوده است» (بونده هیچ عیب یوق، نهایت یخشی دور. اوتگن پیغمبرلرنینگ یولی هم شوندق بولگن ایکن.(مؤلف سوزی گه دوام بیریب «پیغمبر لر نینگ هر بیری اوزیگه خاص شیوه بیلن اوز قوم لرینی یول گه سالگن لر، سوز لر نینگ فرقی آدم لر نینگ احوالی ده گی تفاوت لر دن کیلیب چیقه دی، ایتیلگه نی دیک اصلی ده همه نینگ مقصدی بیر، صورت لر و شکل لر نینگ فرقی ایسه شیوه و اسلوب لر دن باشقه نرسه ایمس» دیگن فکر لر نی بیان ایته دی.

اوندن کیین مخدوم اعظم جهر بیلن ذکر قیلگن خواجه لر نینگ هر بیرینی علیحده قید ایتیب اوته دی. جمله دن خواجه عارف ریوگری ، خواجه محمود فغنوی، او لر نینگ خلیفه لریدن خواجه علی رامتانی، خواجه محمد بابای سماسی، او لر نینگ خلیفه لریدن سید امیر کلال اوشبو شیوه ده عمل قیلیب کیلگن لر. مؤلف، بویوک خواجه بهاؤالدین نقشبند امیرسید کلال نینگ مریدی ایدیلر، دیدی.

مخدوم اعظم بعضا ذکر خفیه و ذکر جهر، یسوی لر و نقشبندی لر آره سیده اختلاف لر گه سبب بولیشی احتمالینی توشونگه نی اوچون، جهرذکری نینگ توغری ایکن لیگی نی اثبات له ش مقصدیده قوییده گی دیک استدلال قیله دی :

«حق سبحانه و تعالی، مین استغفار صوتی نی (کیچیریم تیلش سیسی نی) سیوه من دیگن ایمیش». البته صوت یعنی آواز دن، جهر ذکری نظر ده توتیلگن .

مؤلف اثر ده «تنگری طاق دیر، طاق نی سیوه دی» دیگن حکمت لی سوز نی ایضاح له ب، ذکر چاغی ده سوز لر قنداق تلفظ ایتیلیشی

و او لر نی ذکـر ایتیش ترتیبی نی کـورسه تیب بیره دی.

سـونگـره نقشـبندی طریقتـی تعـلیماتی ده کـورسـه تیلگـن اوچ وقـوف (بیلیش، توشـونیش) یعـنی وقـوف عددی، وقوف زمانی و وقـوف قـلبی نی توصیف ایتیب، او لر نینگ شـرط لرینی کـورسه تیب اوتـه دی.

مخـــدوم اعـظـم تصـوف تعـلیماتی ده تـوبـه و ندامت (پشـیمان لیک) حـقیده سـوز یوریتیب اوشـــه عـصر ده شیـبانی لر سلاله سی نینگ اقـتدارلی و مدنیت پرور پادشاهی عـبیدالله بهـادر خـان نینگ قـوییده گی شعـرینی ذکـر ایته دی:

درهوای نفس گمره عـمر ضایع کرده ایم
پیش اهل الله از اطـوار خـود شرمنده ایم

ترجـمه سی: اده شگـن نفس هـوا سی گه بیریلیب،عـمـریمیزنی بیهـــوده گه اوتکـزگـه نیمیز اوچـون، تنـگـری نینگ مقـره ب بنده لری حـضوری ده اویـات ده میـز.

عـبیـدالله خان، یسـویه و نقشـبندیه طریقت لـری مخـلص لری دن بـولیب، اقـتـدار لی شاعـر ایدی و «عـبیدی» تخلصی بیلن تـرکی، فـارسی و عـرب تیل لریده شعـر یازردی. عـبیدی دیوانی نینگ بیر نفیس قـولیازمه نسـخـه سـی اوزبیکسـتان فن لر اکادمی سـی شرق شـناس لیک انستیتوتی کتبخـانه سـی نینگ قـولیازمه لر فـوندیده ۳۹۳۱ رقم آستیده سقـلنماق ده. دیـوان اوچ بولیم و ۷۰۰ بیت (صفحـه) دن عـبارت بـولیب، شـاعـر نینگ تـرکی، فـارسی و عـرب تیل لری ده یازگـن شعـر لرینی اوز ایچـی گـه آله دی. عـبیدی بابر نینگ زمانداشی و سیاسی رقـیبی بـولسه هـم، مخـدوم اعـظم هر ایکله سـی بیلـن دوستانه مناسـبت ده بـولیب، عـبیدی نینگ بیر غـزلی و بیر قـطار رباعی لری اوسـتیدن شـــرح یازگـن. اونینگ رباعی لر شرحی رساله سی ترجـمه سینی کتابی میزگه کیریتگـن میـز.

اونـدن کییـن مؤلف «سـینینگ وجـودینگ شـــونـداق بیر گـناه

کیم، باشقه هیچ قنداق گناه نی او بیلن قیاس له ب بولمیدی» دیگن صوفیانه حکمتنی و«فنفخت فیه من روحی» (اوز روحیم- دن اونگه یعنی آدم گه دم سالدیم – پوفله دیم)، «انماالمؤمنون اخوة» (یعنی برچه مومن لر بیر بیرلریگه آغه- اینی دورلر) قرآن کریم آیت لرینی و (هرکیم اوزینی بیر قوم گه اوخشت سه، اوشه قوم دن حساب لنه دی) دیگن حدیث نی ایضاح له ش جریانی ده، بات- بات عبیدالله خان عبیدی نینگ شعرلریگه اساس له نیب استدلال قیله دی.

رساله یکونیده ینه بیر بار مخدوم اعظم ظهیرالدین محمد بابرگه مراجعت قیلیب بوندی دیب یازه دی: «... ترجمه (یعنی والدیه رساله سی نینگ ترجمه سی) و رباعی لر، نهایت یخشی توشگن. بو فقیر نینگ ترکی تیل ده سلیقه سی آز راق بولگه نی اوچون جسارت قیلینمه دی، اما فارسی تیل ده ییترلی درجه ده جسارت قیلیندی، معذور توتگی لر. اوشبو مناسبت بیلن بیر نسخه یازیلدی، منظور بولسه دیب امید قیله میز.»

شو یوسینده «رسالهٔ بابریه» دیب اته لگن قیمتلی کتاب «والدیه» رساله سی نینگ ظهیرالدین محمد بابر تامانی دن قیلینگن ترکی ترجمه سی گه جوابأ یازیلگن اثر بولیب، بیر بویوک شاعر و ییریک سلطنت صاحبی بیلن نقشبندیه طریقتی نینگ صلاحیت لی وکیلی و مبلغی، عالی مقام صوفی مخدوم اعظم لقب لی سید احمد بن جلال الدین کاسانی آره لریده گی دوستانه مناسبت لر نینگ آلتین طنابی و کمه لک کوپریگی صفتی ده یوزه گه کیله دی.

«رسالهٔ بابریه» ظهیرالدین محمد بابر و حضرت مخدوم اعظم آره لریده گی عجایب مهر و محبت، اخلاص و صمیمیت کوزگو سی حساب لنه دی.

بابر عرفانی تویغو لر و تصوفی غایه لر تاثیری آستیده «مَن مَن» لیک دن واز کیچیب، صوفیانه کمتر لیک بیلن یوکسک و

اقـتدارلـی قِـرال لیک مقـامـی دن، فـقـر مـرتبه سـیگه قـدم قـویه دی. اوشـبـو روحی اوزگه ریش معجـزوی بیـر طرز ده یوز بیریب، او «والدیه» رسـاله سی نینگ ترجـمه سی اثنا سـیده آغـیرکسل لیک دن فـارغ بـولـه دی. بـــو حـادثه دن تأثیرلنگـن مخـدوم اعـظم الهام له نیب بـو کـبی اخـلاص و اعـتقاد نی قـدرله ش مقـصدیده «رسالۀ بابریه» نی یازیش گه قـرارقـیلـه دی.

یـوکسه ک اخـلاص و ایشانـچ گه اساس لنگـن بـونداق مناسبت، بیر تامان دن تیمـوری لر سلطنتی دوامچی لری بولمیش بابری لرنینگ، اوز بـویـوک اجـداد لری عـنعـنه لری گه صادق لیگی نینگ اثباتی بـولـسه، ایککـینچی تاماندن نقشـبندیه طریقتی پیشـوا لری نینگ اوشه زمـان دولت رهبـر لری بیلـن روحـأ نهـایت یقین عـلاقه ده بـولیب، او لر بیلن معـنوی مناسبت لری نینگ دلالتی دیـر.

رسـاله ده کـــوپ گینـه عـرفـانـی اته مـه لر، تصوفـی اصطلاح لر، صـوفـیانـه مقـوله لر(ســوز لـر) نینگ مضمون و ماهیتـی یاریتیب بیریله دی. شـونینگ دیک قرآن کریم آیت لری و حدیث لر ، تصوف تعـلیماتی قـاعـده لریگـه ماس حـال ده تفسیر و تأویل ایتیله دی. اوشبو نقطـۀ نظـر دن «رسـالـۀ بـابریـه» شـرق اسـلام مملکـت لری جـمله دن افغانستان ده کینگ ترقه لگـن نقشـبندیه طریقتی نینـگ اصول و قاعده لرینی چـوقـور توشـونیب آلیش، شـونینگ دیک بابر نینگ اوشبو طریقت وکیل لری بیلن عـلاقه و مناسبت لرینی هرتامان له مه اورگه نیش اوچـون مهـم و ایشانـرلی منبـع حـساب لنه دی.

بابرنینگ تخـت گه اولتیریش مراسمی میناتوره سی بیلن نشر ایتیلگـن.

ایسـلتمه :اوشـبو مقاله نینگ قـیسـقرتیریلگـن متنی«طلب دردی ایله وابسته دل لر» سرلوحه سـی آستیده، تاشکینت شـهریده چـیـقه یاتگـن «تفکر» مجله سی نینگ بیرینچی ییلی (۱۹۹۵)، بیرینچی سانی، ۱۰۳-۱۰۵ بیت لری ده،

رساله و مقدمه ده گی لغت لرایضاحی

۱. مهربان و رحـملی تینگـری تعـالی نامی بیلن (باشلیمن).
۲. محـقـق: حـقیقت قـیدیروچی سی.
۳. فـطرت: طبیعت، توغـمه قابلیت.
۴. نصـرانی: مسیحی، عـیسوی.
۵. مجـوس: الاو گه سیغـینوچی.
۶. قـرآن کـریـم: ۱۱- سوره ۱۳۸ آیت نینگ ابتدا سی.
۷. صبغـه: بویاق، رنگ – بوییرده دین معـنی سیده.
۸. حـقیقی محـبوب: خـداوند، تینگـری تعالی.
۹. حـجاب: پرده.
۱۰. سرکش لیک: اوجـرلیک، قـیصرلیک.
۱۱. ورطه: جـر، هـلاکت یاقه سیی.
۱۲. طاهـــر: پاک.
۱۳. زندیـق لیـق: یشیرین دین سیز لیک.
۱۴. سالک: یره توچی و صلی گه ایریشیش یولی ده یوروچی مـرید.
۱۵. قـرآن کریم ده گی «ابراهیـم» سوره سی نینگ ۷ آیتی دن تنلنگـن.
۱۶. تارک: ترک ایتوچی.

۱۷. وارد بولیب دور: یعـنی اونینگ تمانیدن ایتیلیب دور.
۱۸. زمره: جـماعه، طـــایفه.
۱۹. جـویندهٔ اسرارحـقیقت: حـقیقت سر لری نینگ ایزلاوچیسی.
۲۰ . دود: توتون.
۲۱. زود: تیزده، درحـال.
۲۲. محـب: سیوگووچی، عـاشـق.
۲۳. زبان حـال: حـال زبانی، حـال تیلی.
۲۴. حـدیث: پیغـمبـر(ص) نینگ سوزی.
۲۵. بوییرده عـبیدالله خان نظرده توتیلگـن.
۲۶. بوییرده سـالک نی اوزعـقـل وهـوشی دن ایبریب بیخـود قـیلیش و اونینگ مستقـل فکرله ش استعـدادی نی یوقاتیش نظـــرده توتیلگـن.
۲۷. جـلیس بد: یامان، بی خاصیت، بی فیض و ناپاک صحبت داش.
۲۸. شر: یامانلیک، یاووزلیک.
۲۹. باز: لاچـیـن.
۳۰. قابل: قـبول قـیلـوچی.
۳۱. روزی: بوییرده نصیب ومیسر بولیش معـنی سیده.
۳۲. تجـلی قـیلیش: جـلوه قـیلیش، کورینیش.
۳۳. رب: پروردگار.
۳۴. متعـلِق: باغـله نوچی.
۳۵. غـربال: غـلبیر.
۳۶. منزه: پاک، یوکسک.
۳۷. جـنون: جـن نی لیک، دیوانه لیک.
۳۸. باطن: ایچکی، ایچکی دنیا.
۳۹. غـیرلیک: اوزگه لیک، بیگانه لیک.
۴۰. عـلم: بیرق.
۴۱. تأمل:چـوقـور اویله ش، فکرلـه ش، دقت بیلن ملاحظه قـیلیش.

۴۲. طره: گجک، زلف.
۴۳. صفات: صفت لر.
۴۴. انس والفت: بیراو بیلن صحبت داش بولیب او بیلن الفت تاپیش.
۴۵. عملأ: عملیات ده، حیات ده.
۴۶. کبریا: بویوک لیک، عظمت.
۴۷. سالک: پیرنینگ ایزی دن باریب، اونینگ رهبرلیگی ده بیران- بیر طریقت آرقه لی هدایت یولی گه کیرگن کیشی.
۴۸. تجلی: کونگلی حق بیلن اوچره شو لیاقتیگه ایگه بولگن کیشیلر کونگلیگه، اقبال یاردمی بیلن حق نوری نینگ ساچیلیشی.
۴۹. تعلق: مناسبت، ارتباط، علاقه و باغله نیش.
۵۰. حضور و غَیبت: تصوف ده ایککی خیل حضور بار: دم یعنی نفس حضوری و کونگل حضوری. بیرینچیسی سالک هر بیر نفس آلیش ده حق یادی بیلن بولیب، اوندن غفلت ده قالمیدی.

ایککینچی سی یعنی کونگل حضوری نفس حضورینی تکرارله ب دوام بیریشی نتیجه سیده حاصل بوله دی. البته بو، سالک ده خلق دن غیبت حاصل بولیب (اونی ایسدن چیقه ریب) حق دن باشقه نرسه لرنی اونوتیشی گه سبب بوله دی.

۵۱. جذبه: کونگل ده تاپیلگن حق محبتی و اونی ته نیب آلیش ذوقی دن عبارت بولیب، اوشبو ذوق دن، سالک نینگ کونگلی نهایت لذت سیزه دی.

۵۲. اسما وصفات: تینگری تعالی نینگ اینگ گوزه ل اسم لری وصفت لری. او نینگ هر بیر اسمی، بیر صفت نینگ دلیلی دیر، اونینگ هر صفتی گه خاص معرفت موجود، صفت لری نینگ گوزه ل لیگی انسان استعدادی گه قره ب حق مشتاق لری گه جلوه قیله دی.

۵۳. ذکر: باشقه لرنی اونوتیب، فقط حق قه توجه قیلیش، یعنی یوزله نیش.

۵۴. مراقبه: ظاهر وباطن نی حق دن باشقه نرسه لردن سقله ب، فقط اونگه توجه قیلیش، یعنی یوزله نیش.

۵۴. ثقلان (ثقلین): انس و جن.

۵۵. حال و قال: «قال» سوزله شیش، دلیل ومنطق بیلن گپیریش دن عبارت بولسه، «حال» سوزسیز معنوی مطلب لرنی توغریدن توغری، واسطه سیز بیلیب آلیش ملکه سی دیر. اوشبو ملکه کوپ معنوی تجربه لر وصوفیانه سلوک نتیجه سیده حاصل بوله دی، یاکه یره توچی تامانیدن بیریله دی

ایـضاح لـر:

عــروج - یــوقــاری گه کوته ریلیش.
مظهــر - ظاهــر بــولیش، کورینیش وجــلوه قــیلیش جــایی.
کبریا – بــویــوک لیک، اولــوغ وار لیک، عــظمت.
تلمیح – شعــرده بیران بیر مشهــور قصــه، حــادثه یا که مشهــور مثــل گه اشاره قــیلیش.
قــرینه – بیران مطلب نی بیلیب آلیش یا که مرکب و مجــهــول مسئله نی انگله ش و یا بیران مقصد گه ایریشیش اوچــون دلیل بوله دیگــن نرسه، عــلامــت، نشانه.
قــریحــــه ـــــ ذوق، ادراک، شــاعــر لیــک و یازوچــی لیک اوچــون طبیعی کــوچ و استعــداد.

اشکــمــش ده بابا رحــیــم مشرب نینــگ
ابــدی یــاتــرجــایــی

افــغــانســتان نینگ شــمالی ولایت لری همده کابــل، هرات و بادغــیس کبــی ولایــت لر ده یشــیدیگــن کــوپ ملیـــون لیک اوزبیک لر و باشــقه

ترکی خلق لر آره سیده بابا رحیم مشرب نینگ نامی حرمت بیلن تیل گه آلینیب، اوزبیکچه و دری تیلی ده گی شعر لری مراق بیلن اوقیله دی. تخار، قندز، بدخشان، سمنگان، جوزجان، سرپل و فاریاب ولایت لری ده بو اتاقلی شاعر اثر لرینی کوپله ب اوچره تیش ممکن. اونینگ شعر لری افسانوی توس آلگن حیاتی قصه سی بیلن قوشیلیب کوپ مرتبه چاپ ایتیلگن. شونینگ دیک «مبدأ نور» (یاروغ لیک نینگ باشله نیش نقطه سی) نامی بیلن اونینگ قلمی گه منسوب اثر نینگ قولیازمه نسخه لری هم کوپ تاپیله دی.

بوندن کوپ ییل لر آلدین زمانوی مکتب لر آز لیگی سبب لی شمالی ولایت لر ده باله لر- اوغیل- قیزلر محلی مدرسه لرده اوقیب سواد چیقه ریشردی. کوپینچه شهر محله لریده، اهالی ضرورتی گه کوره، اوغیل- قیز لر اوچون آز می کوپ می مدرسه لر بولر دی. اوغیل لر مدرسه لریده آخوند لر و قیز لر مکتب لری ده بی بی آتون لر (محلی معلمه لر) درس بیرر دی لر. بیزنینگ شهریمیز سرپل (سرپل ولایتی نینگ مرکزی) مکتب لریده، قرآن کریم، تورلی دینی کتاب لر، شعری اثر لر، اوزبیک و دری تیل لریده اوقیتیلر دی.

او لر قطاری ده حافظ، نوایی، بیدل، هویدا دیوان لری و بعضاً صوفی الله یار و بابا رحیم مشرب کتاب لریدن هم درس بیریلردی.

وقت اوتیشی بیلن زمانوی مکتب لر کوپه ییشی نتیجه سیده اوشبو محلی مکتب لر نینگ کتته قسمی ترقه لیب کیتدی.

اوزبیک لر بابا رحیم مشرب نی بیر ولی (تنگری نینگ دوستی) و کشف و کرامت ایگه سی صفتی ده ته نیشیب، اوندن صادر بولگن کرامت لر باره سیده کوپ گپیریشه دی.

بیرانسان گه نسبتاً عقیده و اخلاص حد دن آشگن ده اوشه انسان یوکسه ک درجه گه کوته ریلیب، مقدس ذات لر قطاری دن اورین تاپه دی. خلق اونگه اینانیب، سیغینیشه دی و اوندن اوز مشکل لرینی

ییچیب بیریش اوچون یاردم سوره یدی.

بابا رحیم مشرب گه نسبت بیریلگن عادی بولمه گن تورلی- تومن حادثه لر بعضاً اونینگ حیاتی گه غیر طبیعی توس بیره دی و اونینگ سیما سی تیوه ره گی ده بیر مقدس هاله (قوتن) یره ته دی.

مولانا جلال الدین، عمادالدین نسیمی، خواجه احمد یسوی کبی بویوک ذات لر نینگ حیاتی انه شونداق عجایب ماجرا لر، طبیعی بولمه گن واقعه لر و ایرتک سیمان حادثه لر بیلن قوشیلیب کیتگن.

افغانستان اوزبیک لری و تاجیک لری آره سیده شاه مشرب نینگ مونچه شهرت و محبوب لیک قازان گه نی گه سبب اولاً اونینگ هر ایککی تیل ده یازگن شیرین، تکلف سیز و خلق تیلی گه یقین شعر لری بولسه، ایککینچی دن، اونینگ عمر آخری ده بلخ شهری گه قیلگن سفری و اوشه ییر ده شهید بولگه نی دیر.

بابا رحیم مشرب تورلی- تومن ملک لرنی کیزیب، حیاتی نینگ آخرگی پیت لریده بلخ شهری گه کیله دی، او ییر ده گی ادیب لر و ملا لر بیلن اوچره شیب، بلخ و قوندوز حکمداری محمود خان بیلن ملاقات ده بوله دی.

مشرب اوز زمانه سی نینگ ییریک عالم و عارفی صفتی ده هیچ قچان هم حقیقت دن واز کیچمس و ناحق قه تسلیم بولمس ایدی. اوقه ییرگه بارمه سین، ریایی شیخ لر، عمل سیز ملا لر و خلق جانی گه بلا بولگن ظالم شاه لر و حاکم لرگه قرشی توریب، بعضاً توغریدن توغری و بعضاً هجوی و کنایی طرز ده او لر نینگ حقیقی قیافه سینی آچیب بیرر، عدالت و انسان سیور لیک غایه سینی ایلگه ری سورر دی.

محمود خان اطرافی ده ییغیلگن دین ماهیتی دن خبر سیز عالم سیمان کیشی لر اونینگ ایرک سیور و عدالت پرور غایه لری گه قرشی تورگن حال ده، اونی کفر و الحاد گه متهم قیلیب، محمود خان

نی شاعر نی آسیب، اولدیریش گه تحریک ایته دی لر.

بابا رحیم مشرب قشری (یوزه کی) علما لر فتوا سی بیلن بلخ شهری ده دار گه آسیب اولدیریله دی و جسدی اوشه ییرده دفن ایتیله دی.

هندوستان ده باسیلگن شاه مشرب نمنگانی دیوانی نینگ آخریده یازیلیشی چه، بیر آز مدت دن کیین شاعرنینگ حامی و مرید لری کیلیب، محمود خان دن قصاص آله دیلر و مشرب نینگ جسدی نی اونینگ وصیتی گه کوره، بلخ شهری دن ایشکمش (اشکمش) شهری گه آلیب باریب کومه دی لر. اما بعضی بیر روایت لر گه قره گنده، مشرب بیرکیچه محمود خان نینگ وزیری مسعود نینگ توشیگه کیریب، اونگه مینینگ جسدیم نی اشکمش گه آلیب باریب کومگیل، دیب بویوره دی.

حاضر بلخ شهری ده «جوانمرد قصاب» دیگن مشهور زیارتگاه یقینی ده مشرب نینگ بیرینچی قبری توره دی. ایل اونی بیر مقدس مزار صفتی ده حرمت قیلیب، تورلی جای لر دن اونی زیارت قیلیش اوچون کیلیشه دی. اما بو عارف شاعر نینگ حقیقی ابدی یاتر جایی اشکمش دیگن شهر ده دیر.

اشکمش تخار ولایتی نینگ بیر کیچیک شهری بولیب، قدیم دن وزوالین نامی بیلن شهرت تاپگن. افغانستان آریانا دائرۀ المعارفی، ۳ جلد، ۱۷۷ بیت ده بیریلگن معلومات گه قره گن ده، اشکمش شهری خان آباد شهری دن ۳۰ کیلومتر مسافه ده، اشکمش دریا سی نینگ یانیده واقع بولگن. اونینگ غربی تامانی ده خان آباد شهری و شوراب چولی جایلشگن. ایلگه ری خان آباد – نهرین- کابل یولی شو دشت دن اوتردی.

اشکمش نینگ شمال و جنوب تامان لریده تاش و توپراق دن ترکیب تاپگن کیچیک تاغ لر توته شیب، شمالی ده تالقان شهری، شرقی

ده خوست و فرنگ تومنی، شمال شرقی ده فرخار تومنی توره دی.

اقلیمی قوروق ایسسیق. اشکمش دریا سی، خوست و فرنگ تاغ لریدن سرچینه آلیب اشکمش دن اوته دی و بیش یریم کیلومتر دن کیین خان آباد دریا سی گه توکیله دی. بو دریا کوپینچه قوریق بولیب، فقط یاغینگر چی لیک و سیل فصلی ده اونده سو آقه دی.

اشکمش ده ایکینچی لیک کوپینچه دیمه (للمی) بولیب، بوغدای، ارپه، نخود، تربوز و قاوون ایکیله دی. شهر چه نینگ غربی تامانی ده تاش کومیر کانی بار. اوندن هر ییل ۲۵۰ تن گه یقین تاش کومیر قازیب چیقه ریلیب، بغلان ده گی قند فابریکه سی اوچون کوکس (تاش کومیرنینگ بیر توری) گه ایلنتیریله دی و قسمأ اهالی احتیاج لری گه ایشله تیله دی.

آلمان لیک اروین گروش بوخ «افغانستان جفرافیه سی» ناملی کتابی ده، باشقه شهر لر قطاری ده، اشکمش باره سیده هم قوییده گی قیسقه معلومات نی بیره دی:

«تخار ولایتی نینگ جنوبی ساحه لریده ایککیته کیچیک بازار اورین توتگن – اشکمش و فرخار. اشکمش نینگ ایسکی بازاری نهرین و فرخار دریا لری اورته سیده گی ییر لر ده شهری خصوصیت لر بیلن جایلشگن بولیب ۲۰۰ ته دکان و ۸ ته سرایی بار» .

افغانستان ده سرای، مارکیت سیمان کتته جای بولیب، تورت تامانی اطاق لر بیلن اورلگن بوله دی. اوندن، کتته شهر لر ده مارکیت و مسافر خانه صفتی ده، کیچیک شهر لر ده مسافر خانه، گراج و بازارچی لر اولاو لرینی سقله ش مقصدی ده استفاده قیلینه دی.

کتاب مؤلفی ۷۳– ۱۹۷۲ ییل لری اوشبو شهر نی کوریب اوتگن. اوشنده او انچه گینه آباد بولیب، اونده ۴۵ – ۴۰ مینگ اهالی یشردی. او لر نینگ ۷۰ فیصدی اوزبیک و ۳۰ فیصدی تاجک لر ایدی. احتمال،

اوروش دن ســـونگ احـوال باشـقه چـه راق دیر. انه شونداق بیر منطقه ده، اشکـمش شهـرچـه سی دن بیر یریم کیلومتر شرق تامان ده اوزبیک نینگ سلطان العـارفـین، بـرهـان المحـقـقـین و زبدۀ المتکلـمین شاعـری مولانا مشرب نینگ مقـبره سی جـایلشگـن. مقـبره خـام خـشت دن قـوریلگـن گنبـذ لی بنـا بولیب، تربت نینگ اوزی هم لای دن یه سـلگـن. قـبر نینگ تیپه سـیده عرب تیلیده یازیلگـن بیرتاش لوحـه کـیشـی دقـتینی اوزی گه تارته دی.

مقبـره نینگ غربی تامانیدن چـیقه دیگن بـولاق کتته)۱۰۰=۱۰۰Xمتر) حـــوض گه توکیلیب، اوندن شـهـرگه قـره َب آقـه دی. حـوض مقـبره دن ۱۰ متر مسافه ده واقع بولگن. یاز ده سووی سلقین و قـیش ده ایسسیق. حـوض نینگ تیـوره گی ده بلند درخـت لر قـــد کـوترگن. یاز پَیت لری اهـالـــی دم آلیش اوچون او بیرگه باره دی. مقـبره نینگ اطـرافی نی ۳-۲ توت درخـتی بیزه ب تـورهدی.

اشـکـمش اهالیسـی و اونگه یقین منطقه لر اولـوسـی، شـاه مشرب نی اولـوغ عـالـم شـیخ دیب تنیشـه دی. اونینگ اوزبیکچـه و دری (فـارسی) شـعـر لری قـادریه طریقتی پیرو لری تامانی دن جـهـر لرده آهـنگ بیلن اوقـیله دی.

شـاه مشـرب مخـلص لـری اونینـگ قـبرینی همیشـه زیـارت قـیلیب تـوریشـه دی، اینیقسه چـهارشنبه کـون لری عـیال لر نینگ سانی کـوپیه دی. زائره لر شاه مشرب روحـانیتی دن حـاجـت تیله ب، اوز مشکل لرینی حـــل قـیلیش امیدی ده بوله دیلر. کتته باغده نـذر و خـیرات اوتکه زیـب دم آلـیشـه دی.

نیچـــه ییل لر مقدم بعـضی بیر شـیـخ لر بو مقـبره ده چـیلله اولتیریب، معـنوی کمالات گه اینتیلر ایدی لـر. شـو یوسـینده، بابا رحـیم مشرب، بـو اولـوغ شـاعـر و عـارف، اوز یوکسه ک روحی، عارفانه و رندانه شعـرلری بیلن مخـلص لر قـلبی ده یشـیدی، مینگ له ب مسـتمند کیشـی لر اوچـون

روحی تیینچ و معنوی یاردمچی صفتی ده خدمت قیلیب کیله دی.

تأکید له ب و تکرار له ب ایتماقچی میز که بابا رحیم مشرب نینگ تربتی اشکمش ده، بابر میرزا نینگ قبری کابل ده، حضرت امیرعلیشیرنوایی، گوهرشاد بیگم و سلطان حسین بایقرا ابدی یاتر جای لری هرات شهری ده، او لر نینگ معنویت لری بیلن بیرگه افغانستان و اوزبیکستان خلق لرینی کمه‌لک کوپریک صفتی ده بیر- بیریگه چمبرچس باغله ب توریب، دوست لیک نی مستحکم له ش رشته سی بولیب کیلماقده* .

بابا طاهر و اونینگ عرفانی ترانه لری

فارسی- دری تیلی نی بیلگن لر آره سیده بابا طاهر نینگ ترانه لرینی اوقیمه گن یا که ایشیتمه گن کیشی کم بولسه کیره ک.

چونکه اونینگ رباعی لریدن انچه سی مینگ ییل گه یقین مدت دوامی ده خلق آغزه کی ادبیاتی گه قوشیلیب کیتیب تورلی شیوه لرده اوقیلیب کیلماقده.

بابا طاهر عریان نامی بیلن کتته شهرت قازانیب، اوز سحرلی تورت لیک لری بیلن روح لر نی تسخیر ایتگن و کونگل لرگه یول آچگن شاعر کیم ایدی.

اونینگ حیاتی، ترجمۀ حالی حتی توغیلگن ییلی حقی ده ییترلی درجه ده معلومات موجود ایمس. تورلی منبع لرده بیریلگن قیسقه چه معلومات لرگه کوره او بیشینچی هجری عصر اورته لری نینگ شاعر و عارف لری دن بولیب، تورتینچی هجری عصر اورته

* ایسلتمه: شاه مشرب قبری نینگ موقعیتی حقیده تخار لیک دوستیمیز محترم رحمت الله حسن بیرگن معلومات لردن هم فایده لندیک..

لریده توغـیلگـن، مشهـور بخـارا لیک متفکر و فـیلسوف ابوعـلی ابن سینا بیلن زمانداش بولیب یشه گن.

عـــرب منبـع لریـده بیریلگـــن معـلومـات لرگه کوره او مشـهور صوفی، شـاعـر و درویش صفتـی ده قـلندرانه حـیـات کیچـیـریب، هـر دایم حـرکت ده بولگـن، اوندن عـرفانی غـایه لر و تصوفی قره ش لر بیلن یوغـیریلگـــن بیر قـطـار ترانه لر قـالگـن. اونینـگ ترانه لری تصـوف ده یوکسـک اورین توتگـن و «وحـــدت» غـایه لرینی اوزیده عـکـس ایتتیرگن.

شـــونینگ دیک بابا طاهر، سـلجـوقی لر سـلطانی طغـرل بیگ بیلن زمانـداش بولیب، سـلطان همدان گـه بارگن ده، او کمالات درجه سـی گه ییتوشـگـن عـــارف و ییتوک صوفی بولگـن. سـلجـوقی لـر دوری نینگ مشـهـور یازوچـــی و تاریخچـی سـی راوندی اوزی نینگ مشـهـور اثری «راحـۀ الصدور» (کونگل لر راحـتی) ده سـلطان نینگ بابا بیلن اوچـره شـووی (۴۴۷ هجری ییل) حـقیده قوییده گی دیک یازگن. «ایشیتیشیم چـه سـلطان طغـرل بیـگ همدان گه کیلگـن ده، او ییـرده اوچـته پیر موجـود ایدی. بابا طاهـر، بابا جـعـفـر و شـیخ همشـا. او لـر همدان ده گی خـضر دیگن تاغ ده توررردی. سـلطا ن او لرگه کوزی توشیشـی بیلن لشکر کوکبه سینی تـوخـته تیب آت دن تـوشـه دی، وزیری ابـو نصر الکـنـدری بیلن ایلگه ری یوریب او لر بیلن کوریشه دی. بابا طاهـر اوندن سـوریدی:

خـدا خـلقی بیلن نه قـیلگـونگ دور؟ سـلطان دیدی: سـین ایتگه نینگ دیک!» بابا دیـدی:

«ان الله یأمـر بالعـدل والاحسـان» (الله عدالت یوریتیش و احـســان قـیلیش گه بـویـوره دی) سلطـان دیدی:

«شـوندی قـیلگـوم دور».

منبع لر ده یازیلیشـی چه، بابا طاهـر دن عـرب تیلی ده «الفتوحـات الربانیه» (الهی کشـفیات لـر) ناملی اونینگ قـیسـقه چـه ســوز لری دن

عبارت بولمیش بیر مجموعه قالگن. اوشبو مجموعه ده عرفانی عقیده لر، علم و معرفت، ذکر و عبادت، وجد و محبت باره سیده سوزیوریتیلیب، اخلاقی تعلیمات لر حقیده فکر بیلدیریلگن.

بابا طاهر دن قالگن اینگ مهم اثر اونینگ ترانه لری- تورت لیک لری مجموعه سیدن عبارت دیر. بو تورت لیک لر رباعی لر عنعنوی وزنیده بولمسه هم، رباعی لر دیب اتله دی. اوشبو، هیجان و نازک تویغو لر بیلن تولیب تاشگن، نهایت لطیف، گوزه ل حسیات لر نی اوزیده مجسم ایتگن ترانه لر، زمان اوتیشی بیلن کوپ گینه اوزگه ریش لر گه اوچره ب اوزی نینگ اصل شکلی (لور لهجه سی) دن چیقیب، دری تیلی گه یقین بولگن. مثال اوچون اونینگ ایریم تورت لیک لری افغانستان ده تورلی محلی لهجه لر ده ایریم اوزگه ریش لر بیلن دری تیلی ده ایتیله دی. او لردن:

دو زلفانت بود تار ربابم
چه میخواهی ازین حال خرابم
توکه با ما سر یاری نداری
چرا هر نیم شب آیی به خوابم

****

زدست دیده و دل هر دو فریاد
هرآنچه دیده بیند دل کند یاد
بسازم خنجری نوکش زفولاد
زنم بر دیده تا دل گردد آزاد

علی راهجیری اونینگ رباعی لری مجموعه سی گه یازگن سوز باشی سیده قوییده گی چه فکر بیلدیرگن:

«اونینگ سوز لری نینگ روان لیگی، ساده لیگی، نازک و نفیس

لیگی عین حال ده اونده گی فصاحت و بلاغت، مهم راغی اونده گی کویینیش و هیجان، کلام نینگ نفوذ و تأثیر چن لیگی شو قدر کوچلی که حاضرگه چه هم فارس تیلی ده اونگه تینگ کیله دیگن، اونگه اوخشیدیگن اثر یره تیلمه گن».

بابا طاهر نینگ ۱۶۰ دن آرتیق ترانه لری بار. ایریم لری نینگ انگلیسی ترجمه سینی اوز ایچی گه آلگن چیرایلی توپلم استاد علی راهجیری سوز باشی سی، مشهور خطاط استاد علی اکبرخان کاوه نینگ نهایت گوزه ل و چیرایلی خطی ده «رباعیات بابا طاهرعریان» نامی بیلن، ۱۳۷۱ هجری ییل نهات رنگلی نفیس کاغذ ده نشرایتیلگن. البوم شکلی ده یازیلگن ۶۸ بیت لی بو نفیس کتاب نینگ حاشیه لری چیرایلی گل لر، کشته لر، صورت لر و میناتور لر بیلن بیزه تیلگن بولیب، کتاب متنی ده رضا عباسی (۱۶ – ۱۷ عصر لر) میناتور لریدن فایده له نیلگن.

بو اورینده شونی هم ایسله تیب اوتیش کیره ک که، تنیقلی عالم و ترجمان شاه اسلام شاه محمدوف تامانی دن اونگه منسوب اوچ یوز دن آرتیق رباعی اوزبیک تیلی گه ترجمه قیلینیب، ۱۹۹۴ ییل «رودکی و بابا طاهر» ناملی مجموعه ده نشر ایتیلگن ایدی.

بیز راهجیری توپلمی گه اساس له نیب اونینگ ترانه لریدن ۱۹ ته سینی تنله ب آلدیک. او لردن ۱۰ ته سینی عروض وزنیده و ۹ ته سینی برماق وزنیده شعری ترجمه قیلدیک. قیزیقیش و اخلاص محصولی بولمیش اوشبو ایشیمیز حرمتلی اوقوچی لرگه منظور بوله دی دیگن امید ده میز.

عروض وزنیده:

قسم تینگری گه جانانیم ایرورسن

پیمبر گه قسم جانیم ایرور سن

اوزیم نینگ کیم لیگیم نی بیلمه سم هم
سینی بیلـدیـم کـه درمانیم ایرورسن
***
تره تسه عـطـرینی اول طـرفـه کاکُل
یوقـاتـر اوز هـیدین بـاغ لـرده سنبل
خـیالینگ ساغینیب تون لرده قوچـسم
عطر ساچگی جاییمدن تانگ چاغی گل

قـولیم ییتسه فـلک چرخی گـه بیرآن
سوررديم اونـدن، ای گـردون گـردان
بیراوگه یـوز تومـن نعمت بیریب سن
قوشیبدورسین بیراونینگ نانیگه قـان

کـیلیب کـورگیل بـو قیغولی کـونگل نی
سریق یوز ده قیزیل یاش، خسته دل نی
چـیـدم دردی، فـراق انـدوهـی بیرلـن
کیچـیرگن من نیچـوک بـو آی و ییل نی
***
اگر مستانـه میز، سینـدن ایرور میز
اگر دیوانـه میـز، سیندن ایـرورمیز
اگـر مسلـم، اگـر هـنـدو، اگر گبر
بولیب افسانه میز، سیندن ایرور میز
***
قیلَیلیک ییغله بان کوز لرنی جـیحون
بولَیلیـــک عشقـیده لیلی و مجنـون

سیویمتلی بیر فـریدون نی یوقاتدیک
توزیلیـک ینگـی بیـر باشقه فریدون

****

تون آی گه بـاقیبان یـالبـاره دور مین
کون اولسه قیغـو دن بیچـاره دور مین
اوز اورنینگتده سینینگ باردور قرارینگ
میـــن ایـرســـه دهـرارا آواره دورمین

ایشیتمس کوک مینینـگ آه و فـغـانیم
ایزیلـــدی گردشیدن خـسـتـه جـانیم
حیاتیـم اوتـدی غـم- قیغـو بیلن لیک
تـوزوک ایـــلنـمه دی هـــیچ آسمانیم

***

بیران گل اوسمه سین، سین سیز چمنده
اوسیب، یاقـتیر مه سین عـطـرینی بنده
یوره ک قانی یوزیـدن کیتمه سین هـیچ
بیراو کیم کولسه سین سیز، قیلسه خنده

***

ته نیم نی باسدی یـوز کلفت خـــدایا
کونگل ده تاشدی غم- حسرت خـدایا
غریب لیک دردی، مسکن شوقی بیرلن
یوره کنی کویـــدیرور حـرقـت خـدایا

***

کـوز و کـونگل قـولی دن داد- فـریاد
کونگل، کـــوز کورگه نین دایم قـیلر یاد
یَسَی فـــــولاد دن بیـر تیـز خـــنجر

قده ب کوز گه قیلی کونگل نی آزاد

بر ما ق وزنیده:

کوز لریم کاسه سی، سینینگ سراییینگ
ایاغینگ توپراغی کـ«وز لریمگه تینگ
قدم قویسنگ آزار تاپمه سین دیمن
کییریک له ریم تیکنیدن آیاغینگ

***

قورقمه س سیوگن کیشی اوزیدن، جاندن
قورقمیدی عاشق، کیشندن، زندانـدن
عاشق کونگلی آچ بوری، هییقمیدی
هرقنچه هم هی – هی دیسه چوپاندن

***

ایککی زلفینگ ایرور ربابیمگه تار
بو یامان حالیمدن نه ایسته گینگ بار
مینگه یارلیق قیلمس ایکنسن نیگه
کیررسن تونلری توشیمگه ای یار

***

مسلمان لر کیلدی اوچ، روزغارغمی
غریب لیک، یوقسول لیک غمی، یارغمی
پروایيم یوق غریب لیک- یوقسول لیکدن
مینی آخر اولدیر گی دلدار غمی

***

اله ایکمنگ، ای لاله ایکوچی لر
گل ایکیشدن باغبان لر قول تارتینگ لر

گل لرعهدی مین کورگه نیمدیک بولسه
گل اورنیـده تیکـن ایکـسنگیز بهـتر

****

سلّمنـا اوز لـریـن بیلمـه گـن لرگه
اوتده هول – قوروق نی سیزمه گن لرگه
دیـر و بتخـانه، کعبـه، صومعـه ده
یاردن بوش بیر جای نی کورمه گن لرگه

****

بو دَله ده ییغلب یوریب بیر دهـقان
لاله ایکردی کـوز دن آقـیزیب قـن
ایکیب یوریب دیرایدی: «وادریغـا
ایکیب تَشلب کیتیش ایکن بوجهان!؟»

****

ربیم کیم گـه، دیمـن کیـم گه بارایین
عاجـز– ناتـوان من کیم گه بارایـیـن
باشقه لـر قووسه لر سینگه یوز توتکوم
سین قوسنگ ایشیکدن کیم گه بارا یین

ایضاح لـر

- لشکرکـوکـبه سی: لشکرنینگ ایلغـار قـطعه سی.
- وجـد: ذوق، شوق، عـشق ومحـبت.
- گـردون گـردان: ایله نوچی آسمـان.
- حـرقـت: کـویینیش، یانیش.
- صومعه، دیر: عیسوی عـابد وزاهد لرنینگ عبادت خانه سی.

حاضرگی زمان اوزبیک تصوف شناس لیک علمی گه بیرنظر

انسان بیـرینچـی مرتبه اوز اطرافی نی اورگه نیب، حـیات وکاینات سرلرینی بیلیب آلیش گه اورینیشـی بیلن بیرگه، ایلک عـرفانی تخـیل لر و تصور لر هـــم یـوزه گه کیلگـــن ایکن. ایلک عرفانی تصور لـر، میفـولـوگی بیلن چـمبرچـس باغـلیق بولگـن بولسه هم، انسان تفکری ترقـیاتی بیلن بیرگه رواج لنه دی و فـلسفی تفکـرلر بیلن یـوغـیریلیب، اوزیگه خـاص یـونـه لیش لرگه ایگه بـولـه دی.

عـرفـــان نینـگ اوزیگـه خاص لیگی شـوندن عـبـارت ایدی که، حـکـمـت و تفکـــر، کاینات سـر لرینی بیلیب آلیـش جـریانی ده، منطق و اسـتدلال ایلنـه سـی (دایره سـی) ایچـیده آقسـب قالگـنـده، عـرفان و تصوف،«اشـراق چـراغی» بیلن یاردم گه کـیلیب، عـقل و منطـق باسـیب اوتالمیدیگـن یول گه او نی باش لردی و حـاضرگه چه هم شونداق بـولیب کـیلمـاق ده. شـــونینگ اوچـــون هم، تصوف و عـرفان بارلیق سـر لرینی بیلیب آلیش ده، تعـقـل و تعـبد (عـقـل و مذهـب) عـاجـز لیگی نینگ نتیجـه سـی و عـکـس العـملی دیب بی چـیز ایتمه گـن بـولسـه لر کیره ک.

قـدیمی هنـد و یـونـان فـلسفه سیده خـیل مه – خـیل عرفانی فکـر

لر، اینیقسه «وحـدت» گه دایر تعـلیمات لر یوزه گه کیلگـن ایدی. اسـلام تصوفی اسـلامی منبـع لر دن تشـقـه ری، یونان فـلسفی تعـلیماتی، اینیقسه افـلاطـون قره ش لری دن فـایده لنگـن بولسه هم، تدقـیقاتچی لر فکـری گه کوره افـلاطـون و نیو پلاتونیزم، شـونینگ دیک هـند عـرفـانی یـونه لیش لری، اونگه اوز تأثیرینی اوتکزگـن. فـرانسـه لیک تصـوف شـنـاس عـالـم راجـی ارلند یازیشیچـه، اونده گی کوپ موضوع و متیریال لر، اسلام مذهبـی تعـلیماتـی و عـنعـنه لـری بیلـن چـوقـور قـوشـیلیب کیتگـن. تصوف، اسـلام عـالمی ده کینگ کـولـم ده ترقـه لیب، نه فـقـط خـلق نینگ عـملی حـیاتی ده، بلکه تفکـر، ادبیات و بدیعی ایجـادی ساحـه سیده هم اوزی دن چـوقـور تأثیر و ایز قـالدیرگـن.،

تـرکستان ده شورا لرتوزومی، تصوف تعـلیماتی گه قـرشی و سلبی مناسبت ده بـولگه نی اوچـون، برچـه خـلق، اینیقسه ایجاد کار لر نی، اونـدن اوزاق لـه شـتیریب، او لر نی اوشـبو تعـلیمات فـیضی دن محـروم قـیلیب کیلگـن ایدی. شـو سـبب لی، شـوروی حـاکـمیتی قـول له ب، ایرکین لیک شـرایطی یـوزه گه کیلگـن دن کیین، تصوف فـلسـفه سی و اونینگ تورلی طریقت لری گه تیگیشلی بولگـن تعـلیمات نی چـوقـور اورگه نیش اوچـون، مکمل شکل ده یازیلگـن اثر لرگه ضرورت سیزیلماقـده.

اوزبیکسـتان مسـتـقـل لیگـی دن سـونگ معـنـوی قدریت لرنی تیکلـه ش جـریانـی ده ایـریـم عـالـم لر تامانی دن، تصوفـی مـوضوع لر بـوییچـه جـوده کـوپ مقـالـه لر، رسـاله لـر، تدقـیقات لر و ترجـمه لر نشـرقـیلیندی. اینیقسـه فـیلولـوژی فـن لری دوکتـوری ابراهـیم حـق قـل اوف، عـارف عـثمانـوف، یعـقوب جـان اسـحـاقـوف، سـلطان مراد عالم و باشـقه بیـر قـطار تدقـیقاتچـی لر تامانی دن یازیلیب نشـرایتیلگـن اثـر لـر دقـت گه سـزاوار دیر. شـونینگ دیک کمینه قـلمی گه منسـوب «تصوف تعـلیماتی ایلدیزلری» نامل عـلمی رسـاله «مـلاقـات» ژورنـالی نینگ ۱۹۹۵ ییل ده گی ۱-۲، ۳-۴، ۵-۶- سان لریـده، «کـونگلـیم کـوزی

بیلن کورگن لریم» ناملی شیخ نجم الدین کبرا رساله سی نینگ عربچه دن ترجمه سی «حیات و قانون» ژورنالی نینگ ۱۹۹۵ ییل، ۴-۵- ۶ سان لریده و «صداقت لی طالب» دیب اته لگن مخدوم اعظم نینگ «رباعی لر شرحی» رساله سی نینگ فارس تیلی دن ترجمه سی «ملی تیکله نیش» جریده سی نینگ ۱۹۹۶ ییل سان لریده نشر ایتیلگن ایدی. لیکن شوندق بولسه هم تصوف غایه لری، اونینگ ماهیتی و مقصد لرینی هرتامانلمه علمی تحلیل ایتوچی مکمل راق اثر لرنینگ اورنی بوش قالیب کیلماقده. مذکور بوشلیق لر دن بیرینی، ته نیقلی تصوف شناس و تدقیقاتچی عالم استاد نجم الدین کاملوف تولدیریش گه حرکت قیلیب، شرق فلسفی تفکری تاریخی تورکومی دن «تصوف» دیب اته لگن کتابی نینگ بیرینچی جلدینی نشر قیلدی. بیز اوشبو مقاله ده، مذکور اثر نی امکانی باریچه حرمتلی اوقوچی لرگه معرفی ایتیش گه اورینه میز، چونکه اوشبو کتاب اوزبیک تصوف شناس لیک علمی گه تیگیشلی بولگن مهم اثر دیر.

استاد نجم الدین کاملوف نینگ «یازوچی» نشریاتی تامانیدن نشرایتیلگن «تصوف» کتابی، بیر مقدمه، ۱۲ عنوان (باب) و بیر خاتمه دن تشکیل تاپگن بولیب، ۲۷۲ بیت نی اوز ایچی گه آلگن. بیرینچی باب، «تاریخ و تعریف» دیب اتله دی. مؤلف اوشبو عنوان آستیده تصوف تعلیاتی نینگ تاپیلشی و باشلنغیچ باسقیچی حقی ده سوز یوریتیب اونینگ قیسی عامل لر تأثیری آستیده یوزه گه کیلگن لیگی حقیده معلومات بیره دی، «صُوف» (جون- یونگ) سوزیدن «صوفی»، «تصوف»، «متصوِّف»، «مُستَصُوف» سوزلری حاصل بولگنلیگی باره سیده گپیریب، هربیرکلمه نینگ معنی سینی آچیب بیره دی.

شو اورینده قید ایتیش لازم بوله دی که «مُستصُوف» سوزی عرب تیلی لغتنامه لری ده کوز گه تشلنمه دی. مؤلف اونی کاشفی اثر لریدن آلگن ایکن. اوشبو سوز کاشفی تامانیدن «صوف» سوزی اوزه گی

اساسیده، «استفعال» قاعده سیگه بنأ توزیلگن بولیب، او نی توغری بولمسه هم، «مُستصُوف»(ص- ضمه سی بیلن) ایمس، بلکه «مُستفعلِ» وزنیده یعنی « مُستَصوِف» (ت- فتحه سی، ص- سکونی، و- کسره سی) شکلی ده اوقیش و یازیش لازم بوله دی.

مؤلف تدقیقاتی اساسیده، تصوف تاریخی ایککی دور گه:

زاهد لیک دوری، عارف لیک و عاشق لیک دورلری گه بولینه دی. او، صوفی لر نینگ اوز لرینی هم عارف صوفی- لر، زاهد صوفی لر، رند صوفی لر، فقیر صوفی لر و فیلسوف صوفی لرگه اجره ته دی.

۱۲ عصرگه چه بولگن تصوف ترقیاتی، مصر، خراسان، ماوراؤالنهر، عراق و تورکستان مکتب لری نینگ تا پیلیشی اوچون، زمین یره تیب بیردی. ۱۳ عصرده باشلنگن آقیم، تصوف ده «وحدۀ الوجود» نامی بیلن شهرت قازانگه نی نی مفصل شکل ده یاریتیب اوته دی.

مؤلف فکری چه، تصوف تعلیماتی تاریخی ده، باشقه سلسله لر یوزه گه کیلگن دن سونگ، ۱۵ عصردن باشله ب اوشبو تعلیمات نینگ نظری- فلسفی تامانی سونه باشلیدی، لیکن شوندی بولسه هم هندوستان ده بیر قدر فکری سیلجیش لر جمله دن «وحدت شهود» و «وحدت وجود» آقیم لرینی ینگی فلسفی آقیم لر دیب قره ش ممکن.

مذکور باب، ترکیه لیک عالم گو پیانرلی تامانیدن صوفی لرنینگ سککیز طایفه گه بولینگن لیگی و او لر نینگ خصوصیت لری حقیده معلومات لر بیریلیب، تصوف حقیده علیشیر نوایی بیرگن تعریف بیلن توگه تیله دی. مؤلف اوزکوزه تیش لری نتیجه سیده «تاریخ و تعریف» دیب اته لگن عنوان نی یاریتیشی گه موفق بوله دی.

کیینگی باب «طریقت» دیب نامللنگن. بو باب ده، طریقت، معرفت و حقیقت توشونچه لری نینگ تاپیلیشی استه- سیکین تصوف بیر علم صفتی ده علم حال دن علم قال گه اوتیش جریانی و شریعت ارباب لری بیلن تاپیلگن کیلیشماوچیلیک لرحقیده سوز

کیته دی. مؤلف طریقت نیمه لیگی نی تیکشیریب، مصر لیک ذوالنون بیرینچی بولیب، صوفیانه حالت لر نی سوز بیلن افاده له گن لیگی نی تأکید لیدی. طریقت اصول لری، شیخ لیک نینگ ۷ رکنی و شیخ نینگ صفت و خصوصیت لرینی یاریته دی، بعضی بیر سالک لر نینگ بیرته ایمس، بلکه بیر نیچه مرشد لری بولگه نی حقیده معلومات بیره دی. مثلاً، نقشبند، تصوف نینگ تورلی تامان لرینی تورلی مرشد لر، جمله دن بابای سماسی، امیر سید کلال و عبدالخالق غجدوانی دن آلگن لیگی نی تحلیل قیله دی. باب ده طریقت مقاماتی یعنی بیکت لری ماهیتی باره سیده سوز یوریتیلیب، اونینگ ۹ توری ایضاح لنه دی، سالک نی تربیه له ش جریانی ده سالک بیلن مرشد آره سیده بولگن مناسبت لر و مرید باشی دن کیچیرگن تورلی مدارج، قیسقه چه یاریتیلیب، نتیجه ده استعداد لی سالک نینگ قلب کوزی آچیلگن دن کیین، بیشته تشقی و بیشته ایچکی حسِ لر دن تشقه ری، ینه بیر حیرت گه سالوچی ذهنی و وجدی (اینتو ایتیف) قابلیت لر پیدا بولیشی انالیز ایتیله دی.

مؤلف بوتون تصوف آقیم لریده کتته اهمیت گه ایگه بولگن «حال» نی، مستقل عنوان آستیده ینگی باب قیلیب ایضاح لیدی و او نی تصور و تخیل ده الهی جمال نی مشاهده قیله باشله ش، قلب نی ذوق و شوق قمره ب آلیش مرتبه سی صفتی ده یاریتیب اوته دی. شونینگ دیک حال و اونگه قچان ایریشیش ممکن لیگی حقیده ایریم عالم لر فکر و ملاحظه لرینی کیلتیریب، اونینگ ۷ باسقیچی بولمیش (قرب، محبت، شوق، انس، مجاهده، مشاهده، مکاشفه) نینگ هر بیرینی علیحده طرز ده ایضاح لیدی.

نوایی و جامی فکرلرینی نظر ده توتگن حال ده، جذب و مجذوب اتمه لری، صوفی نینگ روحی تکاملی جریانی ده اونینگ توته دیگن اورنی توشونتیریله دی.

مؤلف یازیشیچه ایریم نظریاتچی لر مقام لربیلن حال مرتبه

سینی قوشیب تیل گه آلگن لر، یعنی طریقت نی «مقامات» و «حال» دیب ایککی قسم گه بولمس دن، ایککله سینی بیرگه آلیب قره گن لر. سونگره بو حق ده هرات لیک صوفی عبدالله انصاری فکریچه، طریقت منزل لری اونته بولیب، هر بیری باشقه نام بیلن اته لگن لیگی و تصنیف نینگ قندی دلیل لرگه اساس له نگن لیگی یاریتیلیب خلاصه چیقتریله دی. انصاری نینگ منزل لریده روح دیالکتیکی چوقور راق عکس ایتگن دیب تأکید لنه دی. باب نینگ آخریده مؤلف سالک نینگ روحی- معنوی سفری نینگ تورت خیلی- سیر الی الله (تنگری تامانی گه سیر)، سیر فی الله (تنگری عالمیده سیر)، احدیت حضوری گه ترقی ایتیب باریش و سیر باالله نی توشونرلی قیلیب ایضاح لیدی و تورتینچی سفر دن مقصد یره توچی- دن ینه اوزیگه قیتیش یعنی حق نامیدن گپیره آلیش، دنیا گه حق نورینی ترقه تیش دن عبارت دیر دیب تأکید لیدی.

کتاب نینگ کیینگی بابی «معرفت و حقیقت» دیب اته لگن. مؤلف بو باب ده معرفت نیمه لیگی و اونینگ توب ماهیتی نی توشونتیریش اوچون جوده کوپ منبع لرگه ته ینگن حال ده تیکشیریش آلیب باریب، طریقت دن مقصد معرفت بولیب، او ایسه صوفی لر نظری ده فکر دن آلدین کیته دیگن و شبهه گه هم اورین قالدیرمیدیگن علم دیر دیگن خلاصه گه کیله دی.

تیکشیریش جریانی ده تدقیقاتچی تورلی تصوف شناس عالم لر فکر و قره ش لری گه یانده شیب، روح نیمه لیگی حقیده امام غزّالی نینگ فکرینی کیلتیره دی و بویوک علامه ابن العربی تامانیدن بیلیم لرنینگ اوچ خیل گه بولینیشی نی کورسه تیب، علم الیقین، عین الیقین و حق الیقین نی بیترلی درجه ده یاریتیب اوته دی. شونینگ دیک لاهوت، جبروت و ناسوت عالم لرینی ایضاح له ب، تجرید، تفرید و عشق کبی توشونچه لرنینگ عرفانی ماهیتی نی آچیب بیره دی.

مؤلف، تصوف تاریخی ده کوپ عصرلر دوام ایتیب کیلیب، تورلی آقیم لر، سلسله لر تاپیلیشی گه سبب بولگن «سُکر» یعنی مجنون بولیب تنگری تعالی نی سیویش و بیخود لیک حالتی ده عرفان قازانیش کنسیپسیه سی (نظریه سی) و «صحو» یعنی هوشیار لیک کنسیپسیه سینی مثال لر بیلن یاریتیب اوتیب، «سکر» آقیمی نی حاضر گی پیت لر ده اورگه نیله یاتگن «آنگ سیزلیک آنگی» معما سی گه اوخشش لیگی نی کورسه ته دی و انسان ده عقل بیلن توشونتیریب بولمیدیگن حالت لر بولیشی نی فن اثبات له ماقده و اولوغ کشفیات لرعیناً انه شوندی «آنگ سیزلیک- بیخود لیک» حالتی ده یوز بیره دی دیگن خلاصه گه باره دی.

مؤلف، کتاب نینگ کیینکی بابی نی «محبت» گه بغیشله گن. او محبت نی تصوف نینگ اساسی رکن لریدن بیری صفتی ده، جوده کوپ عرفانی توشونچه لر اونگه باریب ته قلیشی حقیده سوز یوریتیب، مشهور عربچه مقوله «المجاز قنطرة الحقیقة» (مجازی عشق، حقیقی عشق یعنی الهی محبت نینگ کوپریگی دیر) دیگن مضمون نی یاریتیب بیریش گه حرکت قیله دی. او تصوف اهلی نینگ «انسان، انسان نینگ برادری دیر» دیگن غایه سینی تیکشیریب اوز خلاصه سینی چیقره دی.

کتاب نینگ آلتینچی بابی «کرامت» گه بغیشلنگن. بو عنوان آستیده کشف و کرامت، اونینگ ماهیتی و انسان لر دن صادر بولیشی ممکن می دیگن سوال اطرافی ده سوز یوریتیله دی. مؤلف ولی کیم، اونینگ خصوصیت لری نیمه لر دن عبارت، ولی لیک درجه سیگه قیسی یول دن ایریشیش ممکن لیگی حقیده کوزه تیش آلیب باریب، نبی لر دن صادر بوله دیگن معجزه لر و ولی لردن صادر بوله دیگن عادت گه خلاف ایش لر(خارق العا ده ایش لر) بیلن فرقی نیمه ده ایکن لیگی نی ایضاح له ب اوته دی. اوشبو باب گه تیگیشلی بولگن

معـما لر و مرکب مسـئله لر سـککیز ته کیچـیک عـنوان آستیده، منبـع لر ده کیلتیریلگـن روایت لر و عـقلی دلیل لر گه اسـاس لنگـن حـال ده، هر تامـان له مه و مفـصل شکل ده ، قـیزیقـرلی اسلـوب ده یاریتیله دی.

اثر نینگ ییتینچی بابی «طریقت و شریعـت» دیب ناملنگن. بیز بـو عـنوان نی ایضاح له ش مقصدی ده بیر آز توخـته لیب اوتماقچی میز:

تصوف تعـلیماتی ترقه لیشـی بیلن بیرگه، اوشـبو تعـلیمات طرفدار لری و شـریعـت اهـلی آره سـیده، اسـته - سیکین کیلیشـماوچـی لیک لر چـیقه باشـله دی. هـم شریعـت حـامی لری و هم تصوف طرفدار لری، اوز فکـر و عـقیده لری نینگ توغـری لیگی نی اثباته له ش اوچون، شـریعـت منبع لری اینیقسـه قـرآن کریم و سـنت نبوی گه مراجـعـت قـیلردی لر. قـرآن کریم آیه لری یا حـدیث لر ده کیلگـن ایریم سـوز لر، عـباره لر و بعـضاً بـوتـون متن، هم فـقیه لر و هم متصوف لر تـامـانی دن دلیل صفتی ده ایشـله تیلردی. فـقـیه لر قـبول قـیلینگـن قـاعـده لر اساسـیده آیت و حـدیث لر گه مراجـعـت قـیلسـه لر، تصوف اهـلی او لر نی اوز تعـلیمات لری گه ماس له شتیریب تفسیر یا که تـأویـل (بیر سوز نی، اونینگ ظاهری معـنی سیدن باشقه چـه راق قـیلیـب ایضاح له ش) ایتـردی لر.

افغانسـتان لیک مـؤرخ م. غـبار یا زیشـیچـه اسـلام شـریعتی بیلن تصوف آره سـیده قره مه قـرشـی لیک انیق شکل ده موجـود. شریعـت گه کوره خـلق و بارلیق دن تشـقـه ری تورگن «خالق مفارق اعلی» (ماده دن اَیرو، جـسـمانیات دن اوسـتون تـوره دیگن، عـقـلی عالَم دن تشقـه ری، برچـه عـقـلی و روحـی عـالـم نینگ یره تـوچـی سی- ش. ج) موجـود دیـر. اما صوفی لر فکـریچـه خـداوند برچـه اشـیا ده (دنیا ده) جـاری و سـاری (حـرکـت ده) دیـر. او لر برچه عالم ده یاییلگـن بیر حـقـیقی و واقعی بارلیق (وجـود) گه ایشـانه دیلر. صوفی نقطهٔ نظـری دن، اسـلام، بُت گه سیغـینیش، کعـبه و میخانه، صمد و صنـم بیر نرسه دیر. او لر چـه اوشبو مشـترک حـقیقت «صلـح کل» ده (برچـه دین و مذهـب لر طرفـدارلری

نینگ تینـچ لیک ده – ش. ج) یه شش لری اوچـون زمین یره تیب بیره دی.
(افغانستان تاریخ اوزه نیده، ۱۷۳ بیت).

شیعـه عـالم لری دن مـلا صـدرا اوزی نینگ صوفی لر کافـرلیگی حـقیده یازگـن کتابی ده و اونینگ شـاگردی مـلا محسـن فیضی کاشـانی صـوفی لر نی قـاره لب یازگـن لر. شـــونینگ دیک شـیعـه عالم لری دن مـــلا محـمد طاهـر قـمی اوزی نینـگ «طـرائق الحـقائـق» (حـقیقت لر یـول لری) نامل اثری ده صوفی لرگه نهایت دشـمن لیک کـورسـه تیب، او لرنـی انـکار ایتیب ســوز یـوریت گـــن. او اوزی نینـگ بیر قـصیده سـیده، هم حـکـمت اهـلـی گه و هـم صـوفی لرگه قـتتیق قـرشـی لیک کورستگـن. مثـلاً:

هـوای درد انا الحق فتاده در سرشان
ازآن کنند چـو منصور، کفر خود اظهار
زننـد لاف خـدایی و ذ کـر سبحانی
همیـن کم است ازآیین کفرشان زنار

ترجـمه سی: اولرباشی گه «اناالحـق» دردی نینگ هوا سی تـوشگه نـی اوچـــون، منصور حلاج کبـی، اوز کافـــر لیک لرینـی ظاهـرایته دی لر.«سـبحـانی» ذکـر بیلن، خـــدا لیک لافـی نی اوره دی لـر، کافـر لیک لریدن شـونچـه قالگـن که، زنّار تاقسه لر.
(ایران ده ادبیات تاریخی، ۵ – جـلد، ۱- قسم، ۲۱۳ – بیت).

کـتـا ب مؤلفـی اسـتاد نجـم الدیـن کاملـوف، مذکـور باب ده، اوز تدقـیقاتـی و کـــوزه تیش لرینی انه شـــونـدی بیر مرکـب معـما نی ییچـیـب، شـریعـت بیلن تصـوف آره سـیده، یوز فـایـز (یوزگه یوز) بیر بیرینی انکارقـیلوچی قـره مه قـرشـی لیک مـوجـود ایمس لیگی گه قـره

تگـن. او بـوندی دیب یـازه دی:

شریعـت اهلی گه تشویش کیلتیرگن نرسه، بو تصوف نینگ فـنا، توحـید، عشـق، وصل کبی غـایه لری ایدی. چـونکه مذکور تـوشـونچـه لـر، حـر فکـر لیک نی، حـقیقت نی ایزله ش یولی ده گی منطقی- تفکری جـهت نی کوچـیتیرر، وحـدت، روح، الله و انسان حـقی ده تیرن راق بیلیم بیـرر، عـالـم اسـرارینی انگلـه ش گه یـول آچـردی... باز اوسـتیگه حـق عشـقی ده بیخـــود و دیـوانه ولی لر نینگ «شـطـحـیاتی» یعـنی ظاهر ده کفـر بـولیب کورینگـن گپ لری...عـقیده پرسـت کیشـی لرنی تشویش گـه سـالر و او لر بو نی ایمان دن چـیکله نیـش دیب بها لر دیلر. مـؤلـف مـذکـور قره مه قـرشی لیک لر نینگ قـربانی بولگـن یحـیی سهـروردی، منصور حـلاج، عـمادالدین نسـیمی و بابا رحـیـم مشـرب کبی حـر فکـر انسـان لر نی سـه نه ب اوتیب، خـانقـاه اهـلـی گه ابن جـوزی و باشـقـه مـؤلـف لر تامانی دن یازیلگـن کتاب لرگه انتقـادی یانده شه دی. مشهـور متصـوف عـالـم لر اثر لـری و فکـر لری گه ته ینگـــن حـال ده، تصوف تعـلیماتی شـریعـت نینگ اساسـی قـاعـده لری گه قـرشی ایمس لیگی نی کورسه تیب اوته دی. ابن جـوزی تامانیدن صوفی لرگه بیلدیریلگـن قـرشی فکـر لر گه جـواب قـیدیره دی، هـمده مـولـوی نینگ بیر بیتی بیلن باب نی تـوگه ته دی. بیت نینگ مضمـونـی:

هـــر بیـر پیغـمبـر و ولـی نینگ اوز مسـلکی و مذهبی بار، لیکـن حـق آلدی گه بارگـنده، او لر نیـنگ همه سی بیر دیر.

«خـلـوت و انجـمن» سـکیزینچی باب نینگ عـنوانی نی تشـکیل ایته دی. مـؤلـف تصوف تعـلیماتی ده گی ایریـم نـورم لر، مثلاً ترک دنیا چـیلیک، توحـید، وحـد ت، رقـص- سمـاع، خـلق دن اجـره لیب تجـرد ده یه شش کبی خـصلت لر حـقیده سـوز یـوریتیب، امام غـزالی تـامانیدن کورسـه تیلگـــن عـزلت نینـگ آلتی ته فـایده سـی و آلتـی ته ضررینی ایضـاح له ب اوتـه دی. بعـضاً انسان اوچـون عـزلت ده بـولیش و خـلوت

ده اولتیریش انیقسه چوقور تفکرگه اوتیش اوچون بیر ضرورت گه ایله نیب قاله دی دیگن فکرنی ایلگه ری سوره دی.

مؤلف بهاؤالدین نقشبند نینگ روحی تکامل باسقیچ لری گه تیگیشلی بولگن ایریم واقعه لر نی ذکر ایته دی، جمله دن قرشی ده گی قُشم (قاف حرفی فتحه بیلن) شیخ بیلن اوچره شیب، اوندن تربیه آلگن دن کیین، استادی اونگه قره ب «ایندی سین ترک و تاجیک گه رهنما بوله سن»، دیدی. اوندن ایلگه ری امیر کلال هم اونگه قره ب «ترک و تاجیک مشایخ لریدن کیمنی خواهله سنگ حضوری گه باریب، بهره مند بولیشینگ ممکن» دیگن ایدی.

سونگره روس عالمی ب. ل. گورد لیبسکی «بهاءالدین ترک لر نینگ قدیمی شامانی تصوف لریدن هم یخشی فایده لنگن» دیگن فکر نی ذکر ایتیب، خلیل آته بیلن اونینگ دوست لیگی بونگه ینه بیر مثال، دیب تأکید لیدی. واقعه شوندن عبارت که خواجه اوزی نقل ایتیشی چه، دستلبکی کیز لر ده ترک لر نینگ اولوغ شیخی (سلیمان باقرغانی) اونینگ توشیده اونی بیر درویش گه تاپشیره دی. حضرت، بی بی سیگه اوز توشینی ایتگن ده بی بی سی اونگه قره ب «ای فرزند، ترک مشایخی دن سینگه نصیبه لر ییتگی» دیب او نی تعبیر قیله دی. اوندن کیین بهاؤالدین خلیل آته نی قیدیریب تاپیب، اونینگ خدمتی ده بوله دی. خلیل آته آلتی ییل ماوراءالنهر پادشاهی بولگن دور ده هم، اونگه خدمت قیلیب، دولت نی باشقه ریش ایش لری دن تشقه ری، سلوک عالمی ده هم او بیلن بیرگه بوله دی.

مؤلف بوندی حالت نی یعنی درویش نینگ تخت ده اولتیریب مملکت نی اداره قیلیشی، عین حال ده مرید لر تیارله شی، خلیل آته مثالی ده، شاه و درویش نی بیرله ش تیریش ممکن لیگی نی اثبات له گن بولسه، بهاؤ الدین نینگ اونگه خدمت قیلیشی، تصوف حکمران بولگن سلطنت نی وجود گه کیلتیریش ممکن لیگی نی کورستگن

تصـوف تاریخی ده نادر حـادثه، دیب بها لیدی.

کتـاب نینـگ توقـیزینچـی بابـی، تصوف تعلیماتـی نینگ عملی تامان لریدن بیری بولمیش «فتـوت» گه بغـیشـلنگـن. اوشـبو عربچه سـوز ییگـیت لیک، مـروت، رشـادت و جـوانمـرد لیک معـنی سـیده بـولیب، زمـان اوتیشـی بیلن اوزی گه خـاص و کوپ قـیـرره لی مضمون گه ایگه بـولگـن.

تصوف اهلی فـتوت نی، انسـان باشـقه لرنی اوز منفـعـتی دن اوستون قـوییشـی معـنی سـیده تـوشـونـردی لر. شو سـبب لی سخی لیک، فداکار لیک، کیچـیریم لی بولیش، حـمایه و مدافعه قـیلیش، اوشبو عـالـی خـصلت نینگ صفت لری دن حسـاب له نردی. فـتوت گه تیگـیش لی بولگـن هر بیر خـصوصیت عـلمی بحـث و مناظـره گه سبب بولگه نی اوچـون، اوشبو تـوشـونچـه بیرعـلم صفتی ده شکل له نگـن. ن. کاملوف فـتـوت نینگ لغـوی و اصطلاحی معـنی لرینی کینگ یاریتیب، اونینگ تاریخی تـامـان لری گه هـم اشاره قـیله دی.

عـرب سـیاحی ابن بطـوطه یازیشـیچه «فـتـوت اهـلینی عـراق ده شاطـر لر، خـراسان ده سربدارلر، مغرب (اندلوسیه) ده سُکـره لر، (افغانستان ده کاکـه لـر- ش. ج) دیب اته گـن لر. او لرگه تیگیش لـی جـای لر ده عـدالـت شـوندا‌ق رواج له نگـن که او لرنینگ لشـکرگاه لری و اوی لری آستانه سیده آ لتین وکوموش تنگه لر بیرگه ساچـیلیب یاته دی و ایگه لری تاپیلمه گـونچه هـیچ کیم بو پول لرگه تیگـمیدی».

مؤلـف یازیشـیچه جـوانمرد لر عادی خـلـق ایچـی دن چـیقـقـن هنرمند لر، سپاهی لر، کوچـه لر ده تماشا کورسه توچی خـلق تیاتری وکیل لـری، پهـلوان لـر، قـیزیقچی لر، دار باز لر و باشـقه طایفه لردن تشـکـیل تاپگـن ایدی. او لرنینگ هر بیری اوچـون پیری، اوز جـماعه سـی نینگ تعـلیم بیروچی استاد لری و ییغـیله دیگـن جای لری بولگـن. ابن بطـوطـه روایتی گه کوره خـانقاه لر ده مسـافـر لر و درویش لر ایسـته گـن لریچـه

یشه گن لر. او لرگه تیکین آزیق- اوقات، کییم- کیچک بیریلگن. اگر مسافر سفرنی دوام ایتدیرسه، او، آت اولاو، ضرور اسباب ـ انجام لر و یول خرجی بوله دیگن مبلغ بیلن تأمین له نیب، خرسند قیلیب جونه تیلگن. خانقاه گه قدم قویگن کیشی دن اوچ کون گه چه سین قیر دن کیلدینگ، کیمسن دیب سوریشتیریلمس دی. ابن بطوطه بی ملال عزت و حرمت بیلن یه شب شیخ لر، شهر حاکم لری، امیر لر و حتی سرای خان لری بیلن اوچره شیب، او لردن تحفه لر آلگن. مثال صورت ده ماوراؤالنهر پادشاهی چغتای بیک اوکه سی بولمیش سلطان ترماشیرین نینگ غیرت- شجاعتی، سخی لیگی، عدالت پرورلیگی حقیده تولقین له نیب گپیرگن. شونینگ دیک بخارا نینگ مشهور شیخی صفی الدین باخرزی بیلن اونینگ خانقاه سیده اوچره شیب، اونینگ اوییگه مهمان بولیب قرآن کریم تلاوتی، امر معروف دن کیین حافظ لر فارسی و ترکی تیل لرده عجایب قوشیق لر اجرا ایتگن لیک لری حقیده حکایه قیله دی.

او، ۱۰-۱۱ عصر لر ده با شله نیب، ۱۳ عصر گه کیلیب فتوت و طریقت بیر بیری بیلن قوشیلیب کیتگن لیگی حقیده معلومات بیره دی، فتوت نینگ ۱۱ - ۱۲ رکنی نی حساب له ب اوتیب، عملی مثال لر یاردمی ده او لرنی توشونتیریش گه حرکت قیله دی. بو لر دن تشقه ری، فتوت اهلی، ایجابی خصلت لرنی ایگل له ب آلیب، سلبی خصلت لردن سقله نیشی کیره ک لیگی نی ایسله تیب، «وجودی» ایجابی خصلت لر نینگ ۴۸ تورینی ذکر ایته دی.

اثر نینگ اونینچی بابی «ماهیت- انسان اوچون کوره ش» دیب اته لگن. انسان نینگ نیمه ایکن لیگی یعنی ماهیتی، او باسیب اوتگن مادی و معنوی تکامل باسقیچ لرینی چوقور انگله ب آلیش تورلی فن لرده اساسی معما لر نی تشکیل ایتیب کیلگن. فلسفه و تصوف علم لریده انسان مرکزی معما صفتی ده اورگه نیله دی.

تصـوف تعـلیماتـی انسـان نینگ روحی- معـنـوی تکاملی گه قـره تیلگـــن بولیـب، اوندن مقصد برچـه مادی و نفسـانی توبن لیک لرنی آیاق آستی قـیلیب اوتیب، انسان نی، کامل انسان- حـقیقی انسان درجـه سی گه کـوته ریش دیر. عـرفان اهلی نظری ده انسان، روحی تربیه لر باسقیـچ لری دن اوتگن دن کیین، حـقیقی مرشـد رهـبر لیگی ده شـونـداق بیر عـالـی مقـام گه کوته ریله دی که، اونی تصور قـیلیش، انسان تفکـری دایره سیده هم سیغـمیدی. مـولـوی تیلی بیلن ایتگـن ده «و انچـه کاندر وهـم ناید آن شـوم» (وهـم و تصور ده سیغـمیدیگـن نرسه گه ایلنه من).

مـؤلـــف اثـر نینگ مذکـور بابی ده انه شـو کـبی مهم فـلسـفی- عـرفـانـی مسـئله لرنـی اورته گه تشـله ب، او لرنی هر تامانلمـه تحـلیل و تجـزیه قـیله دی، عـلمی خـلاصه لر چـــیقـره دی.

مـؤلـــف تصوف غـایـه لری نینگ کـوپ ترماق لی لیگی و اونده گی ایریم قـره مه قـرشی لیک لر گه اشاره قـیلیب، اونی تورلی مذهـب لر و سلسله لر قـره ش لرینی بیرله ش تیروچی چـیکـسیز فکـر عـالمی دیب بها لیدی. انسـان اوچـون قـیغـوریش، اونینـگ معـنوی کمالاتی نی اویله ش، تصـوف نینگ دایمی اوزه ک (اساسی) مسئله سی بولیب کیلگـن، دیب تاکیـد لیدی.

مؤلـــف تصـوف گه تـورلی عالم لـر و عارف لر تامانیدن بیریلگـن تعـریف لرنی ایسـله تیب اوتیب، نفس توشـــونچـه سـی اوسـتیده مفـصل توخـته لیب، اونینگ سلبی تامان لرینی یاریتیب بیره دی و نفس، خـود بین لیـک – اوزیـم بـولَی فـلسفه سینی توغدیره دی دیدی. او، تصوف اهـلـی نیـنگ «انسـان، انســان نینگ برادری دیر» دیگـن غـایه سـینی، سعـدی شـیرازی نینگ مشهـور شـعـری «بنی آدم اعـضای یکدیگراند...» اساسیده ایضـاح له ب، اونـی مـولـوی نینگ بیر شـعـری بیلن سالیشتیریب، نظر ده توتیلگـن معـنی نی اوندن چـیقـره دی.

بـــو اورینـده شـونی هم قـید ایتیش کیره ک که، شـیـخ سـعـدی

نینگ مذکور شعری نینگ مضمونی، قرآن کریم آیت لری، اینیقسه قوییده گی حدیث دن آلینگن بولیب، چوقور دینی معنی گه ایگه.

حدیث نینگ ترجمه سی:

مومن لر بیربیر لری گه دوست لیک، مهر و شفقت کورسه تیش ده، بیر بدن گه اوخشیدی لر. اگر بیران عضو شکایت قیلسه (دردگه یولوقسه) او بیلن برچه بدن اعضا لری اویقو سیزلیک و ایسیتمه گه اوچریدی (راحت سیز بوله دی) – بخاری و مسلم روایتی اساسی ده.

کتاب مؤلفی اون بیرینچی باب نی«کامل انسان» گه بغیشلیدی. کامل انسان و اونینگ خصلت لری حقیده تورلی منبع لر ده ذکر ایتیلگن فکر و ملاحظه لرنی ایسله تیب اوتگن دن کیین تصوف اهلی سیغینگن – ایده آل کامل انسان، اصلی ده خلق ایده آلی، ادبیات ایده آلی بولگن دیدی. بو آدم لر جمعیت نینگ تیریک وجودی ایدی لر، کیشی لر او لر گه قره ب هوشیار تارتر، دنیا بیهوده لیگی دن اوز لری گه کیلیب، اوز قلب لری گه و قیله یاتگن ایش لری گه رزم سالردی لر، توبه قیلردی لر. او لر نینگ افعال و اعمالی انسان لر گه قوت، کوز لری گه نور بغیشله گن دیب خلاصه بیره دی.

شو اورینده، کامل انسان تصوف ادبیاتی ده کوپ مرتبه تیل گه آلینیب، مناظره لر گه سبب بولگه نی و بو حق ده مخصوص کتاب لر یازیلگه نی مؤلف نینگ دقتی نی اوزی گه تارتیب، سید عبدالکریم گیلانی و عزیزالدین نسفی تامانی دن یازیلگن «انسان کامل» ناملی رساله لر نی مخصوصاً تیل گه آلیب اوته دی.

بیرینچی بولیب تصوف ادبیاتی گه «کامل انسان» توشونچه سینی کیریتگن ابن العربی (۱۱۶۵-۱۲۴۰) نینگ نظری اونی قیزیقتیره دی. مؤلف منبع لر گه تیه نیب اونی ایضاح لیدی. ابن العربی نظری ده کامل انسان عقل اول- عقل کل توشونچه سی بیلن معنی داش دیر. چونکه تنگری تعالی الهی نور دن ایلک مرتبه عقل اول نی یره ته دی

و اونینگ صورتی- شکلی کامل انسان قیافه سیده ظهور ایته دی. شونینگ اوچون «خلق الله آدمَ علی صورۀ الرحمن» دیگن حدیث موجود. کامل انسان شو طریقه ده یره توچی نینگ رحمن و رحیم صفت لریگه ایگه بولدی دیدی لر.

مؤلف ابن العربی نینگ فکرینی قوییده گی دیک ایضاح لیدی:

ابن العربی نینگ فکری چه کامل انسان نینگ ییرده گی تمثالی حضرت محمد (ص) دور. اول ذات وجودی ده عقلی، روحی کمالات، دنیوی و الهی بیلیم لر جمع الجمع ایدی. پیغمبریمیز خلق و حق مقابلی ده توردی لر و آره ده واسطه ایدی لر. شوندی بولگه چ همه آدم لرنی کامل انسان دیب ایتیش جایز ایمس، اگر پیغمبر(ص) دن اوزگه ذات لرگه نسبتأ بو صفت ایتیلر ایکن، بونی شرط لی تعریف یا اینکه شو اولوغ مرتبه گه حرمت- احترام بیلگی سی صفتی ده قبول قیلیش کیره ک.

کتاب مؤلفی، سید عبدالکریم گیلانی و شیخ عاملی قره ش لرینی ذکر ایتگن دن کیین، ابن العربی بیلن بو ایککی متصوف نینگ قره ش لری چه کامل انسان بیر کیهانی وجود بولیب کورینه دی، اونینگ صفت لری ییرده گی فانی آدم لرصفتی گه، انیق شخص لر خصلتی گه اوخشه میدی، اونده بیز برچه غرایب طبیعی کوچ لر نینگ مجموعی نی مشاهده ایتگن دیک بوله میز دیب تأکید لیدی که کامل انسان بو لر نظری ده بیر روح دیر، معنوی، عقلی قدرت دیر.

شو مضمون ده اونی یره توچی نینگ خلیفه سی، اورین باسری دییش ممکن.

او، بو باره ده کوپ قیررہ لی تیکشیریش لردن کیین، شیخ عزیزالدین نسفی نینگ «زبدۀالحقائق» ناملی رساله سیدن بیر قیزیقرلی فکر نی کیلتیره دی. اونگه کوره بوتون بارلیق و موجودات حرکت ده دیر. لیکن بو حرکت دن مقصد، انسان مرتبه سیگه ایریشیش دن

عبارت، یعنی برچه جسم لر، اوسیم لیک لر و حیوان لر، انسان گه تقلید قیله دی، انسان درجه سیگه کوته ریلیشی اوچون اینتیله دی و آدمی هم اوز ماهیتی گه ایریشمه گونچه تینمی اینتیله دی.

اگر بیز کاملوف کیلترگن نسفی نینگ ترقیات حقی ده گی فکرینی، جلال الدین رومی نینگ تکامل حقی ده گی نظری بیلن سالیشتیره دیگن بولسه ک، ایککله سی بیر خیل مقصد نی افاده ایته دی.

مولوی شعری:

از جمادی مردم و نامی شدم
وز نما مردم، زحیوان سر زدم
مردم از حیوانی و آدم شدم
پس چه گویم، چون زمردن کم شدم
بار دیگراز فلک پران شوم
وانچه کا ندر وهم ناید، آن شوم

ترجمه سی: قتتیق جسم دن اولیب (اوتیب)، اوسیم لیک که ایلندیم، اوسیم لیک نی یوقاتیب، حیوان لیک دن باش چیقردیم. حیوان لیک نی یوقاتیب آدم بولگه نیم دن کیین، اولیم لرسانی قنچه کمَیگه نی حقیده نیمه دیسم ایکن. ینه بیرمرتبه کوک دن قنات قاقیب اوچیب، وهم و تصور گه سیغمیدیگن نرسه گه ایله نگوم دور.

مؤلف، تصوف اوزیگه خاص اصولی بیلن انسان نی تربیه لر، اونی شک – شبهه، ایزله نیش، قیدیریش لر یولیدن باشله ب، اوز خلقتی، اوز ماهیتی حقیده اویله ش گه اورگه تردی، انسان گه اوزینی و عالم نی ته نیب آلیش و الهی سیویش نی تعلیم بیرردی دیگن خلاصه بیلن

باب نی تـوگـه ته دی.

اثـر نینـگ آخـرگـی بابی (۱۲با ب)، «تصـوف و بدیعی ایجـاد» عـنوانی بیلـن باشلنه دی.

ایتیـش ممکـــن که اوشـبو باب کتاب نینگ اینگ یخشـی، اینگ قـیزیقـرلی قسم لریدن بیری دیر. اونده تدقـیقات آستیده آلینگـن موضـوع نهـایت کینگ، کـوپ قـیرره لی و قـیزیقـرلی بولیب، کتاب نینگ اینگ کتته بابی نی تشـکـیل ایته دی. مؤلف اوشـبوموضوع نی «تمثال لرتمثالی»، «شـاه و درویش حـکـمتی»، «سقراط- کامل انسان تمثالی»، «عشق آتشی نینگ سـمنـدری»، «جـان و جـانـان ماجـرا سی»، «اخـترین عشق ایتدی و سـاووق نفـس نی آه صبـح»، «ایـرورکـونـگل ده صفـا عشـــق، تـازه داغی بیله»، «عـهد قـیلدیـم عشـق لفـظیـن تیل گه مـذکـور ایتمه یین»، «سـاقـیا، تلخ اولدی عیشـیم هجـر بیدادی بیله» کبی تـوقـقـیز ته فـرعی عـنوان آستیده ایضاح له ب توگه ته دی.

مـؤلـــف مذکـــور باب ده شـرق اولکه لری ده تصـوف تعـلیماتی نینـگ کینگ کـولـم ده ترقه لیشـی حـقی ده سـوز یـوریتیـب، اونینگ سـببی نی عـــرب، فـارس و تـرک تیـــل لـریده بـویـوک بیر شـعریت نـی وجـود گه کیلتیریـش اوچـون زمین یره تیب بیرگه نی ده کوره دی و تصـوف تلقین ایتگـن غـایه لـر، شـعـریت غـایه لری گه ایله نیب کیتگه نی عاقـبتی ده، حـس- هـیجـان گه سیراب عـجـایب شعـریت وجـود گه کیلـدی دیدی. او تصوف نینـگ اوزینی بیر بـویـوک رومـانتیـک عـالم دیب بیلیب، تصوف اهـلـی گه خـاص بـولگـن تـورلی بدیعـی، عـرفانی قـــره ش لر و رومانتیـک تصور لـر نی اونینگ خـصوصیت لری صفتی ده کـورسه تیب اوته دی. اونینگ چـه عـالم نی بیر مطلـق یره تـوچـی نینگ ایجـادی دیب قره ش، دنیا نی الله نینگ کـوزگـو سی دیب تـوشـونتیریش، بارلیـق نی رومانتیک رنگ لر ده، شاعـرانه خـیـالی صـورت لر- تمثـال لر طـرزی ده، الهی نور نینگ پـارله شی دن دایمی حـرکت و ایجـاد ده دیب

تصور ایتیش نینگ اوزی بیر پائیزیه (شعر) دیر.

مؤلف تصوف رومانتیزمی نی چیرایلی مثال لر، جان لی دلیل لر بیلن ایضاح له ب، اونی صوفی شاعر نینگ ایستیتیک (بدیعی) دنیا سی و حیات مضمونی صفتی ده تلقین ایته دی. تصوف ده بدیعی ایجاد دیگن ده، نه فقط سوز صنعتی، بلکه تصوف گه خاص بولگن موسیقی، تصویری صنعت، رقص صنعتی و حتی صوفیانه تیاتر نی هم نظر ده توتیش کیره ک لیگی نی اوقدیره دی. او: بیرگینه سماع (صوفی لرگه خاص بولگن رقص سیمان موزون و متناسب حرکت لر- ش. ج) نینگ اوزیده هم شعریت، هم رقص، هم قوشیق- موسیقی اشتراک ایته دی. کوپینچه سماع مجلس لری تیاتر له شگن تماشا گه ایله نیب، فقط صوفی لر نینگ اوز لری گینه ایمس، بلکه اطراف- جوانب ده گی کیشی لر هم بو تماشا نی ییغیلیشیب کوریشه دی. نفحات الانس گه اساس له نیب، شیخ ابوسعید ابوالخیر مجلس لری گه حتی خاتین لر هم کیلیب، تام لر گه چیقیب تماشا قیلرایکن لر، دیدی.

شو اورین ده مؤلف گه قوشیلیب ایتماقچی میز که، افغانستان ده حاضرگه چه هم سقله نیب کیلینه یاتگن خانقاه لر ده اینیقسه کابل شهری ده گی بعضی بیر خانقاه لر ده، صوفیانه قوشیق لر جمله دن «مثنوی» دن اوقیله دیگن شعرلر بیلن هم آهنگ جهر لر قیلیش و اونینگ جریانیده سکر و صحو سیمان حالت لر یوز بیریشی، «طالبان» کیلگونگه قدر موجود ایدی. جمعه کیچه لری صوفی مشرب خواننده لر و مشهور نعت خوان لر، توپلنگن جمعیت ده اشتراک ایتیب، موسیقی بیلن مجرایی بیرر، یعنی حمد و نعت و منقبت اوقیردی لر. مشهور نعت خوان و مثنوی خوان لردن میرفخرالدین آغا اوزی نینگ جرنگلی صدا سی بیلن مشهور ایدی.

کمینه یاش لیگیم ده شهریمیز «سرپل شهری» ده، نیچه مرتبه «قادریه» طریقتی گه منسوب غلام غوث آغا ناملی بیر پیر اوییده،

جـمـعـه کیچـــه لری بـولیب اوتـه دیگن جـهـر ذکـــری نینگ گواهی بـولگـــن مـن: آغـا نینگ ایچـکی حـویلی سـیده، تـورلـی جـای لر دن نـذر و نیـاز لر بیلن کیلگـن عـیال لر و میده بـالـه لـر و تشـقی حـویلی ده ایـرکک مرید لر و مخـلـص لر توپله نیب، اوقات یییلیب، خـفتن نمازی اوقـیلگـن دن کیین، جـهـر قـیلینردی. مرید لر دایره شـکلی ده اولتیریب، بیـل لرنی باغـله ب، پیرنینگ خـلیفه لـــری دن بیری نظارتی ده بیر قـطار مقـدس کلمه لر نی بیر آواز بیلن قـوشیلیب ایتیش گه باشلـر دی لر. کلمه لر قـوییده گی لر دن عـبارت ایدی:

الله هـو، یاهـو، یا من هـو، لااله الا هـو، انت الهادی انت الحق- لیس الهـادی الاهـو و شو کبی مقدس عـباره لر. جـهـر(ذکر) بیر آز قـیزیگـن دن کیین، آوازی یاقـیملی بیرکیشی، خـسـرو دهـلوی یا که حسن دهـلوی نیـنگ صوفـیانه شعـر لری دن، کوپینچـه حـــمـد یا که نعـت لردن اوقی باشلردی. ۱۵ - ۲۰ کیشی تامانیدن بیر آواز بیلن تکـرار بـولـه دیگن کلمـه لر مذکـور حـافـظ نینگ یاقـیملی آوازی گه قـوشیلیب، حـاضرگی زمان «خـــور» گروه لری تامانیـدن اجـرا ایتیله دیگـن ترانه لرگه اوخـشـه ب کیتـردی. هیجـان آشیشـی بیلن حـلقـه ده گی لر ریتم لیـک اوقـیش گه قـوشـیلیب، مذکور سوز لر نی بـوتـون وجـودی بیلـن، شـور و شـوق گه بیریلگـــن حـــال ده تکـرار له ب تـورردی. او لر نینگ همـه سـی هر بیر سـوز نینگ بیرینچی جـزئی نی ادا قـیلیش ده باشـینی یـوقـاری گه کـوته ریـب، ایککینچی قسـمی نی اَیتیـش ده پس گه قـره ب خـــم بـولـردی. هـیجـان شـــدت آلیشـی بیلـن، آواز لری حـلق لر (حـلقـوم لر) توریدن چـیقه باشـلـه ب، یسـوی طریقـتی گه خـاص بولگـــن «ارره ذکری» نی ایسله تر دی و نهـایـت یاقـیملی، تاثیرچـن بیرصحـنه نی تشکـیل ایتیب، هـر بیر مـرید اوزی گه خـــاص حـالت گه تـوشیب، ایـریـم لری شوندی حـالت لرنی تمثیل قـیلردی، بعـضی لر فـریاد چـیکـیب حـلقه دن تشقـه ری چـیقـردی. باله لرصفه اطرافی ده تـوپلـه نیب، عـیال لرایسـه ایشـیک

لرآره لیغی دن یاکه تام لرنینگ اوستیگه اولتیریب صحنه نی تماشا قیلردی لر.

کتاب مؤلفی تصوف بیلن بدیعی ایجاد آره سیده یقین لیک نی، صوفی لر بیلن ایجاد کار لر نینگ روحأ یقین لیگی دن هم ایزله ش ممکن لیگی نی ایضاح له ش مقصدیده، جذبه تیککن کیشی اوزینی توختته تیب تورالمس دن همه نرسه نی اونیتیب، محبوبه (البته محبوب- ج) جمالی گه تلپینه دی دیدی. اونینگ چه جذبه حالتی درویش لیک بیلن شاعر لیک نی و کینگ راق معنا ده آله دیگن بولسک، تصوف بیلن بدیعی ایجاد خصوصیت لرینی بیر بیری گه یقین له ش تیره دی. بوندی تلقین جوده توغری و اورینلی. مینیمچه منه شو خصوصیت، باشقه عالم لر گه نسبتأ کوپ راق شاعر لر نی تصوف غایه لری گه یقین له ش تیره دی و حتی بعضأ اونی عارف لیک درجه سی گه کوته ریلیشی اوچون سبب بولیشی هم ممکن. صوفی لر ده گی جذبه حالتی (مؤلف افاده سی بیلن صوفی نینگ حال گه کیریش لحظه سی)، شاعر لر ده گی الهام حالتی گه اوخشیدی. شوندی ایکن، شاعرانه الهام نیمه لیگی حقیده بیر آزتوخته لیب اوته میز:

ارتور ریمبو یازیشیچه انسان شعر یازیش وقتی ده اوزلیگی دن چیقیب، باشقه بیرکیشی گه ایلنه دی، یعنی اوزیدن کیتیش (سکر) درجه سی گه ییتیب باره دی. مثال صورت ده، مشهور صوفی شاعر منصور حلاج یره توچی گه اوخشش «هویت» (ماهیت) گه یقین بولیب، اوز منصور لیگی نی اونوتگن ایدی. یعنی انسان بوندی حالت ده اوز اسم و شخصیتی نی (کیم ایکن لیگی نی) قول دن بیریب، بیر معنویت یاکه بیر کوچ ایگه سی تیریسی گه کیریب، شعر یازه باشلیدی.

مارتین ایسه الهام حالتی نی یوره ک و تامیر لری نینگ انقباضی (سیقیلیب ییغیلیشی) و انبساطی (آچیلیب یازیلیشی) دیب افاده له گن ایدی... انقباض دن کیین شاعر نینگ برچه سیزگی لری، آنگی و روحی

تیـــار بـولیـب تـوریش گه چـه قـیریلگـن بوله دی. انبسـاط یوز بیرگن دن کییـن روح چـوقـــور نفـس تارتیب، اوندن کیین شـاعـر اونی قـندی دیر بیر کـویـدیرگـوچی اوت مجـبور قـیلگـن دیک ســـوز دردانه لرینی بیرین کیتین تـوکه باشلیدی. شعـر یا که باشقـه بیر بـویـوک اثر نی ایجاد قـیلیش اوچـون، الهام دن کوره واقـعـی راق و کیره کلی راق نرسـه یـوق دیـر.

کاملـــوف فکـریچـــه عـارف و درویـش پیغـمبرانه روحی بیلن خـیر و ایزگـو لیـک نی ایلگه تحـفه ایتسـه، شـاعـر بونی تازه تویغـو لر، آتشین سـوز کـوچـی بیلن عـمـل گه آشیره دی. شونینگ دیک مشهـور مشـایـخ نینـگ اکـثری عـجـایب رباعی و غـزل لر یازگه نی، دیـوان لر قـالدیر گـه نی هم بیزگه معـلوم.

مـؤلـــف، عـلیشـیرنوایی نینگ تصـوف و ایجاد حـقیده گی فکر و ملاحـظـه لـرینی ذکر ایتیب، صـوفی قـلبی بیلن، شـاعـر قـلبی نینگ بیر بیری گه یـولداش و سـرداش ایکـن لیگی نـی کـوزه ته دی و صـوفی لر نینگ طبیعـتی، باطنی دنیا سـی، شـعـر و نغـمه، کـوی- موسـیقی گه تشنه ایکـن لیگی نی ایسله تیب، محـبوب القـلوب ده گی اونینگ خـلاصه سینی کیلتیره دی: «بسا اهل الله کیم ارغـنـون اورنیـدین دیرغـه کیـردی و دین اسلام نقـدی نی مغـبچـه لرغـه بـــای بیـردی».

مـؤلـف، شـاعـر لیک اسـتعـدادی بیلن سـالک لر ده، بو درد، شـعر بـولیب قـوییلیب کیلگـن ده، حـقیقی وحی لیک یوز بیرگن دیب یـازه دی.

بـو اوریـن ده اگر «حـقیقی وحـی لیک»عـباره سی اورنیده «الهام» ســـوزی ایشله تیلسه، معـنی جـهتی دن هـم، ترکیب یوزه سیدن هم دقـیق راق افـاده لنگـــن بولـــر دی، چـون که، «وحی» سـوزی لغـوی معـنی ده مـؤلف نینگ مقصدینی افاده قـیلگـن بولسـه هـم، اونی «حـقیقی وحـی» دیب اتش ممکن ایمس، نیگه که هم شریعـت اهلی و هم لغـت شناس عالم

لر تامانی دن «وحی»، یره تووچی اوز پیغمبری گه یول له گن پیغام (خبر، سوز) دن عبارت دیر دیب ایضاح لنگن.

(م. معین. فرهنگ فارسی، ۴- جلد، ۴۹۹۱ - بیت).

شمس الدین سامی نینگ « قاموس ترکی» لغت نامه سیده وحی بیر فکر و یا ایش نینگ تنگری تامانی دن، بیر پیغمبر«ص» گه الهام بولیشی دیب ایضاح له نیب، اولیا لر گه نسبتأ الهام سوزی ایشله تیله دی دییلگن.

(قاموس تورکی، ۲ جلد، ۱۴۸۸- بیت).

مؤلف، تصوف نی صاف نظریاتچی عالم لر و شیخ لر دن کوره شاعر لر چوقور راق ادراک ایتگن لر دیدی. مؤلف نینگ سوزی گه قوشیمچه قیلیب ایتیش ممکن که صوفی لر دن ذوق و شوق، وصال و اشراق اهلی مثلأ جلال الدین رومی، فریدالدین عطار، منصور حلاج، حافظ و باشقه لر، علم تصوف نماینده لری مثلأ نجم الدین کبرا و ابن العربی لر گه نسبتأ کوپ راق شعر و ادبی ایجاد گه بیریلیب، اوز قره ش لری و ایچکی حالت لرینی کوپینچه شعر آرقه لی افاده له ب اوتگن لر. او لرده بدیعی ایجاد گه تمایل شو قدر کوچلی بولگن که، هر بیر لری شعریت نینگ یوکسک مقامی گه کوته ریلیب، بویوک شاعر لر قطاری ده تورگن لر، اما علم تصوف نماینده لری ده بدیعی ایجاد، علمی ایجاد گه نسبتأ ایککینچی اورینده تورگن.

تدقیقات جریانی ده، نوایی اثر لری ده، انسان نینگ یره توچی تامان عروجی (کوته ریلیشی) اساسی غایه ایکن لیگی، مؤلف دقتی نی اوزی گه تارتیب، اوشبو یول اضطراب لری و مرتبه لری نینگ عکس ایتیشی حقیده سوز له ب شوندی خلاصه گه کیله دی که علیشیر نوایی اوزی کامل انسان نینگ یارقین تمثالی دیر.

نجم الدین کاملوف، ایتیب اوتیلگن توققیزته کیچیک عنوان

آستیده یوریتیلگن کینگ کولم لی کوزه تیش لری بیلن، نوایی شناس لیک ده ینگی بیرباب آچیش گه موفق بولگن دیسک مبالغه بولمیدی. چوقور ایلدیز آتگن تصوف تعلیماتی نی یخشی بیلمی توریب، علیشیر نوایی دنیا قره شی و ادبی میراثی نی برچه مرکب لیک لری و فلسفی تیرن لیگی بیلن تولیق حال ده، توغری، حقانی یاریتیب بیریش مشکل.

شونینگ دیک مؤلف، اته ایستیک اورین دن توریب، نوایی گه نسبتاً سلبی مناسبت ده بولگن ای. ا. بیرتیلس گه علمی رد جواب بیره دی. «جان و جانان ماجرا سی» کیچیک عنوانی نی نوایی نینگ غزل لری توپلمی بولمیش «خزائن المعانی» گه بغیشلیدی. اوشبو باب نی دقت بیلن اوقیگن کیشی، نجم الدین کاملوف، نوایی نینگ عرفانی قره ش لرینی یخشی توشونیب، توب ماهیتی گه ییتیب بارگه نی نینگ گواهی بوله دی.

مؤلف کتاب خاتمه سیده وصلی سمرقندی نینگ «نظم السلسله» کتابی گه اساس له نیب نقشبندیه طریقه سی- سلسله سی و اونینگ کییینگی نماینده لری حقی ده معلومات بیره دی، معنویت و مستقل لیک توشونچه لری اوز ارا علاقه دار ایکن لیگی نی تأکید له ب، تاریخی میز و معنویتی میز نی قنچه لیک چوقور راق انگله ب باره میز دیگن خلاصه سی بیلن کتاب نی توگه ته دی.

بحث آخریده، کتاب مضمونی و اونینگ اهمیتی باره سیده بیلدیریلگن فکر و ملاحظه لردن خلاصه چیقه ریب ایتیش ممکن که :

بیرینچی دن، اقتدارلی تصوف شناس عالم استاد نجم الدین کاملوف تامانی دن یازیلگن «تصوف» کتابی، اوزاق مدت لی علمی تیکشیریش لر، ایزله نیش لر وکوزه تیش لر محصولی بولیب، مؤلف اونده تصوف علمی ده اساسی موضوع لردن عبارت بولمیش جوده

کوپ مسئله لر و اتمه لرنی ایشانچ لی منبع لرگه ته ینگن حال ده، هر تامانلمه تحلیل و تجزیه قیله دی و یاقیملی اسلوب ده یاریتیب بیره دی.

ایککینچی دن، مؤلف نینگ کوزه تیش و تدقیقات آلیب باریش اسلوبی، علمی لیگی دن تشقه ری، یاقیملی و ساده بولیب، ایریم جای لر ده او، بیر مضمون نی هرتامانلمه یاریتیش مقصدی ده، تورلی منبع لر نی قیاسی اسلوب ده اورگه نیب، اورنی کیلگن ده «قیلنی قیرققه یاره دی- موشگاف لیک قیله دی» و اوندن قناعت لنتیروچی خلاصه لر چیقره دی، اونینگ اوشبو خصوصیتی نی اینیقسه کتاب نینگ آخرگی بابی و اونگه تیگیشلی فصل لر ده کوریش ممکن.

اوچینچی دن، استاد نجم الدین کاملوف تصوف تعلیماتی گه چین کونگل دن ایشانگن عالم. او، انسان نینگ معنوی عروجی و روحی تکاملی نی، حقیقی انسان- کامل انسان درجه سی گه ایریشیش نروانی (زینه سی- شاتی سی) دیب بیله دی. بونداق اعتقاد و اینانماق دن کیلیب چیق قن بحث و خلاصه لر، کتاب گه یاقیملی توس وقندی دیر چیرایلی بویاق بیره دی. مؤلف اوز کتابی بیلن، ترکستان حدودی ده خیره له شیب باره یاتگن «اشراق» چراغی گه مای(یاغ) سالدی دیسک مبالغه بولمیدی.

تورتینچی دن، برچه تصوف اهلی کبی، مؤلف بیر نوع جهان سیور لیک و او نیویرسلیزم گه، برچه انسان لر نینگ یگانه مقصد یعنی حق قه ایریشیش و اونی بیلیب آلیش اوچون اینتیلیشی گه اعتقادی کوچلی بولگه نی سبب لی، تورلی ملت لر و خلق لر ارا دوست لیک، برادر لیک و تینگ لیک مفکوره سینی ایلگه ری سوره دی، تیل، مذهب و ایتنیک (نژادی) تفاوت لرنی اعتباری یعنی یوزه کی دیب بیله دی.

بیشینچی دن، مؤلف اوز تدقیقات ایش لری جریانی ده فایده لنگن منبع لر آرقه لی، تصوف و ادبیات شناس لیک ساحه سیده، اولکه تدقیقاتچی لری اوچون بیر قطار ینگی ادبیات لرنی کیریتیش و او لردن فایده له نیش اوچون زمین یره تیب بیردی، عین حال ده بیر قطار اتمه لر اوچون معادل «تینگ داش» سوز لرنی ایشله تیش گه موفق بولدی. مثال صورت ده خود بین لیک – اوزوم بولی فلسفه سی، مقام – بیکت، الله – تنگری تعالی و شو کبی لر.

بیر سوز بیلن ایته دیگن بولسک، دوستی میز استاد کاملوف یازگن مذکور کتاب، اوزی نینگ ایریم خصوصیت لری بیلن، نه فقط اوزبیکستان، بلکه اورته آسیا مستقل مملکت لری حدودی ده، علمی تصوف شناس لیک بوییچه اوزبیک تصوف شناس لیگی ده کینگ قمراو ده یازیلگن ینگی اثر دیر. شونینگ دیک اوشبو اثر، نوایی شناس لیک ساحه سیده هم کتته اهمیت گه ایگه بولیب، اولوغ امیر نینگ اثر لرینی عرفانی قره ش لر، دینی قدریت لر و تصوف فلسفه سی یاروق لیگی ده اورگه نیش بوییچه قوییلگن کتته جسارت لی قدم حساب لنه دی و امکان باریچه بو ساحه ده گی بوشلیق لر دن بیرینی تولدیریش بیلن بیرگه، یاش ایزله نوچی لر اوچون یول آچیب بیره دی.

شو اورین ده، کتاب ده گی ایریم یوزه کی کم چیلیک لرگه هم اشاره قیلماقچی میز. مذکور کم چیلیک لر کیین گی نشر لر ده اعتبار دن توشوریلمه سه، مقصد گه موافق بولر دی. او لر دن ایریم لری قوییده گی لر دن عبارت:

۱۵– بیت ده صوفیانه ثوری ایمس، «سفیان ثوری»، ۱۰۹ – بیت ده «سُدره ضمه بیلن»، ایمس، «سِدره کسره بیلن»، «مُقر- میم ضمه سی بیلن) ایمس، «مَقر- میم فتحه سی بیلن»، ۱۵۷ – بیت ده «تعلیا» ایمس «تألیف»، «طرق» - طریقت ایمس، بلکه اونینگ کوپ لیگی، «آتشپاک» ایمس- «آتشناک»، ۲۰۰ – بیت ده نوایی قصیده سیده

«شاه که» ایمس - «شه که»، «ویرانهٔ ملک» ایمس - «ویرانی ملک» ، شونینگ دیک ۱۴۷- بیت ده گی آیت (۹۵ سوره دن ۴ – آیت) «لقد خلقنا انسان فی احسن التقویم» قوییده گی دیک - «لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم» و ۱۴۵ – بیت ده حدیث ده گی عباره لر «علی صورتَ الرحمن – ت فتحه سی بیلن» ایمس، «علی صورتِ الرحمن- ت کسره سی بیلن» دیر.

خاتمه ده « تصوف » کتابی حقی ده بیر ایککی تکلیف بیلدیرماقچی میز:

بیرینچی دن، کتاب نینگ آخر گی بابی «تصوف و بدیعی ایجاد» اوزی گه خاص خصوصیت گه ایگه بولیب، اساساً تصوف تعلیماتی دایره سیده، نوایی شناس لیک که قره تیلگن و ۱۱۳ بیت نی اوز ایچی گه آلگن مذکور باب، بیر مستقل رساله شکلی ده نشر ایتیلسه، نوایی شناس لیک بوییچه، ایزله نوچی لر اوچون یاردم بیریلگن بولر دی.

ایککینچی دن، مؤلف تامانیدن فایده له نیلگن تورلی تیل لرده گی کوپ سانلی ادبیات لر، بعضاً تولیق شکل ده یعنی مؤلف لر نامی بیلن بیرگه لیک ده اولر نینگ قیسی تیل ده یازیلگن لیگی و ناشری مکمل طرز ده کورسه تیلمه گن. کیین گی نشر لر ده، فایده له نیلگن منبع لر نینگ تولیق فهرستی، شونینگ دیک ایشله تیلگن ایریم تصوفی و عرفانی اته مه لر، کتاب ده ذکر ایتیلگن تاریخی شخص لر و جغرافی جای لر روی خطی ایضاحی بیلن کتاب نینگ آخری ده بیریلسه، اوقوچی لر اوچون هر تامانله مه فایده لی بولردی.

بیز مقاله میزنی یکون لر ایکن میز، اوشبو قیمتلی اثر تألیفی و نشری بیلن، اونینگ مؤلفی دوستی میز استاد نجم الدین کاملوف نی صمیمانه تبریک له ب، اثر نینگ ایککینچی جلدینی یازیش اوچون اونگه ایجادی کوچ و همت تیله ب قاله میز.

عرفان و فلسفه ده، کامل انسان سیما سی

مرحبا انسان کامل جانیمین جانانه سی
عالمی جسمی صدف دیر، سن میسن دردانه سی
(عمادالدین نسیمی آذربایجان لیک عارف شاعر)

کامل انسان مسئله سی، وحدت فلسفه سی گه باغلیق بولگن موضوع لر دن بیری حساب لنه دی. تصوف تعلیماتی مرکزی ده انسان ماهیتی نی توشونیب آلیش، اونی توبن لیک لر دن قوتقه زیب، روحی ده گی معنوی تامان لر نی یوکسل تیریش و کامل انسان درجه سیگه کوته ریش غایه سی یاته دی.

تصوف، انسان اوز نفسی اوستیدن حکمران لیک اورنه تیب، اونی تربیه له ش آرقه لی ایزگو لیک لرگه اونده ش، یاووز لیک لر و گناه لردن اوزاق له شتیریش بیلن خیر و منفعت منبعی گه ایلنتیریش دن عبارت. باشقه چه قیلیب ایته دیگن بولسه ک، تصوف حقیقی معرفت نی تاتیب کوریش، ذوق و الهی یاغدو نینگ مؤمن انسان قلبی گه تجلی ایتیشی (پارله شی) دیمک دیر. بو ایککی حالت، یعنی ذوق و الهی نور تجلی سینی عقل آرقه لی بیلیب آلیش ممکن ایمس. نیگه که

عـقـــل نینگ فـعـالیتی مادی تجـربه دایره سـی بیلـن چـیک لنگـن، اما تصـوف تجـربه سـی روحی اهمیت گه ایگه، شونگه کـوره تصـوف انسان نی شریعـت حـدودی دن چـیقمه گن حـال ده، روح، ضمیر و الـهـی نور دایره سیده چـولغـه ب آله دی.

تصوف یـوکسه لیب باره یاتگـن کمالات نینگ اینگ بلند چـوقـقی سیدن عـبارت بـولیب، اوشـبو تعلیمات نظریاتچی لری گه کـوره، اونینگ کـوچـلـی قـنات لری بیلن اوچـگن انسـان روحی، عـرش اعـلـی دن هم اوتیب، الـوهیت (الهی لیک) صفت لری اخـلاقـی بیلن بیزه تیلگه نی چـه اوج آلیـب کـوته ریله دی. شـیـخ امین عـلاؤالدین نقشـبندی فکری چـه، قـوییده گی قـدسـی حـدیث اوشـبـو حـالت و مقـام نینگ افـاده سـی دیـر:

«کنت سمعُه الذی یَسمع به و بصره الذی یَبصُربه» (مین اونینگ ایشیته دیگـن قـولاغی و کـوره دیگـن کـوزی ایـدیـم).

امـام غـزالی «احـیاء عـلـوم الدین» کتابی ده تأکـید له شـی چه، انسـان اوز نفسـی نی تربیـه له ش آرقـه لی برچـــه یاووزلیک لر دن اوزاق له شـیب، مادی دنیـا دن کیین، یره تـوچـی اونینگ قـلبـی نی الهی یاغدو تجـلی سی منبعـی گه ایله نتیریب، کـوکسی نی کینگیتیـره دی، ملکـوت عـالـمی سـر لرینـی اونگـه مـعـلـــوم قـیلیب، خـود بین لیک ذره لرینی کونگلی دن کـوته ریب تشـلیـدی. اوشـنده انسان قـلبی ده الهـی حـقیقت پارلـه ب تـوره دی.

شـــو اورینـــده تـأکیـد له ش کیره ک کـه، تصوف تعـلیماتی ده قـلـب، یعـنی کـونگل دن مقصد، بیر پرچـه گوشت دن عـبارت بـولگـن یـوره ک ایمس، بلکه اوندن مقـصد، الهی معـرفـت نینگ اورنـی، اسـمـا و صفات (یره تـوچـی نینگ اسـم لری و صفت لری) تجـلی سـی مرکزی بـولمیش روح نینـگ حـقیقـتی دیر.

عـلیشیر نـوایی افاده سی بیلـن:

سین که کونگل دیرسن ایرور بو یوره ک
اسمی کونگل بیرله ایرور مشترک
کونگل ایرور بلبل بستان راز
قدس حریمی ده ایرور جلوه ساز
رایحۀ جنت اعلی هم اول
پرتو مصباح تجلی هم اول
سالک انی «عرش معلّی» دیدی
صوفی انی «عالم کبرا» دیدی
کیم گه بو عالم سری آچیلسه یول
عالم ارا اهل دل اولدی اول

(علیشیر نوایی، خمسه، «حیرۀ الابرار»)

تصوف ده کامل انسان نینگ کیم لیگی و اونینگ حیات ده توتگن اورنی مسئله سی، دینی جهت دن خلقت (یره تیلیش) فلسفه سیگه باغلیق. بو اورینده تصوف اهلی ایککی ته قدسی حدیث گه تیه نه دی. بیرینچی سی آرقه لی کائنات نی یره تیش دن اساسی مقصد – انسان نی یره تیش ایدی دیگن غایه ایلگه ری سوریله دی. حدیث نینگ متنی: «کنت کنزاً مخفیا، فاردتُ أن أعرفَ فخلقت الخلقۀ» (مین بیر یاشیرین خزینه ایدیم، اوزیمنی ته نیتیش نی ایسته دیم، مینی ته نیب آلسین لر دیب خلایق نی یره تدیم). انسان نینگ یره تیلیشی بیلن خلقت (یره تیلیش) اوز نهایه سیگه ییته دی.

وحدۀ الوجود طرفدار لری نقطۀ نظری دن یره توچی، وجود (بارلیق) کوزگو سیده اوزی نینگ بلا کیف (کیفیتی بیزگه معلوم بولمه گن) صورتی نی مشاهده قیلگن. ترکیه لیک متصوف عالم عشمان اوتر فکریچه، اوشبو مشاهده ماده گه، زمان و مکان گه خاص بولگن، یعنی اوزیدن تشقه ری تورگن بیران نرسه نی اوزاق دن کوزه تیب توریش ایمس، بلکه عکسینچه برچه ذره لر ده اوز ذاتی بیرله

ظهـور و حـضور ایلـه مشاهـده ایتیش دیر.

نـوایـــی هـم بـوتـــون کائنات نی الهـی جـمال نینگ کـوزگـو سی دیـب بیلـه دی:

جلـوهٔ حسـن اولغـالی ظاهـر انگا
بـولـدی بـو مـــرآت مَظاهـــرِ انگا
مونچـه غـرابت که کمـال ایله دینگ
بـرچـه نـی مِرآت جـمـال ایله دینگ

(عـلیشیر نوایی، خـمسه، « حـیرهٔ الابرار»)

ایککینچی قـدسی حـدیث گه بنأ کائنات و انسان نینگ یـره تیلیشی دن مقصد، شونینگ دیک کامل انسان نینگ تمثالی، حـضرت محـمد (ص) ایـدی. حدیث متنی: «لولاکَ لما خـلقت الافـــلاک» (یعـنی سـین بـولمـه گه نینگ ده مین فـلک لر- کائنات نی یره تمه گـن بـولـر دیـم).

اوشبو حـدیث لـر نی ابن تیمیه کبی ایریـم عـالم لر قـبول قـیلمه گن بـولسه لر هم، تصوف اهـلـی او لرگه کتته اعـتبار قـره تیب، بـویـوک شاعـر لـر، جـمله دن عـلیشیر نوایی، عـبدالرحـمـن جـامی، حـتی اونـدن کیین گی دور سـوز صنعـت کار لری هـم اوز شعـر لریده اونی تکـرار له ب، مضمونی نی تـرنـم ایتیب کیلگـن لر. مثلا نوایی «خـمسـه» ده اوشبـو موضوع بـوییچه قـوییده گی دیک سوز یـوریته دی:

عـلمی گـه هـر ذات نی خـیل ایله دینگ
ذاتی گـه عـالم نی طـفـیـل ایلـه دینگ

(عـلیشیر نوایی، خـمسه، «حـیرهٔ الابرار»)

دیمَی انبیـا قـوم وخـیلینگ سنینـگ
بـاری آفرینش طفـیلینـگ سنینـگ
تـوتـوب گـوهـر ذاتینـگ اَوّل وجـود
بولوب سونگـــره موجـود بـود و نبـود

زمانی کـه نورینـگ غه بـولمـی ظهـور
نی ظلمت بولوب ظاهـر اولـدم، نـی نور
(عـلیشیر نوایی، خـمسه، «سد سکندری»)

نقشبندیه طریقتی ایزداشی افغانستان لیک مشهـور ذواللسانین شاعـر، اسـتاد عـظیمـی جـوزجـانی اوشـبو حدیث نی اوزی نینـگ پیغـمبر(ص) نعـتی گه بغـیشـله ب یازگـن «ترجـیع بند» یده قـوییده گی دیک ایشـله تیب تکـرار له گـن:

درشـان تـو گفـت خـالـق پـاک
« لـولاک لمـا خـلقـت الافلاک»

بـویـــوک فـیلسـوف ابـو نصـر فارابـی بیرینچـی مرتبه تصوف تعـلیماتـی نی فـلسـفه حـدودی گـه کیریتیش یـولی نی فـیلسـوف لرگه کـورسـه تیب بیـردی. اوندن کیین اخـوان الصفا و ابوعـلی ابن سـینا کبی فـیلسوف لر، ابـو نصر سراج طـوسی، ابـوسعـید ابـوالخیـر و امام غـزالی کبی تصوف نینگ ییریک وکیل لری، فـلسـفی تصوف نینگ اساسـی نـی قـوییـش گـه موفـق بـولدی لر.تـــرک عالمی دوکتور بدیع. ن. شهسـوار اوغـلـو فکـریچـه فارابی بیرینچی بـولیب اســلام دنیا سـیده بیر مذهـبی فـلسـفه نی یـوزه گه کیلتیـردی. او نینگچه انسـان نینگ معـنـوی تکاملی یـوکسـک درجـه لرگه ییتیب بـاره دی، پیغـمـبرلیک (نبـوت) بیر نـوع معـنوی تکامل دن عـبارت بولیب، یره تـوچی مـوهبتی ایمس. شـونینگ دیک او، فـــیلسوف لرنی نبی لر دن (البته رسول لردن ایمس) اوستون قـویه دی. شهسوار اوغـلو تأکید له شی چـه فـارابی پیغـمبر معـنی سیده گی نبی حـقیده فکر بیلدیره دی، نبـی دن اونینگ مقصدی یره تـوچی نینگ خـاص نماینده سی یعـنی «رسول الله» ایمس، چـونکه اسلام ده «نبی» بیلن «رسول»

سـوز لری آره سیده، کوپ فـرق لر بـار.

فـارابی فکـریچـه انسـان روحی، تکامل نینگ یـوکسـه ک باسقیـچ لری گه ییتیب بارگندن کیین، عـقلِ فعال بیلن عـلاقه تاپیب، او لر آرسیده گی پرده کـوته ریله دی، اوشـنده انسـان مکاشفه دن سوز آچـیب، عـقـل عـالـمی دن اونینگ روحـی بیلیب آلگـن نرسـه لر نی ایته باشـلیدی. بـو اورینده فـرشـته لر ایچـکی مـدُرَکات یعـنی نبی لر گه تـوشـه دیگـن نـور دن عـبارت دیـر.

آذربایجـان لیک ییـریک شاعـر دوکتـور محـمـد حسین شهریار هـم مـولانـا جـلال الدین رومی نی نبی لر جمله سیدن حـساب لیدی.

محـقـق عـالـم لر انسـان ماهیتی و مقـامـی حـقیـده قـوییده گی دیک فکر بیلـدیـرگن لـر:

انسـان تـوپـراق دن یره تیلـگن لیگـی اوچـون عـالم ده گی برچه عنصـر لر دن اونینگ ترکیبی ده بیر بیـر نمـونـه موجـود. عین حال ده او، طبیعت ده یره تیلگـن اینگ سونگگی بارلیـق دیر. اوشبو نقطهٔ نظر دن اونی «عـالـم صغـرا- صغـری» (کیچـیک عـالم) دیب اته گـن لر. عـثمان اوتـر «تصـوف تـاریخـی» کتابی ده کونوک ناملی عالم دن آلیب تأکید له گه نی دیک، انسـان ایگه بولگـن الهی حـقـیقت یوزه سیدن حـق نینگ اوزی دیر. اوشبو جـهت دن، یعـنی اوزی نینگ حـقیقی و معـنوی جـهتی دن، انسـان «عـالم کبرا- کبری» (بویوک عالم) دیب اتلگـن. انسـان اوزی نیـنگ مادی تـوزیلیشی و روحی مـاهیتی یـوزه سیدن بیر بیریگه قره - مه قـرشـی تـورگـن ایککـی قـابلیـت گـه ایگه بـولیـب، ایککی تامان گه تارتیلیـب توره دی. بیر تامان دن مادی بارلیـق قه تیه َنگـن نفسِ امـاره هر دایـم اونـی تـوبـن لیک و یاووز لیک لرگه تارتیب تـورسـه، ایککینچی تامـان دن الهـی منبـع گـه ته ینگـن «نفس لـوّامـه» و «نفس مطمئنّه» اونـی ایـزگـو لیک لر و عـالـی فضیلت لر تامانـی گه تارتیب، ازلی اصل منبعـی گه یقیـن له شتیـریش نی ایستیدی.

شو یوسینده انسان توغیلگن کوندن باشله ب، حیات دن کوز یومگونگه قدر ایککیته قره مه قرشی تمایل اورته سیده توریب کوره شیش گه مجبور. او طاعت و عبادت گه بیریلیب، اخلاص و ریاضت آرقه لی ایزگو ایش لر نی عمل گه آشیریش بیلن نفس مرتبه لرینی باسیب اوتگن دن کیین، کامل انسان درجه سی گه یقینله ه دی.

نقشبندیه طریقتی نینگ پیریک وکیل لر یدن بیری مخدوم اعظم سیداحمد بن جلال الدین کاسانی «رباعی لر شرحی» رساله سیده یازیشیچه، آدم باله سی توغیلگن دن کیین دنیا گه کونگل بیریب، الهی روح دن عبارت بولگن اونینگ پاک بارلیغی بولغندی و بوتونلی کوز دن بیرکیلیب، او بیلن حقیقی محبوب وصلی آره سیده حجاب گه ایلندی. سالک نینگ کونگلی دن اوشبو بولغنچی لیک لر و تعلّق لر، کامل و مکمل مرشد رهبرلیگی ده آغیر ریاضت و عبادت آرقه لی زایل بولگن دن کیین، حقیقی محبوب جمال و جلال صفتی ده اونینگ کونگلی کوزگو سی ده تجلی قیلیشی ممکن. اوشنده قلبی و روحی الهی تجلی گه اورین بولگن بو انسان، جسمانی قالب گه باغله نیش دن آزاد بولیب، اوز روحی بیلن وحدت عمانی گه غرق بوله دی و اوز حالی نی قویی ده گی دیک افاده لیدی:

سیوگی نیمه دور دیمه، اوزیم من
جان من بوتون و اورینده یوق تن
کوزه دن دریا گه سو توشسه اگر
محو اولوب، دریا بولور سوز مختصر

تصوف تعلیماتی ده انسان روحی نینگ سیر و سفری، «سیرِ عروجی» یعنی یوکسک لیک که قره ب حرکت قیلیش دیب اتلهٔ دی. اوشبو سَیر ده انسان جوده کوپ مقام لر نی باسیب اوتیشی کیرَه ک. مقام لر سانی و هر بیری نینگ نامی تورلی طریقت لرده تورلیچه بیریلگن. بعضی لرنینگ فکریچه انسان روحی ، ۱۰ ته یا که ۲۵ ته

مقام نی باسیب اوتگن دن کیین، عبودیت (بند ه لیک) مرتبه سی گه و ایریم طریقت لر اصطلاحی ده «وصول» مقامی گه ییتیب بارگندن کیین، سالک نینگ قلبی، برچه اسم لر و صفت لر تجلی قیله دیگن بیرآیینه گه ایلنه دی.

جلال الدین رومی نقطهٔ نظری دن انسان نینگ روحی تکاملی، انگلیس طبیعیات عالمی چارلز داروین نینگ تکامل نظریه سیگه ایریم اوخشش تامان لری بیلن، قوییده گی باسقیچ لرنی باسیب اوتگن:

ازجمادی مردم و نامی شدم
و ز نما مردم زحیوان سرزدم
مردم از حیوانی وآدم شدم
پس که داند چون زمردن کم شدم
باردیگر چون ملک پران شوم
آنچه کاندر وهم ناید آن شوم

ترجمه سی:

«قتتیق جسم دن اوتیب اوسیم لیک که ایلندیم. اوسیم لیک نی یوقاتیب حیوان لیک دن باش چیقردیم. حیوان لیک نی یوقاتیب آدم بولگن دن کیین، اولیم لر سانی قنچه کمَیگه نی حقیده نیمه دیسم ایکن. ینه بیر مرتبه فرشته لر دیک قنات قاقیب اوچیب، وهم و تصور گه سیغمیدیگن نرسه گه ایلنگوم دیر».

تصوف اهلی عقیده سیگه کوره، انسان روحی قتتیق دن لطیف گه قره ب، قلب (نفس ناطقه)، روح، سر، سرّالسر، خفی و اخفا (اخفی) نام لری بیلن آلتی ته لطیف درجه گه بولینگن و اولر «لطائف ستّه» (آلتی ته لطیف نرسه) (۱) دیب اتلگن. لطائف ستّه نینگ هربیری نفس یا که روح نینگ بیر مرتبه سیگه موافق کیله دی.

ایندی روح قتتیق دن لطیف گه قرَه ب یوکسه لیب باره بیرسه، اَخفا (اینگ یاشیرین) مرتبه سیگه ییتگن دن کیین، اونینگ بیلن یره

توچی آره سیده هیچ قنداق پرده قالمیدی. اوشبو مرتبه گه ایریشگن روح، ازه لی صاف لیگی نی قیته دن قازانیب، حق قه یقین بولگن لیگی نی مشاهده ایته دی. بو مقام گه ییتیب بارگن انسان، تصوف ده «کامل انسان» دیب اته له دی.

اوشبو مقام حقی ده خواجه عبید الله احرار نینگ «فقرات احراریه» و «رسالۀ والدیه» سیده کیلتیریلگن فکرلر قویی ده گی دیک:

اوشبو مقام گه ایریشگن سالک نظری ده فقط حق ذاتی قاله دی. شو آره ده شاهد لیک و مشهود لیک (شاهد – کوروچی یعنی بنده. مشهود- کورینوچی یعنی حق) صفت لری اورته دن کوته ریلیب، «لایعرف الله الا الله» (الله نی الله دن باشقه کیشی تنی آلمیدی) معنی سی عیان بوله دی. شونینگ دیک، «رسالۀ والدیه» ده (ظهیرالدین محمد بابر ترجمه سی اساسی ده) قوییده گی لر نی اوقیمیز:

بلکه بو ییرده تورور بیرمشکل
عین مذکور بولور ذاکر تیل
ذاکریت بیله مذکوریت
بیل مبدل اولور اوشبو فرصت

ایندی ایریم تصوف عالم لری و مشهور صوفی لر نینگ انسان وکامل انسان مسئله سی بوییچه بیلدیرگن فکرلرینی ایضاح له ب اوته میز:

اسلام حقوقی ده قیاسی حقوق شناس لیک (حقوق مقایسوی) علمی گه اساس سالگن، اصول الفقه بوییچه قیمتلی کتاب لر یازگن بخارا لیک بویوک فقیه و تصوف عالمی ابوزید دبوسی (۱۱ نچی عصر) فکریچه یره توچی انسان نی سیناو دن اوتکه زیش اوچون اونده روح، عقل و نفس یعنی هوا و هوس لر غریزه سینی یره تگن.

نفس اوز ایستک لری بیلن اونی جهالت گه، روح ایسه عقل بیلن علم آرقه لی ایزگو عاقبت لرگه دعوت قیله دی. شو سبب لی انسان لر تورت گروه گه بولینه دی:

بیرینچی سی، نفس ایستک لری گه بیریلیب اده شگن و اوز لیگی نی اونوتیب، جاهل لیگی طفیلی عصیان گردابی گه توشگن لر.

ایکینچی سی، نفس صحرا سی ده گمراه لیک که یول توتگن و باشقه هم جنس لرینی هم اوزی دیک دیب تصور قیلگن لر.

اوچینچی سی، الهی احکام نی تصدیق له ب، عقلی دلیل لر بیلن اوز یره توچی سی گه یوز توتگن لر.

تورتینچی سی، عقل و الهی تعلیمات یاروق لیگیده روح القدس گه یول توتگن لر.

دبوسی «تقویم الأدلّه» کتابی مقدمه سیده (۹- بیت) تأکید له گه نی دیک، روح نینگ نوری اساسی بولیب، بیرینچی اورینده و عقل نینگ نوری فرعی بولیب ایککینچی اورینده توره دی. مؤلف اوشبو موضوع نی اوزی نینگ تصوف بوییچه یازگن «الاَمَد الاقصی» و»خِزانهٔ الهُدی» کتاب لریده کینگ کولم ده یاریت گه نی، نی ایتیب اوته دی.

آذربایجان لیک بویوک عارف شاعر- عمادالدین نسیمی، اوزی نینگ حر فکرلیگی و ایرکین قره ش لری بیلن اعتراض و کوره ش روحیه سی گه تولیب- تاشگن اجتماعی و فلسفی غایه لرنی آذری تورکی تیلی گه کیریتیب، اوز غزل لری بیلن سککیزینچی هجری عصرده اورته شرق نینگ اجتماعی – فلسفی قره ش لری بوییچه کوچلی بیرحرکت یوزه گه کیلتیردی.

نسیمی اوز عصری نینگ قاتیب قالگن رسمی مذهبی قره ش لری گه قرشی کوره ش باشله ب، عقیدوی غزل لر رواج له نیشی اوچون زمین یره تیب بیردی. او، مذهبی حکم لر نی یوزه کی توشونگن قشری

روحانی لرگه قرشی توریب، انسان کمالاتی بوییچه اوز غایه لرینی ترقت گه نی اوچون متعصب دین ارباب لری تامانی دن وحشی لرچه اولدیریلدی.

آذربایجان ادبیاتی ده غزل ژنری تکاملی بوییچه چیرایلی کتاب یازگن آزاده رستموا فکری چه، نسیمی غزل لری نینگ «قهرمانی» زمان و مکان ده سیغمیدیگن بیر شخصیت دیر. مثلا:

منده سیغرایککی جهان، من بو جهانه سیغمارام
گوهرلامکان منم، کئون و مکانه سیغمارام
عرش ایله فرش و کاف ونون، منده بولوندی جمه چون
کِس سوزونو و اَبصَم اول، شرح وبیانه سیغمارام
کون و مکان دور آیتیم، ذاته گیدر بدایتیم
سن بو نشانیلن منی، من بو نشانه سیغمارام
کیمسه گمان و ظن ایله، اولمادی حقیله بیلیش
حقی بیلن بیلیرکی من ظن و گمانه سیغمارام
گرچه محیط اعظمم، آدم آدیمدیر آدمم
طور ایله کن - فکان منم، من بومکانه سیغمارام

نسیمی کامل انسان نی اوز جانی نینگ جانانه سی و عالم صدَفی نینگ دردانه سی دیب بیله دی:

مرحبا انسان کامل جانیمین جانانه سی
عالمی جسمی صدف دیِر، سن میسن دردانه سی

نسیمی تصویرله ب مقتیدیگن انسان بیر انتزاعی (ذهنی) موجود ایمس، عکسینچه صنعتچی نینگ قلمی بیلن چیزیله دیگن واقعی

انسان نینگ بدیعی تصویری دیر. بو انسان بیتمس- توگنمس جوشقین کوچ ایگه سی، گوزه ل ایستک لر تاشوچی سی، یره توچی نینگ مظهری و آدم اولادی دیر.

بویوک صوفی شهاب الدین سهروردی تأکید له شیچه، دنیا ده تنگری نینگ فقط صفت لرینی کوریش ممکن، اونینگ اوزینی کوریش ممکن ایمس. او «آداب الطریقه» رساله سیده (اوزبیکستان فن لر اکادمی سی، ابوریحان بیرونی(وحدة الوجود دریاسی گه شونغیب کیتیب، بوتون نامیده گی شرق شناس لیک انستیتوتی کتبخانه سیده، ۵۰۷ – رقملی قولیازمه) قوییده گی دیک فکر بیلدیره دی: «معرفت عالمی- لاهوت عالمی، یعنی اینگ چیرایلی و گوزه ل قیلیب یره تیلگن عالم ـ روح القدس نینگ اصل وطنی دیر». اونینگچه، روح القدس دن مقصد کامل انسان دیر.

اوزبیک عارف شاعری بابارحیم مشرب (۱۶۵۳- ۱۷۱۱)حیاتی نی اوشبو غایه نینگ ترنم قیلیش گه بغیشله دی.

او انسان مقامی نی فرشته لردن شو قدر یوکسه ک لرگه کوتردی که اولرگه حضرت انسان مقامی گه ییتیب باریش هیچ قچان میسر بولمیدی، نیگه که اولر فرشته - ملائکه بولگن لیک لری اوچون عشق، محبت و عاطفه دن بی خبر دور لر، درد و الم نیمه لیگی نی سیزمیدی لر. حتی اینگ مقرب فرشته لر دن بیری بولمیش جبرائیل هم عشق حریمی گه اوچیب بارماقچی بولسه، قنات لری کوییب کول بوله دی:

تارتسم بیر آه درد بیلن محشرینگ کویر
قیلسم فغان بولاغی قوریب کوثرینگ کویر
قاچ آسمان، پناه گه یاشین پیکرینگ کویر
ای جبرئیل ییغ ایمدی اوزینگنی پرینگ کویر
بی درد سن، فرشته سن و عشق دن یراغ

مشرب حقیقی کمال گه ییتگن انسان نی عیسی مسیح گه یقین له شتیریب، آسمان اونگه مناسب اورین دیب بیله دی:

عیسی روح پرور، ترک تعلق ایلر
کوک صحنی ده قلندر، یخشی مکان ایمس مو

او، برچه علایق دن آزاد بیر انسان صفتی ده اوزینی شونچه ایرکین سیزه دی که سیزگی و احساسی نی زمانه سی کوتره آلمیدیگن درجه ده قوییده گی دیک بیان قیله دی:

سر به جیب خویش بردم، ازعدم باز آمدم
مظهر ذات الّستم، یکتن اوتاد آمدم
نیم موسی نقاب ازچهره بردار
نمی آید خوشم این «لن ترانی»

بابارحیم مشرب ۱۸ عصر باش لریده اوز حرُ فکرلیگی نینگ قربانی بولیب منصور حلاج و عمادالدین نسیمی کبی، تار فکر متعصب روحانی لر حکمی اساسیده بلخ حاکمی محمود خان تامانیدن دارگه آسیب اولدیریلدی. اونینگ جسدی مرید لری تامانیدن اشکمش شهریده توپراق قه تاپشیریلدی، قبری اشکمش ده مرید لر زیارتگاهی گه ایلندی.

ایریم متصوف لر کامل انسان نی ایده آل له شتیریب، اونی الوهیت (الهی لیک) گه یقین مقام ده مجسم له شتیریش گه اورینگن لر، حتی اونی یره توچی بیلن انسان لر اورته سیده واسطه چی لیک قیلوچی مقدس ذات دیب، بعضاً اونینگ مقامی نی پیغمبر لر مقامی دن هم اوستون راق قویگن لر. او لر، گویا که دنیا نینگ برقرار لیگی و

آسایشته لیگی نینگ عـاملی دیـــر لر.

اوزبیکسـتان لیـک عـالم نجـــم الدین کاملـــوف «تصوف» ناملی کتابـی ده تـورلی منبـع لـر دن کیلتیرگن معـلومات لرگه کوره، ییر نینگ ایککـی قـطبی ده ایککی قـطب اعـظم تـورت برجی ده تورت ته اَوتاد، ییتتی اقـلیمی ده ییتمیش ایککی ته ابـدال، هر دایم قـوریقلاوچـی بـولیب تـورر ایکن. شو سبب لی هـرقـنچه آدم لر گناه گه باتیب کیتسه لر هم ییر یـوزی آستین- اوستون (زیر و زبر) بولمی، او لر نینگ شفاعـتی طفیلی اوز اوقـی دن چـیقیب کیتمس ایکـن.

کاملـوف «بو، بلکه حـقیقت، بلکه روایت – نقل دیر، اونگه ایشانیش یـا که ایشـانمس لیک هر کیـم نینگ اوز ایشـی» دیب فـکـــر بیلدیـره دی.

کامل انسان حـقیده مستقل کتاب یازگـن لر دن بیری عـبدالکـریم بن ابراهـیم الجـیلی اوز اثری ده وحدت فـلسـفه سـی اساسـچـی سـی ابن العـربـی نظریـه لرینی رواج لـه نتیرگـن حـال ده شـــونـداق خـلاصه گه کـیله دی:

کامـل انسـان اونینـگ اطرافـی ده بـوتون کائنـات ایلنه یاتگـن بیر قـطب دیر، خـلقت باشـله نیشـی بیلـن بـو کـون گه قـــدر کامل انسـان اوزیگـه خـــاص حـقیقتـی بیلن بیر دیـر. محـمد اسـمـی بیلـن اتلگن بو ذات هرقـندی شـکل نـی آلیش قـدرتی گـه ایگه بـولیـب، الله تامانی دن یـوباریلگـن برچـه پیغـمبر لر نینگ شـکلی گه کیریب کیلگـن. حضرت محـمـد (ص) هـرقـنداق صـورت ده کـورینیش قـدرتی گه ایگه بولیب، هـــر دایم انسـان لرنینگ اینگ کامـل صورتی ده کـورینیب، او لر نینگ مقـامی نی کـوتـره دی.

کامـل انسـان حـقـــی ده تورلـی کیشـی لرتامانیـدن بیلدیریلگـن یـوقـاریده گی دیک فـکـر لر نینگ بعضی لری «حـلولیه» عـقیده سـیگه اوخـشـه ب کیته دی. حـلـولیه یا که تناسـخ اعـتقادی گه کوره، روح بیر

بدن دن ایککینچی بدن گه اوتیب توره دی. شونینگ دیک، ایریم لری امام لر حقیده گی اسمعیلیه عقیده سینی ایسلته دی. او لر نینگ عقیده سیگه کوره، اگر بیر لحظه امام دنیا ده بولمسه، برچه نرسه لر نابود بولر ایمیش.

عبدالرزاق کاشانی اوز کتابی نینگ -۸۳-۸۲ بیت لریده، حقیقی انسان بالقوه کمالینی، بالفعل حال گه کیلتیرگن انسان دیردیدی.

شونینگ دیک کاشانی باشقه انسان لرنی، حیوان انسان یعنی عقلی نینگ نوری قارانغو لیک ده قالیب، شهوت، غضب و باشقه نفسانی ایستک لرگه بیریلیب، کمال درجه سی گه ییتیب بارالمه گن انسان، بویوک انسان و کیچیک انسان لر نی ایسله تیب اوته دی.

دوکتور سجادی «عرفانی اتمه لر و تعبیرلر قاموسی» کتابی ده تأکید له گه نی دیک، تصوف اهلی کامل انسان حقیده سوز یوریتیب، جوده کوپ بحث لر قیلگن لر. او لر تامانیدن کامل انسان گه نسبت بیریلگن خصوصیت لر و یوکسه لیش درجه لرینی اعتبارگه آله دیگن بولسه ک، او حیات ده تاپیلمیدیگن اکسیر اعظم گه (۲) اوخشه ب کیته دی. لیکن نسفی ایتیشیچه، هر بیر عصر ده بارلیق دنیا سیده البته بیر کامل انسان موجود بوله دی.

شیروانی «ریاض السیاحه»، «ریاض الهدایه»، «ریاض العارفین» ده قید ایتیشیچه، کامل انسان ۴۵ دن کوپ راق نام بیلن اتلگن ایکن. او لر جمله سی دن جبرائیل، میکائیل، اسرافیل، عزرائیل، نوح، موسی، عیسی، اکسیر اعظم، انسان مطلق، خضر، الله نینگ خلیفه سی و باشقه لر نی ایسله تیش ممکن.

ایسله تیب اوتیلگن تعریف لر و صفت لر دن کورینیب توریبدی که، کامل انسان بیر ایده آل ذات بولیب، هر دایم انسان لرنی اونینگ خصوصیت لرینی ایگل له ب آلیش اوچون اوز تمانیگه تارتیب توره دی. لیکن کبرویه و نقشبندیه طریقت لری ده کامل انسان سیما سی هیچ

قـنداق اغـراق و مبالغه سیز عـملی حـیات طلب لری گه مـاس کیله دیگـن شـکل ده تصویر لنه دی. شـبهـه سیز نجـم الدین کبـرا هـم، بهـاءالـدین نقشـبند هـم، شـونینگ دیک اونینگ ایزداش لریدن عـبدالرحـمن جامی و عـلیشـیر نوایی کامل انسان درجـه سـیگه کوته ریلگن ذات لردن ایدی لر. ن. کاملـوف «تصـوف» کتابی ده «اولـوغ عـلیشـیر نـوایی نینگ اوزی کامل انسـان نینـگ یارقـین تمثالی دیر» دیب یـازه دی. لیکـن او لرهـیچ قـچـان کشـف و کـرامت نی دعـوا قـیلمی، اوز لری اوچـون باشقه لرگه نسبتاً اوستون لیک سیزمس دن حـیات بیلن چـمبـرچـس باغـلنگـن حـال ده یه شـب، خـلق و وطـن آلـدیـده اوز انسـانی وظیفـه لرینی بجـه ریب کیلگـن لـر.

نجـم الـدین کبـرا خـیوه شـهـری ده کتتـه خـانقاه قـوردیریب، کـوپ سـانلی مـریـد لـر تربیه سـی و عـلمی اثر لر یازیش ایش لری بیلن مشغـول ایدی. باشقه بحـث لـر ده ایتگه نیمیزدیک تدقـیقـاتچـی لرنینگ تأکید له شی چـه، او یازگـن اثر لر ابن العـربی اثر لری و باشقه اثر لر بیلن بیرگه، ۱۳ عصرده عـلمی تصوف و فـلسـفی نظریه لرنی اورگه نیش منبعی و پایدیواری حسـاب لنردی. او «وطن نی سـیوماق ایمـان دن دیر» دیگـن حـدیـث مضمونی گـه عـمل قـیلگـه ن حـال ده، قـولیگـه قـورال آلیب دشـمن لر گه قـرشـی کـوره شـدی و وطن نی مغـل لر هجـومـی دن حـمایه قـیلیش یـولیده شهـیـد بـولـدی.

کبـرا، عـقـل نی اعـزاز له ب، اونـی نفس گه قـرشـی قـویه دی. اونینگچـه، عـقـل غـلبه سـی ایمان غـلبه سـی و نفس غـلبه سی شیطـان غـلبه سی دیر. نفس، شریعـت و عـقل گه قـرشی تـوریب هـوا و هـوس بیلـن کـیلیشه دی.

او، خـلـوت ده (چـلـلـه ده) اولتیرگـن سـالک که قـوییده گی دیـک یول لنمـه بیره دی: اونینـگ کـونگلی ده کرامـت لـر و مـوَهـبـه لـر (الهـی امتیاز لر و عـنایت لر) کیچـمس لیگی کیره ک. اوزی نینگ

خلوت ده اولتیریشی اوچون هیچ قندی اهمیت بیرمیدی، اوز نفسی دن یامان کیچینمه لر نی و کونگلی دن فاسد و توبن ایستک لرنی چیقه ریب تشلیدی. شریعت و سنّه گه قرشی هیچ قنداق ایش قیلمیدی (۳).

کبرا نینگ مقصدی ترک دنیا چی لیک ایمس، بلکه نفس نی پاک له ش طفیلی اونی حیوانی و شهوانی ایستک لردن خلاص قیلیب، روحی نی یوکسه ک درجه گه کوته ریش، انسان ده هر دایم وجدان نی اویغاق سقله ب، حقیقی انسان مقامی گه کوته ریلیش دیر.

شیخ بهاء الدین نقشبند تصوف تعلیماتی نی عملی حیات بیلن چمبرچس باغلیدی، ترک دنیا چیلیک، تیکین خور لیک و دنگه سه لیک گه برهم بیریش مقصدیده مرید لرنی قبول قیلیش اوچون او لر گه بیران بیرکسب و هنر بیلیشی نی شرط قیلیب قویدی. اوزی شخصأ کیچیک ایکینزاری ده ایشله ب، اوز محنتی محصولاتی بیلن حیات کیچیرردی. «قلبینگ الله بیلن، قولینگ محنت بیلن بند بولسین» دیگن اونینگ قیمتلی کورستمه سی نقشبندیه طریقتی قنچه لیک حیات بیلن باغلیق ایکن لیگی نینگ یقتال دلیلی دیر.

بهاؤالدین نقشبند اون ایککی ییل نی ییریک ترک شیخ لریدن بیری بولمیش خلیل آته (خلیل سلطان) بیلن اوتکزگه نیده اونینگ اینگ یقین صحبتداشی و سِر داشی بولیب، جمله دن، آلتی ییل اونینگ یانیده سیاست ایش لری و دولت یوموش لری بیلن شغل له نیب کیلدی و عملی حیات ده کامل انسان تمثالی نی یره تیب بیردی.

اونینگ اورین باسه ر لریدن بیری خواجه عبید الله احرار اوچ مینگ قوش- هوکیزلی ییرگه ایگه بوله توریب، فقیرلیک ده یشه دی. منطقه ده تینچ لیک و خوف سیز لیک نی سقله ش اوچون زمان شاه لرینی انصاف و عدالت گه چارله ب توردی.

میرغلام محمد غبار« افغانستان، تاریخ اوزَنیده» ناملی کتابی ده یازیشی چه، افغانستان ده اوشبو طریقت نینگ اینگ کامل پیرو لریدن

عـبدالرحـمـن جـامی و عـلیشـیر نـوایی حـسـاب لنه دی. او لر دن بیری فـقـــر و تقوا لباسـی ده، اخـــلاق و مدنیت نی ترقه تیـش یولیده خـدمت قـیلگـن بولسـه، ایککینچـی سـی ایسـه، امیر لیک و ریاست (رهـبرلیک) مقـامـــی ده تـوریب، عـلـم و فـن نی رواج له نتیریـش یولی ده فعـالیت آلیب بـاردی. مـؤلـف نینگ تأکید له شـی چـه، اجـتماعی شرایط تأثیری آستیده اونینگ طـریقتی ده عـملی تامان لـر جـوده کـوپ ایدی.

نقشـبندیه طریقتـی نینگ دوامی بـولمیـش مجـددیه طریقتی نینگ اساسچـی سی امـام ربـانـی شیـخ احـمد سرهـندی «مکتـوبات» کتابی ده بهـاؤ الـدین نقشـبند تعـلیماتی شـریعـت گه موافق و زمان طلب لری گه مـاس ایکن لیگی نی اوقـدیریب اوتـه دی.

سـاده چه قـیلیب ایته دیگـن بـولســـه ک، کامل انسان برچه الهی صفت لر گه اسـاس لنگـن روحـی تکامـل گه ایریشـگـن حـقیقی انسان دیـر. قـرآ ن کریـم ده یـره تـوچـی جـهان ده کامل انسان نینگ تمثـالی بـولمیش حـضـرت محـمـد (ص) گه «سین برچـه عالی اخـلاقی فضیلت لر ایگـه سی سـن» دیب خـطاب قـیلگـن ایدی. شونینگ اوچـون کامـل انسـان نینگ سـیما سـی الـهـی صفت لر، یعـنی، یـوکســـه ک معـنوی خـصـوصیـت لـر، روحی فـضیلت لر و اخـلاقی معـیـار لر بیلـن بیلگی له نه دی.

یـره تـوچـــی ازه ل ده فـرشـته لر گـه: «مین یبر یـوزیده انسـان نـی خـلیفـه (اورین بـاســـه ر) قـیلیب یـره ته من»، دیدی. فـرشـته لر: «یبـر یـوزی ده فـساد تـرقـه تیـب قـان تـوکـوچـی کیشی لر نی یره ته سـن مـی؟» دیب ســوره گـن لـری ده، یـره تـوچـی او لر گه قـره تـه: «میـن بیلگـن نرسه لرنی سیز لر بیلمیسیز لر»، دیب جـواب بیـرگـن ایـدی.

(«بقـره» سوره سی، ۳۰ آیت).

ازه ل دن انسـان بیـــر بیـــری گه قـره مه قـرشـی بولگـن ایککی

خصوصیت گه ایگه ایدی. فرشته لر انسان گه نسبت بیرگن فسق و فساد و قاتل لیک، انسان نینگ سلبی تامانی، یعنی شیطانی یونه لیش دن عبارت بولسه، یره توچی تامانی دن اشاره قیلینگن و فرشته لر گه معلوم بولمه گن نرسه، انسان نینگ رحمانی یونه لیشی، یعنی، علم و فضیلت لر نی ایگلله ب آلیب، عقل و تفکر کوچی بیلن بیر یوزینی آبادان له شتیریش، مدنیت نی ترقه تیش، امکانی باریچه طبیعت قانون لرینی کشف ایتیب، اوندن مادی و معنوی ترقیات یولی ده فایده له نگن حال ده، جهان ده تینچ لیک اورنه تیش و اونگه مادی گوزه ل لیک بغیشله ب، معنوی تکامل نینگ یوکسه ک پلله لرینی باسیب اوتیش ایدی.

انسان نهایت یوکسه ک استعداد و چیکسیز تفکر ایگه سی بولگه نی سبب لی تصور گه سیغمیدیگن علمی یوتوق لر گه ایریشیب، شوندق علمی ـ حربی اپرات لر یره تیش گه موفق بولدی که، او لر دن اورین سیز و توبن مقصد لر اوچون فاید ه له نیش، بیر یوزی و بوتون انسانیت اوچون کوتیلمه گن فاجعه لر نینگ کیلیب چیقیشیگه سبب بوله آله دی.

۲۰۰۱ ییل ۱۱ سپتمبر کونی امریکا ده یوز بیرگن مدهش قوپارو چی لیک حرکتی شونی اثبات له ب بیر دی که، وجدانی توبن لیک که یوز توتگن، نفس و شیطان ایسته ک لری گه بیریلگن، معنویت دن اوزاق له شیب، اخلاق و آداب نیمه لیگی نی اونوتگن کیمسه لر اوز مادی و نفسانی مقصد لریگه ایریشیش اوچون انسانیت گه قرشی بولگن هر قنداق جنایت گه قول اوریش لری ممکن.

بو گونگی کون ده فقط مادی حیات گه بیریلیب، هر بیر نرسه نی، هر بیرقدریت نی فقط مادی بای لیک معیار لری بیلن اولچه ب، اخلاقی ـ معنوی قدریت لر (ارزش لر) نی اونوتیب باریش خصوصیت لری انسانی جمعیت ده یققال کوز گه تشلنماقده.

انسان فقط تفکر و اخلاق بیلن باشقه حیوان لر دن اجره لیب تورگه نی، نی نظر ده توته دیگن بولسه ک، ایتیش ممکن که، اخلاقی فضیلت لر دن اوزاق له شیش هر بیر انسان و برچه انسانیت نی توبن لیک و توشکون لیک ساری آلیب باریشیگه هیچ شبهه یوق.

قیسقه سی شو که، روحی و معنوی جهت دن کمال گه ایریشگه نی طفیلی اوز نفسی اوستیدن حکمران لیک اورنه تیب، اوز منفعتی نی خلق منفعتی ده و اوز بختی نی جمعیت بخت و سعادتی ده کوریش قابلیتی گه ایگه بولیش، وطن حمایه سی و ملت تینچ لیگی نی سقله ش یولیده اوزینی قربان قیلیش گه چه تیار توریش، ایزگو نیت بیلن ایش آلیب باریب، برچه نی ایزگو لیک که اونده ش، یوکسک مدنیت و چوقور بیلیم ایگه سی بولگن حال ده برچه انسان لر نی او لر نینگ دینی، مذهبی و اعتقادی دن قطع نظر، تینگ حقوق لی انسان لر و یگانه حقیقت نی قیدیروچی لری دیب توشونیش، برچه بیلن دوستانه مناسبت ده بولیب، هیچ کیم گه یامان لیک قیلمس لیک، هیچ کیم نی عقیدوی یا که ایتنیک (نژادی) جهت دن کم سیتمس لیک خصوصیت لری، ایده آل کامل انسان نینگ خصوصیت لری دن حساب لنه دی.

شیخ سعدی طریقت نی قوییده گی قیسقه چه عبارت لر بیلن تعریف له گن ایدی:

«طریقت ایشی فقط تسبیح توتیب، یونگ دن لباس کیپب عبادت قیلیش بیلن بولمیدی، طریقت خلق نینگ خدمتی دن باشقه نر سه ایمس».

فریدالدین عطار روایتی گه کوره، شیخ ابوالحسن خرقانی بوندی دیگن ایکن :

«کاشکی، برچه خلق اوچون مین اولسَیدیم، اوشنده خلق اوچون اولیم بولمس دی. کاشکی، برچه خلق نینگ حساب – کتابی نی مین

بیلن قیلیشسَیدی، اوشنده قیامت کونی او لر اوچون سوال و جواب بولمسدی. کاشکی، برچه خلق اورنیده مینی جزا لشسَیدی، اوشنده او لر نی دوزخ آلاوی گه آلیب باریشمه گن بولر دی». بو کبی انسان سیور لیک، کامل انسان کرکتری قیررہ لری نینگ انعکاسی دیر.

بیز کیله جک ده اولکه میز ده حقوقی دولت و دموکراتیک جمعیت قوریش جریانی ده، ینگی اولاد نی تربیه له ش بوییچه تصوف تعلیماتی و عرفانی قدریت لر دن فایده له نیب، کامل انسان نینگ ایده آل سیما سینی خلقی میز، اینیقسه، یاش لریمیز گه تصویر له ب بیریب، اونده گی عالی صفت لر و اخلاقی فضیلت لر نی اوزله ش تیریب آلیش گه توصیه قیلیشی میز کیره ک.

ایضاح لر:

۱- لطایف دن مقصد، مادی خصوصیت لرگه ایگه بولمه گن روحی نرسه لر.

۲- قدیمی کیمیا ده مِس نی آلتین گه ایلنتیره دیگن بیر جوهر.

۳- نجم الدین کبرا، «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» رساله سی، عرب تیلی دن ع. ش جوزجانی ترجمه سی.

تصوف علمی- معنوی قدرت

(خاتمه اورنیده)

تصـوف کـوپ قـیررە لـی علم صفتی ده تورلی ترقـیات باسـقیـچ لرینی باسـیب اوتگـن. اوشبو ساده کورینیش لی، بیراق ایچـکی مضمون و ماهیتی جـهـتـی دن غـایت مرکب هـمده بای بـولگـن بو عـلم نی هر تامـان له مه اوزلـه ش تیریش اوچـون اونینگ اوزاق تاریخ گه ایگه اوتمیشـی، تیرن ایلـدیـزلـری، اساسـی منبع لـری، غـایه لری، اسـتـوار یـونـه لیش لری و آقـیم لرینی عـلمی اسلـوب ده انتقـادی تـدقـیق قـیلماق ضـرور.

اسـلام تصـوفی، شـریعـت عـلم لری یعـنی قـرآن کریم و سنّه گه عـاید فـن لر، ادبیات شـناس لیک عـلم لـری، جـمله دن بدیع و بیان عـلم لـری، او لـر نینـگ کینگ قـمراولی اتمه لـری و مجـازی افـاده لری بیلن چـمبرچـس باغـلیق بـولگـن حـال ده، یـونـان فـلسفه سیده گی عـرفانی فـکـر لر، اینیقسـه افـلاطـون تعـلیماتـی، نیـوپـلـوتـونیـزم قره ش لری، شـونینگ دیک هـند فـلسفه سـی، بـراهمـا و بـودا تعـلیماتی گه منسوب بولگـن عـرفانی قـره ش لر دن هـم آذوقـه آلگن. شو سبب لی حـاضرگی دور تصوف شـناس عالمی مذکور فـن لر و قره ش لر بیلن یخـشـی آشـنا

بولمس دن تصوف و عـرفـان نینگ تـوب ماهیتی گه ییتیب باریشی و اونی باشقه لر گه هـر تـامـان له مـه تـوشـونـتیـریشی ممکـن ایمس.

اسـلام تصـوفی فـقـط اسـلام دنیـا سـی بیلن گینه چـیک له نیب قـالمی، غـرب دنیا سی گه هـم اوتیـب، او لر نینگ متفکـر لری، شاعـر و عـارف لری گه هـم اوز تاثیـرینی اوتـکـزگـن. مثلاً المانیه لیک گـویته، ایتالیه لیک دانتـه و بـاشـقه لر اثـر لری ده اسـلام تصوفی تأثیرینی یقـقال کـوریش ممکـن.

غرب تصوف شناس عـالم لری دن لوئی مسینون (لوئیس مسینون)، نیکـولسون، گولد تیسهـیر، هنری کورین، راجی ارنولدز، مـاکس هـورتین و با شـقه لر اسـلام تصوفی بـوییچـه ثمره لی تدقـیقات لـر آلیب باریب، قـیمتلی عـلمی اثر لر یازگـن لر. اینیقسه، مجـارستان لیک گـولـد تیسهیر نینگ تیکشـیریش لری و فـرانسـه لیـک عـالـم لـوئـی مسـینون نینـگ وحـدت معـما سی گه تیگیشلی تدقـیقـات لری، اسلام حـقیده گی ایریم نا توغـری فکـرلری دن تشقـه ری، دقـت و تحسین گه سزاوار دیر. شونینگ دیک، تـورلی شـرق مملکت لری، خـصوصاً تـرکیه، هندوستان، پاکستان، افغانسـتان، ایران و ایـریـم عـرب مملکت لریده کینگ کـولـم لی عـلمی ایزلـه نیش لـر عـمل گه آشیریلیب، هـر بیرطـریقت بـوییچـه عـلیحـده تحـقیقـات لر آلیب باریلگـن.

بـــو اورینده شـــونـی هـم ایتیـب اوتیش کیره ک که، محـمد بن عـبدالوهـاب اسـاس سـالگـن وهـابـی لیک حـرکتـی تصوف تعـلیماتی گـه قـرشـی چـیقیب، اونـــی عـمومـاً قاره لب، انکار ایتیـش بیلن بیرگه، تـورلی طـریقت لر گه منسـوب کیشی لرنی دین سیز لیک بیلن عـیب لـه ب، عـرفانی قـره ش لر نـی ضلالت و گمراه لیک دن باشـقه نرسـه ایمس دیب تلقین قـیلیب کیلماقـده. پـروفـیسور اکمل سعیدوف تأکـید له گـنی دیک، تصـوف تعـلیماتی برچـه دین لر، مذهـب لر، و ملت لر ارا دوسـت لیـک، بیر دم لیک، تینگ لیـک نی ترغـیب قـیلوچی تعـلیمات بـولگه نی

طفیلی، اوز اونیویرسل انسان دوست لیک غایه لری بیلن هرقندی دینی فونده مینته لیزم گه قرشی کوره ش آلیب باریش ده کتته عامل بولیب خدمت ایته دی. شو سبب لی بوگونگی کونده، یعنی مستقل لیک دوریده تصوف تعلیماتی نی یخشی اورگه نیش، خلق عامه سینی اونینگ ایزگو غایه لری و اخلاقی معیار لری بیلن آشنا قیلیش هم دینی ایکستریمیزم گه قرشی، هم کمونیستیک و شؤینیستیک غایه لرنی تاشوچی یونه لیش لر و کوچ لرگه قرشی ضروری بولگن کوره ش ده کتته اهمیت گه ایگه دیر.

حاضر اوزبیکستان و بوتون مرکزی آسیاده تصوف شناس لیک فنی اوزی نینگ باشلنغیچ باسقیچی نی باسیب اوتماقده و هنوز رواج له نگن بیر فن درجه سی گه کوته ریلگن ایمس. یعنی تصوف و عرفان نینگ علمی تامان لری و فلسفی ماهیتی چقور اورگنیلمه گن.

توتالیتر توزوم - سابق شوروی اتحاد دوریده، اورته آسیا حدودی ده تصوف تعلیماتی، اته ایستیک غایه لر(الحاد- دین سیز لیک مفکوره سی) اساسی ده اورگه نیلیب، کوپینچه اونگه نسبتاً بیر تامان لمه سلبی مناسبت ده بولینردی. فقط مستقل لیک دوری ده گینه اوشبو ساحه نی اورگه نیش حرکتی باشلندی. بیر قنچه علمی اثر لر یازیلدی. بیراق بجه ریلگن ایش لر دینگیزدن تامچی، خلاص. تصوف فلسفه سی و تورلی طریقت لر نی کینگ کولم ده اورگه نیب، اونینگ ماهیت- مضمونی نی خلق عامه سی گه ییتکه زیش و تلقین قیلیش اوچون بجه ریله دیگن ایش لر نهایت کوپ دیر.

اوتگن ۷– ۸ ییل دوامیده استاد نجم الدین کاملوف نینگ «تصوف» ناملی کتابی، ابراهیم حق قل نینگ «تصوف و شعریت» کتابی و «عارف نامه» رساله سی، عزت سلطان نینگ «بهاؤالدین نقشبند و نوایی» و «لسان الطیر» حقیده یازگن «عشق، عاشق و معشوق»

رساله لری، عزیز قیوموف نینگ «بو آهنگ بیرله...» ناملی رساله سی، عارف عثمانوف نینگ «زنگی آته»، (تورغون فیضی یف بیلن بیرگه لیک ده) و«بهاؤالدین نقشبند» رساله سی، رحیم واحدوف نینگ «نوایی و الهیات»رساله سی، باتور ولی خواجه یف نینگ «خواجه احرار ولی» رساله سی و محمد قاضی تامانیدن خواجه احرار مقاماتی حقی ده یازیلگن کتاب نینگ ترجمه سی، عبدالسلام قادروف نینگ «تصوف و نوایی»اثری، اولوغ بیگ عبدالوهاب تامانیدن «ایچینده گی ایچینده دیر» نامی بیلن نشر قیلینگن مولانا جلال الدین رومی نینگ «فیه ما فیه» کتابی نینگ ترجمه سی، مذکور مؤلف لر و باشقه تدقیقاتچی لر تامانیدن یازیلگن ایریم رساله لر، مقاله لر، ترجمه لر، شونینگدیک، برات بای قابلوف نینگ «حیرة الاحرار» ناملی منظوم بدیعی اثری و ایریم مقاله لر توپلم لری، کمینه قلمی گه منسوب «تصوف تعلیماتی ایلدیز لری» ناملی علمی رساله، «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم» ناملی شیخ نجم الدین کبرا رساله سی نینگ عربچه دن ترجمه سی و«صداقتلی طالب» دیب اتلگن مخدوم اعظم نینگ «رباعی لر شرحی» رساله سی نینگ فارس تیلی دن ترجمه سی نشرا یتیلدی. لیکن شوندی بولسه ده تصوف علمی ساحه لریده بجه ریلیشی هم قرض، هم فرض بولیب تاغ دیک ییغیلیب تورگن ایش لر، اوزی نینگ تدقیقاتچی لرینی کوتیب توریبدی.

حاضرگی دور ده تصوف شناس لر، فلسفه عالم لری، دین شناس لر، ادبیات شناس لر، شرق شناس لر و مؤرخ لر اوچون ضروری وظیفه لرصفتی ده عمل گه آشیریلشی لازم بولگن ایش لر فکری میز چه قوییده گی لردن عبارت:

بیرینچی دن، ترکستان لیک طریقت لر اساسچی لری و او لر نینگ ییریک نماینده لری، مثلاً، نجم الدین کبرا، خواجه احمد یسوی، بهاؤالدین نقشبند، خواجه عبیدالله احرار، مخدوم اعظم،

بابارحیم مشرب، عزیزالدین نسفی، نجم الدین نسفی و باشقه کوپ متصوف عالم لر قالدیرگن و حاضر گی پیت ده اوزبیکستان و دنیا نینگ تورلی کتابخانه لری ده سقله نیب کیله یاتگن اثر لر روی خطی (فهرستی) نی تیارله ب، هر بیری نینگ قیسقه چه مضمونی نی یاریتیب، نشرایتیش ضرور. چونکه بوندی نشر بیر تامان دن، ترکستان اولکه سی جهان گه تقدیم ایتگن عرفانی و تصوفی مکتب لر وکیل لری تعلیمات لرینی توغریدن توغری اورگه نیش اوچون ایشانرلی یول لنمه صفتی ده خدمت قیلسه، ایککینچی تاماندن، او لر آره سیدن اینگ مهم لرینی تنله ب آلیب ترجمه قیلیش و نشر ایتیش ایشینی آسان لشتیره دی.

ایککینچی دن، شرق مملکت لری ده اسلام تصوفی بوییچه یازیلگن کتاب لر دن اینگ مهم لرینی تنله ب آلیب، اوزبیک تیلی گه ترجمه و نشر قیلیش ضرور.

اوچینچی دن، غرب عالم لری، اینیقسه، گولد تیسهیر، لوئی میسینون، راجی ارنولدز و باشقه لر تامانیدن یازیلگن اثر لر دن اینگ کیره کلی لرینی تنله ب آلیب اوزبیک تیلی گه ترجمه و نشر ایتیش لازم.

تورتینچی دن، ترکستان ده تصوف تعلیماتی تاریخی نی یازیش اوچون دستلبکی قدم لر نی قوییش و بو زمینده یوزه گه کیلگن تصوف آقیم لری نینگ عملی همده نظری تأثیرینی باشقه مسلمان مملکت لری ده گی عرفانی آقیم لر گه کورسه تیب بیریش کیره ک.

بیشینچی دن، فلسفه شناس و تصوف شناس عالم لری میز تصوف تعلیماتی نی فلسفی فن لرنینگ اجره لمس بیر قسمی صفتی ده یاریتیش لری، یعنی اونی فلسفی نقطهٔ نظردن قیاسی اورگه نیش لری ضرور.

آلتینچی دن، تصوف تعلیماتی گه دایر علمی، فلسفی، تصوفی، عرفانی و ادبی اته مه لر سوز لیگی یعنی لغت نامه سینی یازیب،

کـوپ نسخـه ده نشرایتیش کیره ک.

اوزبیکسـتان کتابخـانه لریده، اینیقسه اوزبیکستان جـمهوریتی فـن لر اکادمی سـی، ابـوریحـان بیرونی نامیده گی شـرق شناس لیک انستیتوتی نینـگ قـولیازمـــه لر فـوندیده تصوف عـلمـی گه عـاید یوز له ب نادر، نشـر ایتیلمـه گـن اثـر لر مـوجـود بـولیب، اوز تدقـیقاتچی لری و ناشـر لرینـی کوتماقـده. مثال طریقه سـیده بیرگینه مخـدوم اعـظـم گه منسـوب ۳۰ دن آرتیق رسـاله و خـواجـه احـرار بیتیـب قـالدیرگـن نادر اثر لر نی ایتـیب اوتیش ممکـن.

تصـوف، بـو روحـی کـوچ و معـنـوی قـدرت. تدقـیقاتچـی عـالم لرتامانیدن مذکـور سـاحـه لر ده ایـزچـیـل ایش لر آلیب باریلیشـی نتیجه سـیده اوزبیکسـتان و مرکزی آسیا حـدودی ده تصوف شـناس لیک فـنی نینـگ رواجـی اوچـون کتته امکانیت لر یـوزه گه کیلیب، مسـتقـل لیک شـرایطی ده اولکـه خـلقـی گـه ضرور بـولگـن اوشـبو روحـــی تینـچ و معـنـوی قدرت نی اوزله ش تیریش اوچـون مناسـب امکان یره تیب بیریله دی دیب ایشانـه میـز.

کتاب مؤلفی پروفیسور شرعی جوزجانی حقیده

حقوق فن لری دوکتوری پروفیسور عبدالحکیم شرعی جوزجانی، مرحوم سید معصوم اوغلی، حوت آیی نینگ ۱۵ کونی ۱۳۱۳ ییل (مارچ آیی ۱۹۳۴ ییل) جوزجان نینگ قدیمی مرکزی بولمیش سرپل شهریده توغیلیب وایه گه ییتدی. اونینگ نسبی آته تاماندن نقشبندیه طریقتی نینگ مشهور پیشوا و نظریاتچی سی مخدوم اعظم دهبیدی گه یتیب باره دی و آنه تاماندن حضرت میر روزه دار احفادی دن بولمیش

فـقیـه، شـاعـر و خـطاط مرحـوم قـاضی محـمـد اسـماعـیـل نبیره سـی دیـــر.

جـوزجـانی اوزبیک تیلی نی اوز آنه سی مرحـومـه بی بی حـبیبـه دن اور گـندی. باشلنغـیـچ تعـلیمـات نی سرپل شهـری ده آلیب، پغـمان ده گی آلتی ییل لیک زمانـوی «عـلـوم شرعـیه مدرسه سی» نی تو گـتگـن دن کیین، ۱۳۳۸ نچی ییل کابل دارالفنونی قـاشیده گی «شرعـیات» فـاکـولته سـینی بیتیردی. او،۱۳۵۷ ییل گه چـه اطـلاعـات و کلتور وزیر لیگی اداره لـریده عـمومی نشریات اعضا سی، «انیس» روزنامـه سی تدقـیـق مدیری، «اصلاح» روزنامه سی تدقـیـق مدیری و تعـطیـل کـون لری نشری نینگ مسـؤول مدیری، رادیو افـغـانستان ده راپـورتـاژ لر مدیری و پروگـرام لر مدیری، فـولکلـور ریاسـتی ده ریسـرچ مدیری، شونینگ دیک آریانا دائرۀ المعـارفی نینگ عـلمی و مسلکی اورین لریده ایشله ب کیلدی.

او، بیشینچی و آلتینچی صنف لردن شعـر و ادبیات گه قـیـزیقـیـب، تاغـه لـری اتاقـلی عـالـم و شـاعـر مرحـوم اسـتاد قـاری محـمـد عـظیم عـظیمـی جـوزجـانـی و مـرحـــوم محـمـد قـاسـم قاضی زاده تشـویق و ترغـیبی بیلن شـعـر یازیش نی مشـق و تمرین قـیله باشله دی. او یازگـن بیـر منظـوم طلبنامه گه جـواباً اسـتاد عـظیمی بیر قـطعه شـعـریده اونینگ اسـتعـدادی نی مقـتـه ب، شعـر یازیش نی دوام بیریش گه تشویق ایتگـن ایدی.

جـوزجـانـی ایـش جـریانیـده مطبـوعـات بـوییچـه امریـکا لیک پروفـیسـور جـالـف تامانیـدن آچـیلگـن ژورنالیـزم عـالـی کورسـینی تـوگـه تیب فـراغـت سـندی نی آلـدی. ۱۹۷۶ ییلی سیاسـی فعالیت لری اوچـــون سـردار محـمـد داود بـویروغـی گه بنـاءً دولت ایشی دن بـوشه تیلدی. او ۱۹۶۲ ییلی اساس سالینگـن افغانستان خـلـق دموکـراتیک حـزبی نینگ اساسـچـی لـری دن بیری صفتـی ده، بیرینچی کنگره رئیسـی نینگ معـاونـی ایتیب سـیلندی، سـونگـره مرکزی کمیته نینگ اعضا لیگی گه و

۱۳۵۸ ییل عقرب آییده حزب نینگ سیاسی بیورو سی عضویتی گه سیلندی.

شرعی جوزجانی ۱۳۵۷ ییل ۷ ثور اوزگه ریشی دن کیین ـ ۱۹۷۸ ییلی افغانستان دیموکراتیک جمهوریتی عدلیه وزیری و مدعی العمومی (لوی سارنوالی) لوازمی گه، عین حال ده عالی محکمه رئیسی وظیفه سی نینگ بجه روچی سی (سرپرستی) صفتی ده تعیین لندی و ۱۳۵۸ییل ۶ جدی (۱۹۷۹ ییل، دیسمبر آخرلری) گه چه بو ارگان لر نی رهبر لیک قیلدی. او «محبوس لر حقیده عفو و تخفیف مجازات فرمانی» لایحه سینی ایشله ب چیقیب، دولت رهبریتی قرارینی آلگن دن کیین اونی عمل گه آشیردی. فرمان اساسی ده بوتون مملکت بوییچه اون تورت مینگ (۱۴۰۰۰) محبوس قماق دن چیقه ریلیب، قالگن لر نینگ حبس مدتی کمیتیریلدی. افغانستان محبس لری ده بیرار ته هم محبوس عیال قالمه دی.

جوزجانی ۱۹۷۹ ییل شوروی نینگ قشونی، افغانستان گه باستیریب کیریب، خلق ارا مقیاس ده رسمأ تن آلینگن دولت نی آغدرگن دن کیین، شوروی لر تامانیدن اورنه تیلگن دولت نینگ بویروغی گه کوره باشقه وزیر لر، دولت و حزب رهبریتی نینگ یوقاری مرتبه لی کدر لری بیلن بیرگه قماق قه سالینیب شوروی افسر لری آرقه لی پلچرخی تورمه سی گه آلیب باریلدی و هیچ قنداق دلیل و حجت سیز، مملکت نینگ برچه نافذ و جاری قانون لری گه، شونینگ دیک خلق ارا مقیاس ده قبول قیلینگن قانون لر و معیار لر گه خلاف، ۱۳ ته باشقه وزیر لر بیلن بیرگه، فقط گینه شوروی اردو سی نینگ هجومی گه قرشی لیک کورستگن لیک لری اوچون، شوروی مشاور لری نظارتی آستیده اعدام جزاسی گه حکم قیلیندی. لیکن بو حکم قاوورچاق رژیم حامی سی نینگ توستدن اولیمی سبب لی تطبیق ایتیله آلمدی و شوروی دولتی نینگ سیاستی اوزگه ریشی سبب لی،

اولیم جـزاسـی ۲۰ ییـل لیک حـبس دوام گه المـه ش تیریلـدی. کییـنچـه لیـک او و بـاشـقـه وزیر لر، ۷ ییـل و اوچ آینی شـوروی منصبدار لری و عسـکـر لری نینگ مستقـیم نظارتی آسـتیده پلچـرخی تورمه سیده خاص رژیم ده اوتکـزگـن دن کیین، ملی مصالحه سیاسـتی اساسـی ده قـماق دن آزاد قـیلیندی لر.

جـوزجـانی اونـدن کیین افغانستان قاضی القضاتی نینگ بیرینچی معـاونـی و جـزائی قـضیه لر کامل هیئتی نینگ رئیسـی بـولیـب ایشـلـه دی.

۱۹۹۲ییـل کابـل شـهـری، دولت گه قـرشـی کـوچ لرتامانیدن اشـغـال قـیلینگـن دن کیین اوزبیـکسـتان گه اوتیب تاشکینت شهـری ده اقـامت قـیلدی.

شـرعی جـوزجـانـی عـرب، دری، تـرک و پشـتو تیـل لرینی بیله دی. اوزبیک و دری تیل لریده یازه دی و ایجاد قـیله دی. او افغانسـتان مطـبـوعـاتـی تاریخی ده بیرینچی بـولیـب اوزبیک تیلی ده ایککی قـطعه شعـرینی «ینگی ییل» و «ینگی زمـان ترانه سی» عـنوان لری بیلن «خـلق» جـریده سیده نشـر قـیلدی و «پـرچـم» جـریده سیده یازگـن مقـاله لری آرقه لی اوزبیـک و تـرکـمن تیلی و ادبیاتی پارلاق اوتمیشـی نی کورسـه تیب، اسـتبداد دوری ده اونینگ اچـینرلی احـوالی نی اورته گه تشـله دی و بیرینچی مرتبه افـغانسـتان مطبوعـاتی ده، تورکـی خـلق لر مدنی حـقوقی نی آیاق آستی قـیلگـن دولت نی قـتیق انتقـاد آستیگه آلیب، تـرکی تیل لرگه نشریات حـقـوقی بیریلیشی نی طلب قـیلدی.

شـــو کـبـی اونینـگ طـرح و تشـبثی بیلن ۱۹۷۸ ییـل اولکه نینگ باشـقه ملیت لری گه مدنی حـقـوق جـمله دن آنه تیل ده تعـلیم و نشـرات حـقـوقـــی نی بیریـش بـوییچه» افـغانسـتان دموکـراتیـک جـمهوریتی حـکومتی نینگ تـورتینچی سـانلی فرمانی» قـبول قـیلینیب تطبیق ایتیلدی و اونگه مـوافق اوزبیک تیلی ده «یـولدوز» و تـرکمن تیلیده «گـوره ش»

هفته لیک جـریده لرینی تأسیس ایتیب، نشراتی نـی نظـارت قیلیب کیلدی. شـونینگ دیک او تعـلیم و تربیه وزیر لیگی و افغـانسـتان فـن لر اکادمی سیده اوزبیک و تـرکمن تیل لری دیپارتمنت لری گه اساس سالیب، رادیو- تلـویزیون ده «ظـفـر» موسیقی هـنـری گـروهی نی تشکـیل ایتـدی.

۱۹۹۱ییـــل اونینگ تکلیـف و تشـبثی بیلـن دولـت رهبریتی بویروغی اساسـی ده افغانسـتان فـــن لر اکادمی سـی تامانیـدن اوزبیـک بـویـوک شـاعـری و دولـت اربابـی امیر عـلیشیر نوایی نینگ ۵۵۰ ییل لیگی خـلق ارا سمپـوزیـم آرقـه لـی نشان لندی. اوشبو مناسبت بیلن بیر قـطار کتاب لـر و مقـالـه لر چـــاپ ایتیلیب، رادیـو- تلـویزیـون ده دوره صحـبت لر اوتکـه زیلدی، رســام لـر تامـانـی دن نوایی پـورتـریـت لری و اونینگ حـیاتی گه تیگیشـلـی لـوحـه لر یره‌تیلدی، نـوایی نینگ تـرکی خـمسـه سـی مرحـوم عـبدالغـفار بیانی اهـتمامی بیلن بیرینچـی مرتبه افغانستان ده ۲۰۰۰ تیراژ ده نشر ایتیلدی.

جـوزجـانـی گـه خـدمـت جـریانی ده قـیزیل بیرق نشـانی، افتخار نشـانی، افغـانسـتان مسـتقـل لیگی ۷۰ ییل لیگی مدالی بیریلگـن. ۱۹۹ ییل اوزبیـک شـعـر و ادبیاتـی بـوییچـه یـازوچـی لر اویـوشـمه سـی نینگ عـلیشیر نـوایـی مکافـاتی نی آلیشگه موفـق بولگـن.

شرعی جـوزجـانی اوزبیکستـان ده ۱۹۹۴ ییل دن باشله ب تاشکینت دولت حـقـوق شناسـلیک انسـتیتوتی ده اسلام حـقوقی فـنی دن درس بیره باشـله دی. ۱۹۹۶ییل «افغانسـتان قانونچـی لیگی تکاملی ده اسلام شریعـتی نینگ اورنی» موضوعی ده اوز تیزیسـلرینی (عـلمی رسـاله سینی) حـمایه قـیلیب حـقـوق شـناس لیک رشـته سـی بوییچه دوکتورلیک (P.H.D) عـلمی درجـه سینی آلـــدی.

۱۹۹۹ییـل اوزبیکسـتان ده تاشـکینت اسـلام اونیویرسـیتی(دارالفنونی) تأسـیس ایتیلیشی بیلن، جـوزجـانی تاپشیریلگـن وظیفه گه کوره «اسـلام حـقـوقی» کـفـدره سـینی تشـکیل ایتیـب، اونده اوقـیلـه دیگن فـن لر

دستورینی توزدی و اورته آسیا ده یگانه بولگن «اسلام حقوق شناس لیگی، حنفی مذهبی و اورته آسیا فقیه لری» ناملی مونوگراف- اوقو قول لنمه سینی یازیب ۲۰۰۰ تیراژ ده نشر دن چیقردی. اوشبو کتاب ۲۰۰۷ ییل اوزبیکستان عالی و اورته مخصوص تعلیم وزیر لیگی تامانیدن بوتون مملکت بوییچه یول گه قوییلگن کوریک تنلاوی (مسابقه) ده درس لیک لر و اوقو قول لنمه لر قطاری ده اوچینچی اورین لی مکافات نی آلیشگه موفق بولدی.

او ۲۰۰۵ ییلی «اسلام حقوقی و حنفی مذهبی ترقیاتی ده اورته آسیا فقیه لری نینگ اورنی» ناملی علمی رساله سینی حمایه قیلیب وزیرلر محکمه سی (کابینه سی) حضوریده گی عالی اتیستتسیه (بهالش) کمیسیونی تامانیدن حقوق شناس لیک بوییچه فن لر دوکتوری (دوکتور علوم) علمی درجه سینی، شونینگ دیک ۲۰۰۶ ییل دتسینت لیک و ۲۰۰۸ ییل پروفیسور لیک علمی عنوان لرینی آلیش گه ایریشدی.

شرعی جوزجانی علمی و ادبی خدمت لری اوچون ۲۰۰۵ ییل اوزبیکستان دولتی فرمانی گه کوره دولت نینگ یوکسه ک مکافاتی- «دوستلیک» اوردینی بیلن تقدیرلندی.

او هر دایم اوزبیکستان و چیت ایل ده بولیب اوته دیگن خلق ارا علمی و عملی کنفرانس لر و سیمینار لر گه اشتراک ایتیب کیلگن. ۲۰۰۲ ییل ایران ده بولیب اوتگن اسلام بیر لیگی کنفرانسی ده «اسلام حقوقی تکاملی ده اجتهاد نینگ رولی» موضوعی ده، ۲۰۰۴ ییل خلق ارا ایران شناس لیک کنفرانسی ده «نقش شعرای ذو اللسانین در تکامل زبان و شعر فارسی» موضوعی بوییچه علمی معروضه اوقیدی. او اوزبیکستان رادیو- تلویزیونی بیلن دائمی همکار لیک ده بولیب کیلگن. اوزبیکستان مطبوعاتی ده ۱۴۰ دن آرتیق علمی- ادبی مقاله لری نشردن چیققن.

حقوق فن لری دوکتوری پروفیسور عبد الحکیم شرعی جوزجانی ۱۹۹۹ ییلدن ۲۰۰۸ ییل گه چه اوزبیکستان وزیر لر کابینه سی حضوریده گی تاشکینت اسلام اونیویرسیتی «اسلام حقوقی» دیپارتمنتی مدیری صفتی ده «فقه» و «اصول الفقه» فن لری بوییچه بکلور لیک و ماسترلیک دور لری محصل لری گه درس اوتیب، اسپرانتوره بوییچه یاش تدقیقاتچی لرگه رهبر لیک قیلیب کیلدی. او حاضر عایله سی بیلن سویدن، ستاکهولم شهریده یشیدی و ۴ فرزندی بار.

شرعی جوزجانی یازگن و ترجمه قیلگن کتاب و رساله لر:

الف- دری تیلی ده:

۱- «دانشمند پیشاهنگ ابوریحان بیرونی» کتابی، کابل، دولت مطبعه سی ۱۳۵۷ ییل.

۲- «معلم ثانی ابونصر فارابی» رساله سی، ژوندون مجله سی، ۱۳۵۲ ییل سان لری.

۳- «طبیب فیلسوف – ابو علی بن سینا» رساله سی، ژوندون مجله سی، ۱۳۵۲ ییل سان لری.

۴- «نگاهی به فولکلور اوزبیک و ترکمن»، فولکلور مجله سی، ۱، ۲، ۳ سان لر.

۵- «مشاهیر و سخنوران سرپل» رساله سی، مزار شریف بیدار روزنامه سیده ۱۳۳۱ ییل کیتمه - کیت نشر بولگن.

۶- رسالۀ «نقش شاعران و شاهان ترک تبار در تکامل زبان و شعر فارسی» الکترونی سایت لر.

ب- ترجمه لر:

عرب تیلیدن فارس تیلیگه ترجمه لر:

۱- «مرا به یاد آر»، مشهورعرب یازوچی سی یوسف السباعی نینگ ۴۰۰ بیت لیک رمانی، اصلاح روزنامه سی پاورقی ده، ۱۹۷۳ ییل.

۲- «دوازده زن»، داستان لر مجموعه سی، یوسف السباعی اثری، ژوندون مجله سی، ۱۹۷۳ ییل سان لری.
۳- «نیایش شباویز»، ییریک عرب ادیب و یازوچیسی دوکتور طه حسین اثری، ژوندون مجله سی، ۱۳۵۲ ییل سان لری.
۴- مصر لیک اتاقلی یازوچی مصطفی لطفی منفلوطی اثرلری نینگ اوچ دن بیر قسمی ترجمه سی («النظرات» و «العبرات» کتابلریدن تنلنیب آلینگن داستان و مقاله لر)، ژوندون مجله سی و روزنامه لر.
۵- «مشهور ترین داستانهای عشقی تاریخی»، سلامه موسی اثری، پشتون ژغ مجله سی.
۶- «صهیونیسم چیست؟» کتابی، اصلاح روزنامه سی پاورقی ده.
اوزبیک تیلی دن دری تیلی گه :
۱ -۱۳۵۳ ۱۳۵۴ ییل لر سان لری.
۲- «داستان دو دل»، شرف رشیدوف اثری، ژوندون مجله سی، ۱۳۵۶ ییل سان لری.
۳- «امیر خسرو دهلوی »، شاه اسلام شاه محمدوف و باسط موسایف اثری، عرفان مجله سی، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۵ ییل لر سان لری و کابل ده گی هندوستان سفارتی بولیتنی.

عرب و فارس تیل لریدن اوزبیک تیلی گه:
۱- «کونگلیم کوزی بیلن کورگن لریم»، شیخ نجم الدین کبرا رساله سی. اوزبیکستان مطبوعاتی و شو کتاب ده.
۲- «رباعی لر شرحی رساله سی»، مخدوم اعظم اثری، فارسی تیل دن. اوزبیکستان مطبوعاتی و شو کتاب ده.
ج- اوزبیک تیلی ده یازگن کتاب لری:
۱- «تصوف و انسان» کتابی، تاشکینت، عدالت نشریاتی، ۲۰۰۱

ییل، ۱۹۱ بیت.

۲- «اسلام حقوق شناس لیگی: حنفی مذهبی و اورته آسیا فقیه لری»، تاشکینت اسلام اونیویرسیتی نشریاتی، تاشکینت، ۲۰۰۲ ییل. ۲۵۵ بیت.

۳- «مرغینانی و اونینگ ایزداش لری»، ، تاشکینت اسلام اونیویرسیتی نشریاتی، ۲۰۰۰ ییل.

۴- «بخارا لیک بویوک فقیه – ابو زید دبوسی»، تاشکینت اسلام اونیویرسیتی نشریاتی، ۲۰۰۸ ییل.

۵- «شرق و انسان حقوق لری»، (پروفیسور اکمل سعیدوف بیلن بیرگه)، تاشکینت، عدالت نشریاتی، ۱۹۹۸ ییل. ۲۱۴ بیت.

۶- «شرق سیویلیزتسیه سی (تمدنی): انسان و حقوق» (اوتمیش و حاضرگی زمان)، (پروفیسور اکمل سعیدوف بیلن)، تاشکینت، اجتماعی فکر نشریاتی، ۲۰۰۵ ییل، ۲۷۱ بیت.

۷- «برهان الدین مرغینانی: حیاتی و علمی میراثی». (دوکتور نگاره یوسوفوا بیلن)، تاشکینت، اوزبیکستان ریسپوبلیکه سی پریزیدنتی حضوریده گی دولت و جمعیت قوریلیش اکادمیسی نشریاتی، ۲۰۰۷ ییل.

۸- «امام بخاری و زمان ماجرا لری»، نشر آستیده.

۹- «امو دریا»- شعرلر توپلمی، کابل، دولت مطبعه سی، ۱۳۶۹ ییل.

۱۰- «یوره ک سرلری»، شعرلر توپلمی، کابل، افغان مسلک باسمه خانه سی، ۲۰۰۹ ییل.

۱۱- «اسلام حقوقی ده محتسب (امبودسمن) انستیتوتی»، «جهان امبودسمن لری» کتته توپلمی، (روس و اوزبیک تیل لریده)، تاشکینت، ۲۰۰۷ ییل.

آزاد سرسینبایوف
تاشکینت اسلام اونیویرستیتی،
«اسلام حقوقی» کفدره سی مدیری